

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**İKTİSADİ GELİŞMELER BAĞLAMINDA ZEKÂTA
TABİ MALLAR VE ZEKÂT ORANLARI**
DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Abdullah ÇOLAK

Hazırlayan
Muhsin DEMİREL

MALATYA -2020

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ

İKTİSADİ GELİŞMELER BAĞLAMINDA ZEKÂTA TABİ MALLAR VE
ZEKÂT ORANLARI

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Muhsin DEMİREL

Danışman
Prof. Dr. Abdullah ÇOLAK

MALATYA -2020

 İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	KABUL ONAY FORMU	Doküman No	
		Yayın Tarihi	
Revizyon No			
Revizyon Tarihi			
Sayfa No			

**İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ**

**İKTİSADİ GELİŞMELER BAĞLAMINDA ZEKÂTA TABİ MALLAR VE ZEKÂT
ORANLARI
DOKTORA TEZİ**

**DANIŞMAN
PROF. DR. ABDULLAH ÇOLAK**

**HAZIRLAYAN
MUHSİN DEMİREL**

Jürimiz tarafından 07/02/2020 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda bu tez oybirliği /oyçokluğu ile başarılı bulunarak Temel İslam Bilimler Anabilim Dalı Doktora Tezi olarak kabul etmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvanı Adı Soyadı

1. Prof. Dr. Abdullah ÇOLAK
2. Prof. Dr. Sabri ERTURHAN
3. Prof. Dr. Mustafa ARSLAN
4. Prof. Dr. Mehmet BİRSİN
5. Dr. Öğr. Üyesi Hasan MAÇİN

İmza

O N A Y

Bu tez, İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri üyeleri tarafından kabul edilmiş ve Enstitü Yönetim Kurulu'nun .../.../20... tarih ve 20.../..... sayılı Kararıyla da uygun görülmüştür.

**Prof. Dr. Mehmet KUBAT
Enstitüsü Müdürü**

ONUR SÖZÜ

Doktora tezi olarak sunduğum “İktisadi Gelişmeler Bağlamında Zekâta Tabi Mallar ve Zekât Oranları” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek herhangi bir yardıma başvurulmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlanmış olduğum bütün yapıtların hem metin içerisinde hem de kaynakçada yöntemine uygun bir şekilde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Muhsin DEMİREL

ÖNSÖZ

Zekât, dinî, ahlakî ve hukukî yönleri başta olmak üzere çok boyutlu malî bir mükellefiyet olup, bireysel, toplumsal, iktisadî ve hukukî işlevleri haizdir. Temel amacı, refahı toplumun tüm bireyelerine yaymak suretiyle toplumda sosyal ve iktisadi dengeyi tesis edip korumada katkı sağlamak olan zekât, birey ile Allah arasındaki kulluk bağına güçlendirmenin yanısıra, iktisadi ve sosyal fonksiyonlarıyla da ön plana çıkmaktadır. Bu özellikleri nedeniyle zekât, hukuk, sosyoloji ve ekonomi başta olmak üzere pek çok disiplini ilgilendiren bir konudur.

Klasik dönemde fıkıh, tefsir ve hadis gibi İslâmî ilimler alanında yazılan eserlerin hepsinde zekât konusu ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Asrımızda ise ekonomik şartların gelişmesine bağlı olarak hakkında mustakil eserler yazılmış olmasının yanısıra, gerek ulusal, gerekse uluslararası düzeyde geniş çaplı sempozyumlar düzenlenerek çeşitli açılardan incelenmiş, incelenmeye devam edilmektedir. Buna rağmen çok boyutlu malî bir yükümlülük olan zekâtın hemen hemen her altbaşlığı ayrı bir araştırma konusu olabilecek niteliktedir.

Çalışmamızın ana konusunu, sanayi tesisleri, kiralık gayrimenkuller, ticarî amaçlı kurulan kanatlı hayvan ve balık çiftlikleri, modern yöntemlerle yapılan hayvan besiciliği, nakliye ve ulaşım vasıtaları ile iş araçlarının zekâtı oluşturmaktır.

Bu sektörlerin bir kısmı Hz. Peygamber döneminde bulunmamaktaydı. Bir kısmının da iktisadi değeri ve kullanım amacı değişmiştir. Bunların zekâtıyla ilgili hususi nasslar/hadisler bulunmadığından zekâta tabi oluşu ve zekât oranları muasır ulema tarafından ihtilaf konusu olmuş; lehte ve aleyhte farklı görüşler zikredilmiş, ancak zekâtının nasıl ve ne oranda verileceği konusu netlik kazanmamış, nasslar bağlamında yeterli düzeyde delillendirilmemiş, hâlâ tam vuzuha kavuşmamıştır. Bu malî sektörlerin zekâtını bir bütün olarak ele alıp genişçe incelemek, delillendirmek ve netliğe kavuşturmak amacıyla tezimizin konusunu “İktisadi Gelişmeler Bağlamında Zekâta Tabi Mallar ve Zekât Oranları” olarak belirledik.

Tez konusunu belirlemede, çalışmanın sistematigi ve kaynaklara ulaşma konusunda benden yardımını esirgemeyen, sık sık kendisine başvurup tecrübesinden ve derin bilgisinden yararlandığım danışman hocam Prof. Dr. Abdullah ÇOLAK başta olmak üzere tez izleme komitesi üyelerinden Prof. Dr. Mustafa ARSLAN, Prof. Dr.

Mehmet BİRSİN hocalarıma, eleştiri ve önerileri ile katkı sağlayan Prof. Dr. Sabri ERTURHAN'a, Doç. Dr. Ali DUMAN'a, Dr. Öğr. Üyesi Hasan MAÇİN'e, zaman zaman yardımlarına başvurduğum Prof. Dr. Hüseyin GÜNEŞ ve Doç. Dr. Mehmet Nurullah AKTAŞ arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Gayret bizden tevfik Cenâb-ı Allah'tandır.

Muhsin DEMİREL

MALATYA- 2020

ÖZET

Zekât, İslâm'ın temel rükünlerinden biri olup malî bir mükellefiyettir. Temel amacı muhtaç insanların geçimini finanse ederek, refahı toplumun tüm bireyelerine yaymak, yoksulluktan kaynaklanan hırsızlık ve benzeri olayları önlemek suretiyle sosyal ve iktisadî dengeyi sağlamaktır.

Zekâtın farziyetine delalet eden âyetlerin hepsi umumi lafızlarla varit olup tüm malların zekâta tabi olduğunu göstermektedir. Zekâtla ilgili hadislerin bir kısmı, bir takım malların zekâta tabi oluşunu ve zekât oranlarını beyan ederken, diğer kısmı da umumi manada zekâtın gerekli dinî bir emir olduğunu ifade etmektedir. Bir malda zekâtın vacip olması için birtakım şartlar gereklidir. Zekâtla ilgili nassların genelinden ve zekâtın vücup sebebinden nisaba ulaşıp nâmi/geliri olan her türlü malın zekâta tabi olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber döneminde bulunup geliri olan malların büyük bir kısmının zekâta tabi oluşu ve zekât oranları sünnetle sabittir. O dönemde mevcut olup Sanayi dönemine paralel olarak iktisadî değeri, kemiyet ve keyfiyeti değişen gayrimenkuller, meyve ve sebze gibi zirai ürünler, ticarî amaçlı beslenen at, tavuk ve benzeri kanatlı hayvanlar, nâmi mallar vasfını kazandığından maksadı, felsefesi ve vücup sebebi açısından zekâta tabi olması gerekir.

Hz. Peygamber döneminde mevcut olmayıp Sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan, teknolojinin gelişmesine paralel olarak daima büyüyen, gelişen ve yaygınlaşan sanayi tesisleri, gemi, uçak, otobüs, kamyon gibi nakliye ve ulaşım araçları ile iş makineleri ve benzeri vasıtalar, ticarî amaçlı olduğu takdirde zekâta tabi varlıklar kapsamına girmektedir. Bu tür varlıklar ticarî amaçlı olmayıp sahibinin işlerini ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olduğu takdirde “havâic-i asliye” kapsamına girdiğinden zekâttan muaftır.

Hz. Peygamber döneminde bulunmayıp Sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan malların zekât nispetleri, zekât oranları sünnetle belirlenmiş mallara kıyas edilerek tespit edilebilir. Bu mallardan sanayi tesisleri gayrimenkul olması hasebiyle Sünnet ile zekâta tabi olduğu belirlenen mallar arasında ziraî araziye daha fazla benzerlik arz ettiğinden toprak mahsullerine kıyasla sâfi gelirinin 1/10 nispetinde zekâta tabi olduğunu söylemek, daha makul, daha isabetli gözükmektedir.

Gemi, uçak, kamyon, otobüs gibi nakliye ve ulaşım vasıtaları ile iş araçlarının bal arısına kıyasla sâfi gelirinden 1/10 nispetinde zekâtının verilmesi zekât hukuku açısından daha mantıklı gözükmektedir.

Sanayi devrimi öncesinde çoğunlukla ev ihtiyacına yönelik beslenen, ancak Sanayi inkılabı sonrasında ticarî amaçla beslenip üretilen kanatlı hayvanlar, ticarî maksatla deniz, göl veya akarsu kaynaklarında üretilen balıklar ve benzeri varlıklar, ticarî servet hükmüne tabi olup geliri ana sermayesine ilave edilerek toplamından 1/40 oranında zekâtı verilir.

Fazla emek harcanmadan deniz, göl, baraj veya akarsulardan ticarî amaçlı avlanan balıkların sâfi gelirinin 1/10 nispetinde zekâta tabi olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Zekât, sadaka, mal, nisap, sebep, nema, değişim, iktisadi değer.

ABSTRACT

Zakat is the third pillar of Islam in terms of importance and it is an important financial obligation. Its main purpose is to finance the livelihood of people in need, to spread prosperity to all of society, and to achieve a social and economic balance by preventing theft and similar events stemming from poverty.

All of the verses that signify the assumption of zakat are varitic with common words and show that all goods are subject to intelligence. Some of the hadiths related to zakat declare that some of the goods are subject to zakat and the ratio of zakat, while the other part states that zakat is a necessary religious command in the common sense. Some conditions are necessary for the zakat of a commodity. It is understood that all kinds of goods with income / income reaching the quota due to the body of the nass and the reason of the zakat are subject to zakat.

Hz. The fact that most of the goods that were found during the Prophet's period and were subject to income were subject to zakat and their zakat rates were indicated in the hadith narrations. It should be subject to intelligence in terms of its purpose, philosophy and body reason, since it gained the characteristics of real estate such as fruits and vegetables, horses, chickens and similar poultry animals, which were fed for commercial purposes, commercial properties such as fruits and vegetables, and whose economic value, kemiyet and arbitrariness changed in parallel with the Industrial revolution. .

Hz. Industrial facilities that emerged after the Industrial Revolution and were always growing, developing and becoming widespread in parallel with the development of technology, transportation and transportation vehicles such as ships, airplanes, buses, trucks, and construction machinery and similar vehicles were not included in the period of Prophet Muhammad. It enters. Such assets are exempt from zakat as they fall within the scope of "if they are not intended for commercial purposes and are intended to meet the owner's work and needs."

Hz. The proportions of the zakat of the goods that were not found in the period of the Prophet after the Industrial Revolution were determined by comparing the zakat rates in the hadiths to the mentioned goods. Since the industrial facilities of these goods

are more similar to the agricultural land between the Sunnah and the goods that are determined to be subject to intelligence, it seems more reasonable and more accurate to say that their natural income is subject to a ratio of 1/10 compared to the land crops.

It seems more logical in terms of zakat law that the zakat is given as 1/10 of its own income compared to the honey bee of transportation and transportation vehicles such as ships, aircraft, trucks, buses.

Prior to the industrial revolution, poultry, which were mostly fed to household needs, but were fed and produced for the market economy after the industrial revolution, fish produced for commercial purposes in sea, lake or river sources and similar assets, are subject to the provision of commercial wealth and the income is added to the main capital by 1/40. zakat is given.

It can be said that the real income of the fish caught commercially from sea, lakes, dams or rivers without much effort is subject to 1/10 of zakat.

Key Words: Intelligence, charity, commodity, quorum, cause, number, change, economic value.

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI.....	iii
ONUR SÖZÜ	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
İÇİNDEKİLER.....	xi
KISALTMALAR.....	xvi
GİRİŞ	1
1. Çalışmanın Önemi.....	1
2. Çalışmanın Konusu ve Amacı	4
3. Çalışmanın Planı ve Kaynakları	6

BİRİNCİ BÖLÜM GENEL BİLGİLER

1.1. Zekâtın Sözlük Anlamı	9
1.1.2. Zekâtın Tanımı	10
1.1.3. Sadaka	10
1.1.4. İnfak	12
1.2. Zekâtın Rüknu.....	13
1.2.1. Temlik	13
1.2.2. Temlik'in Şartları	14
1.2.2.1. Niyet.....	14
1.2.2.2. Malın Mütakavvim Olması	14
1.2.2.3. Zekât Alan Kişinin Yoksul Olması.....	14
1.3. Zekâtın Vücup Sebebi.....	18
1.4. Zekâtın Şartları	22
1.4.1. Mükellefte Bulunması Gereken Şartlar.....	23
1.4.1.1 Müslüman Olmak	23
1.4.1.2. Akıllı ve Ergin olmak.....	24
1.4.1.3. Zekâtın Farz Olduğunu Bilmek.....	26
1.4.1.4. Borçlu Olmamak	26

1.4.1.5. Hür Olmak.....	26
1.4.2. Malda Bulunması Gereken Şartlar	27
1.4.2.1. Nisab Miktarı Olması	27
1.4.2.2. Mülk Olması	29
1.4.2.3. Tam Mülkiyet	29
1.4.2.4. Temel İhtiyaçlardan (Havâic-i Asliyeden) Fazla Olması	29
1.4.2.5. Nâmi Olması	31
1.4.2.6. Yıllanma (Hevelânü'l-Havl)	31
1.5. Nasslar Bağlamında Zekâtın Çerçevesi	32
1.5.1. Kur'ân'da Zekâtın Çerçevesi.....	32
1.5.2. Sünnette Zekâtın Çerçevesi	42
1.5.3. Değerlendirme.....	48

İKİNCİ BÖLÜM

TAABBUDİ VE TALİLİ AHKÂM BAKIMINDAN ZEKÂT HUKUKU

2.1. İktisadi Şartlara Bağlı Olarak Nisabın Değişkenliği	55
2.1.1. Muhafazakâr Yaklaşım.....	56
2.1.2. Tecdidci Yaklaşım	57
2.1.3. Tarihselci/Gayeci Yaklaşım	59
2.1.4. Nisab Şartını Aramayanlar.....	60
2.1.5. Çağdaş Nisab Neye Göre Belirlenir?	60
2.1.5.1. Altının Esas Alınması.....	60
2.1.5.2. Deve veya Koyun Nisabının Ölçü Alınması.....	61
2.1.5.3. Fiyatların Ortalamasının Esas Alınması.....	61
2.1.5.4. Fitrenin Esas Alınması.....	61
2.1.5.5. Asgarî Ücretin Esas Alınması	62
2.1.5.6. Günümüz Hayat Standartlarının Esas Alınması	63
2.1.6. Değerlendirme.....	63
2.2. Zekâta Yapılan ve Yapılabilecek Değişiklikler	67
2.3. Para Akışının Hızlı Olduğu Ortamlarda Yıllanma	72
2.3.1. Yıllanmayla İlgili Hadisler.....	74
2.3.2. Sahâbe ve Tabiûnin Yıllanma Konusundaki Görüşleri	77

2.3.3. Yıllanma Şartını Arayan Sahâbe	77
2.3.4. Yıllanma Şartını Aramayan Sahâbe	77
2.3.5. Konuya Farklı Bir Yaklaşım	79
2.4. Zekâtın Vergiye Mahsup Edilmesi	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAL KAVRAMI VE KLASİK DÖNEMDE VAR OLAN MALÎ SEKTÖRLER

3.1. Malın Mahiyeti	88
3.1.1. Malın Sözlük Anlamı	88
3.1.2. Malın Tanımı ve Kapsamı.....	89
3.2. Malın Kısımları	92
3.2.1. İktisadî Değer Açısından	92
3.2.1.1. Mütekavvim Mal	93
3.2.1.2. Gayri Mütekavvim Mal	93
3.2.2. Gelir Açısından	94
3.2.2.1. Gelir Elde Etme Amacı Taşımayan Mallar	94
3.2.2.2. Gelir Elde Etmeye Yardımcı Olan Mallar.....	94
3.2.2.3. Doğrudan Gelir Getiren Nâmi Mallar	94
3.2.3. Kullanım Amacı Açısından	94
3.2. Klasik Dönemde Zekâta Tabi Tutulan Mallar	95
3.2.1. Paralar	96
3.2.2. Deve, Sığır ve Küçükbaş Hayvanlar	97
3.2.3. Ticarî Servet	100
3.2.3.1. Ticarî Servetin Kapsamı ve Özellikleri.....	101
3.2.4. Meyve ve Ziraî Ürünler	105
3.2.5. Yeraltı Kaynakları.....	106
3.2.6. Define	109

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ZEKÂT HUKUKU/AHKÂMI VE ÇAĞDAŞ GELİŞMELER

4.1. İktisadi Değeri Değişen Mallar	111
4.1.1. Gayrimenkullerdeki Yapı Değişikliği	111

4.1.2. Bilek Gücüyle Çalıştırılan Aletlerden Makinelere Geçiş	112
4.1.3. İhtiyaca Yönelik Kanatlı Hayvan Üretiminden Ticarî Üretime Geçiş	113
4.1.4. İhtiyaca Yönelik Meyve ve Sebze Üretiminden Ticarî Üretime Geçiş	115
4.1.5. Köylü Modeli Hayvan Besiciliğinden Modern Besiciliğe Geçiş.....	116
4.1.6. Zekat Hukuku Açısından Kiralık Gayrimenkuller	117
4.1.6.1. Kiralık Gayrimenkullerin Zekâtıyla İlgili Görüşler	117
4.1.6.1.1. Gayrimenkullerin Gelirini 1/40 Oranında Zekâta Tabi Tutanlar	117
4.1.6.1.2. Gayrimenkulleri Ticarî Servet Kabul Edenler	118
4.1.6.1.3. Gayrimenkulleri Ziraî Araziye Kıyas Etmek.....	120
4.1.7. Değerlendirme.....	122
4.1.8. Zekât Hukuku Açısından Ticarî Amaçlı Meyve ve Sebzeler	124
4.1.9. Zekât Hukuku Açısından Ticarî Çiftlikler.....	126
4.1.10. Zekât Hukuku Açısından Endüstriyel Hayvan Besiciliği	129
4.2. Sanayi İnkılabı Sonrası Ortaya Çıkan Mâlf Varlıklar	134
4.2.1. Fabrika ve Sanayi Tesisleri.....	135
4.2.1.1. Sanayi Tesislerinin Zekâtıyla İlgili Görüşler.....	136
4.2.1.2. Sanayi Tesislerinin Gelirini 1/40 Oranında Zekâta Tabi Tutanlar	136
4.2.1.3. Dönen Sermaye + Kârı 1/40 Oranında Zekâta Tabi Tutanlar	139
4.2.1.4. Sanayi Tesislerini Ticarî Mal Kabul Edenler	141
4.2.1.5. Sanayi Tesislerini Ziraî Araziye Kıyas Edenler	143
4.2.1.2. Değerlendirme	147
4.2.2. Nakliye Araçları, Ulaşım Vasıtaları ve İş makineleri.....	149
4.2.2.1. Kullanım Amacı Bakımından Kısımları	150
4.2.2.1.1. Para Kazanma Amacı Taşımayan Araçlar	150
4.2.2.1.2. Gelir Kazanmaya Vasıta Olan Araçlar	150
4.2.2.1.3. Gelir Amacıyla Bulundurulmuş Ticarî Araçlar	151
4.2.2.1.3.1. Ticarî Vasıtaların Zekâtıyla İlgili Görüşler	152
4.2.2.1.3.1.1. Ticarî Vasıtaları Ticaret Malı Kabul Edenler	152

4.2.2.1.3.1.2. Ticarî Vasıtaları Ziraî Araziye Kıyas Edenler.....	153
4.2.2.2. Değerlendirme	153
4.2.3. Menkul Kıymetler.....	154
4.2.3.1. Hisse Senedi	155
4.2.3.2. Tahvil.....	155
4.2.3.3. Menkul Kıymetlerin Zekâtı.....	156
4.2.4. Ticarî Amaçlı Mekânlar	159
4.2.4.1. Ticarî Amaçlı Mekânların Zekâtı.....	160
SONUÇ	161
BİBLİYOGRAFYA.....	165

KISALTMALAR

b.	: İbn
b.y.	: Basım yeri yok.
Bkz.	: Bakınız.
c.	: Cilt.
D. E. Ü.	: Dokuz Eylül Üniversitesi.
DİA.	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi.
M. Ü.	: Marmara Üniversitesi.
Mv. F.	: el-Mevsûatü'l-Fıkhıyye.
no:	: Numarası.
ö:	: Ölüm tarihi.
s.	: Sayfa.
(s.a.v.)	: Sallallahü aleyhi ve sellem.
t.y.	: Basım tarihi yok.
thk.	: Tahkik eden.
thr.	: Tahric eden.
tlk.	: Talik eden.
trc.	: Tercüme eden.

GİRİŞ

1. Çalışmanın Önemi

Yeryüzünün halifesi ve eşref-i mahlûkât olarak yaratılan insan medeni bir varlıktır. Tek başına değil, ancak hemcinsleriyle birlikte toplum hayatı yaşayabilir. Irkı, rengi, dili ve biyolojik yapısı gibi, bilgisi, kabiliyeti, gücü ve dünya nimetlerinden yararlanabilme imkânı da farklılık arz etmektedir.¹

İslâm, toplumun iktisadi hayatına katkı yapmak, bireyleri arasında sosyal ve ekonomik dengeyi sağlamak amacıyla birtakım malî yükümlükleri emrederek tesis etmiştir. Zekât emredilen bu malî mükellefiyetler arasında en kapsamlı, en önemlisi olup İslâm'daki mâlî ibadetlerin de simgesi konumundadır. Bu nedenle Kur'ân ve Sünnet'te sıkça kendisine vurgu yapılarak farklı yönlerine dikkat çekilmiş, zekât kavramı 30 yerde namaz ile birlikte, 2 yerde de namazdan bağımsız olarak Kur'ân'da toplam 32 yerde zikredilmektedir.²

Zekât, önemli bir ibadet olmakla birlikte malî bir mükellefiyettir. Zekâtın bu yönünü dikkate alan Ömer Nasuhi Bilmen (1391/1971), Muhammed Hamidullah (1424/2003), Karadâvî ve Eskicioğlu (1439/2018) gibi muasır İslâm bilginleri, zekâta dinî bir vergi olarak bakmaktadırlar.³

Zekât, Hz. Muhammed'in getirdiği İslâm'a has bir yükümlülük değil, aynı zamanda önceki peygamberlerin şeriatlarında da emredilen bir mükellefiyettir.⁴ Ancak İslâm'da zekâta daha fazla önem atfedilerek; vahiy sürecinin her döneminde zekât, sadaka veya infak adıyla önemine vurgu yapılmış, henüz farz kılınmadan önce nâzil

¹ Yiğit, Yaşar, *Zekât İlmihali*, DİB Yayınları, Ankara 2013, s. 12.

² Bkz: Bakara, 2/43, 83, 110, 177, 277; Nisâ, 4/77, 162; Mâide, 5/12, 55; A'raf, 7/156; Tövbe, 9/5, 11, 18, 71; Kehf, 18/81; Meryem, 19/13, 31, 55; Embiyâ, 21/73; Hac, 22/ 41, 78; Müminün, 23/ 4; Nûr, 24/ 37, 56; Neml, 27/3; Rûm, 30/39; Lokman, 31/ 4; Ahzâb, 33/33; Fussilet, 41/7; Mücadele, 58/13; Müzzemmil, 73/20; Beyyine, 98/5.

³ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1969, IV, 72; Hamidullah, Muhammed, *İslâm'a Giriş*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (trc. Cemal Aydın), Ankara 2007, s. 123; Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, Müessesetü'r -Risâle, Beyrut 1991, II, 1004; Eskicioğlu, Osman, "İslâm Toplumunda Vergi ve Bazı Problemlerin Çözümü", *1. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, Kombad Yayınları, Konya 1997, s. 453.

⁴ Konuyla ilgili bkz: Bakara, 2/83; Meryem, 19/31, 55, 59; Enbiyâ, 21/73.

olan ilk âyetlerden itibaren⁵ sıkça kendisine dikkat çekilerek Müslümanlar zekât vermeye ve infak etmeye teşvik edilmiş, bu vesileyle İslâm toplumunda infak kültürü oluşturulmaya çalışılmıştır. Daha sonra hicrî ikinci yılda Medine döneminde dinin bir rüknü olarak farz kılınarak⁶ devletin vergi kurumu haline getirilmiş⁷, Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşîdîn dönemlerinde devlet tarafından toplanarak zekâtın sarf edileceği sınıflara dağıtılmıştır.

Kişinin hiçbir karşılık beklemeden malının bir kısmını sırf Allah rızası için ihtiyaç sahiplerine vermek anlamında olan zekât, kişinin emek harcamadan, çalışmadan ve risk almadan oturduğu yerde başkasının servetinden nemalanarak para kazanmak manasında olan faizden farklı bir hüviyete haizdir. Zekât kişinin başkasına ve dolayısıyla topluma ekonomik bir değer transfer etmek iken, faiz bunun tam tersi olarak kişinin başkasının servetini elinden çekip almaktır. Kur'ân'da da zekât ile faizin birbirine zıt ve farklı olgular olduğuna vurgu yapılmış,⁸ zekâtın dünyevî ve uhrevî yararından bahsedildikten sonra⁹ faizin uhrevî azabına dikkat çekilmiştir.¹⁰

İslâm'ın değerler sisteminde, iktisadi olarak belirli düzeyde zenginliğe sahip her Müslüman'a toplumdaki yardıma muhtaç kesimlere aktarılmak üzere, bazı malî mükellefiyetler yüklenmiştir. Bu mükellefiyetlerin dinî, ahlakî ve hukukî boyutları bulunmaktadır. Malî bir ibadet olan zekât, kulun Allah ile olan bağını güçlendirmenin yanısıra, ekonomik ve sosyal fonksiyonlarıyla da ön plana çıkmaktadır.¹¹

---

⁵ Örnek olarak bkz: İbrahim, 14/ 37, 40; Meryem, 19/31, 55; Enbiyâ, 21/73; Müminûn, 23/4; Naml, 27/3; Rûm, 30/39; Lokman, 31/4; Fussilet, 41/7; Zâriyât, 51/19; Maâric, 70/24.

⁶ Şirbîni, Şemsuddin Muhammed b. Muhammed el-Hatib, *Muğni'l-Muhtâc ila Marifet-i Maâni Elfâzi'l-Minhâc*, (thk. Ali Muhammed Muavved, Adil Ahmed Abdülmevcud), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, II, 62.

⁷ Hamidullah, *İslâm'a Giriş*, s. 122.

⁸ Konuyla ilgili bkz: Bakara, 2/276; Rûm, 30/39.

⁹ Bakara, 2/260, 261, 265, 271, 272, 274.

¹⁰ Bakara, 2/275.

¹¹ Gözübenli, Beşir, Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım, *İslâm'a Giriş*, -Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar-DİB Yayınları, İstanbul 2007, s. 310.

Servet, ancak toplumun içinde, kişinin kendi emeği yanında başka insanların da emeğiyle ve başka insanlardan kazanılabilir. Yalnız başına bir çölde veya bir dağın başında yaşayan bir insanın servet kazanma imkânı söz konusu değildir. O halde varlıklı insan, başka insanların servetindeki katkısını görmezlikten gelmemeli. Bu nedenle kişi, kendisine nimetleri ihsan eden Allah'a şükür, içinde yaşadığı topluma da teşekkür borcunu ödemek amacıyla zekât emrini yerine getirmekle yükümlü kılınmıştır.¹²

Zekât vermenin dünyevî ve uhrevî boyutları bulunmaktadır. Zekât vermekle kişi bir taraftan nimetin şükrünü ifa ederken,¹³ diğer taraftan da servetini koruma altına almış olur. Zira zekât manevî bir güvenlik sigortası işlevini haizdir. Zekât vermek, servetin artmasına, bereketlenmesine ve musibetlerden korunmasına vesile olur.¹⁴ Zekâtı verilmeyen malın bereketi yoktur, bu servet koruma altında değil, telef olma riskiyle karşı karşıyadır. Bu husus “*İnsanların sabahladığı hiçbir gün yoktur ki iki melek inmesin. Bu meleklerden biri şöyle dua eder: Ey Allah'ım, malını infak edenin malını arttır, diğeri şöyle beddua eder: Ey Allah'ım, malını infak etmeyenin malını telef eyle.*” hadisinde beyan edildiği gibi,¹⁵ Kur'ân'da da konuya dikkat çekilerek zekâtını vermediğinden Karun'un servetiyle birlikte yere battığı¹⁶, zekâtını men etmek isteyen üç kardeşin de bahçesinin musibete uğrayıp yok olduğu haber verilmektedir.¹⁷

Bu çalışma, Hz. Peygamber döneminde mevcut olmayıp Sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan ve o dönemde mevcut olup, kemiyeti, keyfiyeti, kullanım amacı, gelir getirme oranı ve iktisadi değeri değişen malların zekâta tabi oluşu ve zekât oranları hususunda büyük oranda bilgi vererek güncel zekât meseleleri konusunda önemli ölçüde katkı sağlamaktadır.

---

¹² Akar, Muhlis; Eser, Ercan, *Zekâtı Anlamak*, DİB Yayınları, Ankara 2012, s. 19.

¹³ Komisyon, (Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş), *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yayınları, Ankara 2007, III, 305.

¹⁴ Bir hadiste, “*Karada ve denizde bir mal telef olmuşsa, bu, zekâtı men etmekten dolayı olmuştur.*” buyrulmuştur. (Heysemî, Nuruddin Ali b. Ebî Bekir, *Mecmaü'z-Zevâid ve Menbaü'l-Fevâid*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut t.y., III, 63.)

¹⁵ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğîre b. Berdezbe, *Sahîhü'l-Buhârî*, (thk. Kasım eş-Şimâî er-Rufâî), Şirketu Dâri'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, Beyrut 1997, “Zekât”, 27.

¹⁶ Kasas, 28/76-81.

¹⁷ Kalem, 68/17-33.

2. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Zekâta konu mâlî varlıklardır. Ekonomik değeri olan her türlü mal veya hizmet zekâta konu olabilir. Hz. Peygamber döneminde mevcut olan malların önemli bir kısmının zekâta tabi oluşu ve zekât oranları sünnet ile beyan edilmiştir. Dinin bir rüknü olup önemli bir konu olduğundan klasik dönemlerde yazılan tüm fıkıh kaynaklarında zekât için bir bölüm ayrılarak konuyla ilgili detaylı bilgi verilmiştir. Ancak Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi, Sanayi devrimi öncesi dönemlerde de iktisadi hayat sade olup, zekâta konu olan mâlî varlıklar çoğunlukla sünnette zekâta tabi olduğu beyan edilen mallardan ibaretti. Buna bağlı olarak bu dönemlerde yazılan kaynaklar var olan malların zekâtını konu ediniyordu.

Teknolojik imkânların geliştiği Sanayi inkılabı sonrasında iktisadî şartların değişmesine bağlı olarak zekâta konu olan mâlî varlıkların kapsamı da değişmiş, gelişmiş ve genişlemiştir. Buna paralel olarak zekât hakkında müstakil çalışmalar yapılmaya başlanmış; zekâtın farklı konularıyla ilgili doktora, yüksek lisans tezi ve çeşitli makaleler yazılmıştır. Buna rağmen zekât konusu daima güncelliğini korumaktadır. Çünkü bir taraftan Sanayi devrimi öncesinde mevcut olmayan yeni yeni mâlî varlıklar ortaya çıkarken, diğer taraftan da o dönemde mevcut olan bir kısım mallar gelişerek yaygınlaşmış, iktisadi değeri ve kullanım amacı değişmiş, gelir getirme oranları farklılaşmış ve para kazanma yolları artmıştır.

Bu çalışmamızın ana konusunu Hz. Peygamber döneminde mevcut olmayıp Sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan ve o dönemde mevcut olmakla birlikte, özelliği, iktisadi değeri, kullanım amacı ve gelir getirme oranı değişen mâlî sektörler oluşturmaktadır. Bu çalışmada bu tür varlıkların zekâta tabi olup olmayacağı, zekâta tabi ise ne oranda ve nasıl zekâta tabi olacağı konuları, delilleri ve muasır İslâm bilginlerinin görüşleriyle birlikte araştırılıp incelenmiştir.

Sanayi tesisleri, gemi, uçak, kamyon, otobüs, minibüs ve benzeri araçlar, iş araçları, menkul kıymetler, balık çiftlikleri, çok amaçlı ticarî salonlar, sanal ortamlarda hazırlanıp satılan WEB siteleri Hz. Peygamber döneminde mevcut olmayan mâlî sektörlerdir.

Kiralık gayrimenkuller, büyük ve küçükbaş hayvan besiciliği, sebze ve meyve üretimi, kanatlı hayvan besiciliği, balıkçılık ve benzeri sektörler ise Hz. Peygamber

döneminde mevcut olmakla birlikte sanayi ve teknolojik imkânların gelişmesine paralel olarak keyfiyeti, kemiyeti, iktisadi değeri, üretim amacı ve gelir getirme oranları değişmiştir.

İktisadi şartların değişip yeni yeni mâlî varlıkların ortaya çıkmasına, bir kısım malların iktisadi değerinin değişmesine rağmen gerek zekâtla ilgili eserlerde olsun, gerekse ulaştığımız diğer çalışmalarda olsun muasır fıkıhçıların ekseriyetinin sanayi ve teknoloji dönemi öncesinde verilen fetva ve görüşler doğrultusunda konuya yaklaştıklarını, görüşlerini buna göre temellendirmeye çalıştıklarını gördük. Ancak böyle bir yaklaşımın çağdaş iktisadi şartlar dâhilinde zekât meselelerine cevap verme konusunda yetersiz kaldığını, ahvâl ve şerâitin değişmesine bağlı olarak konuya farklı yaklaşılmasının gerekli olduğunu, bugünün meselelerini gelişen iktisadî şartlar muvacehesinde yeniden değerlendirilmesinin icap ettiğini, Sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan bir kısım mal varlıklarının zekâtı konusundaki bilginin doyurucu olmadığını, bu konularla ilgili görüşlerin hala tam netlik kazanmadığını düşündüğümüzden bu çalışmamızı yaptık.

Bu çalışmanın amacı Hz. Peygamber döneminde mevcut olmayıp Sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan ve o dönemde mevcut olup kemiyeti, keyfiyeti, iktisadi değeri, kullanım amacı ve gelir getirme oranları değişen malî sektörlerin iktisadi gelişmeler bağlamında, diğer bir ifadeyle almış oldukları bu yeni vasıflar muvacehesinde ve günün şartları dâhilinde zekâta tabi oluşu ve kendilerinden alınması gereken zekât nispetlerini inceleyerek ortaya çıkarmaktır.

3. Çalışmanın Planı ve Kaynakları

Fıkîhî bir konuda çalışma yapılırken öncelikle başvuru kaynakları Kur'ân ve Sünnet'tir. Daha sonra klasik dönemde yazılan fıkîh kaynakları ve en son olarak çağdaş eser ve çalışmalardan yararlanılır. Çalışmamızda da bu metot takip edildi. Konunun müdellel olarak ortaya konulması, zekâtın dindeki yeri ve öneminin daha iyi kavranması ve zekâta tabi malî sektörlerin genel çerçevesinin daha açık bir şekilde ortaya çıkması için fıkîh baplarına göre hazırlanan Buhârî ile Müslim'in sahihlerinden, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Dârekutnî'nin, sünenlerinden yararlanmaya çalışıldı. İmam Mâlik'in (179/795), "*el-Muvatta*", San'ânî'nin (211/827), "*el-Musannef'i*", İbn Ebî Şeybe'nin (235/850), "*Musannef'i*" ve Heysemî'nin (807/1405), "*Mec'maü'z-Zevâid*" adlı eserler de başvuru hadis kaynakları arasında yer aldı.

Buhârî üzerine şerh olarak yazılan Askalânî'nin (852/1448), "*Fethü'l-Bâri*", Aynî'nin (855/1451), "*Umdetü'l-Kâri*", Tirmizî üzerine şerh olarak yazılan Ahvezî'nin (543/1143), "*Âridetü'l-Ahvezî*" adlı kaynaklar da istifade edilen hadis şerhleridir.

Zekât, cizye, diğer malî konular ve siyasî otoriteyi ilgilendiren birçok konuyu içeren, Abbasî Halifesi Hârûnurreşid'in talebi üzerine Ebû Yusuf (182/798) tarafından kaleme alınan, en eski eserlerden, "*Kitâbü'l-Harac'ı*" ile Yahya b. Âdem (203/818)'in "*Kitâbü'l-Harac'ı*", adlı eserler istifade edilen emvâl kaynakları arasındadır.

Keza devlet otoritesini ilgilendiren hemen hemen tüm konularda bilgi veren, Hz. Peygamber'in savaşları, devlet veya kabile başkanlarına gönderdiği mektupları, Yahudi ve Hıristiyan kabilelerle yaptığı antlaşmaları, kabile başkanları veya kişilere yaptığı iktalar, arazi hukuku, savaş hukuku, zekât, ganimet, fey ve cizye hukukuyla ilgili genişçe bilgi veren Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm (224/838)'in, "*Kitâbu'l-Emvâl'ı*" da sıkça başvuru önemli bir kaynak olmuştur.

İlk ahkâm tefsirlerinden biri olan Cessâs'ın (370/981), "*Ahkâmü'l-Kur'ân*", Kurtubî'nin (671/1273), "*el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*", İbn Arabî'nin (543/1143), "*Ahkâmü'l-Kur'ân*" adlı eserler, başvuru ahkâm tefsirleri arasında yer almaktadır.

Hanefî mezhebinin en geniş kaynaklarından biri olan, konuları, aklî ve naklî delilleri zikrederek müdellel bir şekilde ortaya koyan, zaman zaman diğer mezheplerin görüşlerine de yer veren ve adeta bir fıkîh hazinesi konumunda olan Serahsî'nin (483/1090), "*el-Mebsût*", Şâfî mezhebinin önemli kaynaklarından biri olan,

“*Muhtaserü'l-Muzeni*” üzerine şerh olarak yazılan, konuları genişçe anlatan, naklî ve aklî delilleri zikrederek meseleleri müdellel hale getiren Mâverdî'nin (450/1058), “*el-Hâvi'l-Kebîr*” adlı eserler, önemli ölçüde yararlanılan kaynaklardır.

Keza Şâfiî mezhebinin teferruatlı kaynaklardan biri olan, Şirâzî'nin (476/1084), “*el-Muhezzeb*” adlı eseri üzerine şerh olarak yazılan, Şâfiî mezhebiyle birlikte diğer mezheplerin görüşlerine de yer veren Nevevî'nin (676/1277), “*el-Mecmu*”, Hanbelî mezhebinin önemli fıkıh kaynakları arasında yer alan, “*Muhtaserü'l-Hırakî*” üzerine şerh olarak yazılan, İbn Kudâme'nin (630/1233), “*el-Muğni*”, Hanefî fıkıh kaynakları arasında yer alan, zekât konusunu teferruatlı bir şekilde anlatan Kâsânî'nin (587/1191), “*Bedâiu's-Sanâi*” adlı eserler en çok yararlanılan fıkıh kaynaklarıdır.

Muasır çalışmalardan Karadâvî'nin, “*Fıkhü'z-Zekât*”, Âdıl Abdullah'ın, “*Zekâtü'l-Müsteğallât*”, Ğufeylî'nin, “*Nevâzilü'z-Zekât*”, Muhâcine'nin, “*Zekâtü'l-İkâr*” ve Emrullah Dumlu'nun, “*Ticaret Mallarının Zekâtı*” adlı eserlerden istifade edildi. Yararlanılan bu güncel çalışmalar şöyle tanımlanabilir:

1. Fıkhü'z-Zekât. Zekât konusunda önemli ölçüde bilgi veren, güncel zekât meseleleriyle birlikte zekâtla ilgili klasik konuları da ele alıp dört mezhebin görüşleriyle birlikte, zaman zaman Zeydiyye, Şia ve diğer mezheplerin görüşlerine de yer veren, ihtilaflı konuların sonunda genelde tercih yapıp kendi görüşünü belirten, zekâtın dindeki yeri ve önemiyle beraber, sosyal ve iktisadî fonksiyonları konularında da genişçe bilgi veren Yusuf el-Karadâvî tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış, gâyet faydalı ve verimli, iki ciltlik bir kitaptır.

2. Zekâtü'l-Müsteğallât. Güncel bir zekât konusu olan “yatırım mallarının zekâtını” konu edinen, bununla ilgili bilgi veren; hem bu malların zekâta tabi olmadığını söyleyenlerin hem de zekâta tabi olduğunu söyleyenlerin görüşlerini aktaran, bu malların zekâtının nasıl verileceği konusunda muasır fukahânın görüşlerini zikreden, Âdıl Abdullah tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış bir çalışmadır.

3. Nevâzilü'z-Zekât. Tüm güncel zekât konularını ele alıp hakkında kısaca bilgi veren, Ğufeylî tarafından doktora tezi olarak kaleme alınmış, ancak doktora formatından ziyade ilmihal kitapları formatında hazırlanmış bir çalışma niteliğindedir.

4. Ticaret Mallarının Zekâtı. Bu eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde zekât ile ilgili genel bilgi verilmiş, ikinci ve üçüncü bölümlerde ise ticaret

mallarının zekâtı ile ticaret mallarının hukuku konusu işlenmiştir. Ancak ticaret malının zekâtından ziyade ticaret mallarının hukuki yönüne ağırlık verilmiştir. Emrullah Dumlu tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış, konuları delillendirerek anlatan ve yararlanılabilen verimli bir çalışma niteliğine haizdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL BİLGİLER

Burada zekâtın manası, tanımı, zekât anlamında kullanılan sadaka ve infak kavramları, zekâtın rüknü, vücup sebebi, Kur'ân ve Sünnet'te ki çerçevesi ve şartları anlatılacaktır.

1. Zekâtın Anlamı ve Tanımı

1.1. Zekâtın Sözlük Anlamı

Zekât Arapça bir kelime olup köken itibariyle “zekâ, yezkü (زكَا يَزْكُو)” fiilinden türemiştir. İsimdir, mastar olarak da kullanılabilir. Mastarı “zekâen ve züküvven (زكَاءٌ وَزَكْوًا)” kipinde de gelir. Zekâ fiili tef'îl babından olup şedde ile “zekkâ mâlehu” kalıbında gelince “kişi malının zekâtını verdi” anlamına gelir.¹⁸ “Zekkâ fülânün nefsehu” denildiği zaman “kişi nefisini övdü ve tezkiye etti”¹⁹ anlamını, “Zekkâ fülânün eş-şey'e” denildiği zaman “kişi bir şeyi temizledi ve ıslah etti” manasını ifade eder.²⁰

Zekât kelimesi sözlükte temizlik (taharet), nema, bereket, övgü²¹, bir şeyin özü ve hulasası²², artma, fazlalık²³, kişinin kendisini övmesi, hâkimin şahitleri tezkiye etmesi gibi anlamlarda kullanılır.²⁴ İsfehânî'ye (502/1108) göre zekât kelimesinin temel manası Allah'ın bereketinden hâsıl olan nema ve artmadır.²⁵

Nema maddî ve manevî olmak üzere iki kısımdır. Malın ticaret ve çalıştırmakla artması, nebatatın neşv-ü nema bulması maddî nema,²⁶ insanın fazilet ve salah gibi vasıflara haiz olması manevî nemadır.²⁷

¹⁸ Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhü'l-Arabiyye*, (thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr), Dâru'l-İlmi lil-Melâyiin, Beyrut 1979, VI, 220.

¹⁹ İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut t.y. XIV, 358.

²⁰ Zebidî, Ebû'l-Feyz Muhammed Murtedâ el-Hüseynî, *Tâcu'l-Arûs, Min Cevâhiri'l-Kâmûs*, b.y. 2001, XXXVIII, 223.

²¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIV, 358.

²² Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakub, *el-Kâmûsu'l-Muhîr*, Dâru'l-Cil, Beyrut t.y., IV, s. 341.

²³ Rehûnî, Muhammed b. Ahmed b. Yusuf, *Hâşiyetu Rehûnî Alâ Şerhi'z-Zürkânî*, Bulâk 1888, II, 241.

²⁴ Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XXXVIII, 222.

²⁵ İsfehânî, Râğib Hüseyin b. Mahmud, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 1997, s. 380.

²⁶ Rehûnî, *Hâşiyetu Rehûnî*, II, 241.

²⁷ Meyyâre, Muhammed b. Ahmed, *ed-Dureru's-Semîn ve'l-Mevridü'l-Maîn, Şerhü'l-Mürşidi'l-Muîn Alâ'd-Darûriyyi Min Ulûmiddîn*, (thk. Abdullah Minşâvî), Dâru'l-Hadis, Kahire 2008, s. 406.

Fukahânın bir kısmı zekât verme fiiline zekât derken, diğere bir kısmı zekât olarak verilen mala zekât demektedir. Kuhistânî'ye (962/1555) göre zekât kelimesi fıkıhta kişinin malından çıkarıp zekât olarak fakire verdiği mal veya paraya denir. Hanefî Fakihî Rûknüddin Kirmânî (543/1149) ise zekât kelimesinin mecazen fakire verilen mal için, hakikatte zekât verme fiili için kullanıldığını söylemektedir.²⁸ Zekât kavramı “zekât verme” anlamında kullanıldığı takdirde mastar, “zekât olarak verilen mal” anlamında kullanıldığı zaman isimdir.

1.1.2. Zekâtın Tanımı

Zekât, fıkıh kitaplarında, “Şâri'in belirlediği bir miktar malı, Hâşimî ve onların mevlası olmayan Müslüman bir fakire, kendisinden hiçbir menfaat beklemeden Allah rızası için temlik etmektir.”²⁹, “Zekât, özel vasıflar taşıyan bir grup için, hususi vasıflar taşıyan bir maldan, belli vasıflar taşıyan bir miktar malı almanın ismidir.”³⁰, “Zekât, malda vacip olan bir haktır.”³¹ gibi farklı şekillerde tanımlanmıştır.

Bu tariflerden hareketle zekâtı, “belirli şartların gerçekleşmesi halinde bir malın belirli bir miktarını, hak sahiplerine Allah rızası için temlik etmektir” şeklinde tarif edebiliriz.

Hanefilere ait olan ilk tanımdan zekâta beş şartın bulunması gerektiği anlaşılmaktadır. Bunlar zekât verilen kişinin Müslüman olması, dinen fakir sayılması, Hâşimî ve onların mevlası olmaması, zekâtın mal veya bir menfaat karşılığı olarak verilmemesi ve temlik'tir. Zekât verilirken bu şartların tamamı veya bir kısmı noksan olursa zekât geçersiz olur.

1.1.3. Sadaka

Zekâtla ilgili kavramlardan biri “sadaka”dır. Sadaka Arapça bir kelime olup **الصدق** “sıdk” kökünden türeyen bir isimdir. Sadaka fiili sözlükte tasdik etti/doğruladı,

²⁸ Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetü'l-Kâri Şerhu Sahihî'l-Buhârî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2001, VIII, 335; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 171.

²⁹ Haskefî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman, *ed-Durrü'l-Muhtâr Şerhu Tenviri'l-Ebsâr ve Câmiî'l-Bihâr*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2002, s. 126.

³⁰ Mâverdî, Ebû Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *el-Hâvi'l-Kebîr, fî Fıkhi'l-Mezhebi'l-İmami's-Şafîi, Şerhu Muhteseri'l-Muzenî*, (thk. tlk. Muhammed Muavved, Adil Ahmed), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1994, III, 71.

³¹ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdesî, *el-Muğni ala Muhtasari'l-Hirakî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2004, II, 357.

doğru söyledi ve haberi doğru olarak anlattı anlamlarına gelmektedir. Sadaka fiilinin mastarı olan “sıdk” ise doğruluk anlamında olup “kizb”in zıddıdır.³²

Sadaka, “insanın malından surf Allah’ın hakkı olarak ayırdığı vergidir.”³³, Sadaka, “Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak için ihtiyaç sahiplerine yapılan gönüllü veya dinen zorunlu maddî yardımlardır” şekillerinde tanımlanmaktadır.³⁴

Sadaka, Kur’ân’da en sık tekrarlanan kavramlardan biri olup Kur’ân-ı Kerîm’de tekil isim **صَدَقَةٌ** (sadaka)³⁵, çoğul isim **الصَّدَقَاتُ** (sadaikat)³⁶, fiil **فَصَدَقْتُ**³⁷, ism-i fail **وَالصَّادِقِينَ**³⁸, mübalağa sığası **وَالصَّادِقِينَ**³⁹ ve mastar **صِدْقِهِمْ**⁴⁰ olmak üzere altı farklı kipte 148 yerde geçmektedir.⁴¹ Bu âyetlerin bağlamına bakıldığı zaman “sadaka” kavramı bir kısım âyetlerde zorunlu bir vergi olan zekât anlamında⁴² kullanılırken, âyetlerin çoğunda gönüllü olarak yapılan bağış⁴³ anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Sadaka kavramı hadislerde daha geniş bir anlam yelpazesine haiz olup, zorunlu dinî bir vergi olan zekât⁴⁴ ve gönüllü olarak yapılan bağışlar⁴⁵ anlamında kullanıldığı gibi, dinen meşru olup faydalı ve güzel olan birçok eylem ve hareket anlamında da kullanılmaktadır. Hadis rivayetlerinde, insanı rahatsız eden bir şeyi yoldan kaldırmak⁴⁶, insanların yüzüne karşı tebessüm etmek⁴⁷, her türlü iyilik⁴⁸, iyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak, güzel söz, zor durumda kalana yardımcı olmak, eşyasını bineğine bindirme hususunda başkasına yardım etmek, kişinin kendi eşiyile mukareneti⁴⁹ gibi birçok meşru fiil ve hareketler “sadaka” olarak nitelendirilmiştir.

³² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, X, 193.

³³ Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili*, (sadeleştirenler, İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Boleli, Abdullah Yücel), Azim Dağıtım, İstanbul 1992, IV, 367.

³⁴ Duman, Ali, “Sadaka”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 383.

³⁵ Bakara, 2/196, 263; Nisâ, 4/114; Tövbe, 9/103.

³⁶ Bakara, 2/264, 271, 276; Tövbe, 9/58, 60, 79, 104.

³⁷ Yusuf, 12/26. Ahzâb, 33/23.

³⁸ Al-i İmrân, 3/17; Yusuf, 12/26; Ahzâb, 33/35.

³⁹ Nisâ, 4/69.

⁴⁰ Ahzâb, 33/8.

⁴¹ Hımsî, Muhammed Hasan, *Kur’ân-ı Kerîm Maa Fehâris Kamile*, Dâru’r-Reşid, Dımaşk, Beyrut 1984, s. 126, 127.

⁴² Tövbe, 9/60, 103.

⁴³ Bakara, 2/263, 264, 271; Ahzâb, 33/35; Mücadele, 58/12, 13.

⁴⁴ Buhârî, “Zekât”, 1, 9, 20; Müslim, “Zekât”, 1, 3, 4, 50, 51; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 2.

⁴⁵ Buhârî, “Zekât”, 16, 17, 21.

⁴⁶ Buhârî, “Cihâd”, 127.

⁴⁷ Tirmizî, “Birr”, 36.

⁴⁸ Müslim, “Zekât”, 16; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 68.

⁴⁹ Müslim, “Zekât”, 16.

Konuyla ilgili âyet ve hadislerden “sadaka” kavramının zekât kavramına nispeten daha geniş bir anlama haiz olduğu anlaşılmaktadır. Nihâyet zekât kavramı âyetlerdeki tüm kullanımlarında tekil iken, “sadaka” kavramı hem tekil hem de çoğul olarak kullanılmaktadır. Konuyla ilgili âyetlerden, “sadaka” kavramının zekât kavramını da kapsayan bir üst kavram olduğu ve zekâtın yanı sıra diğer malî ibadetleri de kapsadığı net bir şekilde anlaşılmaktadır.⁵⁰

Kur’ân ve Sünnet’te geniş bir anlam çerçevesine haiz olmakla birlikte “sadaka” kavramı daha sonraki dönemlerde anlam daralmasına uğrayarak gönüllü olarak yapılan bağış/sadaka anlamında kullanılmaya başlamıştır. Çoğunlukla bu anlamda⁵¹, nadiren de zekât anlamında kullanılmaktadır.⁵²

1.1.4. İnfak

Zekâtla ilgili olup zaman zaman zekât anlamında kullanılan kavramlardan biri de “infak”tır. İnfak, Arapça bir kelime olup köken itibariyle نَفَق “nefaka” fiilinden türemiş “if’âl” kalıbında mastardır. Nefaka fiili sözlükte öldü, revaç buldu, pahalandı, bitti, tükendi, azaldı ve helak oldu gibi anlamlara gelir. İnfak ise sözlükte herhangi bir amaç için mal veya para harcamaktır.⁵³ Dinî ve ahlakî bir terim olarak “infak” genellikle “Allah’ın hoşnutluğunu elde etmek amacıyla kişinin kendi servetinden harcama yapması, muhtaçlara aynî veya nakdî yardımda bulunması” demektir.⁵⁴

İnfak Kur’ân’da türevleriyle birlikte 89 yerde zikredilmiştir.⁵⁵ İnfak sözlükte zekât gibi özel bir harcama türüne has olmayıp, bilakis hem hayır için yapılan harcama hem de şer için yapılan harcama anlamında kullanılabilir. Kur’ân’da da farklı anlamlarda kullanılmış olup; Allah yolunda yapılan⁵⁶, riya ve gösteriş için yapılan⁵⁷, Allah yolundan alı koymak amacıyla yapılan harcamalar⁵⁸ ile aile bireylerinin nafakası için yapılan harcamalar⁵⁹ anlamında kullanılmıştır. Geniş bir anlam yelpazesine haiz

⁵⁰ Gözübenli, *Zekât, İslâm’a Giriş*, s. 311.

⁵¹ Duman, “Sadaka”, *DİA*, XXXV, 384.

⁵² Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hacer, *Fethü'l-Bâri Şerh-u Sahihi'l-Buhârî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, III, 395.

⁵³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, X, 357, 358; Mutçalı, Serdar, *Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 2012, s. 929.

⁵⁴ Çağırıcı, Mustafa, “İnfak” *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 289.

⁵⁵ Hımsî, *Kur’ân-ı Kerîm Maa Fehâris Kamile*, s. 219.

⁵⁶ Bakara, 2/274; Al-i İmrân, 3/134.

⁵⁷ Nisâ, 4/38.

⁵⁸ Enfâl, 8/36.

⁵⁹ Nisâ, 4/34; Talâk, 65/6, 7,

olmakla birlikte infak, âyetlerde çoğunlukla farz olan zekât veya Cenâb-ı Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle gönüllü olarak yapılan harcamalar anlamında kullanılmaktadır.⁶⁰

İnfak'ın vacip ve mendup olan kısımları vardır. Vacip olan infak zekât vermek, cihâd için yapılan harcama ile kişinin bakmakla yükümlü olduğu kimselerin nafakası için yaptığı harcamalardır. Mendup olan infak ise dinen meşru sayılan her türlü harcamayı kapsamaktadır.⁶¹ Ülkenin savunulması, hac hizmetleri, yoksulların desteklenmesi, okul, cami, yol, köprü, çeşme, bakım evleri gibi toplumsal hizmet alanları ve hayır müesseselerinin kurulması, güçlendirilmesi, hatta tabiatın korunup geliştirilmesine kadar meşru yollarda yapılan her türlü harcama, mendup olan infak kısmına girip Allah yolunda harcama sayılmaktadır.⁶²

1.2. Zekâtın Rükünü

1.2.1. Temlik

Zekâtın rükünü temliktir.⁶³ Temlik Arapça bir kelime olup if'âl babından mastardır. Köken itibariyle “meleke” fiilinden gelir. Meleke bir şeye sahip olmak, elde etmek, kontrol altında tutmak, hâkim olmak, ele geçirmek gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁴ Fikhî bir kavram olarak temlik, nisaba ulaşmış maldan bir miktarı zekât niyetiyle Müslüman fakirin mülkiyetine devrederek ona teslim etmektir.⁶⁵ Diğer bir ifadeyle zekât olarak verilen malın, zekât alan kişi tarafından kabzedilmesidir. Temlik, verme (itâ) fiilinin tahakkuk etmesi için şart koşulmuştur. Çünkü Cenâb-ı Allah, mal sahiplerine “ve zekâtı verin...”⁶⁶ diye emretmiştir. Verme fiili ise ancak temlik ile tahakkuk eder.⁶⁷

⁶⁰ Konuyla ilgili bkz: Bakara, 2/3, 261, 262, 265, 267, 272, 273; Al-i İmrân, 3/134; Enfâl, 8/3; Ra'd, 13/22; İbrahim, 14/31.

⁶¹ Râzî, Fahrüddin b. Ömer, *Mefâtihi'l-Ğayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994, II, 36.

⁶² Komisyon, *Kur'an Yolu*, I, 302.

⁶³ Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekir b. Mes'ud, *Bedâiu's-Sanâi fi Tertibi's-Şerâi*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, II, 456; İbn Abidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 291.

⁶⁴ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, III, 330; Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 783, 784.

⁶⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 456; İbn Abidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 291.

⁶⁶ Bakara, 2/43.

⁶⁷ Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ebî Sehl, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut t.y., II, 186; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 456.

1.2.2. Temlik'in Şartları

Temlik'te, zekât veren kişide, zekât olarak verilen malda ve zekât alan kişide bulunmak üzere üç türlü şart söz konusudur:

1.2.2.1. Niyet

Başka bir ibadet için şart veya vesile olmayıp maksud-u bizzat olduğundan zekâta ve bu vasıftaki tüm ibadetlerde niyet⁶⁸ şarttır.⁶⁹ Zekâta niyetin gerekli oluşu "Ameller ancak niyetlere bağlıdır..."⁷⁰ hadisine dayanmaktadır.⁷¹ Fakire zekât verilirken niyet etmek yeterli olduğu gibi, zekât niyetiyle malı ayırırken niyet getirmek de yeterlidir.⁷²

1.2.2.2. Malın Mütakavvim Olması

Mütakavvim mal yararlanılması mubah olup dinen parasal bir kıymeti olan ve başkası tarafından itlaf edildiği takdirde misli veya kıymeti ile tazmin edilen eşya ve nesnelere⁷³ Hanefilere göre nasslarda/hadis rivayetlerinde zikredilen malın bizzat kendisinden zekât verilmesi şart değildir, aksine nasslarda belirlenen mal zekât olarak verilebileceği gibi, bunun kıymeti veya bedeli de verilebilir. Keza zekât olarak verilen mal ile zekâtı verilen malın aynı cinsten olması da gerekli değildir. Dolayısıyla zekât olarak verilmesi gereken bir koyunun yerine kıymeti nakit olarak verilebileceği gibi başka bir eşya da verilebilir. Hanefiler bu konuyu "sadaka olarak verilmesi caiz olan bir malın zekât olarak verilmesi de caizdir" şeklinde formüle etmektedir.⁷⁴

1.2.2.3. Zekât Alan Kişinin Yoksul Olması

Burada yoksul olmaktan maksat zekât verilen kişinin zekâtın sarf yerlerini belirleyen âyette zikredilen sekiz sınıftan biri olması, insan olması ve zekât almaya müstehak bulunmasıdır. Hanefilere göre zekât memurları hariç (âmilîne aleyha) diğer sınıflarda yer alan kişilerin zekât almasının asıl nedeni muhtaç olmalarıdır. Zekât memurları ise zekâtı, görevlerine karşılık ücret olarak aldıklarından muhtaç olmaları

⁶⁸ Niyet, bir fiile yönelmek, bir fiil veya işi kastetmek anlamındadır. (Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, IV, 400.)

⁶⁹ İbn Âbidîn, Muhammed Emin, *Reddü'l-Muhtâr ala'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr*, (thk. tal. Âdil Ahmed Abdülmevcud, Muhammed Muavved), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, III, 173.

⁷⁰ Buhârî, "Bedü'l-Vahiy", I.

⁷¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 458.

⁷² Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 461; Burhanuddin, Ebû'l-Maâlî Mahmud b. Ahmed b. Abdülaziz, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004, II, 279.

⁷³ Hafif, Ali, *Ahkâmu'l-Muamela'ti's-Şer'iyye*, Dâru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire 2008, s. 34.

⁷⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 461.

gerekmez. Hanefiler, zekât görevlileri hariç âyette zikredilen diğer yedi sınıf insanlarda fakirlik vasfını gerekli gördüklerinden zekât alan kişilerde muhtaç olma vasfını zekâtın bir şartı olarak kabul etmektedirler. Bu şart aynı zamanda insanlar dışındaki kurum ve hayır yerlerine zekâtın sarf edilmeyeceği anlamını da taşımaktadır.⁷⁵

Zekâtın sarf yerlerini beyan eden âyette zekât verilen insanlar sekiz kategoride bulunanlarla sınırlandırıldığından ve zekâta “temlik” şartı arandığından hayır kurumlarına zekât sarfedilmesinin ve “temlik” şartı tahakkuk etmeyeceği, ibra, ibaha veya it'am gibi suretlerle zekât ödemenin cevazı tartışma konusu olmuştur. Hanefi fukahâsına göre “temlik” şartı tahakkuk gerçekleşmeyeceği için cami, okul inşaatı, yol ve köprü yapımı gibi hayır işlerine zekât sarf edilmez. Temellük ehliyeti olmadığından zekâttan ölünün borcu da ödenmez.⁷⁶ Diğer mezheplere mensup diğer fukahânın ekseriyetine göre de âyette zikredilen sekiz sınıf dışındaki diğer insanlara, ölünün tekfin ve tedfin gibi harcamalarına, borcunun ödenmesine, cami, medrese ve okul inşaatına, yol ve köprü yapımına ve diğer hayır işlerine zekât sarf edilmez, buralara harcanan mal zekât yerine geçmez.⁷⁷ Din İşleri Yüksek Kurulu da, “Müslüman yoksulların ve ihtiyaç sahibi kişilerin hakkı olduğunu, ancak temlik etmekle yükümlünün zimmetinden düşeceğini gerekçe göstererek tüzel kişilere ve hayır kuruluşlarına zekât verilmesinin caiz olmadığını” öngörmektedir.⁷⁸

İslâm bilginlerinin ekseriyeti bu kanaati taşımakla birlikte hem klasik dönemde yaşayan İslâm bilginlerinden hem de muasır hukukçulardan farklı düşünen fıkıhçılar da bulunmaktadır. Ebu Yusuf'a göre zekât malından Müslümanların yollarını ıslah etmek caizdir.⁷⁹ Klasik dönem fukahâsında Atâ el-Horâsânî ile Hasan-ı Basrî “fi sebilillah” kavramının umumundan yola çıkarak zekâtın köprü ve yol yapımı için harcanabileceğini söylemektedirler.⁸⁰ Elmalılı da bir kısım fukahânın “fi sebilillah” kavramının zahiri manasından yola çıkarak, ölülerin teçhizatı, askeri harcamalar, camilerin yapımı ve onarımı gibi hayır çeşitlerinin hepsine zekâttan harcanmasını caiz

⁷⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 465; İbn Abidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 172 vd.

⁷⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 186; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 456; İbn Abidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 291.

⁷⁷ Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, II, 293.

⁷⁸ <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/440/zekat-ayetinde-gecen--fi-sebilillah-in-kapsamina-okullar--kur-an-kurslari--camiler-ve-benzeri-hayir-kurumlari-girer-mi-> (09.06.2019)

⁷⁹ Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Harâc*, s. 81.

⁸⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, VI, 293.

gördüklerini, nakletmektedir.⁸¹ Keza Muasır İslâm bilginlerinden Mahmud Esed ile Hamidullah da “fî sebîlillah” kavramındaki umuma dayanarak zekâtın askeri savunma, askerin personel harcamaları, öğrenci bursları, İslâm’ın yayılıp insanlara ulaşması amacıyla yapılan her türlü faaliyet, hak uğruna doğru ve maruf amaçlarla yapılan her türlü girişim için harcanabileceğini söylemektedirler.⁸²

Bir hadis rivayetinden de zekâtın, maslahat icabı âyette zikredilen sınıflar dışındaki yerlere harcanmasının caiz olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu rivayete göre Resûlullah (s.a.v.), Hayber’de öldürülen bir kişinin katili bulunmadığından diyetini zekât develerinden ödemiştir.⁸³

Burada şunu da ifade edelim ki, kişilere zekât verilirken “temlik” gerekli, hayır kurumlarına zekât harcanırken “temlik” şartı aranmaz. Zira zekâtın sarf yerlerini beyan eden âyet ilk dört sınıfta temlik ifade eden “lam” harfi ile kullanılırken; son dört sınıfta “fa” harfi ile gelmiştir ki bu harf temlik ifade etmez.⁸⁴

Temlik tahakkuk edemeyeceği için kişinin bir fakiri zekât niyetiyle evinde ikamet ettirmesi de zekâta mahsup edilmez.⁸⁵ Keza zekât niyetiyle evde veya restoranda yoksulları doyurmak (it’âm) da zekâta mahsup edilmez. Fakat fakirlere gıda maddesi vermek suretiyle zekât ödenebilir.⁸⁶ Zira fakirlere gıda maddesi vermek temlik, kendi evinde veya lokantada fakirleri doyurmak ibaha’dır. Temlik ile ibaha arasında fark vardır. Temlik’e konu olan mal, sahibinin mülkiyetinden çıkıp kendisine temlik edilenin mülkiyetine girerken, ibaha’ya konu olan mal kendisine yararlanma izni verilen kişinin mülkiyetine girmez.⁸⁷ Bu nedenle bahçedeki meyveden veya lokantadaki yemekten sadece kendisine yeme izni verilen kişi bunu satamaz, başkasına ikram edemez.

Temlik ile “ibaha” birbirinden farklı olup zekâta “temlik” şartı arandığından klasik fıkıh müktesebatına göre yoksulu doyurmak (it’âm) veya günümüzde olduğu gibi restoranlarda yoksullara yemek ikramında bulunmak yahut iftar açtırmak suretiyle

⁸¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IV, 373.

⁸² Esed, Muhammed, *Kur’ân Mesajı Meal-Tefsir*, (trc. Cahit Koytak; Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul 1999, I, 366; Hamidullah, *İslâm’a Giriş*, s. 229.

⁸³ Buhârî, “Diyât”, 22; Müslim, “Kesâmet”, 1.

⁸⁴ Ğufeylî, Abdullah b. Mansur, *Nevâzilü’z-Zekât*, Dâru’l-Meyan, Riyad 2008, s. 413.

⁸⁵ İbn Abidîn, *Reddü’l-Muhtâr*, III, 172.

⁸⁶ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi*, II, 456; İbn Abidîn, *Reddü’l-Muhtâr*, III, 171.

⁸⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, XIII, 23.

harcanan para temlik tahakkuk etmeyeceğinden zekâta mahsup edilmez. Ancak çağdaş fıkıhçılardan Mehmet Erkal ile İbrahim Paçacı, fukahâ tarafından temlik teriminin dar manasıyla yorumlandığını, bunun ibaha'yı da kapsayacak şekilde geniş manasıyla yorumlanmasının daha isabetli olacağını söylemektedirler.⁸⁸ Erkal konuyla ilgili şunları ifade etmektedir: “Fakihlerin temlik’i dar manasıyla ve şekli bir işlem olarak yorumlamaları esasen fakirin hakkını gözetmeye yönelik bir çaba olmakla birlikte bu yaklaşım bazen gülünç hilelerin de yolunu açmaktadır. Doğru olanı, temlik’e geniş mana verilmesi ve dolaylı temliklerin yeterli sayılmasıdır.”⁸⁹

Vekâlet yoluyla temlik tahakkuk ettiğinden temyiz çağına erişmeyen çocukların veli veya vasileri kendileri adına zekât alabildikleri gibi⁹⁰, yoksulların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan vakıf, dernek ve aşevi yetkilileri de buradan yararlanan fukara adına zekât alabilirler.

Kişinin başkasındaki hakkından karşılıksız olarak vazgeçmesi anlamında olan “ibra” da bu kapsamda değerlendirilmektedir. İbra iskat olup temlik tahakkuk etmeyeceğinden fukahânın ekseriyeti “ibra” suretiyle zekât vermenin yeterli olmadığını söylemektedirler.⁹¹

Klasik fıkıh müktesebatında ilkesel olarak “ibra” suretiyle zekât ödemenin yeterli olmayacağı kabul edilmekle birlikte konuyla ilgili farklı düşünenler de yok değildir. Selef fukahâsından Hasan-ı Basrî, Atâ ve İbn Hazm ibra'nın zekât yerine mahsup edilebileceğini ve “ibra” suretiyle zekât vermenin yeterli olacağını söylemektedirler.⁹²

Muasır fıkıhçılardan Yusuf el-Karadâvi, Mehmet Erkal ve İbrahim Paçacı ibra'nın zekât yerine sayılabileceğine inanmaktadırlar.⁹³ “*Borçlu ödeme güçlüğü çekiyorsa eli genişleyinceye kadar ona zaman tanıyın. Eğer bilerseniz bunu sadaka saymanız sizin için daha hayırlıdır.*”⁹⁴ âyetinden de ibra'nın zekât yerine geçeceği gibi

⁸⁸ Paçacı, İbrahim, *Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar*, Ankara 2015, s. 89.

⁸⁹ Erkal, Zekât, *İlmihal, -İmam ve İbadetler-*, TDV Yayınları, Ankara 2012, I, 440.

⁹⁰ İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 171.

⁹¹ Burhânuddîn, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, II, 278; Nevevî, Ebû Zekerîya Muhyuddîn b. Şeref, *el-Mecmu*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2001, VI, 127.

⁹² İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, *el-Muhallâ, bi'l-Âsâr*, (thk. Ahmed Muhammed Şakir el-Kâdi), b.y., t.y, VI, 105,106; Nevevî, *el-Mecmu*, VI, 127.

⁹³ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 849; Erkal, Zekât, *İlmihal*, I, 440; Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, s. 89.

⁹⁴ Bakara, 2/280.

bir mana anlaşılmaktadır. Çünkü sadaka kavramı Kur'ân'da hem zekât anlamında⁹⁵ hem de gönüllü olarak yapılan bağış anlamında⁹⁶ kullanılmaktadır.

Mana açısından “temlik”, “ibâha” ve “ibra” arasında fark söz konusu olmakla birlikte sonuç bakımından üçü aynı şeyi ifade eder ve her üç durumda da yoksul zekât malından yararlanmaktadır. Bu nedenle Erkal ile Paçacı'nın dedikleri gibi, temlik kavramını geniş anlamda yorumlamak veya Karadâvî'nin dikkat çektiği gibi makasid açısından konuyu değerlendirip “ibra” ile “ibaha”yı da yeterli görmekte bir mahsur olmayacağı söylenebilir. Ancak iftar programlarına riya ve gösteriş karışabileceği, ekseriyetle aile efradının tamamının katılamayacağı, o sofrada zenginlerin de yer alabileceği, yoksulların yemek dışında daha acil ihtiyaçları olabileceği gibi hususlar göz önünde bulundurulduğu takdirde, Müslümanların iftar programları düzenlemek suretiyle değil de, zekâtlarını nakdî veya aynî olarak yoksullara vermelerinin daha doğru, daha isabetli olacağı açıktır.

1.3. Zekâtın Vücup Sebebi

Zekâtın vücup sebebi nisaba ulaşmış nâmi maldır. Ancak Kur'ân'da zekâtın vücup sebebini beyan eden herhangi bir âyet mevcut olmadığı gibi, bu konuyu açıkça ifade eden herhangi bir hadis rivayetine de rastlayamadık. Şu var ki hadislerde zekâta tabi olduğu beyan edilen mallarla, zekâttan muaf tutulduğu malların özelliğine bakıldığı zaman zekâtın vücup sebebinin nema (malın artıcı, gelir getirici özellikte olması) olduğu kolaylıkla anlaşılacaktır. Erkal da, “Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn devirleri uygulamalarını dikkate alan fakihler, bu devirlerde üzerlerinde zekât tahsil edilen malların artıcı vasfa sahip olduklarını tespit ederek bu vasfı zekâtın vücup şartı/sebebi⁹⁷ saymışlardır”⁹⁸ diyerek bu hususa vurgu yapmaktadır.

Zekâtın bu şartı fıkıh kaynaklarında müstakil bir başlık altında ele alınmamakla birlikte satır aralarında buna temas edilmektedir. Bu bağlamda Hanefilerin bu konuya daha çok yer verdiklerini görmekteyiz. Hanefi bilginler zekâta tabi malların özelliğinden yola çıkarak zekâtın vücup sebebinin nisaba ulaşmış *nâmi mal* olduğu

⁹⁵ Tövbe, 9/60, 103.

⁹⁶ Bakara, 2/263, 264, 271; Ahzâb, 33/ 35; Mücâdele, 58/12, 13.

⁹⁷ Bu konuda bazen şart bazen de sebep kavramı zikredilmektedir. Bunun nedeni bu iki kavramın zaman zaman aynı anlamda kullanılmasıdır. (İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr*, III, 174)

⁹⁸ Erkal, *Zekât, Bilgi ve Uygulama*, İstanbul 2008, s. 59.

kanaatine varmış⁹⁹ ve nemayı zekâtın vücup şartlarından biri saymışlardır.¹⁰⁰Buna bağlı olarak hacimli Hanefî fıkıh kaynaklarının tamamında zekâtın diğer şartlarıyla birlikte nema şartı da zikredilmektedir.¹⁰¹

Zekâtın vücup sebebinin nemâ olduğu konusu Hanefî fıkıh kaynaklarında daha fazla işlenmekle birlikte diğer mezheplere ait fıkıh kaynaklarında da bu hususa sık sık vurgu yapılmaktadır.

Konunun daha net ortaya çıkması için farklı mezheplere mensup fıkıhçıların konuyla ilgili söylediklerinin bir kısmını zikretmekte fayda mülâhaza etmekteyiz:

İmam Mâlik (179/795) konuyla ilgili şunları ifade etmektedir: “İnsanların çoğu farklı mallar kazanır, bu malları farklı muamelelerde kullanır ve bunlardan gelir elde ederler. Şayet zekât bunlardan sakıt olursa zenginlerin bir kısmı zekât ibadetinden muaf olur, fakirlerin birtakım hakları da zayi olur. Bu nedenle geliri olan her türlü maldan zekât alınması gerekir.”¹⁰²

Mâlikîlerden Maâfirî (543/1148) de farklı münasebetlerle konuya temas etmektedir: “Nâmi mallarda vacip olduğundan zekâta zekât denilmiştir.”¹⁰³, “Bir mal nema cihetinden çıkarılıp ihtiyaç için kullanıldığı takdirde zekât malı olmaktan çıkar.”¹⁰⁴

Şâfiî mezhebinde nema zekâtın bir şartı sayılmamakla birlikte Şâfiî fıkıh kaynaklarında da konuya vurgu yapılmaktadır. Şâfiî ulemasından Cüveynî (478/1086) konuyla ilgili şunları söylemektedir: “Şâri hayvanlar ve ticaret malı gibi kendiliğinden artıcı özelliği olan veya altın ve gümüş gibi nemalandırmaya müsait olan mallarda zekâtı farz kılmıştır.”¹⁰⁵

⁹⁹ İbn Nüceym, Sirâcüddin Ömer b. İbrahim, *en-Nehrü'l-Faik, Şerh-u Kenzi'd-Dakâik*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002, II, 355; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 176; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 421.

¹⁰⁰ Damad Efendi, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman el-Kelyûbî, *Mec'maü'l-Enhür fi Şerhi Mültaka'l-Ebhür*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, I, 285.

¹⁰¹ İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed, *el-Bahru'r-Râik, Şerhu Kenzi'd-Dakâik*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, II, 355; Damad Efendi, *Mec'maü'l-Enhür*, I, 285.

¹⁰² Maâfirî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed İbnü'l-Arabî, *Kitâbü'l-Kabes fi Şerhi Muvatta-i Mâlik b. Enes*, (thk. Muhammed Abdullâh), Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1992, I, 465.

¹⁰³ Maâfirî, *Kitâbü'l-Kabes*, I, 450.

¹⁰⁴ Maâfirî, *Kitâbü'l-Kabes*, I, 457.

¹⁰⁵ Cüveynî, Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusuf, *Nihâyetü'l-Matleb fi Derâyeti'l-Mezheb*, (thk. Abdülazîm Mahmud Dîb), Dâru'l-Minhâc, Cidde 2007, III, 100.

Şâfiî ulemasından Mâverdî (450/1058) de farklı ifadelerle konuya şöyle dikkat çekmektedir: “Altın ve gümüşün diğer cevherlerden farklı olarak zekâta tabi olmasının sebebi, bu iki cevherin nema için olup nemalandırmaya müsait olmasından dolayıdır.”¹⁰⁶, “Zekât, hayvanlar, ekinler ve ticaret malı gibi nâmi olan mallarda vaciptir, evler ve tarlalar gibi nâmi olmayan mallar ile gasp edildiğinden dolayı nemalandırması mümkün olmayan mağsûp mallarda vacip değildir. Mülkiyetin zayıf, tasarrufun noksan oluşu da zekâtın vücubuna manidir.”¹⁰⁷

Ebû Ubeyd (224/839) de zekâtın vücup sebebinin nema olduğunu şöyle açıklamaktadır: “Eşya, köleler ve diğer varlıklar ticaret malı olduğunda zekâta tabidir, başka amaç için olduğunda zekâta tabi olmaz. Çünkü Sünnet, şahsi kullanım amaçlı olduğunda köleleri ve eşyayı zekâtтан muaf tutmuştur. Ticaret malları ise gelir elde etmeye yönelik olduğundan neslinden ve sütünden yararlanan sâime hayvanlar gibi zekâta tabidir.”¹⁰⁸

Yemenî (558/1163) de zekâtın vücup sebebinin nema olduğunu şöyle açıklar: “Zekât ancak nâmi mallarda vaciptir, mağsup/gasp edilmiş mal ise neması olmadığından zekâta tabi değildir.”¹⁰⁹

Şâfiî ulemasından Nevevî'nin (676/1277) sözlerinden de zekâtın vücup sebebinin nema olduğu anlaşılmaktadır. Nevevî mağsup mal ile takıların zekâtıyla ilgili şunları söylemektedir: “Mağsup ile yitik malın zekâta tabi olmayışının sebebi nemasının bulunmamasıdır.”¹¹⁰, “Takılar kiralık olunca nema amacı taşıdığından bir kavle göre zekâta tabidir.”¹¹¹

Şâfiî ve Hanbelî fıkıh kaynaklarında zikredilen, "Meyve ve hububat ikinci yılda nâmi olmadığından mahsul hasat edilirken zekâtı verilip stoklandığı takdirde ticaret malı olmadığı sürece ikinci yılda tekrar zekâtı vacip olmaz."¹¹², "Bir kadın kiraya vermek maksadıyla takı bulundurursa, bir kavle göre ticaret amacıyla alınan takılar gibi

¹⁰⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, III, 284.

¹⁰⁷ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, III, 130.

¹⁰⁸ Ebû Ubeyd, Kasım b. Sellam, *Kitâbu'l-Emvâl*, (thk, tlk, Ebû Enes Seyyid b. Receb), Dâru'l-Fadîle, Riyad 2007, II, 85.

¹⁰⁹ Yemenî, Ebû Hüseyin Yahya b. Ebî'l-Hayr b. Salim el-İmrânî, *el-Beyân fi Mezhebi'l-İmami's-Şâfi*, Dâru'l-Minhâc, b.y., t.y., III, 143.

¹¹⁰ Nevevî, *el-Mecmu*, V, 223.

¹¹¹ Nevevî, *el-Mecmu*, V, 367.

¹¹² Yemenî, *el-Beyân*, III, 262.

zekâta tabi olur."¹¹³ gibi ifadelerden de zekâtın vücup sebebinin nema olduğu anlaşılmaktadır.

Hanbelî bilginlerden İbn Kayyım (751/1350) da zekâtın vücup sebebinin nema olduğuna inanır ve *amile* hayvanların zekâta tabi olmaması gerektiğini şöyle izah eder: “*Âmile* hayvanların zekâta tabi olmadığını söyleyenlerin hadis ile birlikte mantıksal delili de mevcuttur. Bu delil şöyle açıklanabilir: “Kişinin elbiseleri, hizmet amaçlı köleleri, ikamet ettiği evi, binek hayvanı, kadının giyeceği veya ödünç vereceği takıları zekâta tabi değildir. Buna göre kişinin arazi veya nakliye işlerinde kullandığı *amile* hayvanları da zekâta tabi olmamalıdır. *Âmile*¹¹⁴ hayvanlarla *sâime*¹¹⁵ hayvanlar arasındaki fark da açıktır. *Âmile* hayvanlar nema yönünden çıkartılarak işe tahsis edildiğinden kişinin elbiseleri, köleleri ve ikamet ettiği evi hükmündedir.”¹¹⁶

Muasır fıkıhçılardan da birçok kimse zekâtın vücup sebebinin nema olduğunu ifade etmektedir. Kuveyt'te Vezâretü'l-Evkâf tarafından hazırlanan “*el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye'de* nemanın zekâtın şartlarından biri olduğu kabul edilmiş, sebebi de şöyle açıklanmıştır: "Nemanın zekâtın şartlarından sayılmasının sebebi, zekâtın teşriinden maksat olan durumdan farklı bir tablonun ortaya çıkmasına mâni olmaktır. Zekâtın teşriinden maksat zekât veren kişinin fakir olmayacak bir surette fakirlere yardım yapmasıdır. Bu da kişinin malının nemasından azıcık bir miktarı vermesiyle olur. Neması olmayan bir malda zekâtı vacip kılmak ise, zamanla bu malın erimesine ve zekâtın teşri maksadına aykırı bir durumun ortaya çıkmasına sebep olur.”¹¹⁷

Çağdaş yazarlardan Yusuf el-Karadâvî¹¹⁸, Hayrettin Karaman ve Osman Eskicioğlu da zekâtın vücup sebebinin nema olduğunu düşünmektedirler. Karaman zekâta tabi malların temel hususiyetinin “artıcı, gelir sağlayıcı” olduğunu ifade ederek, kiralık evler, işyerleri, düğün salonları ve benzeri gayrimenkullerin zekâta tabi olması gerektiğini söylemektedir.¹¹⁹ Eskicioğlu da zekâtın vücup sebebinin nema olduğuna

¹¹³ Yemenî, *el-Beyân*, III, 302.

¹¹⁴ Fıkıh literatüründe arazi veya nakliye işlerinde kullanılan hayvanlara çalışan anlamına gelen *amile* denir.

¹¹⁵ Sâime, fıkıh literatüründe; nesli, sütü ve eti için beslenen ve senenin çoğunda merada otlanan hayvanlar için kullanılan bir kavramdır. (Bkz. Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 436)

¹¹⁶ İbn Kayyım, Şemsuddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir el-Cevzî, *A'lâmü'l-Muvakkîin an Rabbi'l-Âlemîn*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1997, II, 62.

¹¹⁷ Mv. F. *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, Vizâretü'l-Evkâf ve Ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1992, XXIII, 241.

¹¹⁸ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, I, 143.

¹¹⁹ Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2012, I, 143.

şöyle dikkat çekmektedir: “Zekât kelimesinin kökünde bulunan üreme manası daha sonra hukukçular tarafından “nema” adı altında zekât vergisine sebep kabul edilmiştir.”¹²⁰

Usûl ulemasından Leknevî (1225/1810) de zekâtın vücup sebebinin nema olduğunu şöyle açıklar: “Cenâb-ı Allah, nâmi mallar vermek suretiyle insanlara ihsan ettiğinden onları, zekât, fitre ve öşür gibi malî yükümlülüklerle sorumlu tutmuştur.”¹²¹

Erkal da zekâtın vücup sebebinin nema olduğuna inanır ve konuyla ilgili şunları söyler: “Fakihler zekâtla ilgili ahkâmın muallel olup taabbüdî olmadığı konusunda görüş birliğine vararak zekâtın vücup sebebinin nema olduğunda ittifak etmişlerdir. Bunun bir neticesi olarak fukahânın ekseriyeti teşriin hikmeti ile zekâtın gayesini dikkate alarak hadis rivayetlerinde zikredilen üç grup malın dışında kalan, fakat aynı müşterek vasfa (nema) haiz olan diğer malları da zekâta tabi tutmuşlardır.”¹²²

Nema şartı bulunmadığından fukahâ ziraî ürünlerin zekâtının tekrarlanmayacağı konusunda ittifak halindedir. Evde veya ambarda bekletildiğinde nemalanmayacağı için, kişi tarlasından mahsulünü kaldırırken zekâtını verip bu mahsulünü bir süre stoklarsa ticaret malı olmadığı sürece tekrar zekâtını vermesi gerekmez.¹²³

Bu zaviyeden konuya bakılırsa “hevâic-i asliye” dışında kalıp geliri olan her türlü malın zekâta tabi olduğu söylenebilir.

1.4. Zekâtın Şartları

Zekât, Kitap, Sünnet ve icmâ ile farz olmakla birlikte, her Müslüman zekât vermekle mükellef değildir. Dinî bir emrin insana vacip olması için ekseriyetle üç şart gereklidir: Kişinin Müslüman olması, akıllı olması ve ergin olması. Ancak dinî emirlerin farz olması için gereken şartlar ibadetlere göre farklılık arz edebilir. Malî bir ibadet olan zekâtın farz olmasında da birtakım şartlar gereklidir. Bu şartların bir kısmı zekât mükellefinde bulunması gereken, bir kısmı da malda bulunması gereken şartlardır.

¹²⁰ Eskicioğlu, “İslâm Toplumunda Vergi ve Bazı Problemlerin Çözümü”, *1. Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, s. 448.

¹²¹ Leknevî, Muhammed b. Nizamuddin Muhammed Sehâlevî, *Fevâtihu'rahamût bi Şerh-i Müsellemi's-Subût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut 2002, II, 311.

¹²² Erkal, “Zekâtla İlgili Bazı Meseleler”, *1. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, s. 529.

¹²³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 440; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, I, 143.

1.4.1. Mükellefte Bulunması Gereken Şartlar

Bir insanın zekât vermekle mükellef olması için kendisinde bulunması gereken birtakım şartlar söz konusudur. Bu şartların bir kısmı mezhepler tarafından ittifakla kabul edilirken, diğer kısmı ihtilafıdır. Bu ihtilafın sebebi, zekâtla ilgili hadis rivayetlerinin farklı oluşu ve fukahânın zekâtla ilgili farklı bakış açılarıdır. Bu bağlamda Hanefî ekolü zekâtın ibadet yönünü ön plana çıkarırken, diğer mezhepler malî/vergi yönünü ön plana çıkarmaktadır.¹²⁴ Bundan dolayı Hanefîler bulûğ çağına ermeyen çocuklar ile aklî melekesi bulunmayan akıl hastalarının zekât vermekle mükellef olmadığını söylerken¹²⁵, diğer mezhepler bunların zekât vermekle mükellef olduğunu söylemektedir.¹²⁶

Mâlikî bilginler, zekâtın mala taalluk eden bir hak olduğunu, diğer bir ifadeyle fakirin, zengin malındaki hakkı olduğunu, dolayısıyla vucubu için kişinin akıllı olması ve bulûğ çağında bulunmasının gerekli olmadığını söylemekte ve konuyu bu şekilde delillendirmektedirler.¹²⁷

İmam Şâfiî ise, zekâtı, diğer malî mükellefiyetlere ve haklara kıyas etmektedir. Ona göre bulûğ çağındaki kişilere mülkiyet hakkı sabit olduğu gibi, çocuklara da mülkiyet hakkı sabit olur. Dolayısıyla bulûğ çağındaki ergenler, zekât vermekle mükellef oldukları gibi, çocuklar da zekât vermekle yükümlüdür. Keza çocuklar işlemiş oldukları cinayetin malî tazminatıyla yükümlü oldukları gibi zekât vermekle de sorumludurlar.¹²⁸

1.4.1.1 Müslüman Olmak

Müslüman olmak tüm mezhepler tarafından zekâtın bir şartı olarak kabul edilmektedir. Fakat konuyla ilgili ince bir ayrıntı söz konusudur. Fukahânın bir kısmı Müslüman olmayı zekâtın vucup şartı sayarken, diğerleri sıhhat şartı saymaktadır. Hanefîlere göre Müslüman olmak zekât ve diğer ibadetler için vucup şartıdır, kâfir dinî

¹²⁴ Eskicioğlu, “İslâm Toplumunda Vergi ve Bazı Problemlerin Çözümü”, *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, s. 455.

¹²⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 149; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 378.

¹²⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 390.

¹²⁷ Kişnâvî, Ebû Bekir b. İsa, *Eshelü'l-Medârik, Şerhu İrşâdi's-Sâlik fi Fikhi İmami'l-Eimmeti Mâlik, Dârü'l-Fikri*, Beyrut t.y., I, 373.

¹²⁸ Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, (thk. tlk. Muhammed İbrahim el-Hifnâvî), *Dâru'l-Hadis*, Kahire 2008, II, 366.

ahkâma muhatap değildir.¹²⁹ Müslüman olmadığı sürece namaz kılmak veya zekât vermek gibi bir zorunluluğu bulunmamaktadır, zekâtını çıkarıp verse bile ibadet ehli olmadığından kendisinden ibadet/zekât olarak kabul edilmez.¹³⁰

Mâlikî mezhebinin meşhur kavline göre Müslüman olmak zekâtın sıhhat şartıdır, vücup şartı değildir.¹³¹

Şâfiî mezhebinin bir görüşüne göre kâfir, Müslüman olmadığı sürece zekât vermekle mükellef değildir. Diğer görüşe göre zekât vermekle mükelleftir, zekâtını vermediği takdirde ahirette bundan sorumlu olur. Ancak Müslüman olmadığı sürece ibadete ehil olmadığından zekâtını verse bile geçerli olmaz.¹³²

1.4.1.2. Akıllı ve Ergin olmak

Akıl, ferdin psikolojik ve manevî olgunluğunu, erginlik ise biyolojik ve maddî yetişkinliğini ifade eder. Kişi akıllı olarak buluş çağına erişince tasarruf ehliyetine sahip olup dinî ahkâma muhatap olduğu gibi, bütün tasarruflarından da sorumlu olur. Akıllı olmayan kimse dinî hükümlere muhatap olmadığı gibi, ferdi ve toplumsal mesuliyeti de sınırlıdır. Ancak zekât malî bir yükümlülük olup üçüncü kişilerin haklarını da ilgilendirdiğinden zekâta akıl ve buluş şartı tartışma konusu olmuştur. Hanefî ekolüne göre ergenlik çağına ulaşmayan çocuklar ile akıl hastası olan insanlar, öşür, fitre, nafaka ve diğer malî yükümlülüklerle sorumlu oldukları halde zekât vermekle mükellef değiller. Hanefîler bu konuda, “Üç kişiden kalem kaldırılmıştır; buluş çağına erene kadar çocuktan, ayılana kadar mecnundan...”¹³³ hadisine dayanmaktadırlar. Bu hadise göre ergin olmayan çocuklarla akıl hastaları dinî emirleri yapmakla mükellef değiller. Zekât da mahza ibadet¹³⁴ olduğundan çocuklarla akıl hastaları namaz kılmak ve oruç tutmak gibi ibadetlerle mükellef olmadıkları gibi, zekât vermekle de sorumlu değiller.¹³⁵

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî ekollerine göre ise akıl hastaları ile çocukların malî zekâta tabidir. Ancak kendileri zekât verme salahiyetine haiz olmadıklarından velileri

¹²⁹ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, II, 354.

¹³⁰ Merğînânî, Burhânuddîn Ebû Hasan Ali b. Muhammed b. Ebî Bekir, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, Beyrut t.y., I, 117.

¹³¹ Kişnâvî, *Eshelü'l-Medârik*, I, 366.

¹³² Yemenî, *el-Beyân*, III, 134.

¹³³ İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân Ebû Hâtim et-Temimî, *el-Büstî, es-Sicistânî, Sahih-u İbn Hibbân, bi Tertibi İbn Belbân*, (thk. thr. Şuayb Arnâvût), Müessestü'r-Risâle, Beyrut 1993, I, 355.

¹³⁴ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, III, 152; İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 391.

¹³⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 378-379.

onların zekâtını vermekle mükelleftir.¹³⁶ Cumhur bu konuda “*Onların malından zekâtı al, onları bu zekât ile temizler ve tezkiye edersin...*”¹³⁷ âyeti ile “*Kim malı olan bir yetime veli olursa onun malı ile ticaret yapsın, sadakanın onu tüketmesine göz yummasın.*”¹³⁸, “*Zekât malın hakkıdır*”¹³⁹ hadislerini delil olarak zikretmektedir.¹⁴⁰

Ashaptan Hz. Ömer (23/644), Hz. Ali (40/661), İbn Ömer (73/692), Hz. Âişe (58/678) ve Hz. Câbir (78/697), tabiinden de Atâ (114/732), Câbir b. Zeyd (91/711), İbn Sîrîn (110/729), Mücahid (103/721) ve Tâvûs (106/725) bu kanaati taşımaktadırlar.¹⁴¹

İbn Mes’ud (32/653), Sevrî (162/778) ve Evzâî (157/774) bu konuda farklı düşünmektedirler. Onlara göre akıl hastası ile çocukların malında zekât vaciptir, ancak velileri bu zekâtı vermekle sorumlu değiller. Aksine onların zekâtlarını hesaplar, çocuk bulûğ çağına erince, akıl hastası da aklî melekesine kavuşunca kendilerini durumdan haberdar eder ve sorumluluğu onlara bırakırlar.¹⁴²

Muasır bilginlerden Karadâvî, Yunus Vehbi Yavuz, Mehmet Erkal ve Osman Eskicioğlu cumhurun görüşünü paylaşmaktadırlar.¹⁴³ Eskicioğlu, “zekât ile namazın farklı ibadetler olduğunu, zekâtın namaza kıyas edilmesinin isabetli olmayacağını, namazın kişi adına başkası tarafından kılınamayacağını, veli veya vasinin ergen olmayanın adına malında diğer tasarruflarda buldukları gibi onun adına zekâtını da verebileceklerini, akıl hastası ile ergen olmayanın malından zekât verilmesinin daha isabetli olduğunu” ifade etmektedir.¹⁴⁴ Emrullah Dumlu da cumhurun görüşünü tercih etme sadedinde şunları söylemektedir: “Biz ibadet niteliği de olan zekâtın “malî mükellefiyet” olma yönünü ön plana çıkarıp küçüklük ve kısıtlılığın zekât mükellefi için bir engel teşkil etmeyeceği kanaatinde olan bilginlerin görüşüne iştirak etmekteyiz. Zira

¹³⁶ Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, II, 123; Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühü*, Dâru'l-Fıkr, Dımaşk 1989, II, 739,740.

¹³⁷ Tövbe, 9/103.

¹³⁸ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *el-Câmiu's-Sahih, Sünen-ü Tirmizî*, (thk. thr. Muhammed Fuâd Abdalbaki), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut t.y, “Zekât”, 15; Dârekutnî, Ali b. Ömer, *Sünenü Dârekutnî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996, “Zekât”, 11.

¹³⁹ Buhârî, “Zekât”, 1; Müslim, “İman”, 7.

¹⁴⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, II, 366.

¹⁴¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 390.

¹⁴² İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 390.

¹⁴³ Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, I, 119; Yavuz, Yunus Vehbi, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1983, s. 495; Erkal, “Zekât” *İlmihal*, I, 427.

¹⁴⁴ Eskicioğlu, Osman, “Modern Vergi Anlayışı ve Zekât”, *D. E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 1989, Sayı 5, s. 234.

zekâtın temel esprisi, iktisadî açıdan belirli zenginliğe erişmiş olanlardan belirlenmiş alanlara iktisadî değer transferinin yapılmasıdır.”¹⁴⁵

Netice itibariyle akıllı ve ergin olmayanların malından zekât verilmesi, İslâm’ın zekâta gözettiği hikmete daha uygundur. Çünkü İslâm servetin yalnızca zenginler arasında dolaşan bir güç olmasını istemez¹⁴⁶; aksine refahın tabana yayılmasını, dengeli ve huzurlu bir toplumun kurulmasını ister. Akıl hastaları ile çocukların malından zekât alınması bu amacın gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır.

1.4.1.3. Zekâtın Farz Olduğunu Bilmek

Burada bilmekten maksat fiili bilgi değildir, aksine bilgiye ulaştıran sebeplerin mevcut olması, öğrenme imkânının bulunmasıdır. Buna göre zekâtın farzietini öğrenme imkânı olmayan ortamlarda yaşayan insanlar, dâru’l-harp’te Müslüman olup buradan hicret edemeyen, burada zekâtın ahkâmını öğrenme imkânı da bulunmayanlar ile benzeri kimseler zekât vermekle mükellef değiller.¹⁴⁷

1.4.1.4. Borçlu Olmamak

Hanefî ekolüne göre şayet kişi borçlu ise ve borcunu ödedikten sonra elindeki parası nisabın altına düşüyorsa zekât vermesi gerekmez.¹⁴⁸ Bu şart paranın zekâtı için gerekli, öşür denen ziraî ürünlerinin zekâtı için gerekli değildir. Çünkü öşür, geliri olan toprağın vergisi konumundadır.¹⁴⁹ Şâfiî mezhebinin sahih kavline göre borç zekâtın farzietine mâni değildir.¹⁵⁰ Hanbelîlerin bir kavline göre borç batını mallarda zekâta mani, zâhiri mallarda mani değildir. Diğer bir kavle göre ise zâhiri ve batını her türlü malda zekâta manidir.¹⁵¹

1.4.1.5. Hür Olmak

Mülkiyeti olmadığı için köle zekât vermekle mükellef değildir. Bu hüküm fukâhâ tarafından ittifakla kabul edilmiştir.¹⁵² Günümüzde pratik olarak kölelik mevcut olmadığından konuyla ilgili daha fazla bilgi vermeye gerek yoktur.

¹⁴⁵ Dumlu, Emrullah, *Ticaret Mallarının Zekâtı*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2012, s. 49.

¹⁴⁶ Haşr, 59/7.

¹⁴⁷ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi*, II, 378.

¹⁴⁸ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi*, II, 384.

¹⁴⁹ İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr*, III, 177.

¹⁵⁰ Şirbinî, *Muğni’l-Muhtâc*, II, 125.

¹⁵¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 431.

¹⁵² Şirbinî, *Muğni’l-Muhtâc*, II, 123.

1.4.2. Malda Bulunması Gereken Şartlar

Bir malda zekâtın farz olması için aşağıdaki şartları taşıması gerekir:

1.4.2.1. Nisab Miktarı Olması

Az veya çok her türlü mal zekâta tabi değildir. Bir malın zekâta tabi olması için Hz. Peygamber tarafından belirlenen ve daha sonra fukahâ tarafından nisap olarak isimlendirilen ölçüye ulaşması gerekir. Nisab Arapça bir kelime olup **نصب** (nasabe) fiilinden türemiş bir masdardır. Nasabe bir nesneyi dikmek, dik konuma getirmek, üst üste yığmak, yere koymak, hazır konuma getirmek gibi anlamlara gelir.¹⁵³ Nisab ise sözlükte “menşe, kaynak, sınır, ölçü, zekâtı gerekli kılan asgari mal miktarı, en küçük çokluk ve yeter sayı” anlamındadır.¹⁵⁴

İstilâhî manası itibariyle nisab birbirine yakın ifadelerle tanımlanmaktadır: “Nisab bir malda zekâtın farz olması için Şâri tarafından belirlenen miktardır.”¹⁵⁵, “Nisab zekâtın farz olduğunu gösteren zenginlik ölçüsünü ifade eder.”¹⁵⁶

Hanefî ekolüne mensup fukahâ nisabı bir zenginlik ölçüsü sayıp nisap miktarına malik olan kimsenin zekât vermekle mükellef, zekât almasının haram olduğunu söylediklerinden zenginlik için bir takım kıstaslar da belirlemişlerdir. Buna göre iki türlü zenginlik söz konusudur:

a. Zekât vermeyi vacip kılıp zekât almayı haram kılan zenginlik (nisab-ı gınâ). Bu zenginlik, kişinin asli ihtiyaçları dışında bir nisap miktarı nâmi mala sahip olmasıdır.

b. Zekât almayı haram kılıp fitre vermeyi ve kurban kesmeyi vacip kılan zenginlik (nisab-ı istiğna). Bu zenginlik, kişinin asli ihtiyaçları için kullanacağı mallar dışında 200 dirhem değerinde nâmi olmayan mal varlığına sahip olmasıdır. Evinde asli ihtiyaçları için fiilen kullanacağı eşyasının dışında 200 dirhem değerinde fazladan eşyası olan bir kimse bu kategoriye girmektedir.¹⁵⁷

Zekâtın sarf yerleri hariç, diğer konularda olduğu gibi nisap konusunda da Kur’ân’da ayrıntılı bilgi verilmemiştir, doğrudan nisapla ilgili herhangi bir âyet mevcut

¹⁵³ Cevherî, *es-Sihâh*, I, 225; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhtâr*, I, 131; Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 911.

¹⁵⁴ Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 912.

¹⁵⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 174.

¹⁵⁶ Erkal, “Nisab”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII, 138.

¹⁵⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 477, 480; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 284.

değildir.¹⁵⁸ Nisap miktarları Sünnet ile sabit olup malın cinsine göre değişmektedir. Sünnette altının nisabı 20 dinar¹⁵⁹ (=85 gram), gümüşün 200 dirhem¹⁶⁰ (=595 gram), devenin 5 adet, koyun ve keçinin 40 adet, sığırın 30 adet, toprak mahsullerinin 5 vesk¹⁶¹ olarak belirlenmiştir.¹⁶²

Gümüş para, hayvanlar ve ziraî ürünlerin nisap miktarları sahih Sünnet ile belirlendiğinden fukahânın tamamı ziraî ürünler, meyve ve maden dışındaki mallarda nisabın şart olduğu konusunda ittifak etmiş durumdadır.¹⁶³ Ancak Nehaî (96/714), Mücahid (104/723), Hammâd (120/738)¹⁶⁴ ve Ebû Hanife (150/767) toprağın vergisi olarak gördüklerinden¹⁶⁵ toprak mahsullerinde nisabı şart koşmamış, bir sa' bile olsa öşrünün verilmesi gerektiğini söylemişlerdir.¹⁶⁶

Nisabın şart koşulmasıyla ilgili yorum yapanlar da vardır. Dehlevî (1176/1762) üç kişilik bir ailenin bir yıllık geçiminin ölçü alınarak nisap miktarlarının belirlendiği kanaatini taşımakta olup konuyla ilgili şunları söylemektedir: “Meyve ve ziraî ürünlerde nisabın 5 vesk olarak belirlenmesinin sebebi, bu miktarın eşler ve bir çocuklarından ibaret olan en küçük bir aileye takriben bir yıl kifayetli olmasından dolayıdır. Keza gümüş nisabının 200 dirhem olarak belirlenmesinin sebebi, bunun kıtlık, savaş ve

¹⁵⁸ Güman, Osman, “Zekât Nisabına Dair Çağdaş Yaklaşımlar”, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finans Araştırmaları Dergisi*, Erzurum 2018, Sayı: 3, s. 62.

¹⁵⁹ Dinar kelimesi Grek-Latin menşeli **denarius**'tan Arapça'ya geçmiş ve İslâm dünyasında genel olarak altın para karşılığında kullanılmıştır. 4.5479 gr. ağırlığındadır. (Sahillioğlu, Halil, “Dinar”, *DİA*, İstanbul 1994, IX, 352.)

¹⁶⁰ Dirhem Yunanca drahmi kelimesinden Farsça'ya, Farsça'dan da Arapça'ya geçmiştir. Geleneksel İslâm kaynakları şer-i dirhemi 14 kırat olarak naklederler. Dirhemın takribi ağırlığı 2.97 gramdır. Bunun biraz daha ağır veya hafifleri de vardır. (Sahillioğlu, Halil, “Dirhem”, *DİA*, İstanbul 1994, IX, 368-370.)

¹⁶¹ Hadis ve fıkıh alimleri arasında Asr-ı saadette kullanılan vesk'in 60 peygamber sâ'ına veya 240 peygamber müddüne denk geldiği hususunda görüş birliği vardır. Tarih boyunca vesk'in farklı yörelere has ritl, men, kadeh, keylece, kile, kafiz, mekkûk, veybe, irdeb, gibi diğer birimlerden karşılığı hesaplanmaya çalışılmış, ancak sâ'ın değerinde bile uzlaşmaya varılamadığından vesk'in ölçüsü de tartışmalı kalmıştır. Sâ'ın hacmi 2.75 lt. alınırsa vesk'inki (60x 2.75 lt.=) 165 lt. olarak hesaplanmıştır ki bu da (60x2.40 kg.= 122.4 X5= 612kg. civarında kuru gıdanın ölçüsüdür. (Kallek, Cengiz, “Vesk”, *DİA*, İstanbul 2013, XXXXIII, 70.)

¹⁶² Ebû Dâvûd, “Zekât”, 2, 5.

¹⁶³ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, I, 150.

¹⁶⁴ Hammâd'ın künyesi Ebû İsmail'dir. Babası Ebû Süleyman Müslim b. Yezîd'dir. Hammâd, Kûfe Mescidinde İbrahim en-Nahaî'nin yanında tahsil görmüş, ashaptan Enes b. Malik, tâbiünden Said b. Müseyyeb, Hasan-ı Basrî, Said b. Cübeyr ve başka âlimlerden hadis dersi almıştır. Henüz hocası hayatta iken fetva vermeye başlamış, onun vefatından sonra yerine geçip 24 yıl boyunca fıkıh okutmuştur. Re'y ve kıyas konusunda kendisini iyi yetiştirmiş, hükümlerin illetlerini, Şâri'in maksadını araştırmaya, âyet ve hadisleri bu yönleriyle yorumlamaya önem vermiş, bu konuda öncülük etmiştir. Ebû Hanife'nin hocasıdır. (Aras, Mehmet Özgü, “Hammâd b. Ebû Süleyman”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 484, 485.)

¹⁶⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 266.

¹⁶⁶ Kureşî, Yahya b. Âdem, *Kitâbu'l-Harâc*, Dâru's-Şurûk t.y., s. 163; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 132.

benzeri durumların olmayıp eşya fiyatının normal olduğu zamanlarda üç kişilik aileye bir yıl yeterli olmasından dolayıdır.”¹⁶⁷

1.4.2.2. Mülk Olması

Belli sahibi veya sahipleri bulunmayan bir mal zekâta tabi değildir. Buna göre vakıf olan arazi veya hayvanlar, sebil yapılan atlar, devlete ait olan mallar yahut fakirler gibi umumi bir sınıfa vakfedilen mallar, belli kişi veya kişilere ait olmadığından zekâta tabi değildir.¹⁶⁸ Çünkü bu gibi malların gelirinden yararlanan kimseler, bu malların maliki değil, sadece gelirinden veya menfaatinden yararlanma hakkına haizdirler.¹⁶⁹

1.4.2.3. Tam Mülkiyet

Tam mülkiyet bir malın mülkiyetinin, tasarruf hakkının ve salahiyetinin mal sahibinde olması¹⁷⁰, başkasının bunda bir hakkının bulunmaması, mal sahibinin istediği şekilde malında tasarruf edebilmesi ve maldan elde edilen gelirin mal sahibine ait olmasıdır. Bu vasıfları taşımayıp mülkiyeti nakıs olan mal zekâta tabi değildir.¹⁷¹ Devletin müsadere ettiği, borçlunun inkâr edip şahidi olmadığı¹⁷², mağsup mal, yitik mal veya satın alınıp kabzedilmeyen mallar, sahibinin tasarrufunda olmadığından zekâta tabi değildir. Hanefilere göre bu tür mallar bir yıl veya daha fazla bir süre kaldıktan sonra tekrar sahibinin eline geçince nema şartı mevcut olmadığından zekâtının verilmesi gerekmez.¹⁷³ Şâfiî mezhebinde bu tür malların zekâtı vaciptir, tekrar sahibinin eline geçince zekâtının verilmesi gerekir.¹⁷⁴

1.4.2.4. Temel İhtiyaçlardan (Havâic-i Asliyeden) Fazla Olması

Havâic-i asliye Arapça bir tamlama olup Türkçede “asli ihtiyaçlar” olarak ifade edilmektedir. Havâic hacet kelimesinin çoğulu olup ihtiyaçlar anlamındadır. İhtiyaç “bir şeye muhtaç olmak, arzu ve rağbetle meyletmek” anlamına gelir. Hacet de “bir şeye ihtiyaç duyma, ihtiyaç duyulan şey” anlamındadır.¹⁷⁵ Asliye ise “kök, gövde, kaynak,

¹⁶⁷ Dihlevî, Şah Veliyullah b. Abdürrahim, *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, II, 76.

¹⁶⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 389; Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, I, 132.

¹⁶⁹ Buhûtî, *Keşşâfü'l-Kınâ*, II, 9.

¹⁷⁰ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, II, 355.

¹⁷¹ Buhûtî, *Keşşâfü'l-Kınâ*, II, 9.

¹⁷² Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 118.

¹⁷³ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, II, 362.

¹⁷⁴ Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, II, 125.

¹⁷⁵ Yaran, Rahmi, “İhtiyaç”, *DİA*, İstanbul 2000, XXI, 573.

orijin, sebep, illet, soy, nesil, nesep, soy ağacı, temel ve esas” anlamına gelen “asıl” kelimesinin aitlik şeklidir.¹⁷⁶

İhtiyaç, esasen gerçekliğine vâkıf olunamayacak derecede kapalı olan, kişilere ve içinde bulunduğu iktisadi şartların ortamına göre değiştiği için neyin ihtiyaç neyin fazlalık olduğunu ayırmak ve bunların hangilerinin “aslî ihtiyaç” hangilerinin ikinci derecede ihtiyaç olduğuna karar vermek hayli güçtür. Bu sebeple fukâhâ tarafından nelerin aslî ihtiyaç olabileceği hususunda birtakım objektif ölçüler belirlenmeye çalışılmıştır. Klasik dönemde yaşayan fukahâ insanı hakikaten veya hükmen telef olmaktan koruyan eşya ve gereksinimler “hevâic-i asliye” derken; çağdaş fıkıhçılar kişinin sağlık ve güvenlik içinde yaşamasını temin eden veya bunda birinci derecede yardımcı olan eşya ve gereksinimlere “hevâic-i asliye” demektedir.¹⁷⁷

Klasik fıkıh müktesebatında nafaka, barınma evleri, savaş malzemesi, sıcak veya soğuktan korunmak için giyilen elbiseler ve benzeri mal varlıkları hakiki manada insanı telef olmaktan koruyan gereksinimler olarak kabul edilirken, borç, zanaat aletleri, ev eşyası, binek hayvanları, ilim ehlinin kitapları ve benzeri ihtiyaçlar mecazî manada insanı telef olmaktan koruyan eşya ve gereksinimler olarak kabul edilmiştir.¹⁷⁸ Ulaşım, eğitim, mesleğe ait alet ve makineler, güvenlik amacıyla kullanılan aletler, elektrik, su, yakıt, aidat, diğer cari giderler ve bu temel ihtiyaçları karşılamak için ayrılan paralar da asli ihtiyaçlar kapsamına girmektedir.¹⁷⁹

Günümüz şartlarında kişinin binit olarak bulundurduğu otomobil, arazi işlerinde kullandığı araçlar, evde kullanılan mobilya ve beyaz eşyalar, sağlık ve eğitim amacıyla bulunduran eşyalar ile benzeri gereksinimler de asli ihtiyaçlardan kabul edilebilir. Asli ihtiyaçlar için kullanılan mal yok hükmünde olduğundan zekâta tabi değildir.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Çeker, Orhan, “Havâic-i Asliye”, *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 504.

¹⁷⁷ Çeker, “Havâic-i Asliye”, *DİA*, XVI, 505.

¹⁷⁸ İbn Âbidîn, *Reddî'l-Muhtâr*, III, 178.

¹⁷⁹ <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/394/havaic-i-asliyye--asli- ihtiyaclar--nedir-> (09.06.2019)

¹⁸⁰ İbn Âbidîn, *Reddî'l-Muhtâr*, III, 178.

1.4.2.5. Nâmi Olması

Nema¹⁸¹ şartı “*Müslüman’ın atında ve kölesinde zekât yoktur.*”¹⁸² hadisine dayanmaktadır.¹⁸³ Nema biri hakiki, diğeri de takdiri olmak üzere iki kısımdır. Hakiki nema hayvanların doğum yoluyla artması, ticaret malının alışveriş yapmak suretiyle kâr etmesi gibi malın bilfiil artmasıdır. Takdiri nema ise malın kendi sahibinin elinde ve tasarrufunda bulunmasıdır.¹⁸⁴ Altın, gümüş ve paranın zekâtında hakikî nema gerekmiyor, takdiri nema da yeterlidir.¹⁸⁵ Takdirî nema mevcut olduğundan tasarruf amacıyla evde biriktirilip işletilmeyen/nemalandırılmayan altın, gümüş ve para bizzat nemalı sayılarak, zekâta tabi kılınmış ve böylece âtil sermaye problemine de çözüm getirilmiştir.¹⁸⁶

Fıkıhta “el-mâlu’d-dimâr” olarak isimlendirilen, mülkiyetin aslı mevcut olduğu halde, sahibinin elinde bulunmadığından nemalandırması mümkün olmayan mallar, nema şartı taşımadığından zekâta tabi değildir. Kaçan köle, yitik mal, şahidi olmayıp inkâr edilen alacak, mağsup mal ve benzeri mallar bu kapsama girmektedir.¹⁸⁷

Memur ve işçilerden yapılan kesintiler de bu kapsamda değerlendirilebilir. Bunlarda tam mülkiyet bulunmadığı, nemalandırma ve üzerinde tasarruf yapma imkânı da mevcut olmadığından bu paralar sahipleri tarafından kabzedilmediği veya istedikleri zaman çekebilecekleri hesaplarına aktarılmadığı sürece zekâta tabi değildir.

1.4.2.6. Yıllanma (Hevelânü’l-Havl)

Bir kısım mallarda zekâtın farz olması için malın üzerinden bir kamerî yılın geçmesi gerekir. Bu duruma, *havelân-ı havl* ya da *zekât yılı* adı verilir. Yıllanma, yıl

---

¹⁸¹ Nâmi maldan maksadımız, ticaret yapmak suretiyle kâr eden veya hayvanlar gibi süt veren, yavru doğuran, büyüyen veya kiraya vermek yahut çalıştırmak suretiyle kendisinden gelir elde edilen mallardır. Nemâ ve nâmi kavramları fıkıh kaynaklarında zekât bölümünde sık sık kullanılmaktadır. Türkçede fazla kullanılmamakla birlikte muasır bilginlerden bu kavramları kullananlar yok değildir. Çağdaş bilginlerden Karaman ve Erkal da bu kavramları kullanmaktadırlar. (Bkz: Karaman, *İslâm’ın Işığında Günün Meseleleri*, s. 138, Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s. 113.) Biz de kolay ve pratik olup Türkçede tek kelimeyle tam karşılığı olmadığından nemâ ve nâmi kavramlarını kullanacağız.

¹⁸² Müslim, “Zekât”, 2.

¹⁸³ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi*, II, 394.

¹⁸⁴ Nizamuddin, Muhammed b. Seyyid Ahmed b. Ali Bedâünî Buhârî Dihlî, *el-Fetâva’l-Hindiyye*, (tashih Mustafa Rebâb), Dârü İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut 2002, I, 219; İbn Âbidîn, *Reddû’l-Muhtâr*, III, 179.

¹⁸⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 176; Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi*, II, 406; Karadâvî, *Fıkhu’z-Zekât*, I, 139.

¹⁸⁶ Karaman, *İslâm’ın Işığında Günün Meseleleri*, s. 138.

¹⁸⁷ İbn Nüceym, *en-Nehrü’l-Fâik*, I, 416.

içinde malın nemasını vermesi için şart koşulmuştur. Konuyla ilgili daha sonra genişçe bilgi verilecektir.

1.5. Nasslar Bağlamında Zekâtın Çerçevesi

Burada Kur'ân ve sünnette zekâta tabi olan mallar konusunda herhangi bir sınırlama olup olmadığını irdelemek amacıyla konuyla ilgili bir kısım âyet ve hadisler zikredilerek, âyetlerle ilgili sahâbe, tâbiîn, müfessir ve fukahânın yorumları kısaca aktarılacaktır.

1.5.1. Kur'ân'da Zekâtın Çerçevesi

Zekâtın farziyetine ve zekâta tabi malların kapsamına delalet eden âyetlerin ekseriyetinde “infak”, “hak” ve “sadaka” kavramları kullanılmaktadır:

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ

“Onlar ki gaybe iman eder, namazı dosdoğru kılar ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden infak ederler.”¹⁸⁸

Hanefî ulemasından Cessâs'a (370/980) göre bu âyette zikredilen “infak”tan maksat hem farz olan zekât hem de vacip olan diğer malî sorumluluklardır. Çünkü burada “infak” kavramı salât (namaz) kavramı ile birlikte zikredilmiştir. Salât kavramından maksat farz olan namazlar, “infak”tan maksat farz olan zekâttır. Zira salât kavramı Kur'an'da şart ve vasıflardan mücerret olarak zikredilince günde beş vakit olarak kılınan farz namazlar anlamındadır. “İnfak” kavramı da âyette salât ile birlikte zikredildiğinden “infak”tan maksat farz olan zekât ile vacip olan diğer malî yükümlülüklerdir.¹⁸⁹

İbn Arabî (543/1143) de ulemanın âyette geçen “infak” kavramı konusunda beş farklı görüş beyan ettiğini, bunlardan birinin de zekât olduğunu, sahâbeden İbn Abbâs'ın da buradaki “infak”tan maksadın zekât olduğunu söylediğini zikrederek âyetin umumi olup farz ve nafil her türlü “infak”ı kapsadığını ifade etmektedir.¹⁹⁰

Kurtubî (671/1273) de âyette geçen “infak” kavramının zekât manasında olduğu görüşünde olup, âyetin tefsiriyle ilgili şunları söylemektedir: “Bu âyet farklı şekillerde

¹⁸⁸ Bakara, 2/3.

¹⁸⁹ Cessâs, Ebû Bekir Ahmed er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2001, I, 35.

¹⁹⁰ İbn Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut t.y., I, 18-19.

yorumlanarak birkaç manaya tefsir edilmiştir. Bu yorumlar arasında en sahih olanı buradaki ‘infak’ kavramının umumi olup, hem farz olan zekâtı hem de nafîle olarak yapılan diğler ‘infak’ türlerini kapsadığını söyleyen görüştür.”¹⁹¹

Elmalılı (1361/1942) da infak’ın dinî bakımdan farz, vacip, mendup kısımlarının olduğunu, bunların başında zekât geldiğini, zekâtın namazdan sonra dinin ikinci binası olduğunu, tefsircilerin çoğunun âyette zikredilen “infak”tan kastedilen şeyin öncelikle zekât olması gerektiğini söylediklerini, ifade etmektedir.¹⁹²

Bu âyette geçen ما (mâ) edatı ismi mevsûl olup umum ifade ettiğinden¹⁹³ âyet her türlü malı kapsamaktadır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ

"Ey iman edenler, kazandığınızın iyisinden veya helalinden ve sizin için yerden çıkarttıklarımızdan infak ediniz. Kalitesiz olanı vermeye yeltenmeyiniz, oysa göz yummadığınız takdirde siz onu almayacaksınız..."¹⁹⁴

Fukahânın bir kısmı bu âyetin farz olan zekât ile ilgili olduğunu söylerken, bazıları da âyetin hem farz olan zekâtı hem de tatavvu olarak verilen sadakaları kapsadığını söylemektedir. İbn Arabî de ikinci görüşü tercih edip âyetin hem farz olan zekâtı hem de diğler sadakaları kapsadığını düşünmektedir.¹⁹⁵ Askalânî'nin (852/1448) naklettiği bir rivayete göre Mücahid bu âyetin zekât ile alakalı olduğunu, âyetin ilk kısmında ifade edilen “kazandığınızın helalinden infak edin...” cümlesinden maksadın ticaret malı, sonunda yer alan “sizin için yerden çıkarttığımızdan...” cümlesinden maksadın ise meyveler olduğunu söylemiştir.¹⁹⁶

Askalânî'nin naklettiği diğler bir rivayete göre ashâb-ı kiramdan Hz. Ali bu âyetin zekât ile ilgili olduğu kanaatini taşımış, âyetin son kısmında yer alan “ve sizin için yerden çıkarttığımızdan da infak edin” cümlesinin tahıl ve meyvenin tüm türlerini kapsadığını, dolayısıyla tahıl ve meyvenin tüm türlerinin zekâta tabi olduğunu

¹⁹¹ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmet el-Ensârî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, b.y., t.y., I, 179.

¹⁹² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 180.

¹⁹³ Zuhaylî, *Usûlü'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, Beyrut 1986, I, 248.

¹⁹⁴ Bakara, 2/267.

¹⁹⁵ İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 313.

¹⁹⁶ Askalânî, *Fethü'l-Bâri*, III, 392.

söylemiştir.¹⁹⁷ İbn Atiyye'nin (546/1151) naklettiğine göre ashâptan Ubeyde es-Selmânî ile Muhammed b. Sîrîn de bu âyetin zekât ile ilgili olduğunu söylemektedirler.¹⁹⁸

Mâlikî bilginlerinden İbn Arabî ve İbn Atiyye'ye göre "âyetin başında geçen *"kazandıığımızdan infak edin"* ifadesinden maksat insan emeği ve katkısının fazla olduğu mallardır. *"ve yerden sizin için çıkardığımızdan infak edin"* ifadesinden maksat ise insan emeğinin az olup daha çok Cenâb-ı Allah'ın yaratması ile meydana gelen nebatat, madenler ve benzeri servetlerdir."¹⁹⁹

Hanefî bilginlerinden Kâsânî (587/1191)²⁰⁰, Şâfiî âlimlerinden Mâverdî de âyetin zekât ile ilgili olduğunu söylemektedirler. Mâverdî âyetin açıklaması sadedinde şunları söyler: "Âyetin başında yer alan '*sizin için yerden çıkarttıklarımızdan infak edin*' cümlesi hem hububatın hem de meyvelerin zekâtını kapsamaktadır. Âyetin sonunda yer alan '*Kalitesiz olanı vermeye yeltenmeyiniz, oysa göz yummadığınız takdirde siz onu almayacaksınız...*' ifadesi ise âyette zikredilen 'infak'tan maksadın zekât olduğunu göstermektedir."²⁰¹

Bu âyetin zekâtla ilgili olduğu bir hadis rivayetinden de anlaşılmaktadır. Sehl b. Hüneyf'in rivayetine göre Medine halkı zaman zaman zekât niyetiyle üzerinde hurma bulunan dalları kesiyor, getirip caminin kapılarının üstünde asıyordu. Fakirler de gelip bu dallardan ihtiyaçları kadar koparıp götürüyordu. Sahâbeden kimisi iyi hurmadan getirirken, bir kısmı da koruk ve kalitesiz hurma getiriyordu. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu, Resûlullah (s.a.v.) da "ca'rûr" ve "levnü'l-hubayak" denen kalitesiz iki tür hurmanın getirilip zekât olarak verilmesini yasakladı.²⁰²

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِّن قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمْ يَوْمَ لَا يَبِيعُ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ

"Ey iman edenler, içinde alışveriş, dostluk ve şefaatin olmadığı gün gelmeden önce size rızık olarak verdiklerimizden infak ediniz..."²⁰³

¹⁹⁷ Askalânî, *Fethü'l-Bâri*, III, 392.

¹⁹⁸ İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Ğâlib el-Endulûsî, *el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz* (thk. Abdüsselam, Muhammed), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, I, 361.

¹⁹⁹ İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 313; İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, I, 362.

²⁰⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 372.

²⁰¹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, III, 209.

²⁰² Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim, *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, (thk. Mustafa Abdülkadir), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut t.y, I, 402.

²⁰³ Bakara, 2/254.

Hasan-ı Basrî'ye (110/729)²⁰⁴ göre bu âyet zekâtla ilgilidir. Zekâtın bir payı mücahitlere ait olduğundan cihattan bahseden âyetlerden sonra zikredilmiştir.²⁰⁵ Zemahşerî (538/1143.) de âyetin zekâtla ilgili olduğunu söylemektedir. Çünkü âyet vaid içermektedir. Vaid ise ancak vacibin terkinden dolayı olur.²⁰⁶

Burada da umum ifade eden ما (mâ) edatı zikredildiğinden âyet her türlü malı kapsamaktadır.

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

“Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele!”²⁰⁷

Bu âyet altın ile gümüşün zekâtını vermeyenlerin ahirette elim bir surette azap göreceklerini sarahaten beyan ettiğinden zekâtın vacip olduğuna delalet eden âyetlerden biridir. Fakat âyette “zekâtını vermiyorlar” gibi bir ifade kullanılmamış, bunun yerine “onlar ki altın ve gümüşü hazine (kenz) ediyorlar/stokluyorlar” ifadesi kullanılmıştır. Kenz keneze (كَنَزَ) fiilinin masdarıdır. Keneze fiili sözlükte yere gömmek, bir nesneyi yere dikmek, toplamak, bir araya getirmek, ihtiyaç zamanında tüketmek amacıyla buğday ve benzeri gıda maddelerini stoklamak anlamlarında kullanılır.²⁰⁸ Kenz kavramı ise sözlükte ekseriyetle yerin altına gömülü mal manasındadır.²⁰⁹

Dinî bir kavram olarak “kenz”, zekâtı verilmeyen mal veya paradır.²¹⁰ “Nisaba ulaşmış zekâtı verilen bir mal kenz (gömü) değildir.”²¹¹ anlamındaki hadisten de böyle bir

²⁰⁴ Hasan-ı Basrî'nin künyesi Ebû Said'dir. İsmi Hasan'dır. Tâbiînlerin önde gelen âlimlerindedir. Muttaki, zahid ve fasih olup, vazî çok tesirliydi. Sahâbeden Hz. Ali, İbn Ömer, Hz. Enes ve bunların dışında birçok kişiden ders almıştır. Allah'ın Kitabı, Resûlullah (s.a.v.)'ın Sünneti, helal ve haram konusunda büyük bir bilgi birikimine haiz idi. Birçok kişi onun ilim ehli olduğuna şahitlik etmiştir. (Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Mektebetu Mus'ab b. Umeyr el-İslâmî, b.y., 2004, I, 93.)

²⁰⁵ Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endulûsî, *el-Bahru'l-Muhît*, (thk. Âdil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavved), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, II, 285.

²⁰⁶ Zemahşerî, Ebû Kasım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf, an Hakâik-i Ğavâmid-i Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Tevîl*, (thk. Adil Ahmed, Ali Muhammed Muavved), Mektebetü'l-İydân, Riyad 1998, I, 479.

²⁰⁷ Tövbe, 9/34.

²⁰⁸ Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XV, 304.

²⁰⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, V, 401.

²¹⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 156; Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, III, 72.

²¹¹ Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, Dâru'l-Cinân, Beyrut 1988, “Zekât”, 4.

mana anlaşılmaktadır. İbn Ömer'e de "Kenz nedir?" diye sorulmuş, o, "*Zekâtu verilmeyen mal*"²¹² diye cevap vermiştir.

Fıkıhçılardan Şâfiî ile Kâsânî de bu âyetin zekât ile ilgili olduğunu söylemektedirler.²¹³ Şâfiî âyeti tefsir etme sadedinde şunları söylemektedir: "Bu iki âyet²¹⁴ zekâtın farz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü âyetlerde zekât vermeyenlerin azap görecekları haber verilmiştir ki, azap görmek ancak vacibin terkinden dolayı olur."²¹⁵

قُلْ لِعِبَادِي الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خِلَالَ

*"İnanan kullarıma söyle, namazı dosdoğru kılınlar, hiçbir alışveriş ve dostluğun bulunmadığı bir gün gelmeden önce kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda gizlice ve açıktan infak etsinler."*²¹⁶

İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre burada namazdan maksat günde beş vakit olarak kılınan farz namazlardır, "*kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda gizlice ve açıktan infak etsinler.*" cümlesinden maksat farz olan zekâttır.²¹⁷ Kurtubî de bu cümleden maksadın farz olan zekât olduğunu söylemektedir.²¹⁸

Burada yine umum ifade eden ما (mâ) edatı kullanıldığından âyet her türlü maldan zekât vermenin gerekli olduğuna delalet etmektedir.

وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَانَ
مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِن ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

*"O, çardaklı ve çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvesinden yiyin. Hasat günü de hakkını (öşrünü) verin, fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez."*²¹⁹

²¹² Mâlik, Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, Dâru İhyâi'l-Ulûm, Beyrut 1994, "Zekât", 10.

²¹³ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 371.

²¹⁴ Al-i İmrân, 3/180; Tövbe, 9/34.

²¹⁵ Şâfiî, *el-Ümm*, II, 315.

²¹⁶ İbrahim, 14/31.

²¹⁷ Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Tefsîru't-Taberî Câmîü'l-Beyân an Tevîl-i Âyi'l-Kur'an*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2001, XIII, 266.

²¹⁸ Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, V, 332.

²¹⁹ En'âm, 6/141.

Zekât mallarıyla ilgili en kapsamlı âyet budur. Burada “hak” kavramı kullanılmıştır. Hak kavramı zekâta has olmayıp başka manalarda da kullanıldığından müfessirler ve fıkıhçılar âyette zikredilen “hak” kavramından neyin kastedildiği konusunda farklı görüşler beyan etmiş, fakat ulemanın ekseriyeti burada “hak”tan maksadın zekât olduğunu söylemiştir.²²⁰ Enes b. Mâlik, İbn Abbâs, Câbir b. Zeyd, Muhammed b. Hanefiyye, Hasan-ı Basrî, Said b. Müseyyib,²²¹ Tâvûs (106/725), Zeyd b. Eslem (136/754), Dahhâk,²²² İbn Cüreyc, Ebû Şa’sâ ve Katâde (117/735) âyette zikredilen “hak”tan maksadın öşür (1/10) veya öşrün yarısı (1/20) olduğunu söylemektedirler. İbn Ömer, İbn Sîrîn ve Atâ b. Ebî Rebâh’a (114/733) göre “hak”tan maksat hasat günü bağa, bahçeye gelenlere gönüllü olarak verilen bir sadaka idi.²²³

Cessâs’a göre bu âyet, tüm ekinlerde ve âyette zikredilen hurma, zeytin ve nar meyvelerinde zekâtın vacip olduğuna delalet etmektedir. Cessâs âyetin tefsiriyle ilgili şunları söylemektedir: “Âyette zer’ (ekin), hurma, zeytin ve nar zikredilmiş, akabinde de “meyvesinden yiyin ve hasat günü hakkını verin” denilmiştir. Bu da tüm ekinlerde ve âyette zikredilen meyvelerde zekâtın vacip olduğuna delalet eder.²²⁴

İbn Arabî, Tirmizî (279/892) üzerine şerh olarak yazdığı “Âridetü'l-Ahvezî” adlı eserinde bu âyetin taşıdığı umuma dikkat çekerek şunları söylemektedir: “Bu âyette zikredilen “hak”tan maksat zekâttır, doğru olan görüş de budur, bunun dışında bir şey söyleyen hata yapmıştır. Âyet aynı zamanda hadislerle tahsis edilen ürünler hariç, umumi olup her türlü malı kapsamaktadır.”²²⁵

İmam Mâlik, Şâfîilerden Hatib Şirbinî (977/1570) ve İbn Âbidîn de burada “hak”tan maksadın zekât olduğunu, yerden çıkan ürünlerde zekât dışında herhangi bir “hak” bulunmadığını söylemektedirler.²²⁶

²²⁰ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 264.

²²¹ Said b. Müseyyib, tâbiinin önde gelen âlimlerinden biridir. Medine’de sahâbiler olduğu halde fetva veriyordu. (Zuhrî, Muhammed b. Sa’d b. Muni, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dâru İhyâi’t-Turâsi'l-Arabî, Beyrut t.y., II, 443.)

²²² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur’an*, III, 15; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur’an*, IV, 89.

²²³ İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureşî, ed-Dimaşkî, *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-Azîm*, Dâru'l-Ma’rife, Beyrut 1982, II, 181.

²²⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur’an*, III, 15.

²²⁵ İbn Arabî, *Âridetü'l-Ahvezî bi Şerhi Sahihi Tirmizî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut t.y., III, 133.

²²⁶ Kayravânî, Abdullah b. Abdirrahman b. Ebî Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât alâ Mâ fi'l-Mudevveneti min Ğayrihâ mine'l-Ummehât*, (thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hülvü), Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, Beyrut 1999, II, 108; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, II, 81; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 264.

Yeşilliklerin zekâta tabi olduğunu söyleyen Zuhrî, Evzâî, Leys, Sevrî, Ebû Hanife, arkadaşları ve Ebû Sevr, bu âyeti delil olarak zikrederler. Çünkü âyette yeşilliklerden olan zeytin ile nar zikredilmiş, akabinde “*hasat günü hakkını verin*” denilmiştir. Bu da yeşilliklerin zekâta tabi olduğunu göstermektedir.²²⁷

وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلْسَائِلِ وَالْمَحْرُومِ

“*Ve onların mallarında dilenci ve mahrum²²⁸ için bir hak vardır.*”²²⁹

İbn Kesir bu âyetin tefsirinden şunları söylemektedir: “Buradaki “hak”tan maksat zekâttır. Çünkü bundan önceki ve sonraki âyetler müminlerin vasıflarını beyan etmektedir. Bundan önceki iki âyet müminlerin namaz kılma vasfından bahsederken, bu âyet müminlerin zekât verme vasfından bahseder. Dolayısıyla âyette zikredilen “hak”tan maksat zekâttır.”²³⁰ Fahreddin Râzî de burada “hak”tan maksadın zekât olduğunu şöyle açıklar: “Burada “hak”tan maksat şer’an ölçüsü belli olan zekâttır.”²³¹

Kurtubî de “hak”tan maksadın zekât olduğunu şöyle açıklamaktadır: Bu âyette “hak” kavramını zekât olarak tefsir etmek en isabetli yaklaşımdır. Çünkü buna mukabil Meâric suresinde “ölçüsü belli olan” anlamında حَقٌّ مَّعْلُومٌ (hakkun malum) tabiri kullanılmıştır. Ölçüsü belli olan hak ise şeriatın miktarını, cinsini ve vaktini belirlediği zekâttır. Zekât dışındaki tatavvu sadakalar ölçüsü belli olan haklar değildir, bunların ne miktarı, ne cinsi, ne de vakti bellidir.²³² Fıkıhçılardan Mâverdî ile Kâsânî de bu âyette “hak”tan maksadın zekât olduğunu söylemektedirler.²³³

وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ {24} لِّلْسَائِلِ وَالْمَحْرُومِ

“*Onlar ki mallarında hem dilenci hem de mahrum için belli bir hak vardır.*”²³⁴

İbn Abbâs, Hasan-ı Basrî, Katâde ve İbn Sîrîn'e göre burada “ölçüsü belli olan “hak”tan” (hakkun malûm) maksat farz olan zekâttır. En sahih olan görüş de budur. Çünkü zekât dışındaki sadakaların ölçüsü belli olmayıp sadaka veren kişinin gücü veya

²²⁷ Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, VII, 104.

²²⁸ İbn Abbâs ile Mücahid'e göre mahrum, beytü'l-malda payı olmayıp belli bir işi veya mesleği de bulunmayan kişidir, Hz. Âişe'ye göre belli bir işi olmayan kimsedir. (İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azîm*, IV, 234.)

²²⁹ Zâriyât, 51/19.

²³⁰ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azîm*, IV, 1765.

²³¹ Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb*, XV/2, 131.

²³² Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, IX, 36.

²³³ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, III, 72; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 371.

²³⁴ Meâric, 70/24, 25.

gönlü ile sadaka alan kişilerin ihtiyacına göre değişir.²³⁵ Zemahşerî de zekâtın ölçüsünün belli olduğunu delil göstererek buradaki “ölçüsü belli olan “hak”tan” maksadın zekât olduğunu söylemektedir.²³⁶ İbn Arabî de buradaki “ölçüsü belli olan “hak”tan” maksadın zekât olduğunu şöyle açıklamaktadır: “Ölçüsü belli olan “hak” şeriatın miktarını, cinsini ve vaktini belirlediği zekâttır. Zekât dışındaki şeylerin ne miktarı, ne cinsi, ne de vakti bellidir.”²³⁷ Çağrıncı da bu ve önceki âyette geçen “hak”tan maksadın zekât veya hukukun gerekli gördüğü malî yardım anlamında olduğunu söylemektedir.²³⁸

Bu iki âyette geçen **أَمْوَالِهِمْ** “onların mallarında” ifadesi umum ifade edip tüm mallara şamildir. Çünkü çoğul olan bir lafız elif lam ile veya izafet ile kullanıldığı zaman umum ifade eder.²³⁹ Burada da çoğul olan **أَمْوَالٍ** (emval) kelimesi muzaf olarak kullanıldığından her türlü malı kapsamaktadır.

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا

“Onların mallarından sadaka al. Bu sadaka ile onları temizler ve tezkiye edersin...”²⁴⁰

Bu âyet Tebuk Seferi’nden geri kalanlardan bahseden âyetlerden sonra zikredildiğinden âyetin neyle ilgili olduğu konusunda farklı tefsirler yapılmıştır. İbn Abbâs’a göre bu âyet Tebuk Seferi’nden geri kalanlar hakkındadır. Fukahânın bir kısmına göre ise farz olan zekât ile ilgilidir.²⁴¹ İbn Abbâs’dan da böyle bir rivayet nakledilmiştir.²⁴² Sahih olan görüş de budur. Çünkü Cenâb-ı Allah’ın Tebuk Seferi’nden geri kalan insanların üzerinde mallarının bir kısmını sadaka olarak vermeyi vacip kıldığına dair herhangi bir hadis rivayeti sabit olmamıştır. Aynı zamanda zekât dışında insanların malında vacip olan başka bir hak da söz konusu değildir.²⁴³ Fukahâdan İmam Şâfiî,²⁴⁴ Kâsânî,²⁴⁵ Mâverdî ve Yemenî de bu âyetin zekât ile ilgili

²³⁵ Râzî, *Mefâtihi’l-Ğayb*, XV/II, 131; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’an*, XIII, 291.

²³⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 615.

²³⁷ İbn Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’an*, IV, 166.

²³⁸ Çağrıncı, Mustafa, “Hak”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, s. 138.

²³⁹ Zuhaylî, *Usûlü’l-Fıkhî’l-İslâmî*, I, 245.

²⁴⁰ Tövbe, 9/103.

²⁴¹ Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, V, 99.

²⁴² Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’an*, VIII, 244.

²⁴³ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’an*, III, 216.

²⁴⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, II, 317.

²⁴⁵ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi*, II, 371.

olduğunu söylemektedirler.²⁴⁶ Mâverdî, âyetteki خذ (al) emrinin zekâtın vacip olduğuna delalet ettiğini de söylemektedir.²⁴⁷

Burada âyette geçen اَمْوَالٍ (emval) kelimesi **âmm** olup tüm mallara, هُمْ (hüm) zamiri de **âmm** olup tün insanlara şamildir.²⁴⁸ İbn Arabî de bu âyetin umum ifade edip tüm malları kapsadığını şöyle beyan etmektedir: “Sınıfları farklı, isimleri değişik ve maslahatları ayrı olmakla birlikte bütün mallar bu âyetin umumuna girmektedir. Bu sebeple âyetteki umumu herhangi bir şeyle tahsis etmek isteyenler, bunu delil ile ispat etmelidir.”²⁴⁹ Kurtubî de bu âyete dayanarak tüm malların zekâta tabi olduğunu şöyle açıklamaktadır: “Onların mallarından sadaka al” cümlesi mutlak olarak zikredilmiş, zekât olarak alınan veya kendisinden zekât alınan mal herhangi bir kayıt ile kayıtlanmamıştır. Bu da tüm malların zekâta tabi olduğunu göstermektedir.²⁵⁰ Buna göre sahih hadis rivayetlerinde zekâta tabi olmadığı beyan edilen mallar hariç, diğer tüm mallar bu âyetin umumuna dâhildir.

Bu âyet aynı zamanda zekâtın devlet tarafından toplanacağına da delalet eder. Çünkü buradaki emir Hz. Peygamber'e ve onun şahsında devlet başkanlarına yöneliktir.²⁵¹ Zaten zekât Resûlullah (s.a.v.) ve Hulefâ-i Râşidîn dönemlerinde devlet tarafından toplanıyordu.²⁵²

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا
بَخَلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Allah'ın kendilerine fazlından verdiği konusunda cimrilik edenler, o cimriliğin kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar, aksine o cimrilik kendileri için şerdir. Kendisiyle cimrilik yaptıkları o şey (mal) kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır..."²⁵³

Bu âyet zekâtını vermeyenlerle ilgili tehdit içermekte²⁵⁴ olup zekâtını vermeyenlerin bundan dolayı azap göreceklerini haber vermektedir. Bu âyet ile bir hadiste beyan edildiğine göre bir kimse malının zekâtını vermezse kıyamet günü onun

²⁴⁶ Yemenî, *el-Beyân*, III, 165.

²⁴⁷ Mâverdî, *el-Hâvi 'l-Kebîr*, III, 72.

²⁴⁸ İbn Atiyye, *Muharrerü 'l-Vecîz*, III, 78; Ebû Hayyân, *el-Bahru 'l-Muhîr*, V, 99.

²⁴⁹ İbn Arabî, *Âridetü 'l-Ehvezî*, III, 104.

²⁵⁰ Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmü'l-Kur'an*, VIII, 246.

²⁵¹ İbn Atiyye, *Muharrerü 'l-Vecîz*, III, 78.

²⁵² Ebû Dâvûd, “Zekât”, 4; İbn Hibbân, “Zekât”, 5.

²⁵³ Al-i İmrân, 3/180.

²⁵⁴ Cessâs, *Ahkâmü 'l-Kur'an*, II, 66; İbn Arabî, *Ahkâmü 'l-Kur'ân*, I, 397.

malı bir yıla dönuşecek, bu yılan onun boynuna dolanacak, yanaklarından tutacak, sonra da, “Ben senin malınım, ben senin kenz (zekâtı verilmeyen mal)’inim ” deyip kendisine azap edecektir.²⁵⁵ Bu âyette de yine مَا (ma) edatı zikredildiği için âyet tüm mallara şamildir.

وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ

*Sana neyi infak ederler diye sorarlar. De ki: İhtiyaçtan arta kalanı (infak ediniz...)*²⁵⁶

Afv kelimesi sözlükte vermek, iskat etmek, kesret/çokluk, zihab/gitmek, talep etmek²⁵⁷, insanın hakkından vaz geçmesi, başkasının suçunu affetmesi²⁵⁸ ve Cenâb-ı Allah’ın insanın günahlarını bağışlaması²⁵⁹ gibi anlamlarda kullanılmaktadır. A’râf 199’uncu âyette “ulaşması ve kastedilmesi kolay olan şey”, bu âyette ise “infak etmesi mefse ağır gelmeyen şey/mal” anlamında kullanılmıştır.²⁶⁰

Burada “afv”dan maksadın ne olduğu konusunda müfessirler farklı görüşler zikretmektedir. İbn Abbâs’tan gelen bir rivayete göre “afv”dan maksat “aile bireylerinden arta kalan maldır.” İbn Ömer, Mücahid, Atâ, İkrime, Said b. Cübeyr, Muhammed b. Ka’b, Hasan-ı Basrî, Katâde, Atâ el-Horâsânî ve Rabi b. Enes’in de böyle düşündükleri nakledilmektedir. Tâvus’un “afv”dan maksadın “her şeyden biraz vermek”, Rabi b. Enes’in “malın en iyisini ve en güzelini vermek” olduğunu söyledikleri de zikredilmektedir.²⁶¹ Diğer bir görüşe göre İbn Abbâs’ın, “afv”dan maksadın “insan nefsinin vermesine müsamaha gösterdiği mal”, Mücâhid’in, “farz olan zekât” ile “varlıktan verilen sadaka”²⁶², Hasan-ı Basrî’nin, “tebzir ve israfa girmeden ölçülü bir şekilde infak etmek” olduğu söyledikleri nakledilmektedir.²⁶³

İbn Abbâs, Atâ el-Horâsânî ve Süddî’den gelen başka bir rivayete göre bu âyet neshedilmiştir. Daha önce Müslümanlar bir yıllık ihtiyaçlarından arta kalan tüm

²⁵⁵ Buhârî, “Zekât”, 3; Müslim, “Zekât”, 7.

²⁵⁶ Bakara, 2/219.

²⁵⁷ İbn Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, I, 96.

²⁵⁸ Bakara, 2/237; Şûrâ, 42/40.

²⁵⁹ Bakara, 2/52; Tevbe, 9/66.

²⁶⁰ İsfahânî, *Müfredât*, s. 574.

²⁶¹ İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’ân-i’l-Azîm*, I, 256.

²⁶² Mücâhid’in bu tefsirine göre bu âyet zekât nisabına delalet etmektedir.

²⁶³ İbn Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, I, 214.

mallarını infak etmekle emrolunmuştu. Zekât farz kılınca bu hüküm kalktı.²⁶⁴ Mücâhid ile İbn Kesîr'in, "bu âyetin mücmel olup zekât âyetiyle beyan edildiği" söyledikleri de nakledilmektedir.²⁶⁵

Netice itibariyle doğrudan veya dolaylı olarak zekâttan bahseden âyetlere bakıldığı zaman bu âyetlerin tamamının umumi ifadelerle varit olduğu müşahede edilecektir.

Zekâtla ilgili olan bu âyetlerin zahirine bakılırsa gerek nâmi olsun, gerek olmasın tüm malların zekâta tabi olması gerekir. Ancak "*Müslüman'ın atı ve kölesinde zekât yoktur.*"²⁶⁶ hadisinde doğrudan para kazanma amacı taşımayıp evin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olan at ve köle gibi malların zekâta tabi olmadığı beyan edildiğinden, tatbiki Sünnet'te de ihtiyaçları karşılamak maksadıyla kullanılan ev eşyası, giysiler ve benzeri bir kısım mallardan zekât alınmadığından "havâic-i aslıye" denilen ve geliri olmayan mallar, dört mezhebin ittifakıyla zekâta tabi değildir. Buna göre sahih hadis rivayetiyle zekâttan istisna edilen mallar ile aynı vasıfları taşıyan malî varlıklar dışında kalan her türlü malın zekâta tabi olduğu anlaşılmaktadır.

1.5.2. Sünnette Zekâtın Çerçevesi

Diğer konularda olduğu gibi zekât konusunda da sünnet Kur'an'a nispeten daha geniş, daha kapsamlıdır. Sünnet bir taraftan Kur'an'ın mutlakını takyit, mücmelini tafsil, âmminı tahsis ederken²⁶⁷, diğer taraftan da Kur'an'da zikredilmeyen bazı ahkâmı tesis eder.²⁶⁸

Kur'an, genel anlamda malların zekâta tabi olduğunu beyan eder, fakat zekât konusunda teferruata girmediği gibi, zekât nisabını, mallardan alınan zekât oranlarını ve hangi malların zekâta tabi olmadığı gibi zekâtın temel bazı konularında da bilgi içermemektedir. Sünnet ise daha teferruatlı olup malların zekât nisabını, zekâtının nasıl verileceğini ve zekâttan muaf olan malları beyan ederek zekâtın farklı yönleriyle ilgili önemli ölçüde bilgi vermektedir. Özellikle Resûlullah (s.a.v.) döneminde Medine, Mekke ve çevrelerinde yaygın olarak bulunan malların zekâtı konusunda büyük oranda

²⁶⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, III, 52; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'an-i'l-Azîm*, I, 256.

²⁶⁵ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'an-i'l-Azîm*, I, 256.

²⁶⁶ Müslim, "Zekât", 2.

²⁶⁷ Sibâî, Mustafa, *es-Sünnetü ve Mekânetüha fi't-Teşrii'l- İslâmî*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1985, s. 379.

²⁶⁸ Sibâî, *es-Sünne*, s. 379.

bilgi vererek bu malların zekâtını farklı yönlerden beyan etmiştir. Biz, konumuz icabı zekâta tabi olan veya olmayan malları beyan eden hadisleri zikredip, Sünnet bağlamında zekâta tabi olan veya olmayan malların genel çerçevesini ve özelliklerini belirlemeye çalışacağız.

İbn Ömer ve Hz. Âişe'nin rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) her 20 dinardan yarım dinar, her 40 dinardan bir dinar zekât olarak alıyordu.²⁶⁹

Sâlim b. Abdillâh'ın rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *“Yağmur, nehir veya su gözesi ile sulanan veya suya yakın olduğundan kökleri ile su içen ekinlerde zekât onda bir (1/10)'dir, develerle sulanan ekinlerin zekâtı ise onda birin yarısıdır, (yirmide bir (1/20)'dir.)”*²⁷⁰

Sâlim'in babasından rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.v.)'ın zekât görevlileri için yazdırdığı mektubunda şunlar yazılı idi: *“5 deveye bir koyun zekât olarak verilir, 10 deveye iki koyun verilir, 15 deveye üç koyun verilir.... 25 deveye bir bintu mahâd verilir.... 40 koyunda bir koyun zekât olarak verilir, 121 koyunda iki koyun zekât olarak verilir....”*²⁷¹

Mesrûk'un rivayetine göre Muâz b. Cebel şöyle dedi: *“Resûlullah (s.a.v.) beni Yemen'e gönderdi ve her 40 sığırdan bir müsinne, her 30 sığırdan bir tebi zekât olarak almayı bana emretti.”*²⁷²

Hiz. İbn Ömer'in rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *“Baldan her 10 tulumda bir tulum zekât olarak verilir.”*²⁷³

Hiz. Ebû Hureyre'nin rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) Yemen halkına mektup yazarak baldan 1/10 oranında zekât alınmasını emretti.²⁷⁴

Amr b. Şuayb'in babasından ve dedesinden rivayet ettiğine göre Hilal adında bir kişi arılarından elde ettiği balın onda birini (1/10) getirip zekât olarak Resûlullah (s.a.v.)'a teslim etti ve ondan Selebe adında bir vadiyi kendisi için korumasını talep etti. Resûlullah (s.a.v.) da bu vadiyi onun için korudu. Hiz. Ömer halife seçilince (yörenin

²⁶⁹ İbn Mâce, “Zekât”, 4.

²⁷⁰ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 11; İbn Mâce, “Zekât”, 17; Nesâî, “Zekât”, 25.

²⁷¹ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5.

²⁷² San'ânî, Ebû Bekir Abdurrazzâk b. Hammâm, *el-Musannef*, Beyrut 1972, “Zekât”, 13; İbn Mâce, “Zekât”, 12.

²⁷³ Tirmizî, “Zekât”, 9.

²⁷⁴ San'ânî, *el-Musannef*, “Zekât”, 23.

âmili) Süfyân b. Vehb bununla ilgili Hz. Ömer'den bilgi istedi. Hz. Ömer ona şöyle cevap yazdı: "*Şayet Hilal Resûlullah (s.a.v.)'a ödediği bal zekâtının onda birini (1/10) bana da öderse onun için Selebe vadisini koru, aksi takdirde arılar yağmurun sinekleridir, isteyen onu yer.*"²⁷⁵

Bu hadis dağlar veya vadilerdeki ağaçlarda bulunup insan emeği olmadan yaşayan yabani arılarla ilgilidir. Bu arıların bulunduğu mahal, devlet tarafından kimseye tahsis edilmediği veya arılar kişilere ait olan özel mülklerde olmadığı takdirde su, orman ve ateş hükmünde olup insanlar için eşittir. Hz. Ömer'in hadiste ifade ettiği "*isteyen onları yer*" sözü buna matuftur. Bu hadis zekâtın, yönetimle alakalı, dinî bir vergi olduğunu göstermektedir. Çünkü Hz. Ömer, Selebe vadisini söz konusu şahıs lehine korumayı, bu kişinin, balın zekâtını devlete ödemesine bağlamıştır.

Ebû Hureyre'nin rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "*... defînedeye ise beşte bir (1/5) zekât vardır.*"²⁷⁶

İbrahim b. Meysere'nin rivayetine göre Ömer b. Abdülaziz Urve b. Muhammed'e şöyle mektup yazdı: "Sen etrafındaki insanlara sor, önceki insanlar amberden nasıl zekât alıyorlardı?" Muhammed ona, "Yanımda amberin ganimet malı gibi kabul edildiği ve ondan beşte bir (1/5= %20) zekât alındığı sabit olmuştur." diye cevap gönderdi. Ömer b. Abdülaziz, Muhammed'e "*Öyleyse amberden beşte bir (1/5) zekât olarak al, gerisini onu bulana ver.*"²⁷⁷ şeklinde talimat verdi.

İbn Abbâs'ın rivayetine göre Hz. Ömer, Ya'la b. Ümeyye'yi Bahreyn'e vali tayin etti. Ya'la bir kişinin sahilde bulduğu bir amberin zekâtı konusunda Hz. Ömer'den bilgi istedi. Hz. Ömer ona şöyle cevap yazdı: "*O, Cenâb-ı Allah'ın atıyesidir, onda ve Cenâb-ı Allah'ın denizden çıkardığı şeylerde beşte bir (1/5) zekât vardır.*" Hz. İbn Abbâs, "*Benim görüşüm de böyledir*" dedi.²⁷⁸

Ata el-Horasânî'nin rivayetine göre Yemen halkından bir grup insan Hz. Ömer'in yanına gelip ondan bir vadinin kendilerine tahsis edilmesini (ikta) talep ettiler. O da o vadiyi onlara tahsis etti. Onlar, "Ey Müminlerin Emiri! Bu vadide çokça arı vardır."

²⁷⁵ Nesâî, "Zekât", 29.

²⁷⁶ Nesâî, "Zekât", 28.

²⁷⁷ San'ânî, *el-Musannef*, "Zekât", 24.

²⁷⁸ Ebû Yusuf, Yakub b. İbrahim, *Kitâbu'l-Harâc*, Beyrut 1979, s. 70.

dediler. Hz. Ömer, "Öyleyse her on faraktan bir farak²⁷⁹ (1/10) zekât olarak vermeniz lazımdır." dedi.²⁸⁰

Amr b. Şuayb'in rivayetine göre lukata (buluntu mal) konusunda Resûlullah (s.a.v.)'a soru sorulunca şöyle buyurdu: "...Kullanılan bir yol ve sakini olan bir köy (yerleşim yeri) dışında bir mal bulunursa bunda ve definelerde beşte bir (1/5) zekât vardır."²⁸¹

Urve es-Sa'dî'nin rivayetine göre kendisi balın zekâtı konusunda Ömer b. Abdülaziz'den malumat talep etti. Ömer b. Abdülaziz ona, "Biz balın zekâtı konusunda Tâif halkı yanında beyan (bilgi) bulduk, baldan 1/10 nispetinde zekât al" diye talimat gönderdi.²⁸²

Zuhrî'nin rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Balda onda bir (1/10) zekât vardır."²⁸³

Yezid b. Câbir'in rivayetine göre Hz. Ömer Şam'da zeytinden onda bir (1/10) zekât alıyordu.²⁸⁴

Semâk b. Fadl²⁸⁵ ile Leys'in rivayetine göre Ömer b. Abdülaziz amberden beşte bir (1/5) zekât alıyordu.²⁸⁶

Eş'as'ın rivayetine göre Hasan-ı Basrî şöyle diyordu: "Amber ve incide beşte bir (1/5) zekât vardır."²⁸⁷

Tâvûs'un rivayetine göre Hz. İbn Abbâs'a amberin zekâtı soruldu. O, "Şayet amberde bir şey olursa beşte bir (1/5)'dir"²⁸⁸ diye cevap verdi.

Abdurrahman b. Ümeyye Yemenli birinden bir atı 100 (yüz) deve karşılığında satın aldı, ancak bayi pişman olup Hz. Ömer'in yanına vardı ve şöyle dedi: "Ya'la ve

²⁷⁹ Farak Medine'de bilinen, kullanılan bir ölçü birimi idi. 16 rital büyüklüğündeydi. (Cevherî, *Sihah*, IV, 228). Bu da takriben dokuz kiloya tekabül etmektedir.

²⁸⁰ San'ânî, *el-Musannef*, "Zekât", 23.

²⁸¹ Nesâî, "Zekât", 28.

²⁸² San'ânî, *el-Musannef*, "Zekât", 23.

²⁸³ Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Harâc*, s. 71.

²⁸⁴ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed el-Absî el-Kûfî, *el-Kitâbü'l-Musannef-u fi'l-Ehâdisi ve'l-Âsâr*, (thk. Ebû Muhammed Üsâme b. İbrahim b. Muhammed) el-Faruk el-Hadise, Kahire 2008, "Zekât", 32.

²⁸⁵ San'ânî, *el-Musannef*, "Zekât", 23.

²⁸⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-Musannef*, "Zekât", 35.

²⁸⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-Musannef*, "Zekât", 35.

²⁸⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-Musannef*, "Zekât", 35.

kardeşi bir atımı gasp ettiler.” Hz. Ömer, yanına gelmesi için Ya’la’ya mektup yazdı, Yala Hz. Ömer’in yanına gelip durumu kendisine arz edince Hz. Ömer şöyle dedi: *"At sizin yanınızda bu kadar kıymetli mi? Ben atın bu kadar kıymetli olduğunu bilmiyordum, biz kırk koyundan bir koyunu zekât olarak alıyoruz, atlardan bir şey almıyoruz. Her attan bir dinar zekât olarak al."* Bundan sonra Ya’la at başına birer dinar zekât aldı.²⁸⁹

Tâvûs’un rivayetine göre Hz. İbn Abbâs şöyle dedi: *"Zeytinde oşür vardır."*²⁹⁰

Semure b. Cündüb’ün rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) ashâbına satmak üzere hazırladıkları malların zekâtını vermesini emrediyordu.²⁹¹

Amr b. Şuayb’in rivayetine göre bir kadın Resûlullah (s.a.v.)’ın yanına geldi. Onunla birlikte elinde büyük ve kalın iki altın bilezik olan bir kızı vardı. Hz. Peygamber kadına, *"Sen bunların zekâtını veriyor musun?"* diye sordu. Kadın, "Hayır" diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), *"Bunlara karşılık Cenâb-ı Allah’ın kıyamet günü ateşten iki bilezik sana takması hoşuna gider mi?..."*²⁹² diye buyurdu.

Atâ’nın rivayetine göre Hz. Ümmü Seleme şöyle dedi: "Ben büyük altın yüzükler takardım. Hz. Peygamber’e, "Ey Allah’ın Resulü, bu kenz midir?" diye sordum. O, *"Nisaba ulaşmış zekâtı verilen bir mal kenz değildir."* dedi.²⁹³

İbn Ebî Hüseyin’in rivayetine göre Hz. Osman atlardan zekât alıyordu. Sâib b. Yezid de atlarının zekâtını Hz. Ömer’e götürüyordu.²⁹⁴

Ebû Hureyre'nin rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *"Müslüman’ın atında ve kölesinde zekât yoktur."*²⁹⁵

Muâz b. Cebel şöyle dedi: "Zekât ancak hurma, buğday ve hububatta vardır. Salatalık, karpuz, nar ve şeker kamışına gelince Hz. Peygamber bunları zekâttan muaf tutmuştur."²⁹⁶

²⁸⁹ San’ânî, *el-Musannef*, "Zekât", 10.

²⁹⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-Musannef*, "Zekât", 32.

²⁹¹ Ebû Dâvûd, "Zekât", 2.

²⁹² Ebû Dâvûd, "Zekât", 4.

²⁹³ Ebû Dâvûd, "Zekât", 4.

²⁹⁴ San’ânî, *el-Musannef*, "Zekât", 10.

²⁹⁵ Ebû Dâvûd, "Zekât", 10; Tirmizî, "Zekât", 8.

²⁹⁶ Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, "Zekât", I, 401.

Hâkim Nisabûrî bu hadisin isnadı konusunda, “Bu hadisin isnadı sahihtir, ancak Buhârî ile Müslim rivayet etmemişlerdir” der.²⁹⁷

Ebû Musa el-Eş’arî ile Muâz b. Cebel’in rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) onları Yemen’e gönderirken, “*Arpa, buğday, kuru üzüm ve hurma dışındaki ürünlerden zekât almayın*” diye kendilerine talimat vermişti.²⁹⁸

Hz. Ali'nin rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:...“*Âmile hayvanlarda zekât yoktur.*”²⁹⁹

Amr b. Şuayb’in rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.), “*Âmile develerde sadaka (zekât) yoktur.*”³⁰⁰ diye buyurdu.

Hz. İbn Abbâs’ın rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Âmile sığırlarda zekât yoktur.*”³⁰¹

Hz. Ali’nin rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Âmile sığırlarda sadaka (zekât) yoktur.*”³⁰²

Hz. Câbir şöyle dedi: “*Çift süren sığırlardan zekât alınmıyor.*”³⁰³

İsâ b. Talha’nın rivayetine göre Muâz b. Cebel (r.a.) yeşilliklerde zekât olup olmadığı konusunda Resûlullah (s.a.v.)’a mektup yazdı. Hz. Peygamber ona şöyle cevap gönderdi: “*Bunlarda bir şey (zekât) yoktur.*”³⁰⁴

Mûsâ b. Talha’nın rivayetine göre Muâz b. Cebel (r.a) Yemen’e gidince sadece buğday, arpa, hurma ve kuru üzümünden zekât aldı.³⁰⁵

Amr b. Şuayb’in rivayetine göre Hz. Peygamber (toprak mahsullerinden) zekâtı ancak beş şeyde meşru kılmıştır: “*Buğday, arpa, hurma, kuru üzüm ve mısır.*”³⁰⁶

²⁹⁷ Nisâbûrî, *el-Müstedrek*, “Zekât”, I, 401.

²⁹⁸ Nisâbûrî, *el-Müstedrek*, “Zekât”, I, 401.

²⁹⁹ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5.

³⁰⁰ Dârekutnî, Ali b. Ömer, *Sünenü Dârekutnî*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1996, “Zekât”, 6. Dârekutnî’nin muharriri Şûrî’ye göre bu hadisin isnadı zayıftır.

³⁰¹ Dârekutnî, “Zekât”, 6. Dârekutnî’nin muharriri Şûrî’ye göre bu hadisin isnadı zayıftır.

³⁰² Dârekutnî, “Zekât”, 6. Dârekutnî’nin muharriri Şûrî’ye göre bu hadisin isnadı zayıftır.

³⁰³ Dârekutnî, “Zekât”, 6. Dârekutnî’nin muharriri Şûrî’ye göre bu hadisin isnadı hasendir, ancak hadis mevkuftur.

³⁰⁴ Tirmizî, “Zekât”, 13.

³⁰⁵ San’ânî, *el-Musannef*, “Zekât”, 29; Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, II, 129. (el-Emvâl’in muhakkiki Ebû Enes, senedi munkatı olduğundan bu hadisin zayıf olduğunu söyler.)

³⁰⁶ İbn Mâce, “Zekât”, 16. İbn Mâce’nin tahkik ve tahririni yapan Halil Memûn Şiha bu hadisin sıhhati konusunda şunları söylemektedir: Bu hadisin isnadı zayıftır. Çünkü muhaddisler ravilerinden

Hz. Ömer'in rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) ancak şu dört üründe zekâti sünnet kılmıştır: “*Buğday, arpa, kuru üzüm ve hurma.*”³⁰⁷

1.5.3. Değerlendirme

Bu hadisler ışığında bir değerlendirme yapılırsa şunlar söylenebilir: Resûlullah (s.a.v.) döneminde Mekke, Medine ve civarında mevcut olup, ziraî ürünler gibi bizzat kendisi gelir olan veya hayvanlar gibi nâmi olan malların büyük bir kısmının zekâta tabi olduğu hadis rivayetleriyle sabittir. Bu bağlamda deve³⁰⁸, koyun, keçi³⁰⁹ ve sığır³¹⁰ cinsi hayvanlar, altın ve gümüş paralar³¹¹, buğday, arpa, hurma, üzüm, mısır³¹² ve definenin³¹³ zekâta tabi olduğuna dair birden fazla hadis rivayetleri mevcuttur. Aynı şekilde ticaret malının³¹⁴, balın³¹⁵, zeytinin³¹⁶, takı altınlarının³¹⁷, hatta meskûn olmayan mahalde bulunan buluntu malın³¹⁸ zekâta tabi olduğuna dair hadisler bulunmaktadır.

Ayrıca Hz. Ömer'in çok kıymetli olduğunu öğrenince yarış atlarından her at başına bir dinar zekât aldığı³¹⁹, Şam'da zeytinden onda bir (1/10) zekât aldığı³²⁰, Hz. Osman'ın atlardan zekât aldığı³²¹, Râşid halifelerden biri olan Ömer b. Abdülaziz'in amberden beşte bir (1/5) zekât aldığı³²² rivayetlerle sabittir. Bu hadislerin bir kısmı zayıf olmakla birlikte bir kısmı sahih veya hasendir. Ayrıca zikredilen bu mallarla ilgili birden fazla hadis rivayeti mevcut olduğundan bu rivayetler birbirini takviye etmektedir.

Muhammed b. Abdullah'ın hadislerini terk etmiştir. Ahmed b. Hanbel bu ravi hakkında şunları söyler: İnsanlar onun hadislerini terk etmiştir. Hâkim ise onun hakkında, “Bu kişi ihtilafsız olarak metrukü'l-hadistir.” der. Ayrıca münker hadisleri rivayet ediyor. (İbn Mâce, “Zekât”, 16.), Zeylaî de ravilerinden Azremî'den dolayı bu hadisin zayıf olduğunu söylemektedir. Çünkü Azremî metrûktür. (Zeylaî, Cemâlüddin Ebû Muhammed Abdullah b. Yunus (762/1361), *Nasbu'r-Râye Tahricü Ehâdisi'l-Hidâye*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2002, II, 404.)

³⁰⁷ Dârekutnî, “Zekât”, 5. Dârekutnî'nin muharrirci Şûrî'ye göre bu hadisin isnadı çok zayıftır. Çünkü ravilerinden Muhammed b. Ubeyd metrükü'l-hadistir. (Dârekutnî, “Zekât”, 5.)

³⁰⁸ Müslim, “Zekât”, 1; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 1; İbn Hibbân, “Zekât”, 5.

³⁰⁹ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5.

³¹⁰ San'ânî, *el-Musannef*, “Zekât”, 13; İbn Mâce, “Zekât”, 12.

³¹¹ Tirmizî, “Zekât”, 9.

³¹² San'ânî, *el-Musannef*, “Zekât”, 29; Müslim, “Zekât”, 1; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 1; İbn Hibbân, “Zekât”, 5.

³¹³ Nesâî, “Zekât”, 28.

³¹⁴ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 3.

³¹⁵ San'ânî, *el-Musannef*, “Zekât”, 23; Tirmizî, “Zekât”, 9.

³¹⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-Musannef*, “Zekât”, 32.

³¹⁷ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 4.

³¹⁸ Nesâî, “Zekât”, 28.

³¹⁹ San'ânî, *el-Musannef*, “Zekât”, 10.

³²⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-Musannef*, “Zekât”, 32.

³²¹ San'ânî, *el-Musannef*, “Zekât”, 10.

³²² İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-Musannef*, “Zekât”, 35.

Diğer taraftan kişinin kendi ihtiyaçları için bulundurduğu kölesinin, savaş veya yolculuk için bulundurduğu atının zekâttan muaf olduğu³²³, arazi işlerinde veya nakliye işlerinde kullanılan hayvanların zekâttan muaf olduğu³²⁴ ve yeşilliklerin zekâttan muaf olduğu³²⁵ konularında da hadis rivayetleri bulunmaktadır.

Bazı malların zekâttan muaf olduğunu beyan eden bu hadislerin sıhhat derecesine gelince “*Kişinin atında ve kölesinde zekât yoktur.*”³²⁶ hadisi sahihtir. Ebû Hanife bu hadisin ev ihtiyacı veya savaş için beslenen atlarla ilgili olduğunu düşündüğünden, dişi ve erkekleri karışık olup, gelir kazanmak amacıyla beslenen atların zekâta tabi olduğunu söylemektedir.³²⁷

“*Yeşilliklerde zekât yoktur.*”³²⁸ hadisine gelince bu hadis Tirmizî, Dârekutnî³²⁹ ve diğer bazı hadis kaynaklarında rivayet edilmektedir. Bu hadis Tirmizî’de bir senetle, Dârekutnî’de sekiz farklı senetle rivayet edilmiştir. Ancak tüm bu rivayetler zayıftır. Tirmizî bu hadisi zikrettikten sonra hadis ile ilgili şunları söyler: “Bu hadisin isnadı sahih değildir, bu konuda Resûlullah (s.a.v.)’tan sahih senetle herhangi bir rivayet gelmemiş, bu hadis ise mursel bir senetle Mûsâ b. Talha’dan rivayet edilmiştir.”³³⁰

Dârekutnî’nin farklı senetlerle naklettiği rivayetlere gelince, Dârekutnî’nin tahririni yapan Şûrî bu hadisin tüm rivayetlerinin zayıf olduğunu söylemektedir.³³¹

Zeylaî de zekâtın dört veya beş ürün ile sınırlı olduğunu ifade eden hadislerin farklı tariklerden ve farklı lafızlarla geldiğini, ancak tüm bu tariklerin zayıf olduğunu söylemektedir. Zeylaî Tirmizî’nin rivayet ettiği “*Yeşilliklerde bir şey (zekât) yoktur*”³³² hadisi hakkında Tirmizî’nin dediklerine ilaveten, “Bu hadisin ravilerinden Hasan b. Umâre’yi Şu’be ve başkaları zayıf saymış, İbn Mübarek onu terketmiştir” der.³³³

Zeylaî, Hâkim Nisabûrî’nin rivayet ettiği “*...Salatalık, karpuz, nar, kamış ve yeşilliklere gelince bunlar zekâttan muaftır, Resûlullah (s.a.v.) bunları zekâttan muaf*

³²³ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 10; Tirmizî, “Zekât”, 8.

³²⁴ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5.

³²⁵ San’ânî, *el-Musannef*, “Zekât”, 4.

³²⁶ Müslim, “Zekât”, 3.

³²⁷ İbn Nüceym, *el-Bahru’r-Râik*, II, 379.

³²⁸ Tirmizî, “Zekât”, 13.

³²⁹ Dârekutnî, “Zekât”, 5.

³³⁰ Tirmizî, “Zekât”, 13.

³³¹ Dârekutnî, “Zekât”, 5.

³³² Tirmizî, “Zekât”, 13.

³³³ Zeylaî, *Nasbu’r-Râye*, II, 401.

tutmuştur.”³³⁴ hadisi hakkında, “Hâkim’in bu hadisi sahih saymasında nazar vardır. Bu, zayıf bir hadistir. Hadisin ravilerinden biri olan İshak b. Yahya’yı Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve başkaları terketmişlerdir” der.³³⁵

Zeylaî, “*Yeşilliklerde zekât yoktur.*”³³⁶ hadisin isnadı konusunda şunları söylemektedir: “Bu hadis Mûsâ b. Talha tarafından üç senetle rivayet edilmiştir. Bir rivayetinde Haris b. Nehbân vardır ki bu râvî birçok muhaddis tarafından zayıf sayılmıştır. Bir rivayetinde Muhammed b. Câbir vardır ki Yahya b. Main bu kişi hakkında, bu adam güvenilir biri değildir, der. Ahmed b. Hanbel onun hakkında, bu kişiden ancak ondan daha kötü (şer) olan hadis rivayet eder, der. Diğer rivayetinde ise Nasr b. Hammâd vardır. Bunun hakkında Yahya b. Main, bu kişi kezzaptır, der. Yakub b. Şeybe, bu kişi görüşlerine ve rivayetlerine itibar edilebilecek birisi değildir, der.”³³⁷

Zeylaî, Hz. Ali’nin rivayet ettiği “*Yeşilliklerde sadaka (zekât) yoktur...*”³³⁸ hadisin isnadı konusunda, “İbn Hibbân’a göre bu hadis Resûlullah (s.a.v.)’ın sözü değildir, munkatı bir senet ile bilinir, der.”³³⁹

Muhammed b. Caş’ın rivayet ettiği “*...ve yeşilliklerde sadaka (zekât) yoktur.*”³⁴⁰ hadisi ise ravilerinden İbn Şeybe’den dolayı illetlidir. İbn Hibbân bu kişinin hadis hırsızlığı yaptığını söylemektedir.³⁴¹

Hz. Enes’in rivayet ettiği “*Yeşilliklerde sadaka yoktur.*”³⁴² hadisi ravilerinden Mervan b. Muhammed’den dolayı zayıftır. İbn Hibbân bu kişi ile ihticac edilmez, demektedir.³⁴³ Mervân’nın zayıf olduğunu Dârekutnî de söylemektedir.³⁴⁴

Hz. Aişe’nin rivayet ettiği “*Yeşilliklerde zekât yoktur.*”³⁴⁵ hadisi ise ravilerinden Salih b. Mûsâ’dan dolayı zayıftır. Yahya b. Main bu râvî hakkında bu kişi güvenilir değildir, der. İbn Ebî Hatim, bu kişi münkerü’l-hadistir, der.³⁴⁶

³³⁴ Nisâbü’rî, *el-Müstedrek*, “Zekât”, I, 401.

³³⁵ Zeylaî, *Nasbu’r-Râye*, II, 401.

³³⁶ Dârekutnî, “Zekât”, 5.

³³⁷ Zeylaî, *Nasbu’r-Râye*, II, 402.

³³⁸ Dârekutnî, “Zekât”, 5.

³³⁹ Zeylaî, *Nasbu’r-Râye*, II, 402.

³⁴⁰ Dârekutnî, “Zekât”, 5.

³⁴¹ Zeylaî, *Nasbu’r-Râye*, II, 403.

³⁴² Dârekutnî, “Zekât”, 5.

³⁴³ Zeylaî, *Nasbu’r-Râye*, II, 403.

³⁴⁴ Dârekutnî, “Zekât”, 5.

³⁴⁵ Dârekutnî, “Zekât”, 5.

Zeylaî, “Resûlullah (s.a.v.) zekâti ancak beş şeyde meşru kılmıştır: Buğday, arpa, hurma, kuru üzüm ve mısır.”³⁴⁷, “Resûlullah (s.a.v.) ancak şu dört üründe zekâti sünnet kılmıştır: “Buğday, arpa, kuru üzüm ve hurma.”³⁴⁸ hadislerin isnadı hakkında ravilerinden Azremî metruk olduğundan bu hadisler zayıftır, der.³⁴⁹

Zekâti bazı ürünlerle sınırlayan veya yeşilliklerin zekâta tabi olmadığını ifade eden hadisleri farklı şekilde değerlendiren fıkıhçılar da yok değildir. Hatib Şirbinî, Nisabûrî'nin (405/1014), *el-Müstedrek* adlı eserinde rivayet ederek sahih olduğunu söylediği “...Salatalık, karpuz, nar, kamış ve yeşilliklere gelince bunlar zekâttan muaftır, Resûlullah (s.a.v.) bunları zekâttan muaf tutmuştur.”³⁵⁰ hadisini tevil ederek hadisin isnadı konusunda şunları söyler: “Nisabûrî'nin rivayet edip sahih dediği bu hadisteki hasr izafidir, hadis zaman ve mekân ile sınırlıdır. Zira Muâz b. Cebel'in gönderildiği Yemen yöresinde ekseriyetle dört tür (buğday, arpa, hurma, kuru üzüm) ürün üretiliyordu. Bunun için Resûlullah (s.a.v.) Muâz'a sadece bu dört üründen zekât almayı emretmiştir.”³⁵¹

Yeşilliklerin zekâta tabi olmadığı veya zekâtının devlet tarafından toplanmadığı konusunda şunlar da söylenebilir:

1. O dönemde yeşillikler çok yaygın olmadığından zekâttan muaf tutulmuştur. İbn Mâce'nin tahkik ve tahririni yapan Halil Me'mûn Şiha da bu kanaati taşımaktadır.³⁵² O dönemde insanlar ekseriyetle bunları kendi ihtiyaçları kadar üretiyor, ticaretini yapmıyorlardı. Bunun tabii bir sonucu olarak devlet bunlardan zekât almıyordu.

2. O dönemde teknolojik imkânlar yeterli olmadığından kış mevsiminde seracılık suretiyle üretim imkânı mevcut değildi. Ayrıca gemi, kamyon ve benzeri

³⁴⁶ Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, II, 403.

³⁴⁷ İbn Mâce, “Zekât”, 16. İbn Mâce'nin tahkik ve tahririni yapan Halil Memûn Şiha bu hadisin sıhhati konusunda şunları söylemektedir: Bu hadisin isnadı zayıftır. Çünkü muhaddisler ravilerinden Muhammed b. Abdullah'ın hadislerini terk etmiştir. Ahmed b. Hanbel bu ravi hakkında şunları söyler: İnsanlar onun hadislerini terk etmiştir. Hâkim ise onun hakkında, “Bu kişi ihtilafsız olarak metrukül-hadistir.” der. Ayrıca münker hadisleri rivayet ediyor. (İbn Mâce, Zekât, 16.), Zeylaî de ravilerinden Azremî'den dolayı bu hadisin zayıf olduğunu söylemektedir. Çünkü Azremî metruktür. (Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, II, 404.)

³⁴⁸ Dârekutnî, “Zekât”, 5. Dârekutnî'nin muharrirci Şûrî'ye göre bu hadisin isnadı çok zayıftır. Çünkü ravilerinden Muhammed b. Ubeyd metrukü'l-hadistir. (Dârekutnî, “Zekât”, 5.)

³⁴⁹ Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, II, 404.

³⁵⁰ Nisâbûrî, *el-Müstedrek*, “Zekât”, I, 401.

³⁵¹ Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, II, 82.

³⁵² İbn Mâce, “Zekât”, 16.

nakliye vasıtaları bulunmadığından yeşilliklerin uzak yerlere gönderilme imkânı bulunmuyordu. Buna bağlı olarak üretimi sınırlı olup parasal değeri düşük idi. Selef ulemasından bu hususa dikkat çeken de vardır. Mekhûl (112/730)³⁵³ konuyla ilgili şunları söylemektedir: “Yeşilliklerde zekât yoktur, ancak bunlar mal olursa o zaman zekâtı vacip olur.”³⁵⁴ Mekhûl’ün “ancak bunlar mal olursa o zaman zekâtı vacip olur” sözünden o dönemde en azından Mekhûl’ün yaşadığı yörede yeşilliklerin maliyet açısından fazla bir önem taşımadığı, bunların çokça üretilmediği anlaşılmaktadır. Atâ el-Horâsânî’den de buna yakın bir görüş nakledilmektedir. O, konuyla ilgili, “Ceviz, badem, baklalar, tüm meyveler ve yeşilliklerde zekât yoktur, ancak bunlardan satılan olup da parası 200 dirhem veya daha fazla olursa bunda zekât vardır.” demektedir.³⁵⁵

Arazi işlemede veya nakliye işlerinde kullanılan hayvanların zekâta tabi olmadığını beyan eden, “Âmile develerde sadaka (zekât) yoktur.”³⁵⁶, “Âmile sığırlarda sadaka yoktur.”³⁵⁷ anlamındaki iki hadisin sıhhat derecesi de tartışmalıdır. Dârekutnî’nin muharrirci Şûrî, Dârekutnî’nin rivayet ettiği bu iki rivayetin de zayıf olduğunu söylemektedir.³⁵⁸ Fakat bu iki hadise ilaveten *âmile* hayvanların zekâta tabi olmadığına dair sahâbilerden de görüşler nakledilmiştir. Bu bağlamda Câbir b. Abdillâh’ın, “Çift süren hayvanlarda zekât yoktur.”³⁵⁹, Hz. Ali’nin, “Âmile sığırların zekâtı yoktur.”³⁶⁰ dedikleri rivayet edilmektedir. Tabînden de Said b. Cübeyr’in *âmile* hayvanların zekâta tabi olmadığını söylediği ve bu kanaati taşıdığı³⁶¹ rivayet edilmiştir.

Buna karşılık Katâde (117/735)³⁶² ile Zuhrî’nin bundan farklı düşündükleri ve *âmile* hayvanların zekâta tabi olduğu kanaatini taşıdıkları da nakledilmektedir. Konuyla ilgili Katâde’nin, “Âmile develer 5 adet olursa bunlarda bir koyun zekât olarak

³⁵³ Mekhûl, tâbiînin fakihlerindedir, Hicaz ve Şam yörelerinde ilim tahsil etmiştir. Ashaptan Hz. Âişe, Übeyy b. Kâ’b, Ubâde b. Sâmit ve Ebû Hüreyre’den kendilerine ulaşmadığı halde hadis rivayet ettiği söylenmektedir. Tâbiînin büyük âlimlerinden sayılmaktadır. En son Dımaşk’a gitmiş, orada vefat etmiştir. (Kaya, Eyyüb Said, “Mekhûl b. Ebû Müslim”, *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 552.)

³⁵⁴ San’ânî, *el-Musannef*, “Zekât”, 31.

³⁵⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü’l-Musannef*, “Zekât”, 31.

³⁵⁶ Dârekutnî, “Zekât”, 6.

³⁵⁷ Dârekutnî, “Zekât”, 6.

³⁵⁸ Dârekutnî, “Zekât”, 6.

³⁵⁹ San’ânî, *el-Musannef*, “Zekât”, 4.

³⁶⁰ San’ânî, *el-Musannef*, “Zekât”, 4.

³⁶¹ San’ânî, *el-Musannef*, “Zekât”, 4.

³⁶² Katâde Hicrî 60 veya 61 yılında âma olarak doğdu. Bedevî bir aileye mensuptur. Sahâbeden Enes b. Mâlik, tâbiînden Hasan-ı Basri, İbn Sirîn, İkrime el-Berberî, Atâ b. Ebû Rebâh ve Said b. Müseyyeb’den hadis dinledi. Katâde dönemin revaçta olan dini ve içtimâî ilimlerini öğrenmiş, özellikle tefsir alanında uzmanlaşmıştır. Güçlü hâfızası insanlar arasında darb-ı mesel haline geldi. (Birişik, Abdülhamit, “Katâde b. Diâme”, *DİA*, Ankara 2002, XXV, 22.)

verilir."³⁶³, Zuhrî'nin, "Kişinin işte kullanacağı bir vasıtası olursa bunda zekât vardır."³⁶⁴ dedikleri rivayet edilmektedir.

Netice itibariyle Sünnet açısından konuya bakılırsa Sünnet'te ev işleri için bulundurulan köle, yolculuk veya savaş için beslenen at, arazi veya nakliye işlerinde kullanılmak amacıyla bulundurulan hayvanlar ile yeşilliklerin zekâttan muaf tutulduğu hadis rivayetleriyle sabittir. Buna karşılık doğurmak ve süt vermek suretiyle artan, artıcı özelliği olan hayvanlar, gelir kazanma aracı olan paralar ve toprak mahsulleri gibi bizzat kendisi nema/gelir olan tüm malların zekâta tabi olduğu konusu da hadis rivayetleriyle sabittir. Fakat belli vasıfları taşıyan malların veya her türlü malın zekâta tabi olduğunu sarahaten ifade eden herhangi bir hadis rivayetine rastlayamadık. Buna rağmen muasır ulemanın bir kısmı, bazı hadislerde geçen genel ifadelerden yola çıkarak nâmi olan her türlü malın zekâta tabi olduğunu söylemektedirler. Muasır ulemadan Zerkâ, "...Eğer onlar bu konuda da sana itaat ederlerse, onlara, Allah'ın kendi mallarında bir sadaka (zekât) farz kıldığını, bu sadakanın zenginlerinden alınıp fakirlerine verileceğini kendilerine bildir..."³⁶⁵ hadisinde zikredilen eğniya/zenginler ve fukara/fakirler kavramlarından yola çıkarak tüm nâmi malların zekata tabi olduğu kanaatine varmıştır.

Zerkâ bu konuda şunları söylemektedir: Bu hadis tüm malların zekâta tabi olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bahse konu hadise göre kişinin zekâtla mükellef oluşunun illeti zenginlik, zekât almaya müstahak oluşunun illeti fakirliktir. Zira fıkıh usulü ilminde şöyle bir kaide vardır: "Bir hükmü müştaka bağlamak, iştikakın kaynağının hükmün illeti olduğunu gösterir." İştikakın kaynağı ise söz konusu olan müştakin (ism-i fail veya sıfatı müşebbihe) mastarıdır.³⁶⁶ Bu hadiste de **ağniyâ** ve **fukârâ** kavramları kullanıldığından hadis, zekâtın vücup sebebinin zenginlik, zekât almaya müstahak oluşunun sebebinin fakirlik olduğunu gösterir. Çünkü bu iki kavram müştak olup sıfat-ı müşebbihedir. Ağniya'nın mastarı **ğna**, fukaranın mastarı ise **fakr**'dir. Hadiste herhangi bir mal türü de zikredilmediğinden hadis, kişinin ne tür bir mal ile zengin olursa olsun zekât vermekle mükellef olduğuna delalet etmektedir.³⁶⁷

³⁶³ San'ânî, *el-Musannef*, "Zekât", 4.

³⁶⁴ San'ânî, *el-Musannef*, "Zekât", 4.

³⁶⁵ Buhârî, "Zekât", 63; Ebû Dâvûd, "Zekât", 4.

³⁶⁶ Zuhaylî, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, I, 668.

³⁶⁷ Zerkâ, Mustafa Ahmed, *Cevânibu mine'z-Zekât, Tehtâcu ilâ Nazarin Fıkhîyyin Cedîd*, b.y. t.y., s. 8.

Yukarıda zikrettiğimiz hadis gibi umumi ifadelerle gelen başka hadisler de vardır. *"Malının zekâtını verince üzerinde var olan hakkı ifa etmiş olursun."*³⁶⁸, *"...Senin elçin, senin, mallarımızda zekât farz olduğunu söylediğini iddia eder..."*³⁶⁹ hadislerinde olduğu gibi. Burada birinci hadiste mal kavramı müfret olarak zikredilirken, ikinci hadiste çoğul kipiyle (**emval**) kullanılmıştır. Bu iki hadisin zahirine göre tüm mallar zekâta tabidir. Çünkü mal kavramı yöreden yöreye farklı anlamlarda kullanılmakla birlikte genel anlamda parasal değeri olan her türlü nesne, eşya ve malî varlığı kapsamaktadır.

---

³⁶⁸ Tirmizî, "Zekât", 2.

³⁶⁹ Tirmizî, "Zekât", 2.

İKİNCİ BÖLÜM

TAABBUDİ VE TALİLİ AHKÂM BAKIMINDAN ZEKÂT HUKUKU

Farziyeti Kitap, sünnet ve icma ile sabit olup İslâm'ın beş temel esasından biri olan zekâtın iktisadi şartların gelişmesiyle, diğer bir ifadeyle toplumun refah seviyesinin yükselmesiyle lağvedilip yürürlükten kalkacağını söylemek elbette ki düşünülemez. Ancak nisab, farklı mallardan alınan zekât oranları, verginin zekât yerine mahsup edilemeyeceği ve benzeri birtakım ahkâmının iktisadi şartlara göre değişkenlik arz edip etmeyeceği konuları tartışma konusu olmuş ve muasır İslâm bilginleri bu konularla ilgili farklı görüşler ileri sürmüştür. Bu bölümde mezkûr konularla alakalı kısaca bilgi verilmeye çalışılacaktır.

2.1. İktisadi Şartlara Bağlı Olarak Nisabın Değişkenliği

Sarf yerleri hariç Kur'ân'da zekâtla ilgili detaylı bilgi verilmemiştir. Müfessirlerden Mücahid Bakara 219. âyetinin nisap ile alakalı olduğunu söyleyese de bu âyet nisapla ilgili açık hüküm içermemektedir. Malların nisapları Sünnet ile belirlenmiştir. Hz. Peygamber deve nisabını 5 adet, koyun ve keçi nisabını 40 adet, gümüş nisabını 200 dirhem olarak belirlemiştir. Farklı görüşler bulunmakla birlikte cumhura göre altın nisabı da 20 miskal/dinardır. Hatta bu konuda sahâbe icması gerçekleşmiştir.³⁷⁰ Ticarî eşyanın nisabı da gümüş veya altın nisabı esas alınarak belirlenir.³⁷¹ Hz. Peygamber nisapları belirlerken bunların nedenini açıklamamış; gümüş para nisabının neden 200 dirhem, deve nisabının neden 5 adet, koyun ve keçi nisabının neden 40 adet olduğu konusunda bir beyanda bulunmamıştır.

Asr-ı sadet ile sonraki dönemlerde 200 dirhem ile 20 dinar kıymet bakımından birbirine denk idi.³⁷² Hatta 5 deve, 40 koyun, 200 dirhem ve 20 dinarın piyasa değerinin birbirine yakın olduğunu söyleyenler de vardır.³⁷³

Daha sonra nisaplar arasındaki denklik bozulmuş; deve, koyun, sığır ve altın, piyasa değerini büyük oranda korumuşsa da gümüş, ciddi manada değer kaybına

³⁷⁰ Mâverdî, *el-Hâvi*, III, 267; Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, I, 147.

³⁷¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 25.

³⁷² Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, II, 188; Serahsî, *el-Mebsût*, II, 174.

³⁷³ Güman, Osman, "Zekât Nisabına Dair Çağdaş Yaklaşımlar", *Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finans Araştırmaları Dergisi*, Erzurum 2018, Cilt: 4, Sayı: 3, s. 65.

uğramış ve günümüzde altına kıyasla büyük oranda değer kaybetmiştir.³⁷⁴ Bugün (22 Eylül 2018) itibariyle emtia piyasasında gümüşün gramı 2.89 TL, altının gramı ise 242.58 TL'den işlem görmektedir. Buna göre 200 dirhem gümüşün piyasa değeri 1.719 TL iken, 20 miskal altının piyasa değeri 20.619 TL'dir. Bu Hz. Peygamber döneminden bugüne değin gümüşün alım gücünü büyük oranda yitirdiğini göstermektedir.³⁷⁵ Diğer yandan asr-ı saadette ve sonraki yüz yıllarda madeni para sistemi hâkim olup piyasada altın ve gümüş paralar tedavül etmekte iken XIX yüzyılın sonlarından itibaren madeni para sistemi tedrici olarak yerini kağıt para sistemine bırakmıştır. Nihayet günümüzde altın ve gümüş, para piyasasında değil; emtia piyasasında işlem gören birer kıymetli madenden ibaret hale gelmiş, dolayısıyla altın ve gümüş, para vasfını yitirmiştir.³⁷⁶

Netice itibariyle Sanayi İnkılabı sonrasında hevaic-i asliye kalemlerinin artması, madeni para sisteminden kağıt para sistemine geçilmesi, altın ve gümüşün para vasfını yitirmesi gibi hususlar, altın, gümüş ve ticarî malların nisabını muasır fıkıh bilginleri arasında tartışılır hale getirmiş, bu konuda İslâm bilginleri tarafından pek çok farklı görüş ileri sürülmüştür. Bu görüşleri üç başlık altında toplamak mümkündür:

2.1.1. Muhafazakâr Yaklaşım

Bu yaklaşım sahiplerine göre nisaplar tabbüdîdir. Dolayısıyla nisap miktarları aynen muhafaza edilmeli, ekonomik değişmeler dikkate alınmamalıdır. Keza altın ve gümüş nisabı, ilk dönemler itibariyle birbirine eşit olarak belirlenmekle birlikte diğer nisap kalemlerinin her biri kendine özgü olup birbiriyle kıyas edilemez. Çünkü deve, koyun ve sığırdaki nisap aralıkları altın ve gümüşteki gibi sabit değil; değişkendir. Altın ve gümüş, nisabı aşınca ne miktarda olursa olsun % 2.5 nispetinde zekâtı verilmesi gerekirken, koyunda nisap aralıkları, 40, 121, 200, 400, devede 5, 10, 15, 20..., sığırda 30 ve 40 olarak belirlenmiştir. Bu aralıklar arasındaki sayılar zekâttan muaftır. 5 deve için bir koyun zekât olarak verildiği gibi, 9 deve için de bir koyunun veriliyor olması, hayvanlarda zekât nisabının paralar ve ticaret eşyasının zekâtından farklı bir ilkeye göre

³⁷⁴ Akyıldız, Ali, "Para", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 164.

³⁷⁵ Güman, "Zekât Nisabına Dair Çağdaş Yaklaşımlar", *Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, s. 64.

³⁷⁶ Akyıldız, "Para", *DİA*, XXXIV, 165.

belirlendiğini göstermektedir. Bu nedenle hayvan nisapları ölçü alınarak altın, gümüş ve ticarî servet nisabının güncellenmesi imkân dâhilinde gözükmemektedir.³⁷⁷

2.1.2. Tecdidci Yaklaşım

Çağdaş hukukçuların bir kısmına göre nisap ölçüleri taabbüdî değil, mualleldir. İktisadi şartların değişmesine binaen yeniden belirlenebilir.³⁷⁸ Daha sonra da zikredileceği gibi, Hamidullah, Karadâvî, Hayrettin Karaman ve Faruk Beşer³⁷⁹ gibi hukukçular nisabın içtihadı açık olduğunu, illete bağlı olarak değişebileceğini söylemektedirler. Bu kanaati taşıyanlar nisabın değişebileceği konusunda birtakım deliller/gerekçeler zikretmektedir. Bu delilleri dört maddede özetlemek mümkündür:

1. Hz. Peygamber döneminde nisap miktarları birbirine denkti:

Muasır bilginlerden Yunus Vehbi Yavuz ve İbrahim Paçacı Hz. Peygamber tarafından belirlenen nisapların o dönemde birbirine denk olduğuna söylemektedirler. Yavuz konuyla ilgili şunları söyler: “Hz. Peygamber tarafından çeşitli mal varlıkları için belirlenen nisap ölçüleri birbirine denkti ve normal şartlarda bir ailenin bir yıllık geçimini sağlayacak güçteydi. Bir aile 20 dinar veya 200 dirhem ile bir yıl geçimini sağlayabiliyor ve gerektiğinde bu parayla 5 deve, 40 koyun veya bir ton Medine hurması satın alabiliyordu. Günümüzde nisaplar arasındaki denge ve eşitlik para aleyhine bozulmuş; daha önceleri para olarak kullanılan altın ve gümüş değer kaybetmiştir. Dolayısıyla para nisabı yeniden belirlenmelidir.”³⁸⁰

2. Zekât nisapları içtihadidir:

³⁷⁷ Uzunpostalıcı, Mustafa, Vehbi Yavuz’un “Hz. Peygamber Dönemi Hayat Standartlarında Belirlenen Klasik Ölçüler Dikkate Alınarak Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi”, adlı tebliğine ait müzakeresi, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri*, s.114. (Bu eser 02. 03 Ekim 2004 tarihinde Hotel Montania Mudanya-Bursa’da yapılan Sempozyumun tebliğ ve müzakerelenin cem edilerek kitap haline getirilmesinden oluşmaktadır.); Güman, “Zekât Nisabına Dair Çağdaş Yaklaşımlar”, *Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, s. 64.

³⁷⁸ Güman, “Zekât Nisabına Dair Çağdaş Yaklaşımlar”, *Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, s. 65.

³⁷⁹ Beşer, Faruk, Ahmet Tabakoğlu’nun, “Nisab, Para ve Gelir Dağılımı” adlı tebliğine ait müzakeresi, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri*, s. 50.

³⁸⁰ Yavuz, “Hz. Peygamber Dönemi Hayat Standartlarında Belirlenen Klasik Ölçüler Dikkate Alınarak Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi”, adlı tebliği, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri*, s. 79; Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, s. 58.

Hasan Maçin, Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde yapmış olduğu doktora tezinde, Hz. Ebû Bekir'in zekât vermekten imtina edenlere savaşmasını³⁸¹, müellefe-i kulûb-a zekâtтан pay ayrıldığı halde³⁸² Hz. Ömer'in onlara pay vermemesini³⁸³, hadis rivayetiyle zekâtтан istisna edildiği halde³⁸⁴ atlardan zekât alınmasına hükmetmesini³⁸⁵, Hz. Osman'ın malları emvâl-i zâhire ve emvâl-i batine olarak ayırıp emvâl-i batinenin zekâtını mal sahibine bırakmasını³⁸⁶ delil göstererek zekât nisaplarının içtihadı olup, Hz. Peygamber tarafından devlet başkanı sıfatıyla belirlendiğini, dolayısıyla değişime açık olduğunu söylemektedir.³⁸⁷

3. Zekât matrahlarının değişmez olduğuna dair bir delilin bulunmaması:

Zekât nisabı ve matrahlarının değişmeyeceğine dair bir âyet veya hadisin bulunmaması da nisabın değişebileceğine dair bir delil olarak kabul edilmektedir. Hamidullah, Hz. Peygamber tarafından zekât nisabı ve mal varlıklarından alınan zekât oranlarının değişmeyeceğine dair herhangi bir beyan bulunmadığından, Kur'ân'da zekât nisabı ve farklı malî sektörlerden alınan zekât nispetlerinden bahsedilmediğinden hareketle zekât nisabı ve matrahlarının değişebileceği kanaatine varmıştır. O, "İslâm Hukuk Etüdları" adlı eseri ile "İslâm Peygamberi" adlı eserinde konuyla ilgili şunları anlatmaktadır: "Şayet belirlenen nisap miktarlarının Hz. Peygamber tarafından belirlenen şekilde kalması bir zorunluluk olsaydı, önemine binaen bunun belirtilmesi gerekirdi. Oysaki vergiye tabi tutulan maddeler ve bu vergi mevzularına tahmil edilen nispetlerin zaman ve ahvalin zaruretiyle değiştirilemez olarak vaz edilmiş olduğuna inanmamız için elimizde delil yoktur. Kur'ân'ın vergiye tabi tutulacak servet kategorilerinden ya da alınacak vergi miktarlarından hiç bahsetmemesi oldukça dikkat çekicidir. Allah, bu miktarı tayin edip gerekirse toplumun ihtiyaçlarına ve günün

³⁸¹ Buhârî, "Zekât", 1; Ebû Dâvûd, "Zekât", 1.

³⁸² Tevbe, 9/60.

³⁸³ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 600.

³⁸⁴ Buhârî, "Zekât", 46.

³⁸⁵ San'ânî, *el-Musannef*, "Zekât", 10.

³⁸⁶ Erdoğan, Mehmet, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 124.

³⁸⁷ Maçin, Hasan, *İslâm Hukukunda Zekât Matrahları ve Vergi İlişkisi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi 2014, (Yayınlanmamış Doktora tezi), s. 142, 143.

koşullarına göre gözden geçirilerek yeniden belirleme işini insana, yani devlete bırakmıştır.”³⁸⁸

4. Teknolojide meydana gelen gelişmeler:

Teknolojide meydana gelen gelişmeler de nisabın değişebileceğine dair bir delil sayılabilir. Zira biyoteknoloji kullanılmak suretiyle zekât konusu hayvanlar üzerinde yapılan genetik değişiklikler, söz konusu hayvanların değerini değiştirmiştir. Bu yöntemlerle elde edilen Simental, Montofon ve benzeri yeni tür sığırlar, zaten tartışmalı olan sığır nisabını daha da tartışmalı hale getirmiştir. Zira söz konusu sığırlar develerden daha cüsseli, değer olarak da daha yüksek olabilmektedir.³⁸⁹

2.1.3. Tarihselci/Gayeci Yaklaşım

Nisabın iktisadî şartlara bağlı olarak değişeceğini söyleyenlerin bir kısmı konuya tarihsellik/gayecilik açısından bakmaktadırlar. Çağdaş akademisyenlerden Mehmet Erdoğan, Hamza Aktan, Ferhat Koca ve İbrahim Paçacı bu görüşü paylaşmaktadırlar.³⁹⁰ Böyle düşünenlere göre Hz. Peygamber kendi dönemindeki iktisadî şartları göz önünde bulundurarak nisap ölçülerini belirlemiştir. O dönemde insanlar tarım toplumu şartlarında yaşıyordu. Yaşama standartları basit, hevâic-i asliye kalemleri sınırlıydı. Bu nedenle Hz. Peygamber tarafından belirlenen nisap miktarları o dönemde en küçük bir aileyi bir yıl geçindirecek güçte idi.³⁹¹ Sanayi inkılabı sonrasında hayat standartları yükselmiş, halk tarım toplumundan sanayi toplumuna geçmiş, ailenin harcama kalemleri artmış, tarım toplumu şartlarında belirlenen nisap ölçüleri, sanayi toplumu için yetersiz hale gelmiştir. Dolayısıyla nisaplar sanayi toplumu şartlarında yeniden belirlenmelidir. Bu kanaati taşıyanlardan Hamza Aktan konuyla ilgili şunları söylemektedir: “Tarım toplumu şartlarında vücut bulmuş olan hükümler, sanayi toplumu için çok fazla bir anlam ifade etmiyor. Tarım toplumun şartlarıyla sanayi toplumunun şartları çok farklı. Yani tarım toplumunda bir zenginlik ölçüsü olarak kabul

³⁸⁸ Hamidullah, Muhammed, *İslam Hukuk Etüdleri*, Bir Yayıncılık, İstanbul 1984, s. 104; Hamidullah, *İslâm Peygamberi* (trc. Mehmet Yazgan), Beyan Yayınları, İstanbul 2011. s. 807.

³⁸⁹ Maçın, *İslâm Hukukunda Zekât Malları ve Vergi İlişkisi*, s. 146.

³⁹⁰ Güman, “Zekât Nisabına Dair Çağdaş Yaklaşımlar”, *Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, s. 65.

³⁹¹ Erdoğan, “Zekât Nisabının Amacı Dikkate Alınarak Günümüz Hayat Standartlarına Göre Yeniden Belirlenmesi”, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri*, s. 152; Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, s. 57- 58.

edilen miktar, bugün sanayi toplumunda çok sembolik bir varlık, bir ekonomik değer olarak görülüyor.”³⁹²

2.1.4. Nisab Şartını Aramayanlar

Çağdaş bilginlerden Mustafa Yıldırım, zekâta nisap ve yıllanmanın gerekli olmadığını düşünmekte olup konuyla ilgili şunları söylemektedir: “Kişiye ‘kazancın ne ise bu kadarını ver, zekâtın budur’ desek ciddi bir infak toplumu oluştururuz diye düşünüyorum. Tabi formal ibadet açısından bu doğru değil. Yani belki namazda vakit ne ise zekâta da nisap odur, denecektir. Ama ben zekâtın namaz ve oruç gibi çok formal olmadığını, aksine doğrudan paylaşımaya yönelik olup toplumla alakalı olduğu kanaatindeyim. Ayrıca kişide sahip olduğu bir şeyi sırf Allah rızası için başkasına verebilme duygusunun oluşması, ibadetlerdeki hikmetlerin en önemlilerindedir. Bu nedenle kişi ne kazanırsa malın nisaba ulaşmasını ve yıllanmasını beklemeden zekâtını vermesinin bir zorunluluk olduğunu söylüyorum. ‘Ürün elinize geçtiği gün hakkını verin’³⁹³ âyetinden bu anlamın da çıkabileceğini zannediyorum.”³⁹⁴

2.1.5. Çağdaş Nisab Neye Göre Belirlenir?

İktisadi şartlara göre nisabın yeniden belirlenmesini söyleyenler, nisabın neye göre belirleneceği konusunda farklı ölçüler zikretmektedir:

2.1.5.1. Altının Esas Alınması

Nisabının iktisadi şartlara göre yeniden belirleneceğini söyleyenlerin bir kısmı bunun için 20 miskal altını esas almaktadır. Muhammed Ebû Zehre, Abdülvehhâb Hallâf, Abdurrahman Hasan, Karadâvî, Mustafa Uzunpostalcı ve Hamdi Döndüren gibi çağdaş bilginler, altın nisabının esas alınması görüşünü savunmaktadır. Çünkü günümüz şartlarında altın ile gümüş arasındaki denge bozulmuş; gümüş, altına göre önemli ölçüde değer kaybına uğramıştır. Altın ise önemli ölçüde değerini korumaktadır. Bu nedenle para, gümüş ve ticaret malının nisabı 20 dinar altın esas alınarak hesaplanır.³⁹⁵

³⁹² Aktan, Hamza, Ahmet Tabakoğlu’nun, “Nisab, Para ve Gelir Dağılımı” adlı tebliğine ait müzakeresi, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri*, s. 51.

³⁹³ En’âm, 6/141.

³⁹⁴ Yıldırım, Mustafa, Mehmet Erdoğan’ın, “Zekât Nisabının Amacı Dikkate Alınarak Günümüz Hayat Standartlarına Göre Yeniden Belirlenmesi” adlı tebliğine ait müzakeresi, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri*, s. 160, 161.

³⁹⁵ Karadâvî, *Fıkhu’z-Zekât*, I, 264; Karaman, *İslâm Işığında Günün Meseleleri*, s. 139; Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslâm İlmihali*, İstanbul 1991, s. 510; Uzunpostalcı, Vehbi Yavuz’un “Hz. Peygamber Dönemi Hayat Standartlarında Belirlenen Klasik Ölçüler Dikkate Alınarak Zekât Nisabının ve Fitre

2.1.5.2. Deve veya Koyun Nisabının Ölçü Alınması

Bu görüş Karadâvî'ye ait olup varsayıma dayalıdır. Ona göre piyasa değeri normal olduğu zamanlarda 20 dinar altın esas alınarak nisap belirlenir, ancak gümüş gibi altının da fahiş değer kaybetmesi veya kazanması durumunda yirmi koyun veya 2.5 devenin değeri ölçü alınarak nisap belirlenir.³⁹⁶ Çünkü fiyatıyla ilgili farklı rivayetler bulunmakla birlikte bir koyunun ortalama fiyatının 1 dinar veya 10 dirhem olduğuna dair rivayetler daha kuvvetlidir ve hadis rivayetlerinden Hz. Peygamber döneminde bir koyunun ortalama fiyatının bir dinar³⁹⁷ veya ona denk olan 10 dirhem³⁹⁸ olduğu anlaşılmaktadır. Keza Hz. Peygamber döneminde koyun ile deve nisapları piyasa değeri açısından birbirine yakın veya eşit olup 400 dirheme tekabül etmekteydi.³⁹⁹ Buna göre normal cinsten 20 koyun veya 2.5 deve takribi olarak 20 dinara denktir.

2.1.5.3. Fiyatların Ortalamasının Esas Alınması

Yunus Vehbi Yavuz, Resûlullah (s.a.v.) tarafından farklı mal varlıklarından belirlenen nisapların o dönemde birbirine denk olduğunu söylemektedir. Yavuz buna binaen altın ve gümüşün diğer mallara nispeten değer kaybettiği günümüzde zekâta tabi olan tüm malların nisabının piyasa değerinin tespit edilmesini ve nisabın buna göre belirlenmesinin gerekli olduğunu savunmaktadır.⁴⁰⁰

2.1.5.4. Fitrenin Esas Alınması

Çağdaş bilginlerden Faruk Beşer, fitrenin esas alınarak nisabın belirleneceğini söylemektedir. Bu görüş Ramazan bayramında fakire ödenmesi gereken fitre miktarının fakirin bir günlük ihtiyacına denk düştüğü varsayımına dayanmaktadır. Bu görüşe göre birer sa' buğday, arpa, hurma ve üzümün piyasa değerinin ortalaması milâdî takvime göre 365 veya hicrî takvime göre 355 ile çarpılmak suretiyle zekât nisabının belirlenmesi yoluna gidilebilir.⁴⁰¹ Bu görüş zekât nisabının üç kişilik bir ailenin bir

---

Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi" adlı tebliğine ait müzakeresi, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri*, s.116; Güman, "Zekât Nisabına Dair Çağdaş Yaklaşımlar", *Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, s. 65.

³⁹⁶ Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, I, 268; Güman, "Zekât Nisabına Dair Çağdaş Yaklaşımlar", *Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, s. 65.

³⁹⁷ Ebû Dâvûd, "Buyu", 27.

³⁹⁸ Buhârî, "Zekât", 33, 37; Ebû Dâvûd, "Zekât", 5.

³⁹⁹ Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, I, 268.

⁴⁰⁰ Yavuz, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, s. 324.

⁴⁰¹ Beşer, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri*, s. 126; Güman, "Zekât Nisabına Dair Çağdaş Yaklaşımlar", *Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, s. 66.

yıllık geçimi baz alınarak belirlendiği iddiasına dayanmaktadır. Oysa bu iddia bir yorumdur, müdellel bir husus değildir.

2.1.5.5. Asgarî Ücretin Esas Alınması

Zekât nisabına tarihselci yaklaşanlardan İbrahim Paçacı, nisabın tespitinde bir yıllık asgarî ücretin esas alınacağını savunmaktadır. Paçacı'nın konuyla ilgili anlattıkları şöyle özetlenebilir: Altın, gümüş, deve, koyun veya sığır nisabı yahut bunların ortalaması ölçü alınarak nisap belirlenemez. Çünkü bu, Hz. Peygamber'in belirlediği nisaba tam olarak tekabül etmez. Bunun için, belirlenen nisaplardan birini veya ortalamasını esas almak yerine, o gün ifade ettiği anlamı; diğer bir ifadeyle fonksiyonu tespit etmek ve nisabı buna göre belirlemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Fıkıh kaynaklarına da yansıyan ilk dönem uygulamalarına bakıldığında Hz. Peygamber tarafından belirlenen nisapların, kişinin ve ailesinin bir yıllık geçimliği olduğu görülür. Nitekim toprak mahsullerinin nisabı beş vesk olarak belirlenmiştir. Bu miktar üç kişilik bir ailenin bir yıllık geçimliğidir. Zira insanın günlük azığı genel olarak bir rıtl veya bir müdd buğday ve benzeridir. Aile bireylerinden her biri günde bu kadar buğday yerse nisap onlara bir sene yeter ve bir miktar da diğer ihtiyaçları için kalır.⁴⁰² Karaman'ın görüşlerinden biri de bu yöndedir. Ona göre normal şartlarda altın nisabının ölçü alınarak, iktisadî bakımdan normal sayılmayan durumlarda nisapların ortalamasının esas alınarak nisab tespit edilir veya 3-4 kişilik bir ailenin asgarî geçim indeksi nisab olarak kabul edilir.⁴⁰³

Bu görüş şu şekilde tenkit edilmiştir: Asgari ücret, hevâic-i asliyenin karşılığı değil; işçi sendikaları ile hükümet arasındaki pazarlık sonucunda hükümetin ve işverenlerin razı edildiği rakamdır. Dolayısıyla asgari ücretin sahici bir zenginlik ölçütü olarak kabul edilmesi isabetli değildir. Diğer yandan Hz. Peygamber tarafından belirlenen nisapların o dönemde üç kişilik çekirdek ailenin bir yıllık geçimini karşılıyor olması iddiası da eleştiriye açıktır. Çünkü tarım toplumunda çekirdek aile diye bir mefhum olmayıp büyük aileler vardır. Bu nedenle o dönemde karı-koca ve bir çocuktan müteşekkil bir aile tasavvuru oldukça güçtür.⁴⁰⁴ Ayrıca şayet üç kişilik çekirdek bir aile

⁴⁰² Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, s. 61. vd.; Güman, "Zekât Nisabına Dair Çağdaş Yaklaşımlar", *Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, s. 67-68.

⁴⁰³ Karaman, *İslâm Işığında Günün Meseleleri*, s. 139.

⁴⁰⁴ Güman, "Zekât Nisabına Dair Çağdaş Yaklaşımlar", *Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, s. 68.

baz alınarak nisaplar belirlenmişse, 5-6 kişilik veya daha fazla üyesi bulunan büyük aileler için nisap neye göre belirlenir? Üç kişilik aile için bir yıllık geçimlik olan nisaplar 8 veya 10 kişilik aile için de geçimlik sayılabilir mi? gibi sorular tabii olarak insanın aklına gelir.

2.1.5.6. Günümüz Hayat Standartlarının Esas Alınması

Çağdaş akademisyenlerden Mehmet Erdoğan, Ferhat Koca ve İzzet Sargın günümüz hayat standartlarının esas alınarak nisabın belirlenmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bunlara göre Hz. Peygamber tarafından belirlenen nisaplar o dönemde en küçük bir ailenin bir yıllık temel ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olup nisaplar arasında takribi bir eşitlik bulunmaktaydı. Zira bir deve en az sekiz koyuna denk tutuluyordu ve beş dirheme bir koyun satın alınabilirdi.⁴⁰⁵ Sanayi çağını yaşadığımız günümüzde halk tarım toplumundan sanayi toplumuna geçmiş, o dönemde belirlenen nisap miktarları günümüzde bir ailenin bir yıllık asli ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiştir. Bu nedenle belirlenen kalemler üzerinden değil; amacı dikkate alınarak nisap günün hayat standartlarına göre belirlenmelidir. Çağımızda bunun ölçüsü ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve milli gelirdir. Her ülkede kişi başına düşen ortalama milli gelir esas alınarak nisap belirlenir. Pratik çözüm olarak ülke ekonomisini izleyen aylık endekslerden yararlanılır. Bu endekslerden biri yoksulluk sınırını, diğer açlık sınırını belirler. Açlık sınırı ile yoksulluk sınırı arasında kalanlar, kendi yağıyla kavrulur. Bunlar zekât yükümlüsü de değil, alacaklısı da değiller. Açlık sınırının altında olanlar ise fakir sayılır ve bunlar zekât ve fitrenin sarf edileceği en esaslı tabakayı oluşturur. Yoksulluk sınırının üstünde aylık geliri olanlar ise zekât yükümlüsüdürler. Gelirlerinin % 2.5 nispetinde zekâtını vermeleri gerekir.⁴⁰⁶

2.1.6. Değerlendirme

Nisap miktarlarının değişip değişmeyeceğine dair verilen görüşlerden hareketle konuyla ilgili şunlar söylenebilir:

1. Zekât nisaplarının içtihadî olup Hz. Peygamber tarafından devlet başkanı sıfatıyla belirlendiği konusu tartışma götürür bir husustur. Bunu kesin olarak ispatlamak

⁴⁰⁵ Erdoğan, “Zekât Nisabının Amacı Dikkate Alınarak Günümüz Hayat Standartlarına Göre Yeniden Belirlenmesi”, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri*, s. 152.

⁴⁰⁶ Erdoğan, “Zekât Nisabının Amacı Dikkate Alınarak Günümüz Hayat Standartlarına Göre Yeniden Belirlenmesi”, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri*, s. 153; Güman, “Zekât Nisabına Dair Çağdaş Yaklaşımlar”, *Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, s. 68.

da kolay değildir. Hz. Ebû Bekir'in develerin nisabıyla ilgili Hz. Enes'e yazdığı mektuptan⁴⁰⁷ da nisapların icthâdî olmadığı gibi bir mana anlaşılmaktadır. Söz konusu hadiste “Allah’ın Resûlü’ne emrettiği sadaka” ifadesi kullanılmaktadır ki, Cenâb-ı Allah’ın emrettiği bir hüküm vahiydir, icthâdî değildir. Keza devenin piyasa değerinin artmasına bağlı olarak Hz. Ömer tarafından diyet miktarlarında bazı denkleştirmeler yapılmasına rağmen⁴⁰⁸ ne sahâbe döneminde ne de sonrasında zekât nisaplarında hiçbir değişikliğe gidilmeyip nisaplar aynen muhafaza edilmiştir. Sahâbe tarafından diyet miktarlarında denkleştirmeler yapılırken zekât nisaplarına dokunulmamış olması, söz konusu nisapların taabbüdî olduğu yolunda güçlü bir kanıyı beraberinde getirmiş ve yakın döneme kadar fıkıh literatüründe zekât nisap miktarları tartışma konusu bile edilmemiştir.⁴⁰⁹

Ayrıca Hz. Peygamber’in dinî emirlerde içtihat yapmasının cevazı veya vahiy olmadığı durumlarda içtihat yapmakla memur oluşu da tartışmalıdır.⁴¹⁰

2. Farklı mal varlıklarından belirlenen zekât nisaplarının Hz. Peygamber döneminde piyasa değeri açısından birbirine denk veya yakın olduğu konusuna gelince bu husus, konuyla ilgili rivayetler açısından kısmen doğru, ancak genel anlamda doğru olduğu söylenemez. Zira zekâta tabi mal varlıklarının o dönemdeki fiyatlarına bakılınca, altın ile gümüş nisabının birbirine eşit olduğu hadis rivayetlerinden anlaşılmaktadır.⁴¹¹ Koyun ile deve nisabının ise fiyat bakımından birbirine eşit değil, yakın olduğu görülür. Çünkü Hz. Peygamber ganimet malını taksim ederken, bir deveye karşılık 10 koyun veriyordu.⁴¹² Mustalikoğulları gazvesinin ganimet malını taksim ederken de bir deve 10 koyuna muadil sayılmıştır.⁴¹³ Buna göre 5 deve 50 koyuna denk gelmektedir ki bu da fiyatlarının birbirine eşit olmadığını, 5 devenin 40 koyundan 1/5 oranında yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

⁴⁰⁷ Buhârî, “Zekât”, 37; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5.

⁴⁰⁸ Bardakoğlu, Ali, “Diyet”, *DİA*, İstanbul 1994, IX, 475.

⁴⁰⁹ Güman, “Zekât Nisabına Dair Çağdaş Yaklaşımlar”, *Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, s. 63.

⁴¹⁰ Âmidî, Seyfüddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ehkâm*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut t.y., IV, 398.

⁴¹¹ Buhârî, “Zekât”, 33, 37; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5, “Buyu”, 27.

⁴¹² Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinar, *Sünenü Nesâî bi Şerh-i Celâlüddin es-Suyûtî ve Hâşiyeti el-İmam es-Senedî*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmî, Beyrut 1994, “Dahâyâ”, 15.

⁴¹³ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Muni ez-Zuhrî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut t.y., II, 281.

Tüm nisabların yani 5 deve, 40 koyun, 30 sığır, 20 dinar altın, 200 dirhem gümüş ve 5 vesk toprak ürünlerinin tamamının fiyat bakımından eşit veya birbirine yakın olduğunu söylemek ise rivayetler açısından ispatlanması zordur. Çünkü hadis rivayetlerine göre o dönemde bir koyunun ortalama fiyatı bir dinar⁴¹⁴ veya 10 dirhem idi.⁴¹⁵ Bugün (22. 04. 2019) itibariyle 20 dinar (= 85X240=20.400 lira)'ya tekabül etmektedir. Buğday kilosunun 1.5 lira, fasulyenin 6 ile 8 lira, arpanın 1.5 lira, domates ve biberin 3 ile 5 lira, muzun 6 ile 10 lira, elmanın 2 ile 5 lira, mercimeğin 6 lira, taze üzümün 4 ile 6 lira civarında olduğuna göre 85 gram altın, 5 vesk'ten fiyat olarak 2 kat, 3 kat, 4 kat, hatta 15 kat daha fazla olduğu ortadadır. Bir koyunun ortalama fiyatı bir dinar veya 10 dirhem olduğuna göre 40 koyunun ortalama fiyatı da 40 dinar veya 400 dirhem olup para nisabının iki katı kadardır. Karadâvî de deve ile koyun nisabının altın ve gümüş nisabının iki katı olduğunu, hayvanlarla toprak mahsullerinin ve para ile toprak mahsullerinin nisabının birbirine eşit olmadığını, Şâri'in birtakım nedenlere binaen nisapları farklı kıldığını ifade etmektedir.⁴¹⁶

Sığırların nisabı ise fiyat bakımından diğer malların nisabından oldukça yüksektir. Çünkü yerli sığır fiyatları ortalama 2 ile 4 bin lira arasında değişmektedir.⁴¹⁷ Buna göre bir sığır ortalama 2 bin liradan olursa 30 sığır 60 bin lira, 3 bin liradan olursa 90 bin lira eder. Büyük ve küçükleri karışık olup ortalama fiyatı 2.500 liradan olursa 75 bin lira eder. Bu da altın nisabının 3 veya 4.5 katı, buğday nisabının 60 katı, kuru fasulye nisabının 8 veya 12 katıdır. Buna ilaveten bir süt ineğinin fiyatı 10 bin ile 15 bin lira arasında değişen Holstein, Simental ve benzeri sığır cinsleri de mevcuttur.⁴¹⁸ Yıldırım da yaptığı araştırmada Hz. Peygamber döneminde sığır nisabının diğer nisaplara nispetle 7-8 kat daha fazla olduğunu tespit ettiğini söylemektedir.⁴¹⁹ Dolayısıyla tüm zekât nisaplarının Hz. Peygamber döneminde birbirine denk veya yakın olduğunu söylemek, ilgili rivayetler açısından müdellel bir konu olduğu söylenemez.

---

⁴¹⁴ Ebû Dâvûd, "Buyu", 27.

⁴¹⁵ Buhârî, "Zekât", 33, 37; Ebû Dâvûd, "Zekât", 5.

⁴¹⁶ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, I, 268, 269.

⁴¹⁷ <https://businessht.bloomberght.com/ekonomi/haber/1894701-yerli-sigir-fiyatinda-hizli-artist> (22. 05. 2019)

⁴¹⁸ <https://www.sahibinden.com/hayvanlar-alemi-buyukbas-hayvanlar-inek?pagingOffset=60> (22.09.2019)

⁴¹⁹ Yıldırım, Mehmet Erdoğan'ın, "Zekât Nisabının Amacı Dikkate Alınarak Günümüz Hayat Standartlarına Göre Yeniden Belirlenmesi" adlı tebliğine ait müzakeresi, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri*, s. 157.

3. “Hz. Peygamber tarafından belirlenen para nisabıyla o dönemde bir aile normal şartlarda bir yıl geçimini sağlayabiliyordu” konusuna gelince bunun ispatlanması da kolay değildir. Çünkü bu konuyu açıkça ifade eden merfu herhangi bir hadis rivayeti söz konusu değildir. Hadis külliyyatının önemli bir kısmının zekât bölümünü taramamıza rağmen böyle bir rivayete rastlayamadık. Bu konu yorumu dayalı bir husus olup, konuyla ilgili farklı bilgi aktarılmaktadır. Hamidullah’ın kaynağını zikretmeden naklettiği malumata göre o dönemde vasat bir ailenin bir günlük harcaması bir dirhem idi.⁴²⁰ Buna göre bir ailenin bir yıllık harcaması miladi yıla göre 365 dirheme, hicrî yıla göre 354 dirheme tekabül eder ki, bu da 200 dirhem olan gümüş nisabının iki katına yakındır.

4. Tarihi süreç içinde birtakım dalgalanmalar geçirmiş olmakla birlikte altın fiyatları ekseriyetle istikrarlı bir seyir izlemektedir. Mezkûr hadis rivayetlerine göre Hz. Peygamber döneminde bir koyunun ortalama fiyatı bir dinar olup, 20 koyunun fiyatı 20 dinara (85 gram) denk geliyordu. Günümüzde de bu eşitlik takribi olarak devam etmektedir. Cinsine ve yaşına göre farklılık göstermekle birlikte normal cins koyunların ortalama fiyatı 1000 (bin) lira civarındadır. İnternette yayınlanan bir ilana göre koyun fiyatları 290 liradan başlayıp 2 bine kadar çıkmaktadır. Bu ilana göre üç aylık kuzu 290 ile 350 TL., 6 aylık kuzu 450 ile 700 TL., gebe koyunlar ekseriyetle 1350 TL., kuzulu koyun 1650 TL., kısır koyun 800 ile 900 TL. arasında değişmektedir.⁴²¹

Bugün (23. 04. 2019) itibarıyla 20 dinar (= 85X240=20.400 lira) olduğundan 85 gram altın ile 20 koyunun piyasa değeri oldukça birbirine yakındır. Bu itibarla iktisadî şartların normal sayıldığı zamanlarda para ve ticarî eşya nisabının, 20 dinar altının ölçü alınarak hesaplanması daha isabetli olur, denebilir. Muhammed Ebû Zehre, Abdülvehhab Hallâf, Abdurrahman Hasan, Karadâvî, Mustafa Uzunpostalcı ve Hamdi Döndüren’in de görüşleri bu yöndedir. Biz de bu görüşe katılmaktayız. Altın fiyatlarının fahiş bir şekilde değer kaybetmesi veya kazanması durumlarında ise Karadâvî’nin dediği gibi 20 dinara denk olan 20 koyunun değerinin nisap olarak kabul edilmesinin daha isabetli olacağını düşünmekteyiz. Zira yorum mümkün olduğu sürece dinî ahkâmın kaynağından koparılmaması gerektiğine inanıyoruz.

⁴²⁰ Hamidullah, *İslam’a Giriş*, s. 265.

⁴²¹ <https://www.sahibinden.com/hayvanlar-alemi-kucukbas-hayvanlar-koyun?pagingOffset=140> (23.04. 2019)

5. Para bakımından konuya bakılırsa kişinin yıl içinde ihtiyaçları için yaptığı harcamalar zekâta tabi olmadığından nisabın yüksek tutulmasına gerek olmadığı söylenebilir. Nisap miktarının az oluşu da fukarânın lehinedir. İctihadi konularda ilk dönemden itibaren fukahânın toplum yararına görüşler beyan ettikleri de vakidir. Bu bağlamda Ebû Hanife'ye göre ticarî servet fakirlerin lehine olan parayla kıymetlendirilerek zekâtlandırılır.⁴²² Zekâta tabi oluşu sahih Sünnet ile sabit olup fakirler için daha yararlı olduğundan ismi zikredilmeyen muasır Arap bilginlerinden birçok kişi de para ile ticarî servet nisabının 200 dirhem gümüşün ölçü alınarak belirlenmesi yönünde görüş belirtmektedir.⁴²³

2.2. Zekâta Yapılan ve Yapılabilecek Değişiklikler

Hulefâ-i Raşidîn döneminde Hz. Peygamber'in uygulamasından farklı olarak şu değişiklikler yapılmıştır:

1. Müellef-i kulûb'a zekâttan bir pay verileceği hususu âyetle⁴²⁴ sabittir. Hz. Peygamber de kendi döneminde müellef-i kulûb'a zekâttan pay veriyordu. Bunların bir kısmı Kureyşli, diğerleri de Mekke civarında yaşayan kabilelerin eşrafı ve önde gelenleri idi. Ebû Süfyan b. Harb, Safvan b. Ümeyye, Akra b. Habis, Uyeyne b. Hısn el-Fezârî, Mâlik b. Avf en-Nadrî, Hakim b. Hizam, İkrime b. Ebî Cehl, Haris b. Hişam ve Süheyl b. Amr müellef-i kulûb'dan sayılan kimselerdir.⁴²⁵ Müellefe-i kulûb'a zekâttan pay vermek maslahat icabı yapılan bir uygulama idi. Amacı müşriklerin şerrinden emin olmak veya onların İslâm'a girmesini sağlamak yahut kalplerini iyice İslâm'a ısındırmak, ya da çevrelerindeki İslâm toprağını savunmalarını temin etmek ve benzeri nedenlerdi.⁴²⁶

Daha sonra buna ihtiyaç kalmadığından Hz. Ebû Bekir'in hilafeti döneminde Hz. Ömer'in önerisiyle bu uygulamaya son verilmiştir. Konuyla ilgili şunlar aktarılmaktadır: Resûlullah (s.a.v.)'in "müellefe-i kulûb" payından kendilerine zekât verdiklerinden Akra b. Habis ile Uyeyne b. Hısn el-Fizârî gelip Hz. Ebû Bekir'den zekâttan paylarını talep ettiler. Hz. Ebû Bekir de onların talebini olumlu karşıladı ve

⁴²² Serahsî, *el-Mebsût*, II, 175.

⁴²³ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, I, 263, 264.

⁴²⁴ Tevbe, 9/60.

⁴²⁵ Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, VIII, 180; Âlûsî, Şihâbuddin Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî, *Rûhu'l-Maânî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, V, 312, 313.

⁴²⁶ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 364.

bununla ilgili kendilerine yazılı bir belge verdi. Onlar bu evrak ile Hz. Ömer'in yanına varıp onun da kendilerine konuyla ilgili bir yazı yazmasını istediler. Ancak Hz. Ömer kendilerine yazı yazmadığı gibi, Hz. Ebû Bekir'in yazdığı evrakı da ellerinden alarak yırttı ve şöyle dedi: "Hz. Peygamber Müslümanların zafiyetinden dolayı size zekât veriyordu, şu an Cenâb-ı Allah İslâm'ı aziz kılmış, yardımınıza ihtiyaç kalmamıştır. Şayet İslâm'da sebat ederseniz ne âlâ, aksi halde aramızda hakem kılıçtır." Onlar Hz. Ebû Bekir'in yanına dönüp kendisine durumu arz ettiler ve şöyle dediler: "Halife sen misin, Ömer midir?" Hz. Ebû Bekir, "isterse o olur" dedi ve Hz. Ömer'in yaptığını onayladı. Diğer ashâbı kiram da Hz. Ömer'in yaptığına iştirak ederek bu konuda ittifak ettiler. Böylece sahâbe döneminde müellef-i kulûb'a zekât verme uygulaması sona erdi.⁴²⁷

Sahâbenin bu uygulamasından dolayı Hz. Peygamber'den sonra "müellefe-i kulûb" payının devam edip etmeyeceği konusunda İslâm bilginleri farklı görüşler beyan etmektedir. Günümüzde de konu tekrar gündeme gelip bu uygulamaya ihtiyaç hasıl olduğundan konuyla ilgili kısaca bilgi vermemiz yararlı olacaktır.

Ebû Hanife de dâhil Hanefilerin çoğunluğu, ashâbı kiramın, Hz. Ömer'in görüşü üzerine icma ettiğini, sahâbe icmasıyla "müellefe-i kulûb'a" zekâtan pay verilmesiyle ilgili hükmün neshedildiğini söylerken⁴²⁸, bir kısmı da illeti ortadan kalktığından dolayı artık "müellef-i kulûb'a" zekâtan pay verilmeyeceğini söyler.⁴²⁹

Mâlikî bilginlerinden İbn Abdilberr de te'lîfe gerek kalmadığından "müellefe-i kulûb" payının sakıt olduğunu, ancak ihtiyaç halinde bu payın tekrar uygulanabileceğini söylemektedir.⁴³⁰

Şâfiî mezhebinin bir kavline göre "müellefe-i kulûb" payı yürürlükten kalkmış, bir kavle göre devam etmektedir.⁴³¹

⁴²⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 9; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmî'l-Kur'ân*, VIII, 180; Âlûsî, *Rûhu'l-Maânî*, V, 312; Kardâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 600.

⁴²⁸ Hanefîlerin bir kısmı Kur'ân'ın icma ile neshedileceğini söylese de Hanefî mezhebinin genel kabulüne göre Kur'ân'ın icma ile neshedilmesi caiz değildir. (Âlûsî, *Rûhu'l-Maânî*, V, 312)

⁴²⁹ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 134; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 288; Âlûsî, *Rûhu'l-Maânî*, V, 312; Kahraman, "Hz. Ömer'in Müellef-i Kulûb'a Zekât Konusundaki Uygulaması ve Hanefî Mezhebine Etkisi", *Uluslararası Hz. Ömer Sempuzyum*, III, 138.

⁴³⁰ İbn Abdilberr, *el-Kâfi*, I, 326.

⁴³¹ Nevevî, *el-Mecmu*, VI, 116.

Hanbelilere göre “müellefe-i kulûb” payı devam etmektedir. Çünkü “Zekâtın sarf yerlerini belirleyen âyet Tevbe Sûresi’nde yer almaktadır ki bu, en son inen sûredir. Resûlullah (s.a.v.)’ın “müellefe-i kulûb” payından hem Müslümanlara hem de müşriklere zekât verdiği de sabittir. Allah’ın Kitabı’na, Hz. Peygamber’in sünnetine hüccetsiz muhalefet etmek ise caiz değildir. Hz. Ömer ile Hz. Osman’ın “müellefe-i kulûb’a” zekât vermeyişleri konusuna gelince, onlar, “müellefe-i kulûb” payının sakıt olmasından değil, belki ihtiyaç duymadıklarından dolayı “müellefe-i kulûb’a” zekât vermemişlerdir. Bu da âyetin hükmünü neshetmez.⁴³²

Ebû Ubeyd de konuyla ilgili âyetin muhkem olduğunu, bunun hükmünü nesheden Kitap veya sünnetten herhangi bir delil bulunmadığını, icap etmesi durumunda devlet otoritesinin âyetin mucibince amel edebileceğini söylemektedir.⁴³³

Ebû Ca’fer (338/950)⁴³⁴ de “müellefe-i kulûb” payının devam ettiğine inanmakta olup konuyla ilgili şunları söylemektedir: Cenâb-ı Allah, biri Müslümanların maddî ihtiyaçlarını gidermek, diğeri İslâm’ın yayılmasını sağlamak ve İslâm’ı izaz etmek/güçlendirmek olmak üzere zekâtta iki manayı hedeflemiştir. İslâm’ın güçlenmesi için ayrılan pay zengin ve fakir ayrımı yapılmadan maslahat icabı herkese verilebilir. Çünkü bu pay kişilerin ihtiyacı için değil, İslâm’ın güç ve kuvvet kazanması amacıyla verilir. Cihat için verilen zengin, fakir gözetilmeden herkese verileceği gibi, İslâm’a ısındırmak için verilen de zengin, fakir ayrımı yapılmaksızın herkese verilir. Hz. Peygamber de fetihlerden sonra İslâm yayılıp güç kazandığı halde insanları İslâm’a ısındırmak amacıyla zekât vermiştir. Dolayısıyla kimsenin “Müslümanların sayısı artmış, İslâm güç ve kuvvet kazanmıştır, artık İslâm’a ısındırmak amacıyla kimseye zekât verilmez” demeye hakkı yoktur.⁴³⁵

Konuyla ilgili makale yazan Kahraman da müellef-i kulûb fonunun devam ettiği kanaati taşıyıp konuyla ilgili şunları söylemektedir: Müellef-i kulûb tek ve belli bir grup değildir. Hz. Ömer’in kovdukları ise, “müellef-i kulûb” özelliği taşımayan kimselerdir.

⁴³² İbn Kudâme, *el-Muğni*, VI, 298.

⁴³³ Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, II, 290.

⁴³⁴ Ebu Ca’fer hicrî 270 yılında Mısır’da doğdu. Mısır’da yetişti. Başta Bağdat olmak üzere Irak’ın bazı il merkezlerine giderek birçok hocanın ders halkasına katıldı. Arap dili ve tefsir âlimidir. Babasının mesleği olan bakırcılık yapmasından ötürü En-Nahhâs künyesi ile bilinir. Yemenli Murâd kabilesine mensup olduğundan el-Muradî ve el-Mısırî nisbesiyle de bilinir. (Eroğlu, Muhammed, “Ebû Cafer en-Nehhâs”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 542-543.)

⁴³⁵ Taberî, *Câmiü’l-Beyân*, X, 184.

Hız. Ömer nassı tal'ıl etmiştir. O ve Ömer b. Abdülaziz "müellef-i kulûb" şartlarını taşyanlara bu fondan zekât vermişlerdir. Onun uygulamasında âyeti tevkif, tağyir, iptal, nesih ve Hanefilerin kabul ettiği gibi âyetin hükmünü iskat söz konusu olmadığı gibi, sahâbe icmasıyla âyetin hükmünün neshedilmesi de caiz değildir.⁴³⁶

Kahraman'ın da ifade ettiği gibi vahiy süreci bittikten sonra Kur'ân'da yer alan bir âyetin neshedilmesi mümkün olmadığından sahâbenin, âyetin zahirine muhalif gibi görünen uygulamasını belli şartlar dâhilinde yapılan tasarruflar olarak değerlendirmek daha doğru olsa gerek.

Maksadı açısından konuya bakıldığı takdirde İslâm aleyhine propaganda yapmalarına mani olmak veya İslâm'ı savunmak amacıyla ülke içinde veya başka ülkelerde faaliyet gösteren basın yayın kuruluşlarına "müellefe-i kulûb" fonundan zekât verilebilir, demek mümkündür. Bu pay uluslararası lobi faaliyetlerini de kısmen içine almaktadır.⁴³⁷ Aynı şekilde ülke içinde veya başka ülkelerde şartlarına uygun, emr-i bi'l-ma'rûf kapsamında dinî tebligat yapıp İslâm'ın intişarı için faaliyet gösteren, İslâm'ın güzelliklerini insanlara anlatan, güvenli kişi, dernek veya cemaatlere de "müellefe-i kulûb" payından zekât verilebilir.⁴³⁸ Keza gayrimüslim ülkelerde Müslüman olup bu nedenle işlerinden çıkarılanlar veya iş bulamayanlara da "müellefe-i kulûb" fonundan zekât verilmeli, hatta bu amaçla zekâttan özel bir fon oluşturmalı, bu durumda kalanlara iş imkânı sağlanmalı veya iş bulana kadar geçici olarak finanse edilmeliler.⁴³⁹

2. Hz. Peygamber döneminde atlardan zekât alınmıyordu, hatta atların zekâttan muaf olduğuna dair sahih hadis rivayetleri de bulunmaktadır.⁴⁴⁰ Ancak daha sonra Hz. Ömer bir kısım atların piyasa değerinin çok yüksek olduğunu öğrenince atlardan zekât alınmasını emretti. Konuyla ilgili şunlar nakledilmektedir: Abdurrahman b. Ümeyye Yemenli birinden bir atı 100 (yüz) deve karşılığında satın aldı, ancak bayi pişman oldu, Hz. Ömer'in yanına vardı ve şöyle dedi: Ya'la ve kardeşi bir atımı gasp ettiler. Bunun üzerine Hz. Ömer, yanına gelmesi için Ya'la'ya mektup yazdı. Ya'la Hz. Ömer'in yanına gelip durumu kendisine arz edince Hz. Ömer, "At sizin yanınızda bu kadar

⁴³⁶ Kahraman, "Hz. Ömer'in Müellef-i Kulûb'a Zekât Konusundaki Uygulaması ve Hanefî Mezhebine Etkisi", *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, III, 142, 143.

⁴³⁷ Erkal, *Zekât, İlmihal*, I, 483.

⁴³⁸ Ğufeylî, *Nevâzilü'z-Zekât*, s. 412.

⁴³⁹ Ğufeylî, *Nevâzilü'z-Zekât*, s. 407.

⁴⁴⁰ San'ânî, *el-Musannef*, "Zekât", 10; Buhârî, "Zekât", 46.

kıymetli mi? Ben atın bu kadar kıymetli olduğunu bilmiyordum, biz kırk koyundan bir koyunu zekât olarak alıyoruz, atlardan bir şey almıyoruz. At başına birer dinar zekât olarak al." dedi. Bundan böyle Ya'la at başına bir dinar zekât verilmesine hükmetti.⁴⁴¹

3. Resûlullah (s.a.v.), Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde mallar arasında ayırım yapılmaksızın her türlü malın zekâtı devlet tarafından toplanıyordu. Daha sonra Hz. Osman, malları emvâl-i zâhire ve emvâl-i batine olarak ayırıp devletin üzerinde denetim kurmadığı altın, gümüş ve ticaret malı demek olan emvâl-i batinenin zekâtını mal sahiplerine bırakmış ve bunu devletin resmi bir uygulaması olarak karara bağlamıştır.⁴⁴²

4. Hz. Ömer, kıtlık yılında zekât toplamamış, ertesi yıl her iki yılın zekâtlarını birlikte toplamıştır.⁴⁴³

Hulefâ-i Raşidîn'in bu uygulamaları, zekât konusunda illete bağlı olarak değişiklik yapılabileceğine dair birer delil sayılabilir. Buna paralel olarak aşağıda zikredilen hususların yapılabileceği söylenebilir:

a. Aylık olarak büyük miktarlarda para kazanıp yılsonunu beklemeden servetini yatırıma dönüştürenler açısından yıllanma şartı aranmayabilir veya aranmamalıdır. Bununla ilgili ilerde daha detaylı bilgi verilecektir.

b. Hz. Ömer'in kıymeti yüksek olan atlara zekât bağlamasından yola çıkarak kıymeti yüksek olan lüks araçların zekâta tabi tutulabileceği söylenebilir. Bu tür araçların zekâta tabi tutulması halinde aracın kıymeti üzerinden kırkta bir (1/40) nispetinde veya aracın cinsine/kıymetine orantılı olarak makul bir limit belirlenmek suretiyle lüks araçlar zekâtlandırılır. Daha sonra zikredileceği gibi Ebû Hanife'nin atların zekâtlandırmasıyla ilgili görüşü buna benzemektedir.

Kıymeti çok yüksek olan daireler/villalar da bu kapsamda değerlendirilebilir. Zira normal dairelerin kıymeti 200 (iki yüz) ile 400 (dört yüz) TL. arasında değişirken, kıymeti bir milyonu hatta birkaç milyonu bulan daireler/villalar bulunmaktadır. Bunlar ikamet için kullanılıp asli ihtiyaçlardan sayılsa bile normal dairelerden farklıdır. Bu açıdan lüks araçlar ile kıymeti çok yüksek olan dairelerin/villaların zekâta tabi olduğu

⁴⁴¹ San'ânî, *el-Musannef*, Zekât, Bab, 10. Ha. 6889.

⁴⁴² Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, s. 124.

⁴⁴³ Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, II, 23; Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, s. 125.

konusunda ısrarcı olmamakla birlikte bu tür varlıklar/servetler için her yıl bir miktar zekât verilmesinin uygun olacağını düşünmekteyiz. Misal olarak piyasa değeri 500 bin TL. olan bir araç için yılda 5 bin TL., kıymeti bir milyon TL. olan bir daire için yılda 10 bin TL. zekât vermenin doğru ve isabetli olacağı söylenebilir. Her ne kadar yıllık olarak bunların vergisi ödense de vergi ile zekât farklı şeylerdir. Vergi devlete karşı bir yükümlülük olup vatandaşlık görevidir, zekât ise bir taraftan Cenâb-ı Allah'ın emrine imtisal, O'na karşı kulluk vazifesi, diğer taraftan da nimetin şükürünü ifa etmek ve topluma karşı dinî/malî bir vecibedir. Daha sonra da zikredileceği gibi muasır İslâm hukukçularının ekseriyetine göre vergi zekât yerini tutmamaktadır.

c. Bioteknolojik yöntemler kullanmak suretiyle ortaya çıkarılan Holstein, Montofon, Simental, Jesrey ve benzeri sığır cinslerinin nisabını, develerin nisabına kıyasla 5 adet olarak belirlemenin veya piyasa değeri açısından normal sığır cinslerine kıyas edilerek tespit etmenin daha isabetli olacağı söylenebilir. Zira aynı cins olmakla birlikte bu tür sığırlar kıymet açısından yerli sığırlardan ortalama 3 kat daha yüksek, süt verimi bakımından ortalama 5 ile 10 kat daha verimlidir. Yerli sığır fiyatları ortalama 2 ile 4 bin TL. arasında değişirken⁴⁴⁴, Holstein, Montofon, Simental ve benzeri sığır cinslerinin fiyatı 5 ile 15 bin TL. arasında değişmektedir.⁴⁴⁵ Süt verimiyle ilgili daha sonra “endüstriyel hayvan besiciliği” konusunda bilgi verilecektir.

Hayvanlarda olduğu gibi, ziraî ürünler konusunda da bu metot uygulanabilir. Bir ürünün fiyatı kendi cinslerine nazaran çok yüksek ise bu ürünün nisabını kıymet ölçü alınarak kendi cinsinden diğer ürünlerin ortalama fiyatına veya aynı cinsten fiyatı en yüksek olan başka bir ürüne kıyas edilerek belirlenmesinin daha isabetli olacağını söylemek mümkündür. Meyvelerden Acve hurması buna örnek verilebilir. Diğer hurmaların fiyatları ortalama 15 ile 25 riyal arasında değişirken, Acve hurmasının fiyatı 70 riyalden başlayıp 150 riyala kadar çıkabilmektedir.

2.3. Para Akışının Hızlı Olduğu Ortamlarda Yıllanma

Malın üzerinden kamerî bir yılın geçmesi zekâtın şartlarından biri sayılmaktadır. Bu şart yıl içinde malın artması ve nemalanması için gerekli kılınmıştır. Çünkü zekât öncelikle ana sermayeden değil de, gelirinden verilir. Bir kısım mallardan gelir

⁴⁴⁴ <https://businessht.bloomberght.com/ekonomi/haber/1894701-yerli-sigir-fiyatinda-hizli-artis> (22. 05. 2019)

⁴⁴⁵ <https://www.sahibinden.com/hayvanlar-alemi-buyukbas-hayvanlar-inek?pagingOffset=60> (22.09.2019)

kazanmak ise belli bir zaman ister. Bu nedenle Şâri, belli bir zaman zarfında ancak kendisinden gelir elde edilen mallar için yıllanmayı gerekli kılmıştır ki, zekât malın nemasından verilsin. Bu şart yıl içinde nemasını veren mallar için gerekli, diğer mallar için gerekli değildir.⁴⁴⁶

Ziraî ürünler kendileri nema/tarla, bağ veya bahçenin geliri olduğundan zekâtının vacip olması için yıllanma şartı gerekli görülmemiştir. Kendileri nema olduğundan madenler ve define için de yıllanma şartı aranmamaktadır. Belli bir süre içinde ancak kendisinden gelir elde edilen ticaret malı ile hayvanların zekâtında icmâ ile yıllanma şartı gereklidir.⁴⁴⁷ Yeni ele geçen para anlamına gelen “el-mâlû'l-müstefâd”⁴⁴⁸ konusunda ise ihtilaf bulunmaktadır. Burada özellikle paranın hızlı el değiştirdiği iktisadi ortamlarda yıllanmanın gerekli olup olmayacağı tartışılacaktır.

Zekâtta yıllanmanın şart olduğuna dair Kur'ân'da delil bulunmamakta, konu hadis rivayetlerine dayanmaktadır. Yıllanmayla ilgili hadislerin tahliline geçmeden önce, konuyla ilgili şunları ifade etmek önem arz etmektedir: Teknolojik imkânların mevcut olmadığı Sanayi Devrimi öncesi dönemlerde ekonomik imkânlar ve para kazanma yolları kısıtlıydı; insanlar büyük miktarlarda para kazanamıyor, para çok hızlı el değiştirmiyor, insanlar ekseriyetle aylık olarak kazandıklarını biriktiriyor, yılsonunda zekâtını veriyordu. Bu nedenle o dönemde paranın zekâtında yıllanmanın şart oluşu, zekât mallarında daralmaya sebep olmuyor, bir kısım insanların zekât vermekten muaf olmasına veya bu konuda avantajlı bir konuma gelmesine yol açmıyor ve ihtiyaç sahibi insanların aleyhine bir durumu ortaya çıkarmıyordu. Bu gibi durumlar nadir idi.

Günümüz iktisadi şartlarında ise genel anlamda yıllanma şartı kabul edildiği takdirde zekâta tabi mallar konusunda daralma, zekât verenler arasında eşitsizlik ve toplumun maslahatına uygun olmayan durumlar ortaya çıkabilir. Çünkü teknolojinin insanlara sunduğu büyük imkânlar sayesinde ekonomik şartlar gelişerek değişmiş; teknoloji insanlara servet kazanmak için her türlü imkânı sunmuştur.

---

⁴⁴⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 393.

⁴⁴⁷ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, III, 88; İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Rüşd el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1996, I, 277.

⁴⁴⁸ el-Mâlû'l-müstefâd: Kişinin dinen meşru olan herhangi bir vesileyle yeni elde edip mülk edindiği maldır. (Bkz. Sultan, b. Muhammed, b. Ali b. Sultan, *ez-Zekât, Tatbikün Muhasebiyyün Muasır*, Dâru'l-Merih, Riyad 1985, s. 121.)

Bu imkânlar sayesinde insanın aylık, hatta günlük büyük miktarlarda gelir kazanma imkânı doğmuş, bu vesileyle dünyanın her tarafında yüz binlerce insan büyük servete sahip olmuştur. Nadir olmakla birlikte bir kısım insanlar aşırı ölçüde zenginleşmiş, servetleri milyonlara ulaşmıştır. Yapılan bir araştırmaya göre dünyanın en zengin üç kişinin serveti 48 yoksul ülkenin ulusal gelirinden daha fazla olduğu anlaşılmıştır.⁴⁴⁹ Yardım kuruluşu Oxfam'ın 2018'de yayınladığı yıllık raporuna göre ise dünyanın en zengin 26 kişinin serveti, dünya nüfusunun en yoksul yüzde 50'sini oluşturan 3,8 milyar insanın toplam servetine eşit olduğu saptanmıştır.⁴⁵⁰

Aylık olarak büyük meblağlarda para kazananlar, tabii olarak paralarını ellerinde bekletmeden yatırıma dönüştürmektedirler. Dolayısıyla bu gibi durumlarda yıllanma (hevelânü'l-havl) durumu ortadan kalkıyor. Bu itibarla yıllanma şartı genel anlamda kabul edildiği takdirde, aylık olarak büyük meblağlarda para kazanan insanlar, kendiliğinden zekât vermekten muaf olurlar veya avantajlı hale gelebilmektedirler. Bu da zekâtın hikmetine, toplumun maslahatına ve dinî ahkâm konusunda Müslümanların eşit oluşu ilkesine aykırı bir durum arz etmektedir. Bu bakımdan yıllanma konusunun tekrar gözden geçirilmesine, genel görüşlerden farklı olan görüşlerin ortaya çıkarılmasına, konuyla ilgili hadislerin sıhhat derecesine ve yeniden yorumlanmasına ihtiyaç hâsıl olduğu söylenebilir. Bu nedenle burada yıllanmayla ilgili hadisler zikredilerek kritiği yapılacak, konuyla ilgili genel görüşlerle birlikte farklı olan görüşlere de yer verilecek ve çağdaş bilginlerin konuya yaklaşımları aktarılacaktır.

2.3.1. Yıllanmayla İlgili Hadisler

Zekâtta yıllanmanın gerekli olduğunu ifade eden hadislerin bir kısmı merfu, bir kısmı da mevkûf olarak varit olmaktadır. Ayrıca sahâbe ve tabiînden de konuyla ilgili görüşler söz konusudur. Sahâbe ve tabiînden gelen rivayetlerin bir kısmı yıllanmanın gerekli olduğunu ifade ederken, bir kısmı da gerekli olmadığını ifade etmektedir. Merfu olarak rivayet edilen hadisler, dört ayrı sahâbeden -Hz. Ali, İbn Ömer, Enes ve Âişe'den- rivayet olunmuştur.⁴⁵¹

⁴⁴⁹ Tan, Zeki, *Kur'an'a Göre Toplumun Yapılandırmasında İlim ve Âlimin Rolü*, ARK, İstanbul 2010. s. 136.

⁴⁵⁰ [https://www.msn.com/tr-tr/haber/gundem/en-zengin-26-kisinin-serveti-dunya-nufusunun-psininki-kadar/ar-BBSximZ?ocid=ems.msn.01102019&fullscreen=true#image=1\(20.01.2019\)](https://www.msn.com/tr-tr/haber/gundem/en-zengin-26-kisinin-serveti-dunya-nufusunun-psininki-kadar/ar-BBSximZ?ocid=ems.msn.01102019&fullscreen=true#image=1(20.01.2019))

⁴⁵¹ Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, II, 334.

Hız. Ali'nin rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “200 dirhem paran olup üzerinden yıl geçince bunda 5 dirhem zekât vardır. Altın paran 20 dinar olmadığı sürece üzerinde bir şey yoktur, 20 dinarın olup üzerinden yıl geçerse bunda yarım dinar zekât vardır ve üzerinden yıl geçmediği sürece malda zekât yoktur.”⁴⁵²

Zeylaî'ye göre bu hadis hasendir. Abdülmelik'e (323/935)⁴⁵³ göre ise zayıftır. O, “Ahkâm” adlı eserinde bu hadisin ravilerinden el-Hâris el-A'ver'in kezzab olduğunu, bu hadisin sika raviler tarafından ancak mevkûf olarak rivayet edildiğini söylemektedir.⁴⁵⁴

İbn Ömer'in rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: “Üzerinden yıl geçmediği sürece malda zekât yoktur.”⁴⁵⁵ İkinci rivayet, “Üzerinden yıl geçmediği sürece müstefidin malında zekât yoktur.”⁴⁵⁶ şeklindedir.

Bu hadis farklı yollardan merfu ve mevkûf olarak rivayet edilmiştir. Merfu rivayetlerin tamamı zayıftır. Mevkûf olan rivayetlerinden ise ikisi sahihtir.⁴⁵⁷

Hız. Âişe'nin rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: “Üzerinden yıl geçmediği sürece malda zekât yoktur.”⁴⁵⁸

Bu hadisin ravilerinden Hârise b. Ebî'r-Ricâl zayıftır. Çokça yanılır, büyük hata yapar. Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Maîn (233/848) onu terk etmişlerdir.⁴⁵⁹ Nesâî onun metrûkü'l-hadis olduğunu söyler. Buhârî onun hakkında, bu kişi münkerü'l-hadistir, hiç kimse ona itibar etmemiştir, der. İbnü'l-Medenî (234/849) onun hakkında, arkadaşlarımız onu daima zayıf sayarlar, der. İbn Adiy (366/976) onun hakkında, bu kişinin rivayet ettiği hadislerin çoğu münkerdir, der. El-Emvâl'in tahkikini yapan İbn

⁴⁵² Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5; Dârekûtî, “Zekât”, 1. Dârekûtî'nin tahririni yapan Şûrî'ye göre bu hadisin isnadı hasendir. Ancak hadis mevkuftur. Merfu olarak da rivayet edilmiştir.

⁴⁵³ Abdülmelik'in künyesi Ebû Nuaym'dir. Babasının ismi Muhammed'dir. Curcân'da yaşadığından kendisine el-Cürcânî el-İsturâbâzî denilmiştir. Hem fakih hem de muhaddistir. Birçok eseri bulunmaktadır. Bunlardan biri ravilerle ilgili olan “ed-Duafâ” adlı eseridir. (Zeriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüdî, b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Faris (1396/1976), *el-A'lâm*, Dâru'l-İlmi lil Melâyîn, Beyrut 2002, IV, 162.)

⁴⁵⁴ Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, II, 335.

⁴⁵⁵ Dârekûtî, “Zekât”, 1. Dârekûtî'nin tahririni yapan Şûrî'ye göre bu hadisin isnadı zayıftır ve hadis mevkuftur.

⁴⁵⁶ Dârekûtî, Zekât, 1. Dârekûtî'nin tahririni yapan Şûrî'ye göre bu hadis zayıftır.

⁴⁵⁷ Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, II, 335, 336.

⁴⁵⁸ İbn Mâce, “Zekât”, 6; Dârekûtî, “Zekât”, 1. Dârekûtî'nin tahririni yapan Şûrî'ye göre bu hadis zayıftır.

⁴⁵⁹ Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, II, 336.

Receb de “Bu hadis mevkûf olarak da rivayet olunmuştur, ancak hiçbir rivayeti sahih değildir” demektedir.⁴⁶⁰

Hiz. Enes’in rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Üzerinden yıl geçmediği sürece malda zekât yoktur.*”⁴⁶¹

Bu hadis, ravilerinden Hasan b. Siyâh’tan dolayı zayıftır. Bu kişi çokça hata yaptığından dolayı hadisleri delil olarak kabul edilmemektedir.⁴⁶²

Bu hadislerden dolayı cumhur, ticaret malı, paralar ve hayvanların zekâtında yıllanmanın şart olduğunu söylemektedir. Cumhura göre bu malların üzerinden kamerî bir yıl geçmediği sürece zekâtı vacip olmaz. Fakat bir hadisin hüccet olabilmesi için sahih veya hasen olması gerekir. Hadis sahih veya hasen olmadığı takdirde hüccet olmaz.⁴⁶³ Yukarıda da zikredildiği gibi Hiz. Ali’nin rivayet ettiği hadis, Zeylâî tarafından hasen sayılırken, Abdülhak tarafından zayıf sayılmıştır. Diğer hadislerin tamamı muhaddisler tarafından zayıf kabul edilmektedir. Bu bakımdan bu hadisler yıllanmanın şart oluşu için kati delil niteliğinde olmayıp tartışmaya açıktır. Karadâvî de yaptığı araştırma neticesinde yıllanmayla ilgili merfu ve sahih hadis rivayeti olmadığı kanaatine vardığını ifade etmektedir.⁴⁶⁴

Şâfiî fukahâsından Şirâzî (476/1084) de yıllanmayla ilgili hadislerin zayıf olduğuna inanmış olmalıdır ki, “el-Muhezzeb” adlı eserinde yıllanmanın şart oluşunu, Hiz. Ebû Bekir, Hiz. Osman ve Hiz. Ali’nin sözlerine dayandırmaktadır.⁴⁶⁵ Nevevî (676/1277) de “el-Muhezzeb” üzerine şerh olarak yazdığı “el-Mecmu” adlı eserinde Şirâzî’nin bu konuyla ilgili metnini şöyle açıklamaktadır: Hiz. Ebû Bekir, Hiz. Osman ve Hiz. Ali’den yıllanmayla ilgili nakledilen sahâbî kavilleri sahihtir. Ayrıca Hiz. Ali ile Hiz. Âişe, Resûlullah (s.a.v.)’tan, “*Üzerinden yıl geçmediği sürece malda zekât yoktur.*” anlamında bir hadis rivayet etmişlerdir. Ancak bu hadis zayıf olduğundan Şirâzî bunu delil olarak zikretmemiş, yıllanmanın şart oluşunu sahâbenin görüşlerine dayandırmıştır. Beyhakî de konuyla ilgili, “Zekâtta yıllanmanın şart oluşu (sahih hadis

⁴⁶⁰ Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, II, 67.

⁴⁶¹ Dârekutnî, “Zekât”, I. Dârekutnî’nin tahririni yapan Şûrî’ye göre bu hadis zayıftır.

⁴⁶² Zeylâî, *Nasbu’r-Râye*, II, s. 336.

⁴⁶³ Itr, Nuruddin, *Menhecû’n-Nakdi fî Ulumi’l-Hadis*, Dâru’l-Fikr, Dımaşk, 1992, s. 244; Accâc, Muhammed Hatib, *Usûlu’l-Hadis, Ulumuhu ve Mustalahatuhu*, Daru’l-Fikr, Dımaşk, 1989, s. 333.

⁴⁶⁴ Karadâvî, *Fıkhû’z-Zekât*, I, 497.

⁴⁶⁵ Nevevî, *el-Mecmu*, V, 233.

rivayetlerine değil, aksine) sahih âsâra⁴⁶⁶ dayanmaktadır” der.⁴⁶⁷ İbn Rüşd de, “yıllanmayla ilgili sahih hadis rivayeti bulunmadığından sahâbeden İbn Abbâs ile Muaviye’nin bu konuda ashâba muhalefet ettiğini” söylemektedir.⁴⁶⁸

2.3.2. Sahâbe ve Tabînin Yıllanma Konusundaki Görüşleri

Yukarıda da zikredildiği gibi, yeni ele geçen para⁴⁶⁹ anlamında kullanılan “el-mâlû’l-müstefâd”ın zekâtında yıllanmanın şart oluşu ihtilafıdır. Bu ihtilaf sahâbe dönemine kadar uzanmaktadır. Sahâbenin bir kısmı yıllanma şartını ararken, bazıları aramamaktadır.

2.3.3. Yıllanma Şartını Arayan Sahâbe

Sahâbenin bir kısmı “yeni ele geçen para” konusunda yıllanma şartını arıyor. Bu sahâbenin arasında Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Âişe ve Hz. İbn Ömer vardır.⁴⁷⁰ İsmi zikredilen sahâbelere göre “yeni ele geçen paranın” üzerinden kamerî bir yıl geçmediği sürece zekâtı vacip olmaz. Konuyla ilgili şu rivayetler zikredilmektedir: Kasım b. Muhammed’in rivayetine göre bir malın üzerinden bir yıl geçmediği sürece Hz. Ebû Bekir bu maldan zekât almıyordu.⁴⁷¹, Hz. Âişe’nin şöyle dediği rivayet ediliyor: “Üzerinden yıl geçmediği sürece maldan zekât alınmaz.”⁴⁷², Hz. Ali şöyle dedi: “Kim bir malı elde ederse üzerinden yıl geçmediği sürece zekâtını vermez.”⁴⁷³, Hz. İbn Ömer şöyle dedi: “Bir kimse bir malı elde ederse üzerinden yıl geçmediği sürece zekâtı yoktur.”⁴⁷⁴

2.3.4. Yıllanma Şartını Aramayan Sahâbe

Sahâbenin bir kısmı “yeni ele geçen paranın” zekâtında yıllanma şartını gerekli görmemektedir. Bunlara göre insanın eline nisap miktarı veya daha fazla bir para geçince üzerinden yılın geçmesini beklemeden zekâtını vermesi gerekir. Bu sahâbenin

⁴⁶⁶ Asâr kelimesi burada sahâbe veya tâbînden gelen rivayetler anlamında kullanılmıştır. Beyhakî, bu sözle konu hakkında sahih hadis yoktur, demek istiyor. Muhaddisler hem merfu hem de mevkuf hadis için “eser” ve “haber” kavramlarını kullanırken, Horâsân fukahâsı “eser” kavramını mevkuf hadis için kullanmaktadır. (Accâc, *Usûlu’l-Hadîs*, s. 380.)

⁴⁶⁷ Nevevî, *el-Mecmu*, V, 234.

⁴⁶⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, I, 277.

⁴⁶⁹ Türkçede “el-mâlû’l-müstefâd” kavramına karşılık kullanılan bir söz veya kavram bulunmadığından bunun yerine “yeni ele geçen para” tabirini kullanacağız.

⁴⁷⁰ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm, *el-Muhallâ, bi’l-Âsâr*, (thk. Ahmed Muhammed Şakir el-Kâdi) b.y., t.y., VI, 85; Nevevî, *el-Mecmu*, V, 234.

⁴⁷¹ Mâlik, *el-Muvatta*, “Zekât”, 2.

⁴⁷² İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü’l-Musannef*, “Zekât”, 50.

⁴⁷³ Dârekutnî, “Zekât”, 1.

⁴⁷⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü’l-Musannef*, “Zekât”, 50.

arasında İbn Abbâs, İbn Mes'ud ve Muâviye vardır. Tabiînden de Ömer b. Abdülaziz, Hasan-ı Basrî ve İbn Şihâb ez-Zuhrî⁴⁷⁵ bu görüştedirler. İbn Ebî Şeybe'nin rivayetine göre İbn Abbâs şöyle demiştir: “*Eline bir mal geçen kişi elde ettiği gün bu malın zekâtını verir.*”⁴⁷⁶ İbn Abbâs'ın “yeni ele geçen paranın” zekâtında yıllanma şartını gerekli görmediğini İbn Hazm da sahih bir senetle rivayet etmektedir.⁴⁷⁷

İbn Mes'ud da “yeni ele geçen paranın” zekâtında yıllanma şartını gerekli görmediğinden insanlara yıllık maaşlarını verirken peşinen zekâtını alıyordu. Hubeyre bu konuda şunları söyler: “*İbn Mes'ud yıllık maaşımızı verirken zekâtını alıyordu.*”⁴⁷⁸ Yeni ele geçen paradan yılın geçmesini beklemeden peşinen zekâtını alan sahâbeden biri de Muâviye'dir. İmam Mâlik'in rivayet ettiği bir hadise göre Muâviye, Müslümanlara yıllık maaşlarını verirken zekâtını peşinen alıyordu. İbn Şihâb bu konuda şu hadisi rivayet etmektedir: “*Yıllık maaşlardan ilk zekât alan kişi Muâviye idi.*”⁴⁷⁹ Muâviye'den önce Hz. İbn Mes'ud maaşlardan peşinen zekât aldığından Karadâvî bu hadisi, “*Muâviye maaşlardan peşinen zekât alan ilk halifedir.*”⁴⁸⁰ şeklinde tevil ediyor.

Mâverdî, İbn Abbâs ile İbn Mes'ud'un görüşleriyle ilgili şu detayı da zikretmektedir: İbn Abbâs, “*hibe, miras veya maaş olarak ele geçen her türlü paranın zekâtında, İbn Mes'ud ise sadece maaş olarak ele geçen paranın zekâtında yıllanma şartını gerekli görmüyor.*”⁴⁸¹

Muâviye'den sonra maaşlardan peşinen zekât alan râşit ve âdil halifelerden biri de Ömer b. Abdülaziz'dir. Cafer b. Berkan konuyla ilgili şunları nakletmektedir: “*Ömer b. Abdülaziz bir kişiye maaşını verince zekâtını alırdı.*”⁴⁸², “*Halife Ömer b. Abdülaziz, insanlara maaşlarını veya devlet tarafından ödenen diğer ödeneklerini ödeyince peşinen zekâtını alıyordu.*”⁴⁸³ Ahmed b. Hanbel'den rivayet edilen, “*Kişi, böyle bir malı elde ettiği gün zekâtını verir.*”⁴⁸⁴ hadisinde de yıllanmanın gerekli olmadığı ifade

⁴⁷⁵ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 84.

⁴⁷⁶ Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, II, 68; İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-Musannef*, “Zekât”, 51.

⁴⁷⁷ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 83.

⁴⁷⁸ Heysemî, *Mecmaü'z-Zevâid*, “Zekât”, III, 68. Heysemî bu hadisin isnadıyla ilgili şunları söyler: Bu hadisi Taberî rivayet ediyor. Ravilerinden Hubeyre sıkı, diğer râvileri sahih hadis ravilerinin şartlarını taşıyor. (Heysemî, *Mecmaü'z-Zevâid*, “Zekât”, III, s. 68.)

⁴⁷⁹ Mâlik, *Muvatta*, “Zekât”, 2.

⁴⁸⁰ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, I, 502.

⁴⁸¹ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, III, 88.

⁴⁸² San'ânî, *el-Musannef*, “Zekât”, 29.

⁴⁸³ San'ânî, *el-Musannef*, “Zekât”, 27.

⁴⁸⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 393.

edilmektedir. Ahmed b. Hanbel'den nakledilen bir rivayete göre o da yıllanma şartını gerekli görmemiş ve “Müslüman herhangi bir mülkünden nisap miktarı kadar gelir elde ederse yıllanmasını beklemeden zekâtını verecektir” demiştir.⁴⁸⁵

2.3.5. Konuya Farklı Bir Yaklaşım

Yeni ele geçen paranın zekâtıyla ilgili yukarıda zikrettiğimiz görüşlerden farklı üçüncü bir görüş daha söz konusudur. Bu görüşe göre kişinin eline bir para geçtiği zaman şayet yılsonunu beklemeden bu parasını harcıyorsa hemen zekâtını vermesi gerekir, harcamıyorsa kendi zekâtını vereceği tarihte diğer malıyla birlikte zekâtını verir. Zuhrî, Evzâî ve Mekhûl bu kanaati taşımaktadırlar. Konuyla ilgili Zuhri, “*Bir kişinin eline bir mal geçtiği zaman şayet zekâtını vereceği ay gelmeden bu malını harcamak istiyorsa, önce zekâtını versin, sonra harcasın, şayet zekâtını verecek aya kadar bu malını harcamıyorsa diğer malıyla birlikte zekâtını versin.*”⁴⁸⁶, Evzâî, “*Bir kişi evini veya kölesini sattığı zaman parasını aldığı gün yıllanmasını beklemeden zekâtını verir. Ancak zekâtını vereceği belli bir ayı varsa bu paranın zekâtını tehir edip diğer malıyla birlikte zekâtını verebilir.*”⁴⁸⁷, Mekhûl, “*Bir kişinin zekâtını vereceği belli bir ayı olduğu takdirde, şayet bu ayın içinde eline bir mal geçer ve bu malını ihtiyaçları için harcarsa harcadığı malın zekâtını vermesi gerekmez, ancak ele geçen bu mal zekâtını vereceği aya denk gelirse zekâtını verir. Şayet kişinin zekâtını vereceği belli bir ayı yoksa bir mal eline geçtiği gün zekâtını versin.*” demektedirler.⁴⁸⁸

Çağdaş hukukçulardan Karadâvî, Mustafa Yıldırım, Abdülkadir Şener, Hamza Aktan ve Mehmet Erdoğan “yeni ele geçen paranın” zekâtında yıllanmanın şart olmadığını düşünmektedirler.⁴⁸⁹ Karadâvî konuyla ilgili şunları söylemektedir: “Memur ve işçilerin maaşı, doktor, mühendis, avukat, serbest meslek sahibi kimselerin kazancı, arabalar, gemiler, matbaa, otel ve benzeri mallardan kazanılan paranın zekâtında zikredeceğimiz nedenlerden dolayı yıllanma şartını aramıyoruz:

1. Her türlü malda yıllanmanın şart olduğuna dair, ümmet için delil olup mutlak nassları takyit edebilen sahih veya hasen derecesinde hadis yoktur.

⁴⁸⁵ Yavuz, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, s. 195.

⁴⁸⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-Musannef*, “Zekât”, 50.

⁴⁸⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 393.

⁴⁸⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-Musannef*, “Zekât”, 50.

⁴⁸⁹ Yıldırım, Mehmet Erdoğan'ın “Zekât Nisabının Amacı Dikkate Alınarak Günümüz Hayat Standartlarına Göre Yeniden Belirlenmesi” adlı tebliğine ait müzakeresi, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri*, s. 161.

2. Sahâbe ve tabiîn “yeni ele geçen paranın” zekâtında yıllanmanın şart oluşu konusunda icma etmemişlerdir.

3. “Yeni ele geçen paranın” zekâtında yıllanma şartını aramayanların görüşü, nassların umumuna ve mutlak oluşuna daha yakındır.

4. Sahih kıyas, yeni ele geçen paranın zekâtında yıllanmanın şart olmadığını teyit eder niteliktedir. Çünkü insanın eline geçen parayı, ekin veya meyvelere kıyas yapmak mümkündür. “*Ey iman edenler, kazandığının helalinden ve yerden sizin için çıkarttığımızdan infak ediniz...*”⁴⁹⁰ âyetinde de kişinin helal kazancı ile toprak mahsulü birlikte zikredilmiştir.⁴⁹¹ Bundan helal kazanç ile toprak mahsulünün aynı hükme tabi olabileceği gibi bir mana akla gelmektedir.

Hamza Aktan sanayi gelirinde yıllanma şartının aranmayacağını gerekçesiyle birlikte şöyle izah etmeye çalışır: “Sanayicinin bir varlığı olacak, üzerinden bir sene geçecek, ondan sonra zekâtını ödeyecek gibi kıstasların hiçbir değeri ve önemi yoktur. Çünkü sanayiciler hiçbir zaman nakit tutmazlar, bilançoları hep denk çıkar, para sıfırdır adeta. Ama mütemadiyen trilyonluk bir servet dönmekte, üretimler yapılmaktadır.”⁴⁹² Erdoğan da yıllanmanın tarım toplumunda belirlenen bir şart olduğunu, sanayi toplumunda bu şartın anlamını yitirdiğini, buna gerek kalmadığını, söylemektedir.⁴⁹³

Dumlu da her türlü parada hasseten sermayeden gelen gelirden yıllanmanın gerekli olmadığını şöyle açıklamaktadır: “Sanayi sektöründen elde edilen ürün, zaten bir gelişme, artma sonucu elde edildiğinden ayrıca üzerinden bir yıl geçmesine gerek yoktur. Özel okul, özel hastane, otel, tiyatro, sinema, kara, hava ve deniz taşımacılığı gibi sadece gelirin zekâta konu olduğu hizmet sektörlerinde de yıllanma şartı aranmaz.”⁴⁹⁴

Netice itibariyle “yeni ele geçen paranın” zekâtında yıllanmanın şart oluşu, sahâbenin çoğunluğu tarafından kabul edilmiş, ancak Hz. İbn Abbâs, İbn Mes’ud ve

⁴⁹⁰ Bakara, 2/267.

⁴⁹¹ Karadâvî, *Fıkhu’z-Zekât*, I, 505-507.

⁴⁹² Aktan, Ahmet Tabakoğlu’nun, “Nisâb, Para ve Gelir Dağılımı” adlı tebliğine ait müzakeresi, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri*, s. 52.

⁴⁹³ Güman, “Zekât Nisabına Dair Çağdaş Yaklaşımlar”, *Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, s. 69.

⁴⁹⁴ Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı*, s. 215.

Muâviye buna muhalefet ettiklerinden⁴⁹⁵ konu üzerinde icma oluşmamıştır. Bu nedenle cumhurun görüşünden farklı kanaat beyan etmek caizdir. Zira sahâbe ihtilaf ettiği zaman onlardan bir kısmının görüşünü almak diğerlerinin görüşünü almaktan öncelikli değildir, bu durumda konu diğer nasslara ve İslâm'ın genel kaidelerine irca edilir.”⁴⁹⁶

Biz, sahâbe tarafından konu üzerinde icma oluşmadığı, muasır bilginler arasında tartışma konusu olduğu, toplumun maslahatı, zekâtın teşri hikmeti ve ekonomik şartların değişmesinden dolayı “yeni ele geçen paranın” zekâtında yıllanmanın şart olmadığını söyleyenlerin görüşlerine iştirak edip, bunun toplum için daha yararlı olduğuna inanıyoruz. Haseten aylık olarak büyük miktarda gelir kazanıp yılsonunu beklemeden parasını yatırıma dönüştürenler bakımından yıllanma şartının aranmaması gerektiğine inanıyoruz. Çünkü toplumun maslahatı, güveni, huzuru ve refahı, dinin hedefleri arasında yer almaktadır. Bu nedenle sahâbe döneminden itibaren maslahata binaen birçok konuda meselenin asli hükmünden farklı fetva verilmiş; mubah olan bazı hususlar men edilirken, caiz olmayan bazı meselelere ruhsat verilmiştir. Önemine binaen konuyla ilgili birkaç örnek zikredeceğiz:

1. “...*iffetli olan mü'mine kadınlarla sizden önce kendilerine kitap verilenlerin iffetli kadınlarıyla evlenmek size helal kılındı...*”⁴⁹⁷ âyetiyle ehl-i kitap olan gayrimüslim kadınlarla evlenmeye izin verildiği halde Hz. Ömer bir ara bunu men ederek konuyla ilgili Medâin Valisi Huzeyfe'ye şu manada bir mektup yazmıştır: “Ehl-i kitap olan kadınlarla evlilik devam ederse Müslüman kadınlar kocasız kalır ve bu, onlar için felaket olur.”⁴⁹⁸

2. Hz. Ömer'in hilafeti döneminde Şam ve Irak fethedilince gaziler arazinin beşte dördünün kendilerine dağıtılmasını istemiş, bu isteği ileri sürerken ganimet âyetine⁴⁹⁹ ve Hz. Peygamber'in Hayber'deki tatbikatına dayanmışlardı. Halife Ömer ise bu topraklar dağıtıldığı takdirde daha sonra gelen nesillere bir şey kalmayacağını, o zaman da toprakların korunamayacağını ileri sürüyor, taksim yerine arazinin eski

⁴⁹⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 277.

⁴⁹⁶ Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, I, 498.

⁴⁹⁷ Mâide, 5/5.

⁴⁹⁸ Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, İz Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 108.

⁴⁹⁹ “*Biliniz ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Elçiye, onun yakınlarına...*” (Enfâl, 8/41.)

sahiplerinde kalmasını, alınacak haraçtan âmmenin istifade etmesini istiyordu. İstişare sonunda halifenin görüşü kabul edildi.⁵⁰⁰

3. Hz. Ömer tarihe “Senetü’r-Rimâde” (kıtık yılı)⁵⁰¹ olarak geçen kıtık yılında Müslümanlardan zekât toplamamış, bu yılda hırsızlık yapanlara had (el kesme cezası) uygulamamış ve şöyle demiştir: “Kıtık yılında el kesme cezası uygulanmaz.”⁵⁰²

4. Önceki dönemlerde imamlık vazifesi ile Kur’ân okutmak ve ilim öğretmek karşılığında ücret almanın haram olduğu yönünde görüşler zikredilmişti. Daha sonraki dönemlerde insanlar ücretsiz bu vazifeleri yapmayı bu gibi dinî işler âtıl kalmaya başlayınca bu vazifelere karşılık ücret almanın caiz olduğu yönünde ruhsat verildi.⁵⁰³

Nihayet, “...*Sen onu/gemiyi, içindekilerini boğmak için mi deldin?...*”⁵⁰⁴, “*Bir cana karşılık olmaksızın suçsuz birini mi öldürdün?...*”⁵⁰⁵ âyetleri dinen meşru olmayan fiillerin maslahata binaen caiz olabileceğine delildir. İmam Mâlik de naslara dayanmasa bile maslahatı muteber saymaktadır.⁵⁰⁶ Dolayısıyla paranın hızlı bir şekilde el değiştirdiği ve buna bağlı olarak bir kısım insanların paranın zekâtında avantajlı hale geldiği günümüzün iktisadî şartlarında yılanma şartının aranmaması maslahatın icabıdır, denebilir.

2.4. Zekâtın Vergiye Mahsup Edilmesi

Burada devlet tarafından zekât malları ve nispetleri dikkate alınmadan vergi adı altında vatandaşlardan toplanan ve sadece zekâtın sarf yerlerinde değil de devletin her türlü giderleri için harcanan vergilerin zekâta mahsup edilip edilmeyeceği konusu irdelenecektir.

Zekât, Cenâb-ı Allah tarafından farz kılınmış, Hz. Peygamber tarafından da zekâta tabi olan ve olmayan mallar beyan edilmiş, bu mallardan alınan zekât nispetleri belirlenmiş, kendine özgü birtakım özellikleri haiz, özel dinî bir mükellefiyettir. Vergi

⁵⁰⁰ Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, s. 109.

⁵⁰¹ Hz. Ömer’in hilafeti döneminde bir ara bir buçuk yıl Medine ve etrafından yağmur yağmadığından toprağın yüzeyi kül rengi gibi beyazımsı bir renk almış, bu nedenle bu yıla “kül yılı” anlamına gelen “Senetü’r-Rimâde” denilmiştir. (İbn Sa’d, *Tabakât*, III, 168.)

⁵⁰² Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, II, 235.

⁵⁰³ Kettânî, Muhammed Abdülhay, *Hz. Peygamber’in Yönetimi/et-Terâtî bu’l-İdârî*, (trc. Ahmet Özel), İz Yayıncılık, İstanbul 2012, II, 579; Zerkâ, Mustafa, *el-Medhalü’l-Fıkhîyyü’l-Âmm*, Dâru’l-Kalem, Dimaşk 1998, II, 948.

⁵⁰⁴ Kehf, 18/71.

⁵⁰⁵ Kehf, 18/74.

⁵⁰⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, I, 277.

ise devlet tarafından vatandaşlardan toplanan paralardır. Dolayısıyla kaynağı açısından zekât ile vergi birbirinden farklı olup zekâtın kaynağı ilahî, verginin kaynağı beşeridir. Tamın bakımından da zekât ile vergi arasında farklılık söz konusudur. Vergi, “*Vergi, kamu giderlerini karşılamak üzere, devletin tek taraflı olarak ve vergileme yetkisine dayanarak, kişilerin gelir ve mallarından aldığı ekonomik değerlerdir*”⁵⁰⁷, “*Vergi, devlet tarafından kamu hizmetlerinin maliyetini karşılamak üzere hâkimiyetine istinaden, mükellef şahısların topluluğun üyesi bulunmaları dolayısıyla, önceden konulmuş kaidelere uygun olarak talep olunan nakdî ödemelerdir.*”⁵⁰⁸ şekillerinde tanımlanırken; zekât, “*Zekât, Şâri’in belirlediği bir miktar malı, Allah rızası için ve kendisine verilen kişiden herhangi bir menfaat beklemezsizin, Hâşimî ve onun mevlası olamayan bir fakire temlik etmektir.*”⁵⁰⁹ ifadesiyle tarif edilmektedir.

Görüldüğü gibi zekât ile verginin tanımları farklı manaları ihtiva etmektedir. Vergi sadece devlete ödenir, inanç ayrımı yapılmaksızın her vatandaştan toplanır ve devletin her türlü ihtiyacı için kullanılır. Zekât ise öncelikle yoksulların hakkıdır, onlara verilir. Vergi devlete karşı bir vatandaşlık görevi iken, zekât Cenâb-ı Allah’ın Müslüman’a farz kıldığı dinî bir vecibedir, Allah’ın rızası gözetilerek ifa edilir.

Zekât ile verginin ortak ve farklı hususiyetleri bulunmaktadır. Bunlar şöyle özetlenebilir:

a) Zekât dinî bir vecibe ve bir ibadettir, vergi ise devlete gelir toplamak için benimsenmiş bir çaredir.

b) Zekât devletin sadece Müslüman fertlerine uygulanırken, vergi inanç ve etnik grup farkı gözetilmeden devletin bütün fertlerine uygulanır.

c) Zekât Müslümanların her hâlükârda eda etmeleri farz olan bir emirdir, hiç bir zaman muafiyet söz konusu değildir. Vergi devlet tarafından affedilebilir.

d) Zekâtın harcanacağı yerler ve zekâttan faydalanması gerekenler Kur'an ve Sünnet tarafından belirlenmiştir. Zekât Allah’a şükür borcunu ifa etmek ve O’na yakınlaşmak için farz kılınan bir ibadettir, dinin bir rüknüdür. Zamana, bölgelere ve iktisadi şartlara bağlı olarak değişmez, değiştirilemez. Kimsenin zekâtı lağvetme veya

⁵⁰⁷ Eskicioğlu, “Modern Vergi Anlayışı ve Zekât”, *D. E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 226.

⁵⁰⁸ Özdemir, Ahmet, “Zekât ve Vergi Mükellefiyetinde Fırsat Eşitliği ve Adaletin Sağlanması”, *Ekev Akademi Dergisi*, Erzurum 2013, Sayı, 56, s. 3.

⁵⁰⁹ İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-Fâik*, I, 411.

oranlarını değiştirme yetkisi bulunmamaktadır.⁵¹⁰ Vergi ise ibadet manası taşımayan tamamıyla malî bir mükellefiyettir. İhtiyaca binaen konur, devlet başkanının tasarrufundadır, oranları değiştirilebilir veya tamamıyla kaldırılabilir.⁵¹¹

e) Zekât Müslümanların zenginlerinden alınır, fakir ve muhtaçlarına sarf edilir.⁵¹² Vergiden fakirler olduğu kadar zenginler de faydalanırlar.

f) Zekât vergiden ayrı olarak yalnızca nakit cinsinden sermayelere uygulanmakla kalmaz; aynı zamanda ticari emtiaları, tarımsal ürünleri, hayvanları, altın, gümüş, madenler ve süs eşyalarını da kapsar.⁵¹³

g) Zekât yılda bir sefer ödenirken, vergiler yılda birkaç sefer veya birkaç yılda bir defa gibi farklı ödeme sürecine tabi olabilmektedir.⁵¹⁴

Verginin özellikleri:

- a. Zaruri bir ödemedir.
- b. Karşılıksız olarak yapılan bir transferdir.
- c. Devletin bütün vatandaşlarına uygulanır.⁵¹⁵

Verginin ilk iki özelliği zekât için de geçerlidir, ancak üçüncü özelliği zekât için geçerli değildir. Zira zekât sadece Müslüman vatandaşlardan alınır, gayrimüslimler zekât vermekle mükellef değiller. Dolayısıyla zekât dinî bir vergi olarak kabul edilse bile devletin aldığı vergiyle tam olarak uyuşmamaktadır.⁵¹⁶

Verginin kısımları ve türleri:

Vergi ikiye ayrılır:

- a. Dolaylı vergi: İnsanların herhangi bir şeyi satın alırken veya bir harcama yaparken belirli oranda vergi olarak devlete ödedikleri paralar.

---

⁵¹⁰ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, I, 245, 246.

⁵¹¹ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmi*, II, 894.

⁵¹² Nesâî, “Zekât”, 1.

⁵¹³ Afzalurrahman (Londra Sîret Vakfı Başkanı), *Sîret Ansiklopedisi*, İnkılab Basım Yayın Organizasyon ve Ticaret Limited Şirketi, İstanbul 1996, II, 379.

⁵¹⁴ Özdemir, “Zekât ve Vergi Mükellefiyetinde Fırsat Eşitliği ve Adaletin Sağlanması”, *Ekev Akademi Dergisi*, s. 4.

⁵¹⁵ Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, II, 379; <https://www.derszamani.net/vergi-nedir-vergi-turleri-nelerdir.html>. (19.11.2018)

⁵¹⁶ Özdemir, “Zekât ve Vergi Mükellefiyetinde Fırsat Eşitliği ve Adaletin Sağlanması”, *Ekev Akademi Dergisi*, s. 3, 5.

- b. Doğrudan vergi: Kişilerin geliri doğrultusunda devlete ödediği direkt paralar. Memur ve işçilerin maaşlarından yapılan kesintiler gibi.⁵¹⁷

Şu an Türkiye’de 3 tip vergi vardır:

1. Gelir Üzerinden Alınan Vergiler:
  - a. Gelir vergisi.
  - b. Kurumlar vergisi.
2. Harcama Üzerinden Alınan Vergiler:
  - a. Katma Değer Vergisi. (KDV)
  - b. Muamele ve satış vergileri.
  - c. Kısmi istihlak vergisi.
  - d. Harcamalara dayalı gelir vergisi.
  - e. Gümrük vergisi.
  - f. Özel tüketim vergisi (ÖTV)
  - g. Özel iletişim vergisi (ÖİV)
3. Servetle ya da servet transferi üzerinden vergiler:
  - a. Genel servet vergisi.
  - b. Emlak ve kısmi servet vergileri.
  - c. Sermaye vergisi.
  - d. Veraset ve diğer şekillerdeki servet transferi vergileri.⁵¹⁸

Sonuç itibariyle zekât ile vergi arasındaki ayrışma noktalarını dört madde halinde özetlemek mümkündür:

1. Zekâtın kaynağı ilahî, verginin kaynağı beşeridir.⁵¹⁹
2. Mükellef açısından zekât ile vergi birbirinden farklıdır. Zekât sadece nisaba malik Müslümanlardan alınırken, vergi inancına ve gelire bakılmaksızın her vatandaştan toplanır.⁵²⁰
3. Zekât nispetleri sabit, vergi oranları değişkendir. Farklı mal varlıklarından alınan zekât nispetleri toplumun ekonomik durumuna göre değişmez. Vergi ihtiyaca binaen konulduğundan toplumun iktisadî durumuna göre değişir.

⁵¹⁷ <https://www.derszamani.net/vergi-nedir-vergi-turleri-nelerdir.html> (19.11.2018)

⁵¹⁸ <https://www.derszamani.net/vergi-nedir-vergi-turleri-nelerdir.html> (20.11.2018)

⁵¹⁹ Yavuz, *Zekât Müessesesi*, s. 487.

⁵²⁰ Eskicioğlu, “Modern Vergi Anlayışı ve Zekât”, *D. E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 232.

4. Zekât ile verginin sarf yerleri farklıdır. Zekât Tevbe Sûresi 60. âyetinde belirlenen sekiz sınıf insanlara verilirken, vergi devletin her türlü ihtiyacı için kullanılabilir.

Bu kısa bilgidен sonra devlet tarafından vatandaşlardan toplanan verginin zekâta mahsup edilip edilmeyeceği konusuna dönebiliriz.

Günümüzde olduğu gibi fıkıhın tedvin ve oluşum döneminde devlet tarafından sistemli bir şekilde vergi toplanmamış olmalıdır ki fıkıh kaynaklarında bu konuya fazla yer verilmemiş, sadece bazı kaynaklarda kısaca buna temas edilmiştir. Serahsî'nin bu konuda verdiği bilgiye göre o dönemde sultanlar tarafından alınan vergi zekât yerine sarf edilmediği için fukahâ bunun zekât yerine mahsup edilmeyeceğini ve mal sahibinin vergi vermekle birlikte ayrıca zekâtını vermesi gerektiğini söylemişlerdir.⁵²¹ İbn Abidîn de “zekâta niyet edilse bile verginin zekât yerine geçmeyeceğini” söyler.⁵²²

Şâfiî bilginlerinden Nevevî de devlet tarafından haksız yere alınan haracın öşr'e mahsup edilmeyeceğini, ancak bu harac öşr'e bedel olarak alındığı takdirde sahih kavle göre bununla öşür sakıt olacağını, söylemektedir.⁵²³

Klasik dönemde yaşayan fukahânın cumhuru ve çağdaş İslâm bilginlerinin çoğunluğu verginin zekât yerine mahsup edilmeyeceği kanaati taşımaktadırlar.⁵²⁴ Klasik dönem fukahâsından İbn Hacer el-Heysemî ile İbn Âbidîn, muasır bilginlerden Reşit Rıza, Şeltut, Şeyh Uleyş, Ebû Zehre, Zuhaylî, Celal Yeniçeri ve Yunus Vehbi Yavuz verginin zekât yerine sayılmayacağını söylemektedirler.⁵²⁵ Şeltût konuyla ilgili şunları söyler: “Zekât vergi değildir. O, her şeyden önce malî bir ibadettir, bazı yönlerden vergi ile örtüşse de kaynağı, hedefi ve gayeleri, nispetleri ve sarf yeri açısından vergiden farklıdır. Zekât Cenâb-ı Allah'ın farz kıldığı, imanı ilgilendiren bir farizadır. Toplumda ihtiyaç sahibi insanlar bulunsa da bulunmasa da ödenmesi gerekir. Şayet zekât veren kişinin yaşadığı toplumda yoksullar bulunmazsa başka bir toplumda, diğer bir

⁵²¹ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 165.

⁵²² İbn Abidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 244, 245.

⁵²³ Nevevî, *el-Mecmu*, V, 339.

⁵²⁴ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 1113; Ğufeylî, Abdullah b. Mansur, *Nevâzilü'z-Zekât*, Dâru'l-Meyan, Riyad 2008, s. 333; Özdemir, “Zekât ve Vergi Mükellefiyetinde Fırsat Eşitliği ve Adaletin Sağlanması”, *Ekev Akademi Dergisi*, s. 2.

⁵²⁵ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, II, 894; Yavuz, *Zekât Müessesesi*, s. 489; Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, s. 185; Yeniçeri, Celal, Ahmet Tabakoğlu'nun, “Nisâp, Para ve Gelir Dağılımı” adlı tebliğine ait müzakeresi. *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri*, s. 44.

ümme/ülkede bulunur. Zekât fukarânın dâimi bir gelir fonudur. Vergi ise ihtiyaç halinde devlet tarafından konan bir yükümlülüktür. Bunlardan biri diğesinin yerini tutmaz. Bunlar kaynağı, gayesi ve devamlılığı bakımından farklı yükümlülüklerdir.”⁵²⁶ Karadâvî de zekâta niyet edilmediğı, hadislerde beyan edilen oranlar ölçüsünde toplanmadığı ve âyette beyan edilen yerlere sarf edilmediğı sürece zekâtın vergiye mahsup edilmeyeceğini, vergi adıyla zekât ödendiğı takdirde bir zaman sonra zekât isminin unutulup yok olacağını söyler. Ayrıca Nevevî ve İbn Teymiyye tarafından zekâtın vergi yerine sayılabileceğı yönünde verilen fetvanın o günün şartları dâhilinde verildiğini, günümüz şartlarında bu fetvanın geçerli olmadığını ilave eder.⁵²⁷

Karaman da zekâtın ibadet oluşunu, zekâta niyetin gerekliliğini, zekât ile verginin oran ve sarf yerlerinin farklı olduğunu gerekçe göstererek verginin zekât yerine geçmeyeceğini, verginin zekât yerine sayılacağını söyleyenlerin sağlam dayanağı bulunmadığını ifade etmektedir.⁵²⁸ Eskicioğlu da devletin topladığı verginin zekât ile aynı şey olmadığını, zekât ile verginin benzer yönleri bulunmakla birlikte isimleri, bu isimlerin taşıdıkları mana, mahiyet ve düzenlemeleri, matrah ve miktarları, sarf yerleri ve devlet ile alakaları bakımından birbirinden farklı olduğunu ifade ederek verginin zekâta mahsup edilmeyeceğini söylemektedir.⁵²⁹ Özdemir de tanım, amaç, mahiyet ve kapsam bakımından zekât ile verginin birbirinden farklı olduğunu, bunlardan birinin diğesinin yerini tutmayacağını söyler.⁵³⁰ Çağdaş bilginlerden Sâlûs da mezkûr nedenlerden dolayı verginin zekâta sayılmayacağını belirtir.⁵³¹

Biz de verginin zekâta mahsup edilmeyeceğini söyleyenlerin görüşlerine katılır, ilaveten şunları söyleriz: Dolaylı vergi ile ÖTV, eşya alımı sırasında fakir zengin ayrımı yapılmaksızın herkesten alınmaktadır. Bunda kişinin zekâta niyet etme şansı da yoktur. Esnafın devlete KDV olarak ödediğı vergi ise zahiren esnaftan alınıyor gibi gözükse de hakiki manada bu vergi de müşterinin cebinden çıkmaktadır. Zira KDV eşya fiyatına ilave edilerek satılmakta ve fatura istenmediğı takdirde esnaf tarafından KDV oranı satılık eşyadan düşürülebilmektedir.

---

⁵²⁶ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 1116.

⁵²⁷ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 1107- 1119.

⁵²⁸ Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, s. 185.

⁵²⁹ Eskicioğlu, “Modern Vergi Anlayışı ve Zekât”, *D. E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 227, 244.

⁵³⁰ Özdemir, “Zekât ve Vergi Mükellefiyetinde Fırsat Eşitliği ve Adaletin Sağlanması”, *Ekev Akademi Dergisi*, s. 5.

⁵³¹ Sâlûs, Ahmed, *el-İktisâdü'l-İslâmî ve'l-Kdâya'l-Fıkhiyyetü'l-Muâsâra*, Dâru's-Sakâfe, Devha 1996, II, 628.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAL KAVRAMI VE KLASİK DÖNEMDE VAR OLAN MALÎ SEKTÖRLER

Bu bölümde malın tanımı, kısımları ve klasik dönemde zekâta tabi tutulan mallar anlatılacaktır.

3.1. Malın Mahiyeti

Zekât, malî varlıklara taalluk eden bir mükellefiyet olduğundan malın mahiyeti ile menfaat ve hizmetlerin mal sayılıp sayılmayacağı hususunda özet bilgi vermemiz icap eder.

3.1.1. Malın Sözlük Anlamı

Mal Arapça bir kelime olup nekre/el takısı almadan مال (mâlün) veya marife/el takısı olarak المال (el-mâlû) şeklinde kullanılır. Çoğulu mallar anlamına gelen “emvâl”dir.⁵³² Mal kavramı Arap dilinde “malik olunan her türlü şey” anlamında olup Türkçeye de bu manasıyla geçmiştir.⁵³³

Günlük hayattaki kullanımının yaygınlığı dolayısıyla klasik sözlükler malın anlamının açık olduğunu, tanımına gerek bulunmadığını belirtir.⁵³⁴ Cevherî mal için المال معروف mal maruftur,⁵³⁵ yani “mal bilinen, tanınan şeydir” diyerek malın tanıma ihtiyacı olmadığını ima etmektedir. Fîrûzâbâdî malın tanımı konusunda, “Mal bilinen şeydir, mülk edinilen her şeye mal denir.”⁵³⁶ diyerek malın herkes tarafından bilindiğini, mülk edinilen her şeyin mal addedildiğini belirtir. Buna göre mülkiyet altına alınan altın, gümüş, hayvan, nebatat, arazi ve menfaat dâhil her şey mal sayılmaktadır.⁵³⁷

Sözlükte mülk edilebilen her şeye, her nesneye mal denilmekle birlikte örfte mal kavramı yörelere ve insanların iktisadî durumlarına göre özel anlamlarda kullanılmış ve bir yörede en kıymetli veya en yaygın mal türü ne ise, mal kavramı ekseriyetle onun için kullanılmıştır. Kırsal kesimde yaşayıp geçimini hayvancılıkla

⁵³² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XI, 634; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XXX, 427.

⁵³³ <https://www.kelimecim.com/anlam-bul/mal-kelimesinin-anlami> (10.02.2020)

⁵³⁴ Hacak, Hasan, “Mal”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 461.

⁵³⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, V, 101.

⁵³⁶ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, IV, 53.

⁵³⁷ Hafif, *Ahkâmü'l-Muâmelati's-Ser'iyye*, s. 28

temin edenler, mal kavramını çoğunlukla hayvanlar anlamında kullanırlar.⁵³⁸ Mal kavramı zaman zaman para yani altın, gümüş veya tedavüldeki kullanılan herhangi bir para anlamında kullanılırken, bazen de para dışındaki hayvanlar, arazi veya benzeri varlıklar anlamında kullanılır.⁵³⁹

Mal kavramı tarihi süreç içinde değişik bölge ve yörelerde farklı nesnelere için kullanılmış, nihâyet geniş bir anlam kazanarak menkul ve gayrimenkul, mülk edinilen her şeye mal denilmiştir.⁵⁴⁰ İbnü'l-Esîr (606/1210) de bu hususa şöyle temas etmektedir: “Mal kavramı önceleri altın ve gümüş anlamında kullanılıyordu. Daha sonra geniş bir anlam kazanarak aynî her türlü nesne için kullanılmıştır.”⁵⁴¹

Verilen bu bilgiye göre mal kavramı bir yemek kabı veya bir elbise gibi basit fonksiyonu olan eşyalar için değil; daha çok insanların geçimini temin etmede önemli katkısı ve rolü bulunan eşyalar için kullanılmaktadır. Örfen de parası, arazisi veya işyerleri yahut gayrimenkulü olan kişi için filancanın malı vardır, denir. Üzerinde bir gömleği veya ceketi olan kişi için filancanın malı vardır, denmez.

3.1.2. Malın Tanımı ve Kapsamı

Kur'ân ve Sünnet'te sıkça geçen mal kelimesi sözlük anlamıyla daha çok özel mülkiyet, servet ve zenginliği ifade edecek bir içerikle kullanılmaktadır. Ancak dinî literatürde ve örfte geniş kapsamlı olarak yaygın biçimde kullanılan ve açık bir anlama sahip bulunan mal kelimesinin fıkhîteki terim anlamı aynı ölçüde kolay ve açık değildir. Bu durumun temelinde fıkıh ekollerinin mal kelimesine yaklaşımlarının farklı olması ve teknik anlamda mal anlayışıyla gündelik dildeki mal kavramının her zaman örtüşmemesi yatar.⁵⁴² Keza lügatte ve nasslarda malın mahiyeti konusunda kesin bir bilgi ve mal kavramının belli bir tanımı olmadığından neyin mal sayılacağı konusunda fakihler farklı görüşler beyan etmiş, bunun bir neticesi olarak malın tanımı ve kapsamı konusunda genel manada iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüşlerden biri Hanefî bilginlerine, diğeri Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî fukahâsına aittir.⁵⁴³

⁵³⁸ Şîrbâsî, Ahmed, *el-Mu'cemü'l-İktisâdiyü'l-İslâmî*, Dâru'l-Cil, b.y., 1981, s. 448.

⁵³⁹ Hammâd, Nezih, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Mâliyyeti ve'l-İktisâdiyeti fi Luğati'l-Fukaha*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 2008, s. 388.

⁵⁴⁰ Şîrbâsî, *el-Mu'cemü'l-İktisâdiyü'l-İslâmî*, s. 449.

⁵⁴¹ İbnü'l-Esîr, Mecduddin Ebû's-Saadât Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fi Ğaribi'l-Hadisi ve'l-Eser*, (thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî), el-Mektebü'l-İslâmî, b.y., t.y., IV, 373.

⁵⁴² Hacak, “Mal”, *DİA*, XXVII, 461.

⁵⁴³ Hammâd, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Mâliyye*, s. 388.

Bu görüşler arasındaki temel fark, menfaatin mal sayılıp sayılmaması konusudur. Hanefiler menfaati mal kapsamı dışında tutarken, cumhur menfaati mal kapsamı dâhilinde kabul eder.⁵⁴⁴ Hanefi ekolünde farklı görüşler söz konusu olmakla birlikte mezhebin sahih kavline göre menfaat mal sayılmıyor.⁵⁴⁵ Buna bağlı olarak Hanefî ulemasının mal tanımı ile cumhurun mal tanımı birbirinden farklı olmuştur.⁵⁴⁶

Hanefî uleması tarafından mal kavramı şöyle tanımlanmaktadır: "*Mal insanın fitratene kendisine meyledip ihtiyaç vakti için stoklanması (zahire edilmesi, belli bir zamana kadar evde bulundurması) mümkün olan şeydir.*"⁵⁴⁷,

"*Mal, insanların dışında kalan, insanın yararı için yaratılan, zorlama olmadan elde edilmesi ve üzerinde tasarruf yapılması mümkün olan nesnelere.*"⁵⁴⁸

Menfaatleri de mal kapsamı dâhilinde mütalaa eden cumhur mal kavramını menfaatleri de kapsayacak şekilde, "*Mal zaruret ve ihtiyaç dışındaki durumlarda şer'an mubah olup maksut bir menfaati mevcut olan ve insanlar arasında iktisadi bir değeri bulunan şey'dir.*"⁵⁴⁹ ifadesiyle tanımlamaktadırlar.

Mal, Mecelle'de "*tab'i insani mail olup da vakti hacet için iddihar olunabilen şeydir ki menkule ve gayrimenkule şamildir,*"⁵⁵⁰ ifadesiyle tarif edilirken, muasır hukukçular tarafından, "*insanlar arasında maddi kıymeti bulunan ayn*" şeklinde tanımlanmaktadır.⁵⁵¹

Bu tariflerde iki unsurun yer aldığı görülmektedir:

- a) İnsan tabiatının meyletmesi,
- b) İhtiyaç zamanı için saklanması.

Şu halde insanların kıymet vermediği, eğilim göstermediği ve bir gün ihtiyaç duyulabilir diye muhafaza etmediği şeyler mal sayılmaz.

⁵⁴⁴ Zeydan, Abdülkerim, *el-Medhalü li Dirâseti 'ş-Şeriatü'l-İslâmî*, Müessesetü'r –Risâle, Beyrut 1999, s. 185.

⁵⁴⁵ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, II, 353.

⁵⁴⁶ Hammâd, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Mâliyye*, s. 388.

⁵⁴⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 10.

⁵⁴⁸ Nesefî, Ebû'l-Berakât Abdullah b. Ahmed, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dakâik*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, V, 431.

⁵⁴⁹ Hammâd, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Mâliyye*, s. 388.

⁵⁵⁰ Mecelle, mad. 26.

⁵⁵¹ Zerkâ, Mustafa Ahmed, *Nazariyyetü'l-İltizâmî'l-Âmme fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 1999, s. 127.

Bir nesnenin mal sayılabilmesi için fıkıhçılar farklı kıstaslar koymaktadır. Hanefî bilginler bir nesnenin mal sayılması için iki vasıf aramaktadır. Birincisi “ayn” (cisim, fiziki varlığı olan nesne) olması, ikincisi insanların tamamının veya bir kısmının bu nesneyi mal sayması.⁵⁵² Buna göre insan fitratının kendisine meyletmediği ölü eti, örfen mal addedilmeyen bir buğday tanesi veya bir avuç toprak gibi nesnelere mal sayılmaz.⁵⁵³

Cumhur, bir nesnenin mal sayılması için birincisi “hiyâzet” ikincisi de “intifa” olmak üzere iki vasıf aramaktadır. Hiyâzet’ten maksat malın kontrol altına alınabilmesi, biriktirilebilmesi ve üzerinde tasarruf etme özelliğine haiz olmasıdır. İntifa’dan maksat ise malın helal olması, maldan yararlanma imkânının bulunmasıdır.⁵⁵⁴ Buna göre fiilen tasarrufumuzun altında olan evlerimiz, hayvanlarımız ve tarlalarımız mal sayıldığı gibi, fiilen elimizin altında bulunmadığı halde elde etme imkânı bulunan sudaki balıklar, havadaki kuşlar, çöldeki hayvanlar ve yerin altındaki madenler de mal sayılmaktadır.⁵⁵⁵ Malın iki özelliği olan “hiyâzet” ve “intifa” vasıflarını taşıdığından dolayı elektrik enerjisi de mal kapsamına girmektedir.

Kendisinden yararlanıldığı halde stoklanması ve kontrol altına alınması mümkün olmayan şeref, sağlık, zekâ, ilim, güneşin ziyası, eşyaların menfaati ve insan hakları gibi hususlar mal değildir.⁵⁵⁶ Keza mutata olarak kendisinden istifade edilmeyen bir damla su, bir pirinç tanesi, Şâri’ın tüm insanlar için yenmesini ve kullanılmasını haram kıldığı ölü eti, şer-î bir kesim ile boğazlanmamış hayvanın eti gibi nesnelere de mal sayılmaz.⁵⁵⁷

Hanefîler menfaati mal saymadıklarından menfaatler için mülk kavramını kullanır, mal ile mülk arasında ayırım yaparak mülk’ün maldan farklı olduğunu söylerler. Hanefîler malı, maddî, fizikî bir varlığı olup stoklanması mümkün olan bir nesne olarak değerlendirirken, mülk’ü kişinin ihtisas üzere kendisinde tasarruf edebileceği bir varlık olarak düşünürler.⁵⁵⁸ Muasır bilginlerden Şirbâsî de Hanefîlerin yaklaşımına benzer şekilde mülkü şöyle tanımlar: “Mülk kişi ile bir şey arasındaki şer-î

⁵⁵² İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VII, 235; Zerkâ, *Nazariyyetü'l-İltizâmi'l-Âmme*, s. 126.

⁵⁵³ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VII, 235.

⁵⁵⁴ Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, II, 339.

⁵⁵⁵ Zeydan, *el-Medhal*, s. 183, 184.

⁵⁵⁶ Hafif, *Ahkâmu'l-Muamelati's-Şer'iyye*, s. 28.

⁵⁵⁷ Zeydan, *el-Medhal*, s. 184.

⁵⁵⁸ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VII, 235.

bir bağıdır ki onun bu şeyde tasarruf yapmasını mümkün kılar, başkasının bu şeyde tasarruf yapmasına mâni olur."⁵⁵⁹

Bu tanımlara göre mal kavramı mülk kavramına göre daha geniş bir anlama haiz olup mal ile mülk arasında umum hususluk açısından fark vardır; Mal olan her şey aynı zamanda mülk'tür, ancak mülk olan her şey mal olmayabilir. Ev ile menfaat gibi. Ev hem mal hem de mülk'tür, menfaat ise mülk'tür, ancak mal değildir.⁵⁶⁰

Bu anlatılanlar klasik döneme ait bilgilerdir. Modern iktisatta mal kavramı daha geniş tutularak hizmetler de mal kapsamı dâhilinde mütalaa edilmektedir. Buna bağlı olarak modern iktisatta mal kavramı daha kapsayıcı olan, "*İstekleri karşılamaya yarayan nesnelere mallar ve hizmetler denir.*"⁵⁶¹ ifadesiyle tanımlanmaktadır.

Muasır iktisatçılar mal kavramını, mal ve hizmet kavramı ile eş anlamlı kullanırlar. Buna göre peynir, buzdolabı, otomobil gibi mallar ile eğitim, sağlık ve ulaşım gibi hizmetlerin hepsi mal sayılmaktadır. Arasındaki fark, malların aksine hizmetlerin stoklanmasının ve dolayısıyla da mülkiyetinin bir başka kişiye devredilmesinin mümkün olmamasıdır.⁵⁶²

Zekât hukuku açısından konuya bakılırsa menfaati mal kabul eden cumhura göre kişinin bir yoksulu zekât niyetiyle evinde oturtması, doktorun zekât alacaklısı olan hastasına zekât niyetiyle sağlık hizmeti sunması zekât yerine geçer, denebilir. Menfaati mal kabul etmeyen Hanefilere göre bu şekilde zekât ödenmez.⁵⁶³

3.2. Malın Kısımları

3.2.1. İktisadî Değer Açısından

Dinin kendisine iktisadî değer atfedip etmemesi bakımından malî varlıklar mütekavvim ve gayr-i mütekavvim olmak üzere iki kısma ayrılır:

⁵⁵⁹ Şirbâsî, *el-Mu'cemü'l-İktisâdiyü'l-İslâmî*, s. 441.

⁵⁶⁰ Ali Haydar, *Durerü'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* (trc. Fehmi el-Hüseynî), Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003, I,116.

⁵⁶¹ Ünsal, Erdal, *Mikro İktisat*, Bigbang Yayınları, Ankara 2014. s. 6.

⁵⁶² Ünsal, *Mikro İktisat*, s. 6.

⁵⁶³ Haskefî, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I. 126.

3.2.1.1. Müttekavvim Mal

Buna Arapçada Mâl-i müttekavvim (المال المنقوّم) denir. Kullanım ve mübadele değeri olan, şer'an kendisinden istifade olunması ve yenmesi mubah olan şeydir. Buna, kendisinden yararlanılan anlamında müntefeun bih (مُنْتَفَعٌ بِهِ) de denir.

Müttekavvim mal, “Müttekavvim mal, iktisadi bir değeri olup başkası tarafından itlaf edildiği zaman misli veya kıymetiyle tazmin edilen maldır.”⁵⁶⁴, “Müttekavvim mal, İslâm dininin mülk edinmeye ve yararlanmaya elverişli görüp mubah kıldığı mallardır.”⁵⁶⁵ gibi ifadelerle tanımlanmaktadır.

Tanımlarından da anlaşılacağı gibi müttekavvim mal dinin kendisine iktisadî bir değer atfedip yararlanılmasını helal kıldığı maldır. Para, meta, ehli hayvanlar, toprak ve gıda maddeleri müttekavvim mala örnektir.

Cumhura göre müttekavvim mal iki vasfı haiz olmalıdır. Birincisi zaruret olmadığı zamanlarda kendisinden yararlanmanın caiz olması, ikincisi bilfiil elde bulunması. Bilfiil elde bulunmayan ve sahip olunmayan yatağındaki altın, gümüş ve benzeri madenler, havadaki kuşlar ve denizdeki balıklar gibi varlıklar müttekavvim mal sayılmaz.⁵⁶⁶ Hanefilere göre malın müttekavvim sayılması için bilfiil elde bulunması gerekmez, elde edilmesinin mümkün olması yeterlidir.⁵⁶⁷ Buna göre kendisinden yararlanma mubah olmayan domuz eti ve içki gibi nesnelere, Müslümanlar açısından gayri müttekavvim mallardır.⁵⁶⁸

3.2.1.2. Gayri Müttekavvim Mal

Gayri müttekavvim mal, müttekavvim malın vasıflarından her ikisini veya birini taşımayan mallar veya nesnelere dir.⁵⁶⁹ Diğer bir ifadeyle gayri müttekavvim mal dinin kendisinden yararlanmayı mubah kılmayarak değer atfetmediği mallardır.⁵⁷⁰ Dinen kullanılması helal olmayan domuz eti, necaset ve leş gibi nesnelere gayri müttekavvim mallar kapsamına girmektedir. Gayri müttekavvim mal kullanılması caiz olmadığından zekâta konu olmaz.

⁵⁶⁴ Hafif, *Ahkâmu'l-Muamelati's-Şer'iyye*, s. 34.

⁵⁶⁵ Birsin, Mehmet, *İslâm Eşya ve Borçlar Hukuku*, Malatya 2016, s. 9.

⁵⁶⁶ Hafif, *Ahkâmu'l-Muamelati's-Şer'iyye*, s. 34.

⁵⁶⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 10.

⁵⁶⁸ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 10; Zerkâ, *Nazariyyetü'l-İltizâmi'l-Âmme*, s. 133; Hafif, *Ahkâmu'l-Muamelati's-Şer'iyye*, s. 34.

⁵⁶⁹ Ali Haydar, *Durerü'l-Hukkâm*, I, 116; Hafif, *Ahkâmu'l-Muamelati's-Şer'iyye*, s. 34;

⁵⁷⁰ Birsin, *İslâm Eşya ve Borçlar Hukuku*, s. 9.

3.2.2. Gelir Açısından

Malları gelir açısından üç kısma ayırmak mümkündür:

3.2.2.1. Gelir Elde Etme Amacı Taşımayan Mallar

Bir kısım mallar insanın farklı ihtiyaçlarını karşılar, fakat neması ve geliri yoktur. Bu tür mallar, üzerinde tasarruf yapmakla artmayan, nemalanmayan mallardır. İkamet edilen evler, ev eşyası, giyim elbiseleri ve benzeri gereksinimler ticaret malı olmadığı sürece ihtiyaçları karşılar, fakat geliri yoktur.

3.2.2.2. Gelir Elde Etmeye Yardımcı Olan Mallar

İşyerine işçi taşıyan minibüs, evin nakliye işlerinde veya arazi işletmede kullanılan araba, traktör, iş makinesi ve benzeri araçlar, doğrudan gelir kazanmayıp gelir getirmeye yardımcı olan mallardır. Bu tür mallar doğrudan gelir kazanan mallardan farklıdır. Çünkü ücretle çalıştırılan bir traktör, dönümü 50 TL'den olmak üzere 100 dönümlük bir tarlayı sürünce 5000 TL para kazanırken, kişi traktörü ile kendi tarlasından 100 dönümlük bir araziyi sürünce bu traktör para kazanmaz, sadece tarladan mahsul kaldırmaya yardımcı olur. Gelir kazanması bakımından bunlar birbirinden farklı olduğu gibi zekât hukuku açısından da birbirinden farklıdır. Birincisi hevâic-i asliye'den sayılırken, diğeri gelir getiren yatırım malıdır.

3.2.2.3. Doğrudan Gelir Getiren Nâmi Mallar

Nâmi mallar, farklı yollardan gelir getiren mallardır. Ticaret malından satmakla para kazanılır. Tarla, bağ ve bahçe ekmek ve bakımını yapmakla mahsul verir. Hayvanlar doğum yapmak, büyümek ve süt vermekle sahibine gelir sağlar. Düğün salonları, iş yerleri ve kiralık binalar kiraya vermek suretiyle, iş araçları, nakliye ve yolcu taşıma araçları kiraya vermek veya ücret karşılığı çalıştırmak suretiyle gelir getirir. Bu tür mallar doğrudan gelir kazanmaya vasıta olan varlıklardır.

3.2.3. Kullanım Amacı Açısından

Kullanım amacı malın zekâta tabi oluşunu etkilediğinden konuyla ilgili kısaca bilgi verilecektir. Kullanım amacı açısından mal varlıklarını üçe ayırmak mümkündür.

a. Asli ihtiyaçlar için kullanılan mallar: Ev eşyası, giyim elbiseleri, kişinin barındığı evi, evin nakliye işlerinde kullanılan merkep veya araçlar bu kısma girer.

b. Yatırım malları: Satılmadan ücret karşılığında çalıştırılan veya kiraya verilmek suretiyle kendisinden gelir elde edilen, ticari araçlar, kiralık menkul ve gayri menkul mallar bu kısma girer.

c. Ticaret malları: Satmak üzere kendisinden gelir elde edilen mallara ticaret malları denir. Kullanım amacı bakımından farklı olan mallar, zekât hukuku açısından da birbirinden farklıdır.

3.2. Klasik Dönemde Zekâta Tabi Tutulan Mallar

Çalışmamızın ana konusu klasik dönemde mevcut olan mallarla ilgili olmamakla birlikte çalışmanın bütünlüğü, ana konuları hakkında kıyas veya yorum yapmak yahut görüş belirtmek bakımından Hz. Peygamber döneminde mevcut olup hakkında hususi nasslar bulunan veya bulunmayan mallarla ilgili kısaca bilgi vermek yararlı olacaktır. Zekâtın detayını ve fukahânın farklı görüşlerini dikkate almadan konuya bakıldığı takdirde zekâta tabi olup olmaması açısından malları üç kısma ayırmak mümkündür. Birinci kısım ittifakla zekâta tabi olmayan, ikinci kısım ittifakla zekâta tabi olan, üçüncü kısım zekâta tabi oluşu ihtilafli olan mallar.

İttifakla zekâta tabi olmayan mallar, asli ihtiyaçlar için kullanılan mallardır.⁵⁷¹ İkamet edilen evler,⁵⁷² her türlü giysi⁵⁷³, evde kullanılan malzemeler,⁵⁷⁴ berber, ressam ve benzeri zanaatkârların sanat aletleri⁵⁷⁵ bu kapsama girmektedir.

Bu tür mallar, nemalandırma amaçlı olmayıp kişinin asli ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olduğundan zekâttan muaftır.⁵⁷⁶ Bu konuda mezhepler arasında herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Bu eşyaların zekâttan muaf oluşu, “Müslüman’ın kölesinde ve atında zekât yoktur.”⁵⁷⁷ hadisine dayanmaktadır.

Zekâtın vücup sebebi konusunda verilen malumattan da anlaşılacağı gibi, bir malın zekâta tabi oluşu, o malın bizzat nema (gelir) olması veya nâmi olmasıyla alakalıdır. Dolayısıyla ziraî ürünler gibi bizzat kendisi nema olan veya hayvanlar gibi doğurma, süt verme ve büyüme suretiyle artan yahut paralar gibi nemalandırmaya

⁵⁷¹ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 118.

⁵⁷² İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, III, 178.

⁵⁷³ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 118.

⁵⁷⁴ Damad Efendi, *Mec'maü'l-Enhür*, I, 286.

⁵⁷⁵ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, II, 361.

⁵⁷⁶ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 118.

⁵⁷⁷ Müslim, “Zekât”, 3; İbn Mâce, “Zekât”, 15.

müsait olan mallar zekâta tabidir. Bu tür malların bir kısmının zekâta tabi olduğuna dair hususi hadisler mevcut olduğundan fukahâ bunların zekâta tabi olduğu konusunda ittifak halindedir. Teferruatta bazı ihtilaflar söz konusu olmakla birlikte beş tür mal, dört mezhebin ittifakıyla zekâta tabidir. Bu mallar, paralar, hayvanlar, ticaret malları, altın ve gümüş madenleri ile ziraâ ürünlerden üzüm, hurma, buğday, arpa ve mısırdır.

3.2.1. Paralar

Para sözlükte “parça, gümüş parçası” anlamında olup Farsça pâre’den gelmektedir. Her türlü ödeme araçlarını ifade eden bir zenginliğe haizdir.⁵⁷⁸ “*Para devlet tarafından tedavüle çıkarılan, üzerinde itibarî değeri yazılı, kâğıt veya madenden iktisadî mübadele vasıtası*”⁵⁷⁹, “*Para devletçe bastırılan, mal ve hizmet satın alma gücü olan ve herkes tarafından kabul gören bir mübadele (değişim) aracıdır.*”⁵⁸⁰ ifadeleriyle tanımlanmaktadır. Sanayi Devrimi öncesindeki dönemlerde İslâm dünyasında mübadele aracı olarak altın ile gümüş paralar kullanılmaktaydı. Altın paraya dinar, gümüş paraya dirhem deniliyordu. Tarihi süreç içerisinde zaman zaman kâğıt para bastırılmış ise de altın ve gümüş paralar karşısında tutunamamış, bir zaman sonra tedavülden kalkmıştır. Bu nedenle o dönemlerde kâğıt paraya pek bir değer atfedilmemiş, hatta bazı fıkıh kaynaklarında kâğıt paraların zekâta tabi olmadığı yönünde görüşler beyan edilmiştir.⁵⁸¹

Sanayi Devrimi sonrasında iktisadî her alanda olduğu gibi, para alanında da önemli gelişmeler yaşanmış, gerek ham maddesinin bol olması ve gerek kolay taşınmasından dolayı kâğıt paralar bastırılarak tedavüle girmiş, zamanla yaygınlık kazanmış, altın ve gümüş paranın yerini almış ve bunların bir mübadele aracı olarak tedavülden kalkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla altın ve gümüş paralar zekâta tabi olduğu gibi kâğıt paralar da zekâta tabidir.⁵⁸²

Hakkında hususi naslar⁵⁸³ bulunduğu paranın zekâta tabi olduğu konusunda icmâ oluşmuştur.⁵⁸⁴ Klasik fıkıh mükteşebatında altın ile gümüşün para

⁵⁷⁸ Akyıldız, Ali, “Para”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 163.

⁵⁷⁹ Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Bahar Yayınları, Ankara t.y., s. 632.

⁵⁸⁰ WWW. Muhasebedersleri. Com/ekonomi/para/html. (12.10.2018)

⁵⁸¹ Şâfiî, *el-Ümm*, IV, 34; Tanûhî, Sahnûn b. Said, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1994, I, 341.

⁵⁸² Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, s. 138.

⁵⁸³ Bkz: Tevbe, 9/34; Mâlik, *Muvatta*, “Zekât”, 1; Buhârî, “Zekât”, 32; Müslim, “Zekât”, 1.

⁵⁸⁴ Cezerî, Abdurrahman b. Muhammed, *el-Fıkhu ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa*, (tlk, İbrahim, Muhammed Ramadan), Beyrut 1993, I, 614.

olarak yaratıldığına inanıldığından⁵⁸⁵ bunların zekâta tabi olması için fukahâ tarafından herhangi bir şart söz konusu edilmemiş, gerek basılmış halde olsun, gerek külçe halinde olsun her türlü zekâta tabi tutulmuştur.⁵⁸⁶

Altın paranın nisabı yirmi (20) miskal, gümüş paranın nisabı iki yüz (200) dirhemdir.⁵⁸⁷ Yirmi miskal ile 200 dirhem günümüz ölçüsüyle kaç grama tekabül ettiği konusunda farklı hesaplar yapılmıştır. Ahmed Hüseyinî, doktora tezi olarak hazırladığı “Tatavvuru’n-Nukûd” adlı çalışmasında konuyla ilgili şunları aktarmaktadır: “Araştırmaların çoğuna göre 20 miskal 85 gram, 200 dirhem 595 grama tekabül etmektedir.”⁵⁸⁸ Onun cumhurun verilerini esas alarak yaptığı ölçümlere göre ise 20 miskal 78 grama, 200 dirhem 500 grama; Hanefilerin verilerini esas alarak yaptığı ölçümlere göre 20 miskal 106 grama, 200 dirhem 680 grama tekabül etmektedir.⁵⁸⁹ Karadâvî 20 miskali 85 gram, 200 dirhemi 595 gram olarak hesaplayan ölçüyü esas alarak bunun daha isabetli olduğunu söylemektedir.⁵⁹⁰

Madenî ve kâğıt paralar kendi başlarına veya Hanefî mezhebine göre ticaret mallarıyla beraber nisap miktarına ulaşınca yılsonunda kırkta bir (1/40) nisbetinde zekâtının verilmesi gerekir. Kâğıt paraların nisabının neye göre hesap edileceği günümüz fıkıh çevrelerince tartışılan bir konu olmakla birlikte ağırlıklı görüş 20 miskal (85 gr) altın değerinin her çeşit para için nisap olarak alınması yönündedir.⁵⁹¹

3.3.2. Deve, Sığır ve Küçükbaş Hayvanlar

Zekât konusundaki genel nasslarla birlikte hayvanların zekâtıyla ilgili ayrıca hususi nasslar/hadisler mevcut⁵⁹² olduğundan hayvanların zekâta tabi olduğu konusunda icmâ oluşmuştur.⁵⁹³ Hayvanlardan özellikle deve ve küçükbaş denilen koyun ve keçilerin zekâtıyla ilgili birçok hadis rivayeti söz konusudur. Bu hadisler hayvanların nisabı ve zekât miktarıyla ilgili teferruatlı bilgi vermektedir. Üç tür hayvan ittifakla zekâta tabidir. Bunlar, deve, sığır, küçükbaş denilen koyun ve keçi cinsi hayvanlardır.

⁵⁸⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 417.

⁵⁸⁶ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, II, 394; İbn Nüceym, *en-Nehri'l-Fâik*, I, 436.

⁵⁸⁷ Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, II, 92; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 393.

⁵⁸⁸ Hüseyinî, Ahmed, *Tatavvuru'n-Nukûd fi Dav-i's-Şerâti'l-İslâmi*, Dâru'l-Medenî, Cidde 1989, s. 131.

⁵⁸⁹ Hüseyinî, Ahmed, *Tatavvuru'n-Nukûd*, s. 128.

⁵⁹⁰ Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, I, 260.

⁵⁹¹ Erkal, “Nisab”, *DİA*, XXXIII, 139.

⁵⁹² Bkz: Buhârî, “Zekât”, 36, 37, 38, 43; Müslim, “Zekât”, 7, 9; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5.

⁵⁹³ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, III, 106, 111.

Manda da sığırdandır.⁵⁹⁴ İbn Munzir (318/930) mandanın sığır cinsinden sayılacağı konusunda icmâ olduğunu söylemektedir.⁵⁹⁵

Hayvanların nisabı cinsine göre değişmektedir. Develerin nisabı 5'tir. 25'e kadar her 5 deve için bir koyun zekât olarak verilir. 25'te bir bint mahâd,⁵⁹⁶ 36'da 1 bint lebûn,⁵⁹⁷ 46'da 1 hikka⁵⁹⁸, 61'de 1 ceze'a,⁵⁹⁹ 76'da 2 bint lebûn, 91'de 2 hikka, 121'de 3 bint lebûn verilir.⁶⁰⁰

Küçükbaş denen koyun ve keçinin nisabı 40'tır. 40 koyunda bir koyun, 121'de 2 koyun, 201'den 300'e kadar 3 koyun, bundan sonra her 100 adet için bir koyun zekât olarak verilir.⁶⁰¹ Hanefî mezhebine göre koyun ve keçinin zekâtı için koyun veya keçilerden ikinci yaşına girmiş bir seni⁶⁰² zekât olarak verilir. Bunun altındaki bir hayvanı zekât olarak vermek yeterli değildir.⁶⁰³ Şâfiî mezhebine göre küçükbaş hayvanların zekâtı için koyunlardan ikinci yaşına girmiş bir ceza'a veya keçilerden üçüncü yaşına girmiş bir seni zekât olarak verilir.⁶⁰⁴

Sığırların nisabı 30 adettir. 30 sığırda ikinci yaşına girmiş 1 tebi veya tebîe, 40 sığırda üçüncü yaşına girmiş bir müsîne zekât olarak verilir. Şâfiîlere göre 40'tan 60'a kadar olan evkâs⁶⁰⁵ zekâtta muafıtır. 60 olunca 2 tebi zekât olarak verilir. 60'tan sonra her 30 adet için 1 tebi, her 40 adet için 1 müsîne zekât olarak verilir. Hanefîlerin görüşü de bu yöndedir. Ebû Hanîfe'den gelen diğer bir rivayete göre o, 40'tan sonraki fazlalıklar oransal olarak hesaplanarak zekâtı verilir, demektedir.⁶⁰⁶

Atlar, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhebi ile Hanefîlerden İmam Muhammed ile İmam Yusuf'a göre zekâta tabi değildir. Cumhur bu konuda "Kölesi ve atından dolayı

⁵⁹⁴ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 121.

⁵⁹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 373.

⁵⁹⁶ Bint mahâd ikinci yaşına girmiş dişi develere denir.

⁵⁹⁷ Bint lebûn üçüncü yaşına girmiş dişi devedir.

⁵⁹⁸ Hikka dört yaşına girmiş dişi devedir.

⁵⁹⁹ Ceze'a beş yaşına girmiş dişi develere denir.

⁶⁰⁰ Nevevî, *el-Mecmu*, V, 253; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, III, 200; Sâğercî, *el-Fıkhü'l-Hanefî*, I, 345.

⁶⁰¹ Nevevî, *el-Mecmu*, V, 275; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, II, 378;

⁶⁰² Seni, Ebû Hanîfe'ye göre ikinci yaşına girmiş koyun veya keçidir. (Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 441)

⁶⁰³ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, II, 378.

⁶⁰⁴ Nevevî, *el-Mecmu*, V, 275.

⁶⁰⁵ Evkâs, sığırların zekâtında 40 ile 60 arasındaki sayılar anlamında kullanılır. (Serahsî, *el-Mubsût*, II, 171.)

⁶⁰⁶ Serahsî, *el-Mubsût*, II, 171; Nevevî, *el-Mecmu*, V, 273.

Müslüman'ın üzerinde zekât yoktur."⁶⁰⁷, "*Köle ve atın zekâtını sizin için affettim...*"⁶⁰⁸ hadislerine dayanmaktadır.⁶⁰⁹

Ebû Hanife ile Zufer'e göre ise dişi ve erkekleri karışık olup nesil için, diğer bir ifadeyle gelir elde etmek maksadıyla beslendiği takdirde zekâta tabidir. Tamamı erkek olması durumunda neması olmadığından zekâta tabi değildir. Hepsi dişi olduğu takdirde zekâta tabi oluşu ihtilaflıdır. Ebû Hanife "*Kölesi ve atından dolayı Müslüman'ın üzerinde zekât yoktur.*" hadisini tevil ederek burada zikredilen attan maksadın cihâd veya yolculuk amacıyla beslenen atlar olduğunu söylemektedir. Ebû Hanife bu konuda ayrıca "*Sâime olan atlarda, her at için bir dinar zekât ödenir.*"⁶¹⁰ hadisini de delil olarak zikreder.

Atların zekâtında yıllanma gerekli, nisap gerekli değildir. Atların sahibi ya her at başına bir dinar zekât olarak verir veya atların kıymeti/piyasa değeri üzerinden kırkta bir (1/40) oranında zekâtını verir.⁶¹¹

Ebû Hanife'nin görüşünün daha isabetli olduğu söylenebilir. Çünkü zekât hukuku açısından neması olup gelir elde etmek amacıyla bulundurulmuş her türlü mal zekâta tabi olmalıdır.

Zekâta tabi olduğuna dair hadis rivayetleri mevcut olmadığından katır, eşek gibi evcil hayvanlarla geyik gibi yabani hayvanlar ve yabani hayvan ile ehli hayvandan doğan hayvanlar zekâta tabi değildir.⁶¹²

Fukahânın ekseriyetine göre hayvanların zekâta tabi olması için *sâime* olması gerekir. Yılın yarısından fazla evde beslenen besi hayvanı (ma'lûfe), nakliye veya arazi işlerinde kullanılan ve *âmile* denen hayvanlar zekâta tabi değildir.⁶¹³ Ancak İmam Mâlik⁶¹⁴, Leys, Yahya b. Said el-Ensârî ve Zâhirî mezhebine mensup fıkıhçıların bir kısmına göre *sâime* şartı aranmadan tüm hayvanlar zekâta tabidir. Bu konuda farklı bir yaklaşım da söz konusudur. Halife Ömer b. Abdülaziz, Katâde, Hammâd b. Ebî

⁶⁰⁷ Müslim, "Zekât", 3; Ebû Dâvûd, "Zekât", 11.

⁶⁰⁸ Dârekutnî, "Zekât", 18.

⁶⁰⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 389; Nevevî, *el-Mecmu*, V, 222.

⁶¹⁰ Dârekutnî, "Zekât", 18.

⁶¹¹ Serahsî, *el-Mubsût*, II, 173; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 122; İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 389; Nevevî, *el-Mecmu*, V, 222.

⁶¹² Serahsî, *el-Mubsût*, II, 173; İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 389; Nevevî, *el-Mecmu*, V, 222.

⁶¹³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 362; Nevevî, *el-Mecmu*, V, 230.

⁶¹⁴ Karâfî, Şihâbuddin Ahmed b. İdris, *ez-Zahîre*, (thk. Muhammed Buhubze), Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, b.y., 1994, III, 97.

Süleyman, Evzâî ve Zahirî fukahâsından Ebû Hasan b. el-Muğalles'e göre develerin her türlü, sığır ile küçükbaş hayvanların sadece *sâime* olanları zekâta tabidir.⁶¹⁵

3.3.3. Ticarî Servet

Ticaret Arapça bir kelime olup *تجر* (tecere) fiilinin mastarıdır. Tecere sözlükte satmak veya satın almak anlamına gelir.⁶¹⁶

Ticaret kavramı birbirine yakın ifadelerle tanımlanmaktadır. Cürcânî ticareti, “*Ticaret bir şeyi kâr ile satmak amacıyla satın almaktır.*”⁶¹⁷, İbn Âbidîn, “*Ticaret satım, icâre veya istikrâz akdi ile mala karşılık mal kazanmaktır.*”⁶¹⁸, Hatib Şirbinî, “*Ticaret, kâr amacıyla bir bedel karşılığında mal mübadele etmektir.*”⁶¹⁹ şeklinde tanımlamaktadırlar.

Tacir ise sözlükte satan, satın alan, içki satan ve bir işte mahir olan kişi anlamına gelmektedir.⁶²⁰ Yürürlükteki Türk Ticaret kanunu taciri, “*Bir ticarî işletmeyi kısmen de olsa, kendi adına işleten kişi*” olarak tanımlar.⁶²¹

Ticaret malı da birbirine yakın ifadelerle tanımlanmıştır. Şâfiî ulemasından Nevevî ticaret malını, “*Bir bedel karşılığında ve ticaret niyetiyle kazanılan mala ticaret malı denir.*”⁶²², Gazalî, “*Bir bedel karşılığında ve ticaret malı niyetiyle kazanılan mal ticaret malıdır.*”⁶²³, Buhûtî (1051/1641), “*Ticaret malı, para dışındaki herhangi bir malı kâr amacıyla satmak veya satın almak üzere hazırlamaktır.*”⁶²⁴ şeklinde tanımlamaktadırlar.

Ticaret malının zekâta tabi oluşu Kur'ân, Sünnet ve aklî delil ile sabittir:

a. İslâm bilginleri Kur'ân'dan ticaret malının zekâta tabi olduğuna dair şu âyetleri delil olarak zikretmektedirler. Zekâtla ilgili olan, “*Namazı kılın, zekâtı*

⁶¹⁵ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 45, 46.

⁶¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 89.

⁶¹⁷ Cürcânî, *Mu'cemu't-Ta'rifât*, s. 48.

⁶¹⁸ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 194.

⁶¹⁹ Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, II, 104.

⁶²⁰ Cevherî, *Sihâh*, II, 164; Firuzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, I, 376.

⁶²¹ TTK. Madde 12.

⁶²² Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyuddin b. Şeref, *Ravdetu't-Tâlibin*, (thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavved), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut t.y., II, 127 vd.

⁶²³ Gazalî, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *el-Vasit fi'l-Mezheb*, (thk. tk. Ahmed Mahmud İbrahim), Daru's-Selâm, b.y., 1997, II, 480.

⁶²⁴ Buhûtî, Mansûr b. Yunus b. İdris, *Keşşâfü'l-Kinâ an Metni'l-İknâ*, (thk. İbrahim b. Ahmed Abdülhamid), Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003, II, 69.

verin...’’⁶²⁵, “İman edip salih amel işleyenlere, namaz kılanlara ve zekât verenlere gelince...’’⁶²⁶, “şayet tövbe edip namazı kılar ve zekâtı verirlerse onları serbest bırakın...’’⁶²⁷ gibi âyetler umumi ifadelerle geldiğinden ticarî eşya da dahil her türlü malın zekâta tabi olduğuna delalet eder.⁶²⁸ Ayrıca Hanbelî bilginlerden Buhûtî, “Onların malından sadaka (zekât) al...’’⁶²⁹, “Onların mallarında belli bir hak vardır.’’⁶³⁰ âyetlerini⁶³¹, muhaddislerden de Askalânî, “Ey iman edenler, kazandığınızın helalinden infak ediniz...’’⁶³² âyetini ticarî servetin zekâta tabi olduğuna dair delil olarak zikretmektedirler.⁶³³ Ashâbı kirâmdan da Ali b. Ebî Tâlib, Ubeyde es-Selmânî (72/691) ve tâbiünden Muhammed b. Sîrîn (110/729) bu âyetin ticaret eşyası ile ücret olarak kazanılan diğer mallarla ilgili olduğunu söylemektedirler.⁶³⁴

b. Sünnetten ise, “Resûlullah (s.a.v.) satmak üzere hazırladığımız maldan zekât vermemizi emreliyordu.’’⁶³⁵, “Develerde sadakası vardır, küçükbaş hayvanlarda sadakası vardır, sığırlarda zekât vardır, bezde⁶³⁶ zekât vardır.’’⁶³⁷, “Develerde zekât vardır, küçükbaş hayvanlarda zekâtı vardır, bezde zekâtı vardır.’’⁶³⁸ hadisleri ticaret malının zekâta tabi olduğu konusunda delil olarak zikredilmektedir.⁶³⁹

c. Aklî delil olarak İslâm hukukçuları ticarî servetin zekâta tabi olduğu konusunda şunları söylemektedirler: “Hayvanlar sâime olduğunda zekâta tabi olduğu gibi, ticaret malından da gelir kastedildiğinden zekâta tabidir.’’⁶⁴⁰

3.3.3.1. Ticarî Servetin Kapsamı ve Özellikleri

Hanefî fıkıh kaynakları ticaret mallarını ifade etmek için “ticaret malları” anlamına gelen **أموال التجارة** (emvâlü’-t-ticaret)⁶⁴¹ ile “ticaret eşyası” manasına gelen

⁶²⁵ Bakara, 2/43.

⁶²⁶ Bakara, 2/277.

⁶²⁷ Tevbe, 9/5.

⁶²⁸ İbn Humâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdülvâhid, *Şeru Fethi’l-Kadîr*, (thk. Ğâlib el-Mehdi, Abdurrazzâk), Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 2003, III, 226. (Bu bilgi muhakkike aittir.)

⁶²⁹ Tövbe, 9/103.

⁶³⁰ Maâric, 70/24.

⁶³¹ Buhûtî, *Keşşâfü’l-Kinâ*, II, 69.

⁶³² Bakara, 2/267.

⁶³³ Askalânî, *Fethü’l-Bâri*, III, 392.

⁶³⁴ İbn Atiyye, *el-Muharrerü’l-Vecîz*, I, 361.

⁶³⁵ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 2.

⁶³⁶ Hadiste geçen “bez” elbise ve silah anlamında kullanılır. (Zebidî, *Tâcu’l-Arûs*, XV, 28.)

⁶³⁷ Dârekutnî, “Zekât”, 5. Dârekutnî’nin muharrirci Şûrî’ye göre bu hadisler zayıftır.

⁶³⁸ Nisâbûrî, *el-Müstedrek ala’s-Sahihayn*, I, 388. (Nisâbûrî, “Bu hadis Buhârî ile Müslim’in şartlarına göre sahihtir” der.)

⁶³⁹ Nevevî, *el-Mecmu*, VI, 6; Şirbinî, *Muğni’l-Muhtâc*, II, 105; Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi*, II, 415.

⁶⁴⁰ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi*, II, 415; Nevevî, *el-Mecmu*, VI, 5; Buhûtî, *Keşşâfü’l-Kinâ*, II, 69.

عروض التجارة (urûdu ticaret)⁶⁴² kavramlarını kullanırken, Şâfiî ve Hanbelî fıkıh kaynakları عروض التجارة (urûdu ticaret) kavramını kullanmaktadırlar.⁶⁴³

Urûd (عروض) kelimesi çoğuldur. Müfredi aradün (عرض) şeklinde gelir. Arad kelimesi, para dışında kalan bitkiler, hayvanlar, menkul ve gayrimenkul her türlü malî varlıkları kapsamaktadır.⁶⁴⁴ Eşya peyda olup bir zaman sonra yok olduğundan veya satılmak üzere piyasaya arz edildiğinden eşyaya urûd denir.⁶⁴⁵

Ticaret malının zekâta tabi olduğu konusu, Zâhiriler ile Şevkânî hariç tüm fıkıhçılar tarafından ittifakla kabul edilmiştir.⁶⁴⁶ Ebû Ubeyd ile İbn Münzir ticaret malının zekâta tabi olduğu konusunda icmâ gerçekleştiğini söylemektedirler.⁶⁴⁷ Zâhiriler ile Şevkânî⁶⁴⁸ ise ticaret maliyle ilgili hadislerin zayıf olduğunu iddia ederek ticarî servetin zekâta tabi olmadığını savunurlar.⁶⁴⁹

Ticaret malı herhangi bir mal türü veya belli özellikleri taşıyan bir kısım mallarla sınırlı değildir, satışa konu olabilen menkul ve gayrimenkul her türlü eşya ticaret malı olma özelliğini haizdir.”⁶⁵⁰

Klasik dönemde mallar menkul ve akâr olmak üzere iki tür olduğundan ticaret malı da ancak bu iki türden biri olabilirdi. Günümüzde ise ticaret malı “urûd” denen mallardan ibaret olmayıp farklı hizmet sektörlerini de kapsamaktadır. Emrullah Dumlu da konuyla ilgili şunları söylemektedir: “Günümüzde artık tüm üretim faaliyetleri, bir başka deyişle, sanayi sektörü, ayrıca özel şirketler tarafından sunulan turizm, sağlık, eğitim, taşımacılık gibi hizmet sektörü de ticarî kapsamda yer almaktadır. Dolayısıyla hem para ve canlı hayvan dışındaki menkul ve gayrimenkul mallar, hem sanayi sektörü hem de bahsedilen türden hizmet sektörü ticarî kapsama girerek ticaret malı hükümlerine tabi olur.”⁶⁵¹

⁶⁴¹ Kâsânî, *Bedâiu 's-Sanâi*, II, 415.

⁶⁴² Sağercî, *el-Fikhü 'l-Hanefiyyü*, I, 353.

⁶⁴³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 23; Nevevî, *el-Mecmu*, VI, 5; Buhûtî, *Keşşâfü 'l-Kinâ*, II, 69.

⁶⁴⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 23; Nesevî, *el-Bahru 'r-Râik*, II, 398.

⁶⁴⁵ Buhûtî, *Keşşâfü 'l-Kinâ*, II, 69.

⁶⁴⁶ Cezerî, *el-Fikhu ale'l-Mezâhibi'l-Erbâa*, I, 618. vd.

⁶⁴⁷ Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, II, 85; İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 23; Şirbinî, *Muğni 'l-Muhtâc*, II, 105.

⁶⁴⁸ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *es-Seylü 'l-Cerrar el-Mütedeffiku Alâ Hadâiki 'l-Ezhâr*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2004, s. 237.

⁶⁴⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, V, 234.

⁶⁵⁰ Mâverdî, *el-Hâvi 'l-Kebîr*, III, 303.

⁶⁵¹ Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtu*, s. 140.

Bir eşyanın ticaret malı vasfını kazanabilmesi için mezhepler birtakım kıstaslar belirlemiştir. Bu hususta ekseriyetle *ticaret niyeti ve bir fiil ile malı kazanmak* olmak üzere iki şart zikredilmektedir. Fakat bu fiilin mahiyeti ve gerekliliği konusunda farklı yaklaşımlar söz konusudur. Hanefî mezhebine mensup bilginler kendi aralarında da bu iki şart konusunda farklı düşünmektedirler. Hanefî ulemasından İbn Âbidîn'e göre bir malın ticarî eşya vasfını kazanması için ticaret niyeti ile akdin birlikte bulunması gerekir. Bunun anlamı, bir malı satım veya icâre gibi bedelli bir akit ile ve ticaret niyetiyle elde etmektir. Buna göre bir eşya satın alındıktan sonra ticarete niyet edilirse veya kişi tarlasından mahsulünü kaldırırken ticarete niyet ederse birincisinde akit esnasında ticarete niyet edilmediği, ikincisinde de bedel bulunmadığından bu eşya ticaret malı vasfını kazanmaz.⁶⁵²

Hanefî fıkıhçılarından Kâsânî'ye göre bir eşyanın ticaret malı sayılması için bir bedel karşılığında kazanılmasına gerek yoktur, kazanıldığı veya kişiye hibe edildiği sırada ticarete niyet etmek yeterlidir.⁶⁵³

Şâfiî mezhebine göre bir eşyanın ticaret malı vasfını kazanması için iki şart gereklidir. Birincisi, ticarete niyet etmek, ikincisi bir bedel karşılığında kazanmak.⁶⁵⁴ Buna göre satım, icâre veya bedelli herhangi bir akit esnasında ticarete niyet edilirse akit konusu olan mal ticarî eşya vasfını kazanır. İrs, vasiyet veya karşılıksız hibe gibi bir akit ile mülk edinilen eşya niyet ile ticaret malı vasfını kazanmaz.⁶⁵⁵

Şâfiî mezhebinin asıl görüşüne göre ticaret malı için iki şart gerekli olmakla birlikte Şâfiî ulemasından farklı düşünenler de yok değildir. Şâfiî ulemasından biri olup Şâfiî'nin ders halkalarına da katılan el-Kerâbîsî (284/862), bir eşyanın ticaret malı vasfını kazanması için niyet dışında herhangi bir şart aramamaktadır. Ona göre ticaret malı olan bir eşya niyet ile ticaret malı olmaktan çıkıp “hevâic-i asliye” kapsamına gireceği gibi, “hevâici asliye” için kullanılan bir eşya da ticaret niyetiyle ticarî eşya vasfını kazanır.⁶⁵⁶

⁶⁵² İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, III, 194.

⁶⁵³ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 416.

⁶⁵⁴ Nevevî, *el-Mecmu*, VI, 6; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, II, 106.

⁶⁵⁵ Nevevî, *el-Mecmu*, VI, 6; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, II, 106.

⁶⁵⁶ Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, I, 294; Nevevî, *el-Mecmu*, VI, 6.

Hanbelî mezhebine göre bir eşyanın ticaret malı vasfını kazanması için iki şart gereklidir. Birincisi malı bir fiil ile kazanmak, ikincisi bu fiil esnasında ticarete niyet etmek.⁶⁵⁷

Ahmed b. Hanbel'den gelen diğer bir rivayete göre eşyanın ticaret malı vasfını kazanması için fiil gerekmiyor, ticarete niyet etmek yeterlidir.⁶⁵⁸ Hanbelî fıkıhçılarından İbn Akîl (1119/1707) ile Ebû Bekir de bu görüştedirler. Bunlara göre elde bulunup "hevâic-i asliye" amacıyla kullanılan bir eşya, ticaret niyetiyle ticaret malı vasfını kazanıp zekâta tabi olur. Ahmed b. Hanbel'den de bu anlamda şunlar nakledilmektedir: "Bir kişi tarlasından mahsul kaldırıp zekâtını verince bu mahsul evinde birkaç yıl beklese de ikinci sefer zekâtı verilmez, ancak bunu satmaya niyet ederse zekâtını vermesini daha uygun bulurum."⁶⁵⁹

Fukahânın ekseriyetinin ticaret malı için belirlediği ölçüye göre, ilerde satmak üzere satın alınan bir arsa, ev, araba veya başka bir eşya, ticaret malının şartlarını taşıdığından zekâta tabi olur. Ticaret malının kapsamını daha geniş tutan Hanefî fıkıhçılarından Kâsânî, Şâfî fıkıhçılarından el-Kerâbisî, Ahmed b. Hanbel'in bir görüşü ve Hanbelî fıkıhçılarından İbn Akîl ile Ebû Bekir'e göre ise satmak amacıyla yapılan binalar da ticaret malı kapsamına girmektedir. Zekât müstahakları bakımından bu görüş daha yararlı olduğundan yapsat işi yapanların buna göre amel etmeleri daha doğru olur.

Ticaret malının nisabı para/altın nisabına göre hesaplanır. Zekât oranı 1/40'tır. Nisaba ulaşmadığı sürece zekâtı yoktur.⁶⁶⁰ Zekâtının vacip olması için yıllanma şarttır.⁶⁶¹ Ticarî eşyada yıllanma şartı ittifakla kabul edilmektedir.⁶⁶²

Hanefî mezhebine göre ticaret malının zekâtı malın kıymetinden de kendisinden de verilebilir.⁶⁶³ Hanbelî mezhebine göre ticaret malının zekâtı kıymetinden verilir. Eşyanın kendisinden verilmesi caiz değildir.⁶⁶⁴ Şâfî mezhebinde "kavl-i cedid"e göre kıymetinden verilmesi gerekir, malın kendisinden verilmesi caiz değildir, "kavl-i

⁶⁵⁷ Buhûtî, *Keşşâfü'l-Kınâ*, II, 69.

⁶⁵⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 24.

⁶⁵⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 27.

⁶⁶⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 417.

⁶⁶¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 418; Buhûtî, *Keşşâfü'l-Kınâ*, II, 69.

⁶⁶² İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 23; Nevevî, *el-Mecmu*, VI, 11.

⁶⁶³ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 418.

⁶⁶⁴ Buhûtî, *Keşşâfü'l-Kınâ*, II, 69.

kadim”e göre eşyanın kendisinden verilmesi gerekir, diğer bir kavle göre ise malın kıymetinden de kendisinden de verilebilir.⁶⁶⁵

3.3.4. Meyve ve Ziraî Ürünler

Meyvelerden hurma ile üzüm, tahıllardan da buğday ile arpa ittifakla zekâta tabidir.⁶⁶⁶ Hurma ile üzüm dışındaki meyveler, buğday ile arpa dışındaki tahıl ürünleri ve yeşilliklerin zekâta tabi oluşu ihtilafıdır. Ebû Hanife ile Mücahide göre meyve ve sebzeler de dâhil yerden mahsul almak maksadıyla ekilen her türlü ürün zekâta tabidir. Onlara göre bu ürünlerde nisap şartı yoktur; azı da çoğu da zekâta tabidir.⁶⁶⁷ Çünkü nisap, mal sahibinin dinen zengin sayılacak vasıfta olması için gereklidir. Öşürde ise zenginlik vasfı aranmıyor. Zira öşür, haraç gibi nâmi olan toprağın vergisidir.⁶⁶⁸ Ebû Hanife bu konuda âyetlerin umumuyla birlikte, “*Yağmur, nehir veya su gözesi ile sulanan veya suya yakın olduğundan kökleri ile su içen ekinlerde zekât onda bir (1/10)’dir, develerle sulanan ekinlerin zekâtı ise onda birin yarısıdır, (yirmide bir (1/20)’dir.)*”⁶⁶⁹ hadisini de delil olarak zikretmektedir. Çünkü başında umum ifade eden **لَا** (ma) edatı kullanıldığından hadis her türlü ziraî mahsulü kapsamaktadır. İbn Arabî de Ebû Hanife’nin bu konudaki görüşünü benimseyerek konuyla ilgili şunları söylemektedir: “Hem delil açısından, hem fakirlerin yararı yönünden, hem de nimetin şükrünü ifa etmek bakımından Ebû Hanife’nin görüşü mezheplerin en kuvvetlisidir.”⁶⁷⁰

Ebû Yusuf ile İmam Muhammed’e göre toprak ürünlerinden masrafsız veya fazla emek harcanmadan bir yıl boyunca depolanabilen buğday, arpa, hurma, kuru üzüm ve benzeri ürünler zekâta tabi, bu özelliği taşımayan ürünler ve yeşillikler zekâta tabi değildir.⁶⁷¹

Şâfiî mezhebine göre meyvelerden sadece hurma ile üzüm, tahıl ürünlerinden ise kût (temel gıda maddesi) diye tabir edilen ve kıtlığın olmadığı normal zamanlarda temel gıda olarak kullanılan buğday, arpa, mısır, pirinç ve benzeri ürünler zekâta tabi,

⁶⁶⁵ Nevevî, *Ravdetü’l-Tâlibîn*, II, 134; Şirbinî, *Muğni’l-Muhtâc*, II,108.

⁶⁶⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, I, 259.

⁶⁶⁷ Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud, *el-İhtiyâr li Talîl’l-Muhtâr*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1998, I, 146-147; Meydânî, Abdülğani ed-Dımaşkî el-Meydanî, *el-Lubâb fi Şerhi’l-Kitab*, el-Mektebetü’l-İlmiyye, Beyrut t.y., I, 150; Yavuz, *İslâm’da Zekât Müessesesi*, s. 144.

⁶⁶⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 4.

⁶⁶⁹ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 11; İbn Mâce, “Zekât”, 17; Nesâî, “Zekât”, 25.

⁶⁷⁰ İbn Arabî, *Âridetü’l-Ehvezî*, II, 135.

⁶⁷¹ Sâğercî, Es’ad Muhammed Said, *el-Fıkhü’l-Hanefî ve Edilletühü*, Dâru’l-Kelimi’t-Tayyib, Beyrut, 2005, I, 357; Erkal, “Öşür”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, s. 98.

diğer meyveler, sebzeler, normal durumlarda temel gıda olarak değil de tedavi amacıyla veya azık olarak yahut meyve olarak tüketilen ürünler zekâta tabi değildir.⁶⁷²

Mâlikî mezhebinin bu konudaki görüşü de Şâfiî mezhebinin görüşüyle aynıdır.⁶⁷³ Hanbelî mezhebi bu konuda farklı bir ölçü belirlemiştir. Onlara göre üç vasfi taşıyan her türlü ziraî ürün zekâta tabidir. Bunlar, ölçek ile ölçülebilme, kurutulabilme ve uzun süre bozulmadan depolanabilme vasıflarıdır. Bu şartları taşıyan her türlü ürün zekâta tabidir. Meyve, sebze veya tahıl olması arasında fark yoktur.⁶⁷⁴

Ziraî ürünlerin nisabı 5 vesk'tır, zekât oranları iki kısımdır. Fazla emek harcanmadan yağmur, nehir, ırmak veya bunların kanalları ile sulanan toprakların ürünlerinde zekât oranı 1/10, kova, dolap, motor ile veya paralı su ile sulanan arazilerin ürünlerinde zekât oranı 1/20'dir. Bir arazi hem nehir hem de masraflı sulama tekniği ile sulandığı takdirde galip olan sulama şekline itibar edilir.⁶⁷⁵

Tahıl ürünleriyle meyvelerin zekâta tabi olduğuna dair âyet ve hadislerden deliller mevcuttur. Âyet olarak, “*Ey iman edenler, kazandığınızın helalinden ve yerden sizin için çıkarttığımızdan infak ediniz...*”⁶⁷⁶, “*...hasat günü (bu saydıklarımızın) hakkını veriniz...*”⁶⁷⁷ âyetleri⁶⁷⁸, hadis olarak, “*Yağmurun veya çeşmelerin suladığı veya köküyle su içtiği ürünlerin zekâtı 1/10'dır. Develerle sulanan ürünlerin zekâtı 1/20'dir.*”⁶⁷⁹ hadisi ile aynı manadaki hadisler zikredilmektedir.⁶⁸⁰

3.3.5. Yeraltı Kaynakları

Yeraltı kaynaklarından maksat madenlerdir. Maden Arapça bir kelime olup köken itibariyle **عَدَن** (adene ya'dinü) fiilinden gelmektedir. Adene fiili sözlükte bir yerde ikamet etmek, daimi kalmak ve bir şehri ikamet yeri edinmek manalarında kullanılmaktadır.⁶⁸¹ Maden kelimesi Arapçada dal harfinin kesresi “ma'dinü” veya fethasi “ma'denü” şeklinde okunabilir. Kesre ile okunduğu takdirde altın veya benzeri

⁶⁷² Remlî, Şemsuddin Muhammed b. Ebî Abbas Ahmed b. Hamza b. Şihâbuddin, *Nihâyetü'l-Muhtâc ila Şerhi'l-Minhâc*, el-Mektebetü'l-İslâmî, b.y., t.y., III, 69.

⁶⁷³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 434.

⁶⁷⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 434, 435.

⁶⁷⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, s. 433; Remli, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, III, 76.

⁶⁷⁶ Bakara, 2/276.

⁶⁷⁷ En'âm, 6/141.

⁶⁷⁸ Mâlik, *el-Muvatta*, “Zekât”, 20; İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 433.

⁶⁷⁹ Buhârî, “Zekât”, 55.

⁶⁸⁰ İbn Arabî, *Âridetü'l-Ehvezî*, II, 135.

⁶⁸¹ Cevherî, *es-Sihâh*, VI, 14.

cevherlerin bulunduğu yer anlamındadır.⁶⁸² Her şeyin aslının bulunduğu yer ile her şeyin başlandığı yer anlamında da kullanılır. Çoğulu maâdin şeklinde gelir.⁶⁸³ Maden hem mekân manasında hem de mekânda bulunan cevher anlamında kullanılabilir.⁶⁸⁴ Aslı itibarıyla mekân ismi olup içinde cevher bulunan yer için kullanılırken, daha sonra yerde yaratılan maden/cevher anlamında kullanılmış ve bu manada meşhur olmuştur.⁶⁸⁵

Maden terim olarak, “yerden çıkan, yerin (toprağın) cinsinden olmayan, ekonomik/parasal değeri olup çıkarılması için emek gereken cevherlerdir.”⁶⁸⁶ şeklinde tanımlanmaktadır.

Yerbilimi terimi olarak, “maden, yer kabuğunda filiz olarak isimlendirilen, bileşimler halinde bulunan, çeşitli iç ve dış etkenlerle kendiliğinden doğal yollarla oluşan mineraller” şeklinde tanımlanır.⁶⁸⁷

Üç türlü maden vardır. Birinci kısım katı olup eriyebilen ve ateş ile işletilip metal haline dönüştürülebilen altın, gümüş, demir, bakır, kurşun ve benzeri madenler. İkinci kısım katı olup ateş ile işletilemeyen kireç ve zırnık gibi madenler. Üçüncü kısım sıvı şeklinde olan zift, petrol ve cıva gibi madenler.⁶⁸⁸

Sanayi ve teknolojinin gelişmediği klasik dönemde yerden çıkan madenlerin ancak çok az bir kısmı işletilip metal ve malzeme haline getirilebiliyordu. Petrol gibi sıvı olan veya işletilmesi zor olup büyük teknolojik imkânlar gerektiren diğer bir kısmının ise işletme imkânı yoktu. Onun için sıvı şeklindeki madenlerin zekâta tabi olmadığı yönünde görüşler belirtilmiştir.

Madenlerin zekâtıyla ilgili teferruatlı hadis rivayetleri bulunmadığından hangi madenlerin zekâta tabi olduğu konusunda fıkıhçılar farklı görüşler beyan etmektedirler.

Hanefilere göre işletilip metal ve malzeme haline gelebilen bakır, demir, kurşun ve benzeri madenler zekâta tabi, petrol, zift ve benzeri sıvılarla, işletilmesi mümkün olmayan kireç, yakut, zümrüt ve benzeri katı madenler zekâta tabi değildir.⁶⁸⁹

⁶⁸² Cevherî, *es-Sihâh*, VI, 14; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XXXV, 381.

⁶⁸³ Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XXXV, 382.

⁶⁸⁴ Vizâretü'l-Evkâf, “Zekât”, *el-Mevsûatü'l-Fıkhîyye*, XXIII, 99.

⁶⁸⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 255.

⁶⁸⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 18; Vizâretü'l-Evkâf, “Zekât”, *el-Mevsûatü'l-Fıkhîyye*, XXIII, 99.

⁶⁸⁷ <http://www.cografya.gen.tr/sozluk/tenor-4.htm> (05. 10.2018)

⁶⁸⁸ Vizâretü'l-Evkâf, “Zekât”, *el-Mevsûatü'l-Fıkhîyye*, XXIII, 99.

⁶⁸⁹ İbn Nüceym, *el-Behru'r-Râik*, II, 408.

Mâlikî mezhebi⁶⁹⁰ ile Şâfiî fukahâsının ekseriyetine göre sadece altın ile gümüş madenleri zekâta tabi, diğer madenler zekâta tabi değildir.⁶⁹¹ Râfiî'nin naklettiği bir görüşe göre ise Şâfiî mezhebinde yerden çıkartılan her türlü maden zekâta tabidir.⁶⁹²

Hanbelî mezhebine göre yerden çıkan, toprak cinsinden olup parasal değeri olan her türlü madde, maden kapsamında olup zekâta tabidir. Madenin katı veya sıvı olması arasında fark yoktur.⁶⁹³ Ahmed b. Hanbel de maden sayılan her türlü maddenin zekâta tabi olduğunu söylemektedir.⁶⁹⁴

Hanbelîler tüm madenlerin zekâta tabi olduğu konusunda “*Ey iman edeler, kazandığınızın helalinden ve yerden sizin için çıkarttığımızdan infak ediniz...*”⁶⁹⁵ âyetini delil olarak zikrederler.⁶⁹⁶

Günümüz iktisadi şartları bağlamında konuya bakılırsa, Hanbelî mezhebinin daha isabetli olduğu söylenebilir. Zira mubah olan, ekonomik değeri bulunan ve ticareti yapılan her şey, kural olarak zekâta tabi olmalıdır. Mezheplerin konuya farklı yaklaşımları o dönemin ekonomik şartlarından kaynaklanmaktadır.

Ebû Hanife'ye göre madenler kenz hükmündedir, zekâtı da fey'dir.⁶⁹⁷ Kişi, zekâta tabi olan bir madeni, öşrî veya haracî arazide bulunca yıllanmasını beklemeden 1/5'ni fey olarak devlete öder, gerisi kendisine aittir.⁶⁹⁸

Mâlik'e göre madenlerin çıkarılması masraflı olup emek harcamayı gerektiriyorsa zekât nispeti 1/40'dir, fazla emek ve masrafa gerek olmadan elde edilen madenlerin zekât oranı defîne gibi 1/5'dir.⁶⁹⁹

Şâfiîler madenleri altın ve gümüş para gibi değerlendirip bundan 1/40 oranında zekât verileceğini söylerler. Bir kavle göre madenlerin zekâtı definenin zekâtı gibi

---

⁶⁹⁰ Yemenî, *el-Beyân*, III, 334.

⁶⁹¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 18; Nevevî, *el-Mecmu*, VI, 26.

⁶⁹² Nevevî, *el-Mecmu*, VI, 26.

⁶⁹³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 18; Buhûtî, *Keşşâfü'l-Kinâ*, II, 55.

⁶⁹⁴ Buhûtî, *Keşşâfü'l-Kinâ*, II, 55.

⁶⁹⁵ Bakara, 2/267.

⁶⁹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 18.

⁶⁹⁷ İbn Nüceym, *el-Behru'r-Râik*, II, 408;

⁶⁹⁸ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 255. vd.

⁶⁹⁹ Mâlik, *el-Muvatta*, “Zekât”, 3; İbn Abdi'l-Berr, *el-Kâfi*, 296.

1/5'dir. Diğer bir kavle göre şayet madenin çıkartılması masraflı, külfetli ve emek gerektiriyorsa zekâtı 1/40'dir, değilse 1/5'dir.⁷⁰⁰

Ebû Hanife, Mâlik, Şâfiî mezhebinin asıl görüşü ve Hanbelîlere göre madenlerin zekâtında nisap şart, yıllanma gerekli değildir. Çünkü yıllanma nemanın tekâmülü içindir. Maden ise nemanın kendisidir.⁷⁰¹

Netice itibariyle konuyla ilgili şunlar söylenebilir: Devlet tarafından çıkarıldığı takdirde sahibi belli olmadığından madenler zekâta tabi değildir. Belli kişi veya kişiler tarafından çıkarıldığı takdirde devlete ödenen vergiler de dâhil tüm masraflar çıkarıldıktan sonra sâfi gelirinden toprak mahsulleri gibi 1/10 nispetinde zekât verilmesi uygundur. Günümüz şartlarında madenin çıkartılması için büyük parasal harcamalar gerektiğinden masraflar çıkarılmadan belli bir zekât nispeti tarhetmek güçtür, madeni çıkararak kişi açısından da orantısız bir durum ortaya çıkabilir. Sâfi gelirden zekât alındığı takdirde böyle bir durum söz konusu olmaz.

3.3.6. Define

Türkçede define veya gömü olarak tabir edilen, yere gömülü altın veya cevher, Arapçada “kenz” veya “rikâz” sözleriyle ifade edilir. Kenz كَنْز (keneze) fiilinden gelir. Keneze fiili sözlükte bir eşyayı toplamak, çuval veya benzeri bir kaba koymak, kabın içinde bulunan eşyaya el ile dokunmak gibi anlamlara gelir.⁷⁰²

Fıkhî bir terim olarak *kenz* kavramı hem Müslümanların hem de gayrimüslimlerin gömdükleri mal için kullanılırken, *rikâz* cahiliye definesine hastr.⁷⁰³

Şâfiî mezhebine göre define'nin zekâta tabi olması için dört şartı taşıması gerekir. Bunlar cahiliye dönemine ait olması, altın veya gümüş olması, nisap miktarı olması ve kimseye ait olmayan sahihsiz (mevât) bir arazide bulunmuş olmasıdır. Şayet define'nin üzerinde Müslümanlara ait olduğuna dair bir alâmet varsa bu, rikâz değil “lukata” (buluntu mal)'dır. Sahibi biliniyorsa kendisine iade edilir, sahibi bilinmiyorsa bir yıl boyunca tanıtılır, sahibi çıkmazsa bulan kişi bunu temellük eder.⁷⁰⁴

⁷⁰⁰ Nevevî, *el-Mecmu*, VI, 30; Remlî, *Nihâyetü'l- Muhtâc*, III, 96.

⁷⁰¹ Yemenî, *el-Beyân*, III, 338; Nevevî, *el-Mecmu*, VI, 29, 30; İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 20.

⁷⁰² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, V, 402.

⁷⁰³ Vizâretü'l-Evkâf, “Zekât”, *el-Mevsûatü'l-Fıkhîyye*, XXIII, 99.

⁷⁰⁴ Nevevî, *el-Mecmu*, VI, 36; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, II, 102.

Şâfiî mezhebine göre altın ve gümüş dışındaki “define”lerin zekâta tabi oluşu ihtilaflıdır. Kavlı kadime göre zekâta tabidir, kavlı cedide göre zekâta tabi değildir.⁷⁰⁵

Definenin masrafı ve külfeti bulunmadığı veya az olduğundan dolayı zekât oranı en yüksek olup 1/5’dir. Kişi bir define bulunca 1/5’ni zekât olarak verir, gerisi kendisine aittir.⁷⁰⁶ Şâfiî mezhebinin asıl görüşüne göre “define”de nisap şarttır, yıllanma gerekli değildir. Çünkü yıllanma malın nemalanması içindir, define ise nemanın kendisidir.⁷⁰⁷

İbn Munzir, “define”nin zekâta tabi olduğu konusunda icmâ bulunduğunu⁷⁰⁸ ve Hasan-ı Basrî dışındaki tüm ulemanın “define”nin 1/5 nispetinde zekâta tabi olduğu konusunda ittifak ettiğini söyler. Hasan-ı Basrî’ye göre ise “define” daru’l-harpte bulunursa ganimet malı hükmünde olup zekâtı 1/5’dir, Arap toprağında bulunursa zekât malı hükmünde olup 1/40 oranında zekâta tabi olur.⁷⁰⁹

---

⁷⁰⁵ Nevevî, *Ravdetu’t-Tâlibin*, II, 147; Şirbinî, *Muğni’l-Muhtâc*, II, 102.

⁷⁰⁶ Nevevî, *el-Mecmu*, VI, 36; Şirbinî, *Muğni’l-Muhtâc*, II, 102.

⁷⁰⁷ Mâverdî, *el-Hâvi’l-Kebîr*, III, s. 341; Nevevî, *el-Mecmu*, VI, 37.

⁷⁰⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 14; Nevevî, *Ravdetu’t-Tâlibin*, II, 147.

⁷⁰⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 14; Nevevî, *el-Mecmu*, VI, 32.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ZEKÂT HUKUKU/AHKÂMI VE ÇAĞDAŞ GELİŞMELER

Bu bölüm, Sanayi devrimi öncesinde mevcut olup iktisadi değeri, vasıfları ve gelir getirme oranları değişen malî varlıklar ile o dönemde bulunmayıp Sanayi inkılabı sonrasında ortaya çıkan malî sektörlerin zekâtı olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.

4.1. İktisadi Değeri Değişen Mallar

İktisadî değeri değişen malî sektörlerden maksat, Resûlullah (s.a.v.) döneminde aslı var olup Sanayi inkılabı sonrasında teknolojinin gelişmesine paralel olarak kemiyet bakımından çoğalıp yaygınlaşan veya keyfiyet açısından farklı vasıf, özellik ve hüviyetler kazanıp değişen yahut amaç ve gaye bakımından farklılık arz eden, aynı zamanda artan, çoğalan, yaygınlaşan ve geliri kat be kat artan mallardır. Kiralık binalar, meyve ve sebzeler, modern hayvan besiciliği, kanatlı hayvan çiftlikleri ve balık çiftliklerini bu başlık altında toplamak mümkündür.

İktisadi değeri değişen bu sektörler zekât hukuku yönünden incelenerek; zekâtının hangi oran üzerinde verileceği konusunda bilgi verilmeye çalışılacaktır.

4.1.1. Gayrimenkullerdeki Yapı Değişikliği

İktisadî değeri değişen varlıklar arasında binaların ilk sırada geldiği söylenebilir. Hz. Peygamber dönemi ile Sanayi devrimi öncesinde yapılan binalarla Sanayi inkılabı sonrasında inşa edilen binalar arasında bir mukayese yapıldığı takdirde ikisi arasında önemli farklar olduğu görülecektir. Bu farklılıkları üç noktada toplamak mümkündür:

Birincisi, Sanayi devrimi öncesi dönemlerde iktisadi imkânların kısıtlı, teknoloji ürünü vasıtaların bulunmamasına bağlı olarak binalar en fazla iki katlı olup, basit bir yapıyı haiz idi. Bir kişi de en fazla birkaç binaya sahip olabiliyordu. Asrımızda ise iktisadi imkânların gelişmesine, teknolojinin adeta sınır tanımayacak kadar ilerlemesine bağlı olarak, bir taraftan bir insanın onlarca hatta yüzlerce daireye sahip olması imkânı varken, fiilen de böyle insanlar mevcut iken, diğer taraftan da onlarca kat yüksekliğinde ve onlarca dairesi bulunan çok katlı büyük binalar yapılmış ve yapılmaktadır. Orta büyüklükteki ilçelerde dahi onlarca dairelik binalar yapılmıştır. Ayrıca nüfus yoğunluğu fazla olan şehirlerde fiyatı yüzbinlerce hatta milyonlarca TL'ye varan binalar mevcuttur ki, bu gibi binaların her bir tanesi büyük bir servettir.

İkincisi, o dönemlerde binalar basit bir yapıya sahip olduğundan insanların ekseriyeti kendisine ev yapabiliyor veya satın alabiliyordu. Kiralık binalar da çok yaygın değildi. Günümüzde ise ev ve iş yerlerinin pahalı olması, şehirlerdeki nüfus yoğunluğu ve benzeri nedenlerden dolayı insanların önemli bir bölümü kiracı durumunda olup kiralık binalar oldukça yaygınlık kazanmıştır.

Üçüncüsü, o dönemlerdeki iktisadî ve teknolojik şartlara bağlı olarak hem bina sahiplerinin kiradan kazandıkları para gelirleri az idi, hem de kiradan kazanılan para, genel ekonomi içinde cüz-î kalıyordu. Günümüzde ise iktisadi şartların gelişmesine bağlı olarak bir kişi onlarca hatta yüzlerce daireye, işyerine veya her ikisine sahip olabilmekte ve buna bağlı olarak yıllık olarak bu daire ve işyerlerin kirasından yüksek miktarlarda gelir kazanabilmektedir.

İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Konya gibi büyük şehirlerde bir ailenin oturacağı normal bir evin aylık kirası 1500 ile 2500 lira civarındadır. Kiralık işyerlerinin geliri ise kiralık evlere nazaran daha fazla olup, nüfusu kalabalık olan şehirlerin merkezi yerlerinde bir işyerinin yıllık kirası yüzbinleri bulabilmektedir. Buna göre aylık kirası 1500 TL olan bir dairenin yıllık kirası 18 bin TL, 10 dairenin yıllık kirası 180 bin TL, aylık kirası 2500 TL. olan bir dairenin yıllık kirası 30 bin, 10 dairenin yıllık kirası 300 bin TL'dir. Onun için iki adet kiralık daireden gelen kira geliri, 5 adet olan develerin nisabından, 40 adet olan koyun veya keçinin nisabından gelen gelirden daha fazladır. Zira 2016'da Van'ın farklı bölgelerinde yaptığımız araştırma neticesinde edindiğimiz bilgiye göre 40 koyunun, masraflar hariç yıllık olarak sahibine bıraktığı gelir 7.000 ile 11.000 TL. arasında değişmektedir. Buna göre aylık kirası 2.500 TL olan iki dairenin yıllık kirası, 40 koyunun gelirine denk veya daha fazladır.

Bu itibarla günümüzdeki binalar, Resûlullah (s.a.v.) dönemiyle fikhın tedvin ve oluşum dönemlerinde mevcut olan binalardan kemiyet, keyfiyet ve gelir açısından farklılık arz etmektedir. Kemiyet, keyfiyet ve gelir bakımından önceki döneme ait binalardan farklı olan modern binaların, zekât hukuku bakımından aynı hükme tabi olup olmayacağı ilerde irdelenecektir.

4.1.2. Bilek Gücüyle Çalıştırılan Aletlerden Makinelere Geçiş

Teknolojinin gelişmediği dönemlerde insanlar ihtiyaçlarını temin etmek amacıyla farklı yollardan yararlanmış, çağın imkânları nispetinde farklı teknikleri

kullanmışlardır. Hz. Peygamber dönemine gelindiğinde kişinin bilek gücüyle çalıştırdığı balta, keser, bıçkı, kazma, kürek ve benzeri aletlerin mevcut olduğu hadis rivayetlerinden ve tarih kaynaklarından anlaşılmaktadır. Balta, kazma, kürek ve benzeri aletler, gelir kazanmanın vasıtaları olmakla birlikte basit birer teknolojik malzemedir. Kişi bunları bilek gücüyle çalıştırdığından bunlardan kazanılan gelir, tabii olarak sınırlı kalmaktadır. Bunun için klasik fıkıh kaynakları bu tür malzemelerin zekâta tabi olmadığını söylemektedir.⁷¹⁰

Daha sonra sanayi ve teknoloji yavaş yavaş gelişmiş, ilerlemiş ve 20. asra gelindiğinde adeta sınır tanımaz bir hal almış; birkaç kişinin istihdam edileceği küçük atölyeler kurulduğu gibi, yüzlerce hatta binlerce işçi istihdam edebilen büyük fabrikalar da kurulmuştur. Bu fabrikaların içinde on binlerce hatta yüzbinlerce TL değerinde makineler vardır. Bu makineler, insan gücüne fazla ihtiyaç duymadan, seri bir şekilde, otomatik olarak çalışıp doğrudan üretim yapar ve sahibinin büyük miktarlarda gelir kazanmasına vesile olur. Bu makinelerin fıkhıdaki hükmü nedir? Bunların kendileri zekâta tabi mi değil mi? Zekâta tabi ise zekâtı nasıl verilir? Zekâta tabi değilse bu makinelerden kazanılan gelirin zekâtı ne oranda verilmelidir?

4.1.3. İhtiyaca Yönelik Kanatlı Hayvan Üretiminden Ticarî Üretime Geçiş

Sanayi Devrimi öncesi dönemlerde tavuk, hindi ve benzeri kanatlı hayvanlar ekseriyetle ev ihtiyacını karşılamak amacıyla besleniyor, piyasaya arz etmek maksadıyla yetiştirilmiyordu. Yüzlerce hatta binlerce tavuk, hindi ve benzeri kanatlı hayvanların beslendiği hayvan çiftlikleri de söz konusu değildi. Aksine insanlar kendi ev ihtiyacını karşılamak maksadıyla bu tür hayvanları yetiştiriyor ve tabii olarak ihtiyaç fazlasını da satıyorlardı, ancak bu satım işi fazla yaygın olmayıp sınırlıydı. Kanatlı hayvan besiciliği de müstakil bir geçim kaynağı değildi, bir meslek olarak yapılmıyordu, ticarî bir sektör haline gelmemişti, insanlar bunu diğer işlerine ilaveten yapıyorlardı.

Teknolojinin geliştiği, nakliye ve ulaşım araçlarının ortaya çıktığı, şehir nüfusunun yoğunlaştığı son zamanlarda diğer iktisadî alanlarda olduğu gibi, tavuk ve hindi besiciliği alanında da önemli gelişmeler olmuş; kanatlı hayvan çiftlikleri kurulmuş, tavukçuluk yaygınlaşarak bir sektör haline gelmiş, birçok kişi veya şirket

⁷¹⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 398.

ticarî amaçlı büyük tavuk veya hindi çiftlikleri kurmuştur. Bu çiftliklerde binlerce tavuk veya hindi beslenmekte, bunların kendileri, yavruları ve yumurtaları piyasaya arz edilip satılmakta ve bunlardan büyük miktarlarda gelir kazanılmaktadır.

Yaptığımız araştırmada 2 bin tavuğun beslendiği bir çiftlikte aylık olarak takriben 20 bin TL. gelir elde edilmektedir. Bundan 5 bin TL. çiftlik masrafına harcansa geride sahibine aylık ortalama 15 bin TL. kâr olarak kalır.⁷¹¹ Keza Güney Amerika kökenli "ameraucana" cinsi tavukların çifti 350 ile 450 TL. arasında satılabilmekte, bunların yumurtalarının tanesi ise 5 ile 10 TL. arasında satılmaktadır ki, bu tür tavukları besleyenler daha büyük miktarlarda gelir kazanmaktadır.⁷¹²

Tavuk kadar yaygın olmamakla birlikte hindi besiciliği de yaygınlaşarak önemli bir sektör haline gelmeye başlamış ve orta büyüklükteki bir hindi çiftliğinden aylık ortalama 15 – 20 bin TL. gelir elde edilebilmektedir.⁷¹³

Ticarî amaçlı kurulan çiftlikler tavuk ve hindi çiftlikleriyle sınırlı değildir. Zengin su kaynaklarının bulunduğu yerlerde büyük balık çiftlikleri de kurulmuştur. Bu çiftliklerden büyük miktarda para kazanılmakta, gelir elde edilmektedir. Keza fazla yaygın olmamakla birlikte at çiftlikleri, hatta solucan çiftlikleri kurulmuştur. Bu çiftlikler ticarî amaçlı olup birer zenginlik kaynağıdır.

Hz. Peygamber döneminde bahse konu ticarî çiftlikler bulunmadığından tabii olarak bunların zekâtıyla ilgili hususi hadisler söz konusu değildir. Ticarî amaçlı çiftliklerde beslenen tavuk ve hindi, amaç, miktar ve gelir bakımından evlerde ihtiyaç için beslenen tavuk ve hindilerden farklıdır. Buna rağmen zekât hukuku açısından bu ikisi aynı hükme mi tabi veya farklı mıdır? Farklı ise ticarî amaçlı olarak beslenen kanatlı hayvanlar hangi oran üzerinden zekâta tabi olacağı hususunda bilgi verilecektir.

Hz. Peygamber döneminde ulaşım vasıtaları ve teknolojik imkânlar bulunmadığından balıkçılık yaygın değildi, bir meslek olarak yapılmıyordu ve balık çiftlikleri söz konusu değildi. Teknolojik imkânların geliştiği, nakliye araçlarının yaygınlaştığı, balıkçılık yapmak için her türlü imkânın ortaya çıktığı asrımızda ise, büyük balık çiftlikleri kurulmuş, balıkçılık gelişerek yaygınlaşmış, bir meslek ve sektör haline gelmiştir.

⁷¹¹ <https://www.yenisafak.com/ekonomi/aylik-kazanci-dudak-ucuklatiyor-2473451> (13.12.2018)

⁷¹² <https://www.yenisafak.com/ekonomi/mavi-ve-yesil-yumurtalarin-tanesi-10-lira-2473016> (13.12.2018)

⁷¹³ <https://www.haberler.com/hindi-yetistiriciligi-girisimcisini-sevindirdi-6813687-haberi> (13.12.2018)

Önceki dönemlerde atlar çoğunlukla cihat veya yolculuk amacıyla besleniyordu. Asrımızda ise fazla yaygın olmamakla birlikte at çiftlikleri kurulmuş, bu çiftliklerde ticarî amaçlı farklı cinslerden yarış atları beslenip satılmaktadır. Yolculuk veya cihat için beslenen atlarla ticarî amaçlı beslenen atlar gelir açısından da amaç bakımından da birbirinden farklılık arz etmektedir. Yarış atları oldukça yüksek fiyatla satılmakta ve bunlardan büyük servetler kazanılmaktadır. TİGEM tarafından verilen bilgiye göre her yıl ortalama 240 baş safkan Arap tayının satışı yapılmaktadır. Bu yıl açık artırma usulüyle yapılan satışta elit tayların tanesi ortalama 153 bin TL'den alıcı bulmuş, en yüksek fiyatla satılan tay ise 300 bin TL'den satılmıştır.⁷¹⁴

4.1.4. İhtiyaca Yönelik Meyve ve Sebze Üretiminden Ticarî Üretime Geçiş

Meyve ve sebzeleri de iktisadî değeri ve amacı değişen mallar arasında mütalaa etmek mümkündür. Günümüzde üretilen sebze ve meyvelerin tüm türlerinin Resûlullah (s.a.v.) döneminde üretilip üretilmediğini kesin olarak bilemeyiz, ancak üretilen miktar açısından ve üretim amacı bakımından o dönemdeki üretim ile günümüzdeki üretimin birbirinden farklı olduğu bilinen bir husustur. O dönemde iş araçları ve iş makineleri mevcut olmadığından bir ailenin onlarca dönüm araziye ekip hasat etme imkânı olmadığı gibi, kamyon, tren, uçak ve gemi gibi nakliye araçları bulunmadığından büyük miktarda üretilen sebze ve meyveleri uzak şehirlere, uzak bölgelere gönderme imkânı da söz konusu değildi. Dolayısıyla özellikle kurutulamayan, uzun süre stoklama imkânı bulunmayan sebze ve meyveler tabii olarak sınırlı miktarlarda üretiliyordu. İnsanlar ekseriyetle kendi ev ihtiyaçlarını karşılamak için veya yakın çevrelerinde bulunan köy veya şehir halkına satmak üzere sınırlı ölçüde ticarî amaçlı üretim yapıyordu.

Zikrettiğimiz bu hususlardan dolayı sebze ve meyve, Sanayi devrimi öncesi dönemlerde önemli bir gelir kaynağı olamamış, üretimi sınırlı kalmış, ticarî amaçlı değil, ekseriyetle ev ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak üretilmiştir. Bu nedenle genel ekonomi içinde önemli bir miktara ulaşmamış ve buna bağlı olarak başta Şâfîiler olmak üzere ulemanın bir kısmı, zekâta tabi oluşu hadis rivayeti ile sabit olan hurma ile üzüm dışında kalan meyvelerle tüm sebze türlerinin zekâta tabi olmadığını söylerken, bir kısmı da meyve ve sebzelerin zekâta tabi olması için birtakım şartlar belirlemiştir. O dönemde yaşayan İslâm hukukçularından Mekhûl'un (112/730) konuyla ilgili söylediği,

⁷¹⁴ <http://www.milliyet.com.tr/ev-fiyatina-yaris-ati-ekonomi-2544534/> (16.12.2018)

"Yeşilliklerde zekât yoktur, ancak bunlar mal olursa o zaman zekâta tabi olur"⁷¹⁵ sözü de bu söylediklerimizi doğrular niteliktedir. Çünkü Mekhûl'un, "ancak bunlar mal olursa zekâta tabi olur" sözünden o dönemde yeşilliklerin yaygın olarak üretilmediği, üretildiği zaman da satılıp paraya veya başka ürünlere çevrilemediği ve örneğin buğday, arpa ve üzüm gibi kıymetli sayılmadığı anlaşılmaktadır.

Asrımızda ise teknoloji insanlara her türlü imkânı sunmuştur. Bu imkânlar vasıtasıyla bir ailenin yüzlerce dönüm araziye ekip hasat etmesi, satıp paraya çevirmesi mümkün hale gelmiştir.

Günümüz şartlarında sebze, meyve ve yeşilliklerden kazanılan gelir, hakkında hususi hadisler mevcut olup tüm İslâm bilginleri tarafından zekâta tabi olduğu kabul edilen buğday, arpa ve mısır gibi hububat ürünlerinden kazanılan gelirden daha fazladır. Çünkü buğday, arpa ve benzeri hububat ürünlerinden yılda bir sefer mahsul kaldırılırken, bir kısım yeşillikler, domates, biber, patlıcan ve benzeri sebzelerden yılda defalarca mahsul elde edilebilmektedir.

4.1.5. Köylü Modeli Hayvan Besiciliğinden Modern Besiciliğe Geçiş

Sanayi İnkılabı öncesi dönemlerde yapılan hayvan besiciliği modern yöntemlerle yapılan besicilikten farklıydı. O dönemde hayvanlar ekseriyetle evin et, süt ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla besleniyor, bunların bir kısmı da tabii olarak satılıyordu. Ancak teknolojik imkânlar mevcut olmadığından, o dönemde beslenen hayvanlar, günümüz şartlarına nazaran kemiyet bakımından daha sınırlı, keyfiyet bakımından verimi daha düşüktü. Sanayi Devrimi sonrasında teknolojik imkânlar geliştiğinden diğer alanlarda olduğu gibi, hayvancılık alanında da önemli gelişmeler olmuş; insanların bir kısmı eski minval üzere ev ihtiyacına yönelik hayvan beslerken, diğer bir kısmı ticarî amaçlı ve modern yöntemlerle hayvancılık yapmaktadır. Ticarî amaçlı beslenen sığırların bir kısmı biyoteknolojik yöntemler kullanılmak suretiyle ortaya çıkmıştır. Bu tür sığırların genetiği değişmiş, değeri yükselmiştir. Bunlar yerli sığırlardan daha cüsseli, daha erken zamanda yetişir ve süt bakımından daha verimlidir.

---

⁷¹⁵ San'ânî, *el-Musannef*, "Zekât", 31.

4.1.6. Zekat Hukuku Açısından Kiralık Gayrimenkuller

Bir konuda hadis rivayetleri bulunduğu takdirde fukâhâ çoğunlukla hadis bağlamında konuya bakar, görüşler de buna göre ortaya çıkar. Bir mesele hakkında hadis rivayetleri bulunmadığı durumlarda ise kıyas ve İslâm bilginlerinin konuya bakışları devreye girer, meselenin hükmü de buna göre belirlenir.

4.1.6.1. Kiralık Gayrimenkullerin Zekâtıyla İlgili Görüşler

Kiralık gayrimenkullerin zekâtıyla ilgili hususi hadis rivayetleri bulunmadığından çağdaş fıkıhçılar bunların zekâtı konusunda farklı görüşler beyan etmiştir. Bu görüşlerden öne çıkanlar üç başlık altında toplanabilir:

4.1.6.1.1. Gayrimenkullerin Gelirini 1/40 Oranında Zekâta Tabi Tutanlar

Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan veya vasıfları ve ekonomik değeri değişen mal varlıkları, Hz. Peygamber döneminde mevcut olmadığı gibi, fıkıhın tedvin ve oluşum dönemlerinde de bulunmamaktaydı. Fıkıhın tedvin ve oluşum dönemiyle Hz. Peygamber'in dönemindeki ekonomik şartlar benzerdi. Bu nedenle o dönemlerde yaşayan İslâm hukukçularının bir kısmı zekât mallarını, nasslarda zekâta tabi olduğu beyan edilen malî varlıklarla sınırlı tutmuş, daha sonra gelen muasır fıkıhçıların bir kısmı da onları takip etmiştir. Zekât mallarını hadislerde zekâta tabi olduğu beyan edilen malî sektörlerle sınırlı tutan fıkıhçılara göre kiralık binaların kıymetinde zekât yoktur. Bunların geliri, nisap ve yillanma şartıyla 1/40 oranında zekâta tabidir.

Bu görüşü Şevkânî⁷¹⁶ ve Sıddîk Hasan Hân⁷¹⁷ benimsemektedirler.

İslâm Fıkıh Akademisi'nin 22-28 Aralık 1985 tarihlerinde düzenledikleri ikinci dönem toplantısında da bu yönde karar alınmıştır.⁷¹⁸ Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından verilen fetvadın Kurulun da bu kanaatte olduğu anlaşılmaktadır. Kurulun konuyla ilgili fetvası şöyledir: “Bir yıllık borcu ve aslî ihtiyaçları dışında 80.18 gr. altını veya bu miktar değerinde malı yahut parası olan kimseler, dinen zengin sayılır. Kira gelirlerinin zekâta tabi diğer mal ve gelirlerle birlikte, temel ihtiyaçlar ve borçlar çıktıktan sonra nisap miktarına (80.18 gr. altın veya değeri) ulaşması ve üzerinden bir

⁷¹⁶ Şevkânî, *es-Seylü'l-Cerrar*, s. 237.

⁷¹⁷ Sıddîk Hasan Han'ın Künyesi Ebû't-Tayyib'dir. Tam ismi Muhammed Sıddîk Bahâdır Hân'dır. 1832'de Hindistan'ın Bereyli şehrinde doğmuş, Kannev kentinde yaşamış, birçok dini eser yazmış, 1889 tarihinde vefat etmiştir. (Birişik, Abdülhamit; Eren, A. Cüneyt, “Sıddîk Hasan Han”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 92.)

⁷¹⁸ Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, s. 149.

yıl geçmesi hâlinde kırkta bir (% 2,5) oranında zekâtının verilmesi gerekir.”⁷¹⁹ Hacı Mehmet Günay da bu görüşü benimsemektedir.⁷²⁰

Bu görüşü savunanlar, kendi görüşlerini klasik dönemde Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî fukahâsının ekseriyeti tarafından kiralık binaların zekâtıyla ilgili belirtilen görüşlere dayandırmaktadırlar.⁷²¹ Şâfiî konuyla ilgili, “ticaret amacıyla satın alınmayan mallarda, kişinin gelir elde etmeye yönelik olan evleri veya hamamlarında zekât yoktur. Üzerinden yıl geçmediği sürece bunların gelirinde de zekât vacip olmaz” demektedir.⁷²²

4.1.6.1.2. Gayrimenkulleri Ticarî Servet Kabul Edenler

İslâm bilginlerinin bir kısmı kiralık gayrimenkulleri ticarî eşya hükmünde kabul etmektedirler. Bunlara göre kiralık binalar ticarî eşya hükmünde olup hem kendileri hem de gelirleri 1/40 oranında zekâta tabidir. Bu görüşe göre kiralık binanın kıymeti hesaplanır, bundan kazanılan gelir de kıymetine ilave edilerek toplamından 1/40 nispetinde zekât verilir.⁷²³

Bu görüşü, dört mezhebe mensup fukahâdan, Şia ve Hâdeviyye imamlarından ve çağdaş âlimlerden savunanlar vardır. Hanbelî âlimlerinden Ebû'l-Vefâ İbn Akîl ile İbn Kayyim el-Cevzî bu kanaati taşımaktadırlar. Bunlara göre kiraya verilen mallar geliriyle birlikte zekâta tabidir.⁷²⁴ Eşheb (204/820)⁷²⁵, İmam Mâlik'ten de böyle bir rivayet nakledildiğini söylemektedir.⁷²⁶ Hâdeviyye mezhebinden Zeydiyye Şiası, İmam Hâdi ve İmam el-Müeyyid Billâh⁷²⁷, çağdaş fıkıhçılardan da Refik Yunus el-Mısırî ve Münzir Kahf bu görüşü benimsemektedirler.⁷²⁸

Muasır fıkıhçılardan İbrahim Fuad da kiralık binalarla sanayi tesislerinin kıymetinden zekât verilmesinin gerekli olduğunu düşünmekte olup konuyla ilgili şunları

⁷¹⁹ <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/400/kira-gelirleri-zekata-tabi-midir-> (18.03.2019)

⁷²⁰ Günay, Hacı Mehmet, “Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2017, s. 597

⁷²¹ Çufeylî, *Nevâzilü'z-Zekât*, s. 127.

⁷²² Şâfiî, *el-Ümm*, II, 409.

⁷²³ Muhâcine, Hüseyin Velid, *Zekâtü'l-İkâr Mefhumuhâ ve Ahkamuhâ el-Fıkhiyye*, b.y., 2006, s. 148.

⁷²⁴ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, I, 467; Âdil Abdullah, Halil Hani, *Zekâtü'l-Müsteğallât fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Nablus 2007, s. 73.

⁷²⁵ Eşheb Kahire'de doğdu. İsmi Miskin lakabı Eşheb'dir. Mâlik b. Enes, Leys b. Sad, İbn Lehia ve Süfyan b. Uyeyne'den hadis rivayet etmiştir. Fıkıh ilminde Mâlik'in talebesi İbn Kasım'dan daha ileri bir seviyede olduğu söylenir. Şâfiî onun hakkında “Mısır onun gibisini çıkarmamıştır, keşke bazı aşırılıkları olmasaydı” der. (Kallek, Cengiz, “Eşheb el-Kaysî”, *DİA*, İstanbul 1995, XI, 462.)

⁷²⁶ Muhâcine, *Zekâtü'l-İkâr*, s. 149.

⁷²⁷ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, I, 467-470.

⁷²⁸ Âdil Abdullah, *Zekâtü'l-Müsteğallât*, s. 75.

söylemektedir: “Asrımızda bilfiil gelir getirip büyüyen ve fikhî içtihatların yapıldığı sırada bilinmeyen nema sahibi malları da zekâta dâhil etmemiz gerekir. Zira bunlar gelir temin etme maksadı ile kurulmuş tesisler, edinilmiş mallardır. Bu tesisler, tamamen sermayeyi büyütme, genişletme ve kâr etme gayesine dayalı olan mallardır. Bu gibi malları bir demircinin tezhâğı, bir marangozun aletleri ile kıyaslamamız mümkün değildir. Binaenaleyh bu malları da büyüyen mallar cinsinden kabul ederek bunların kendilerinden zekât vermek gerektiğini savunuyoruz. Zira bu tesisler ve binalar, birer zenginlik kaynağıdır, asli ihtiyaçları temin etmek amacıyla edinilmiş mallar değildir.”⁷²⁹

Çağdaş fıkıhçılardan Yunus Vehbi Yavuz da kiralık binalarla ticarî araçların kıymetinden zekât verilmesinin gerekli olduğu konusunda şunları söylemektedir: “İslâm şeriatı büyüyen ve gelir getiren mallardan zekât vermeyi farz kılmıştır. Koyun, deve, sığır gibi canlı varlıklar süt, peynir, yağ ve yün gibi ürünleri üretiyor, bu suretle sahibine gelir sağlıyorlar. Bu sebeple hem kendilerinden hem de ürünlerinden zekât vermek gerekiyor. Sinaî tesislerle büyük binalar ve büyük nakliye araçları da üretim araçlarıdır, fakat bunlar cansızdır. Hem bunların ürettikleri ürünlerle sağladıkları gelirler zekâta tabi olan hayvanlara nispetle kat kat fazladır, hem de kendileri mülk olarak daha değerlidir. Hayvanların hem kendilerinden hem de ürünlerinden ve gelirlerinden zekât alınıyor da sanayi tesisleri, kazanç için inşa edilmiş büyük bina ve nakliye araçlarının hem kendilerinden hem de ürettikleri mallardan ve sağladıkları gelirlerden neden zekât vermek gerekmesin? Koyunların bizzat kendilerinden ve ürünlerinden zekât alınıp da kocaman apartmanlar, gökdelenler, tırlar ve sanayi tesislerinden zekât almamak, İslâm’ın vergi adaleti ile birleştirilemez.”⁷³⁰

Bu görüşü savunanlar şu delillere dayanmaktadırlar:

1. Mallar arasında ayırım yapmadan genel anlamda zekâtın vacip olduğuna delalet eden umumi nasslar. Bu nasslar malî sektörler arasında ayırım yapmadığından ticaret mallarına şamil geldiği gibi, kiralık mallara da şamildir.⁷³¹

2. Kiralık binaları ticaret malına kıyas etmek.⁷³² Bu görüşü savunanlara göre malı satmak suretiyle para kazanmakla kiraya vermek suretiyle gelir elde etmek

⁷²⁹ Yavuz, *İslâm’da Zekât Müessesesi*, s. 201.

⁷³⁰ Yavuz, *İslâm’da Zekât Müessesesi*, s. 202.

⁷³¹ Âdil Abdullah, *Zekâtü'l-Müsteğallât*, s. 76.

⁷³² Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, I, 480.

arasında fark yoktur. Ticarî servetin zekâta tabi olmasının illeti nemadır.⁷³³ Bu illet kiralık binalarda da mevcuttur. Öyleyse kiralık binalar da ticarî servet gibi zekâta tabidir.⁷³⁴ Çünkü hüküm yokluk ve varlık bakımından illete tabidir; illet varsa hüküm de vardır, illet yoksa hüküm de yoktur.⁷³⁵

3. Kiralık gayrimenkulleri kiralık takılara kıyas yapmak.⁷³⁶ Hanbelî mezhebine göre kullanılan takılarda zekât yoktur, ancak takılar kiralık olursa zekâta tabi olur. Sebebi, bu şekilde kullanılan takıların şahsi kullanımdan çıkıp nâmi mala dönüşmesidir.⁷³⁷ İmam Mâlik ve ashabının ekseriyetine göre de kiralık takılar zekâta tabidir.⁷³⁸ Kiralık binalar da nâmi mallar olduğundan zekâta tabi olmalıdır.⁷³⁹

4.1.6.1.3. Gayrimenkulleri Ziraî Araziye Kıyas Etmek

Çağdaş hukukçuların bir kısmı kiralık gayrimenkulleri ziraî araziye kıyas etmektedir. Böyle düşünen İslâm bilginlerine göre kiralık gayrimenkullerin zekâtı, toprak mahsullerinin zekâtı gibidir. Binaların kendileri zekâta tabi değil, geliri % 10 nispetinde zekâta tabidir. Bu gelirin zekâtında nisap gerekli, yıllanma şart değildir.⁷⁴⁰

Çağdaş İslâm bilginlerinden Muhammed Ebû Zehre, Abdülvahhab Hallâf, Abdurrahman Hasan, Hasaneyn Mahlûf, Mustafa Zerkâ, Abdullah Nâsıh Ulvân⁷⁴¹, Yusuf Karadâvî⁷⁴², Hayrettin Karaman⁷⁴³ ve Mehmet Erkal bu görüşü benimsemektedirler.⁷⁴⁴

Bu görüşü savunanların delili kıyastır. Böyle düşünen İslâm bilginleri kiralık gayrimenkulleri aralarındaki benzerlikten dolayı ziraî araziye kıyas yapmaktadırlar.⁷⁴⁵

⁷³³ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 118.

⁷³⁴ Muhâcine, *Zekâtü'l-İkâr*, s. 150.

⁷³⁵ Zerkâ, Ahmed b. Muhammed, *Şerhü'l-Kavâidi'l-Fıkhiyye*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1989, s. 483; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, II, 864.

⁷³⁶ Muhâcine, *Zekâtü'l-İkâr*, s. 149.

⁷³⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 9.

⁷³⁸ İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed en-Nemrî el-Kurtubî, *el-Kâfi Fî Fıkhi Ehli'l-Medine el-Mâlikî*, Mektebetü Riyad el-Hadîse, Riyad 1978, I, 286.

⁷³⁹ Âdil Abdullah, *Zekâtü'l-Müsteğallât*, s. 76.

⁷⁴⁰ Muhâcine, *Zekâtü'l-İkâr*, s. 152.

⁷⁴¹ Muhâcine, *Zekâtü'l-İkâr*, s. 152.

⁷⁴² Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, I, 479.

⁷⁴³ Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, I, 143.

⁷⁴⁴ Erkal, *Zekât, İlmihal, -İman ve İbadetler-*, I, 463.

⁷⁴⁵ Muhâcine, *Zekâtü'l-İkâr*, s. 152.

Muhammed Ebû Zehre, Abdülvahhab Hallâf ve Abdurrahman Hasan, 1952'de Şam'da gerçekleştirilen zekât konferansında bu konuyu ele alarak binaları iki kısma ayırmışlardır:

A. Sahibinin ikameti için olan binalar. Bunlarda fukahânın dediği gibi zekât yoktur.

B. Gelir getirmeye yönelik olan binalar. Bunlar zekâta tabidir. Her ne kadar önceki fukahâ evlerin zekâta tabi olmadığını söylemiş ise de böyle söylemekle biz onlara muhalefet etmiş olmayız. Zira onların döneminde kiralık evler yaygın olmayıp nadir idi. Evlerin büyük bir kısmı ev sahibinin barınmasına yönelikti. Hal böyle olunca evlerin gelir getirmesi nadir bir durum olduğundan fukahânın dikkatini çekmemiş, fukahâ nadir olan bu duruma itibar etmemiştir. Çünkü hüküm yaygın ve galip olan durumlara göre verilir, nadire itibar edilmez, nadir olan bir şeyin şeriatta hükmü yoktur.⁷⁴⁶ Nitekim fıkıhçılar bu hususu “*Galip ve yaygın olana itibar edilir, nadire itibar edilmez.*”⁷⁴⁷ ifadesiyle külli bir kaide olarak benimsemektedir. Çağımızda ise binaların bir kısmı ikamet için yapılırken, önemli bir kısmı da kiraya vermek ve gelir kazanmak amacıyla yapılmaktadır. Kiraya verilen bu evler veya işyerleri sahibine önemli ölçüde gelir kazandırmaktadır. Ayrıca kiralık binaların benzerleri olan tarım arazilerinden zekât alınmaktadır. Öyleyse bu binalardan zekât almak adalettir, zekât almamak benzer olan iki şey arasında ayırım yapmaktır ki bu da caiz değildir.⁷⁴⁸

Bu tür gayrimenkullerden alınacak zekât miktarına gelince, bu konuda Hz. Peygamber'in tatbik ettiği uygulaması esas alınmalıdır. Hz. Peygamber bölünme kabul etmediği için gayrimenkul malın sadece gelirinden 1/10 veya 1/20 nispetinde zekât alıyordu. Menkul malların ise hem kendilerinden hem de gelirinden 1/40 oranında zekât alıyordu. Buna göre binalar ve sanayi aletlerinin sabit olanlarının zekâtı, gelirlerinden alınır, ana maldan alınmaz. Masraflar çıkarıldıktan sonra sâfi gelir biliniyorsa zekât, sâfi gelirden % 10, sâfi gelir bilinmiyorsa toplam gelirden % 5 oranında zekât verilir.⁷⁴⁹

Bu görüşü benimseyenlerden Karaman da konuyla ilgili şunları söylemektedir: “Zekâtтан muaf tutma prensibini, otobüs, uçak, gemi, kiraya verilen ev, düğün salonu ve

⁷⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 189.

⁷⁴⁷ Zerkâ, *el-Medhalu'l-Fıkhiyyu'l-Âmm*, II, 1008.

⁷⁴⁸ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, I, 478.

⁷⁴⁹ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, I, 478.

fabrika gibi mallara teşmil uygun görülmemektedir. Çünkü bu mallar dünden farklı olarak günümüzde yaygınlaşıp mühim gelir kaynakları arasına girmiştir. Dolayısıyla sâfi gelirinden 1/10 veya gayri sâfi gelirinden 1/20 nispetinde zekât verilmesi gerekir.”⁷⁵⁰

Emrullah Dumlu da bu görüşü tercih ederek konuyla ilgili şu açıklamaya yer vermektedir: “Maaş, ücret ve serbest meslek kazançları ile gayrimenkullerden elde edilen kira gelirleri kaynak bakımından farklılık arz etmektedir. Maaş, ücret ve serbest meslek gelirlerinin kaynağı emek iken, kira gelirlerinin kaynağı sermayedir. Modern ekonomi sisteminde emeğe dayalı gelir ile sermayeye dayalı gelir farklı kabul edilerek sermayeye dayalı gelirin daha güvenli, daha istikrarlı olduğu kabul edilmektedir. Sermayenin asılları olan gayrimenkuller de bir ekonomik değerdir. Dolayısıyla zekât konusunda emekten gelen gelir ile sermayeden gelen gelir arasında ayırım yapılarak kira gelirinin 1/10 veya 1/20 oranında zekâta tabi tutmak daha isabetli olur. Bu durumda herkese gücü nispetinde sorumluluk yükleneceğinden daha âdil daha eşit davranılmış olur. Kendileri de önemli bir ekonomik değer olan sermayenin asıllarından zekât alınmadığı takdirde, emekten gelen gelir ile sermayeden gelen gelirden eşit oranlarda zekât alınmış olur. Bu durumda sermaye sahiplerinin lehine bir tablo ortaya çıkar ki bu da zekât verme konusunda eşitsizliğe sebep olur.”⁷⁵¹

4.1.7. Değerlendirme

Burada kiralık gayrimenkullerin zekâtıyla ilgili bir değerlendirme yapmak gerekirse şunlar söylenebilir: Kiralık binaların gelirini yıllanma şartıyla % 2.5 nispetinde zekâta tabi tutanların görüşüne şu nedenlerden dolayı katılmıyoruz:

1. Bu görüşü savunanlar, zekâta tabi malları, hadislerde zekâta tabi olduğu beyan edilen mallarla sınırlı tutup, bunların dışında kalan malların, gerek nâmi olsun gerek olmasın zekâta tabi olmadığını savunmaktadırlar. Oysa zekât ile ilgili genel nasslar, geliri olan her türlü malî varlığın zekâta tabi olduğuna delalet etmektedir. Keza herhangi bir mal türü için hususi hadislerin olmayışı, o malın zekâta tabi olmadığı konusunda yeterli delil addedilmez.

⁷⁵⁰ Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, I, 143.

⁷⁵¹ Dumlu, *Ticaret mallarının Zekâtı*, s. 182, 183.

2. Bu görüşe göre zekât toplandığı zaman zekât verenler arasında eşitsizlik meydana gelir. Misal olarak 40 koyunu olan bir kişiden bir koyun zekât olarak alındığı halde, on dairesi olan kişiden zekât alınmıyor. Oysa bugün (23.04.2019) itibariyle 40 koyunun değeri ortalama 25 ile 35 bin TL iken⁷⁵², on dairenin ortalama değeri 1.5 (bir buçuk) milyon ile 2.5 (iki buçuk) milyon TL arasında bir meblağa tekabül etmektedir. Buna göre koyun sahibine nazaran 60 veya 80 kat daha zengin olan daire sahibi zekâttan muaf tutulurken, koyun sahibinden zekât alınmıyor. Bu da teklif bakımından insanların eşit oluşu ilkesine, zekâtın hikmetine ve teşri hedeflerine aykırıdır.

Kiralık gayrimenkulleri ticarî servet kabul eden ikinci görüş ise, delil açısından tutarlı sayılabilir. Bu görüşü savunanların da dedikleri gibi, kiralık binaları ticaret malına kıyas yapmak caizdir. Çünkü kiralık binalar, zekâtın vücup illeti olan gelir getirme konusunda ticaret mallarıyla ortak özelliğe sahiptir. Aradaki fark, birinde malın el değiştirmesi suretiyle gelir getirmesi, diğerinde el değiştirmeden kiraya verilmek suretiyle gelir getirmesidir.

Biz kiralık gayrimenkullerin sâfi gelirinden yıllanması beklenmeden 1/10 oranında zekât verileceğini söyleyenlerin görüşüne iştirak ederek, zikredeceğimiz nedenlerden dolayı bu görüşün daha isabetli olduğunu söyleyebiliriz:

1. Kiralık binalar, gayrimenkul olması hasebiyle Hz. Peygamber'in kendisinden zekât aldığı malî sektörler arasında en fazla ziraî araziye benzemektedir. Dolayısıyla kiralık binaları tarlaya kıyas edip sâfi gelirini 1/10 nispetinde zekâta tabi tutmak daha isabetli olur. Erkal da, "Hz. Peygamber ve sahâbenin zekât uygulaması içerik ve amaç bakımından incelendiğinde, bina, salon, ev ve dükkân gibi taşınmazların kira gelirinin, arazi ürünlerine kıyas edilmesi tutarlı görünmektedir"⁷⁵³ diyerek bu hususa vurgu yapmaktadır.

2. Kiralık gayrimenkullerin ana sermayesinden zekât alındığı zaman her yıl binanın yeniden kıymetlendirilmesi icap ettiğinden kısmen de olsa mal sahibi için malî bir külfet veya zorluk doğurabilir.

---

⁷⁵² İnternette bir sitede yayınlanan bir ilana göre kuzulu ve gebe olmayan altı aylık ile iki yaşındaki koyunların fiyatı 500 ile 900 lira arasında değişmektedir. <https://www.sahibinden.com/hayvanlar-alemi-kucukbas-hayvanlar-koyun?pagingOffset=140> (23.04. 2019)

⁷⁵³ Erkal, *Zekât, İlmihal, -İman ve İbadetler-*, I, 463.

3. Kiralık gayrimenkullerin gelirinden zekât verildiği takdirde, gelire orantılı olarak zekât verileceğinden mal sahibinin aleyhine bir durum söz konusu olmaz.

4. Kiralık gayrimenkullerin sâfi gelirinden yıllanması beklenmeden 1/10 nispetinde zekât verildiği takdirde zekât verenler arasında adaletsizlik meydana gelmez. Zira arazi sahibi tarlasından kaldırdığı mahsulün zekâtını 1/10 nispetinde verdiği gibi, kiralık gayrimenkullerin sahibi de kazandığı gelirin 1/10'nu zekât olarak verir. Bu yapılmadığı takdirde gayrimenkul sahipleri arazi sahiplerine nispeten avantajlı bir duruma gelebilir ve zekât verenler arasında eşitsizlik hâsıl olur. Çünkü tarlasından bir ton buğday⁷⁵⁴ kaldıran çiftçi, hasat günü 1/10 oranında zekâtını verirken, gayrimenkullerinden aylık olarak on binlerce lira gelir kazanan emlak sahibi, gelirinin üzerinden bir yıl geçtikten sonra 1/10 veya 1/40 nispetinde zekâtını verir. Bu eşitsizliğin meydana gelmemesi için gayrimenkulün sâfi gelirinden yıllanması beklenmeden 1/10 nispetinde zekât vermek gerekir.

5. Kiralık binaların her biri önemli birer servet olup geliri olan nâmi mallardır. Hadis rivayetlerinde geliri olup da asıllarından/ana sermayeden zekât alınmayan ve sadece gelirinden 1/40 oranında zekât alınan herhangi bir mal türü bulunmamaktadır. Bu nedenle kiralık binaların ticaret malına veya tarlaya kıyasla zekâtlandırılması daha doğru, daha isabetlidir.

Netice itibariyle zekât hukuku açısından kiralık binaların sâfi gelirinden 1/10 veya sâfi geliri kıymetine ilave edilerek toplamından 1/40 nispetinde zekât verildiği takdirde mal sahibinin zekât mesuliyetinden kurtulacağı kolaylıkla söylenebilir. Kişi böyle yapmayı sadece kira gelirinden 1/40 oranında zekâtını verirse zekât mesuliyetinden kurtulacağı kuşku/tartışmalıdır. Zira İslâm hukukunda iki türlü zekâtlandırma sistemi bulunmaktadır; ya sermaye ve kâr/gelirle birlikte bütün servetten 1/40 oranında ya da sadece üründen/gelirden 1/10 veya 1/20 oranında zekât alınmaktadır.

4.1.8. Zekât Hukuku Açısından Ticarî Amaçlı Meyve ve Sebzeler

Sanayi ve teknolojinin gelişmediği dönemlerde sebze, meyve ve yeşillikler çoğunlukla ev ihtiyacını karşılamak üzere üretiliyordu. Sanayi ve teknolojinin geliştiği, tarım için her türlü imkânın vücut bulduğu, her türlü ürünü uzak yer ve bölgelere

⁷⁵⁴ Bir ton buğdayın kıymeti 830 ile 850 lira arasındadır. (tarih, 15.09.2016)

taşıyan nakliye araçlarının icat edildiği asrımızda ise meyve ve sebzelerin büyük bir kısmı ticarî amaçlı üretilerek satılmaktadır. Zekât hukuku açısından ihtiyaç için üretilen ürünlerle ticarî amaçlı ürünler birbirinden farklıdır. Bu nedenle klasik dönemde yaşayan fukahânın ekseriyeti hurma ile üzüm dışında kalan ve ev ihtiyacına yönelik üretilen meyve, sebze ve yeşilliklerin zekâta tabi olmadığı yönünde görüş belirtmişlerdir.

Ticarî amaçlı üretilip satılan meyve, sebze ve yeşillikler nisaba ulaştığı takdirde zekâta tabidir. Çünkü niyet ve kullanım amacı malın zekâta tabi oluşunda etkilidir. Sanayi Devrimi öncesi dönemlerde yaşayan fukahâdan bu hususa dikkat çekenler de vardır. İbn Âbidîn konuyla ilgili, "*Kişi zekâta tabi olmayan şeker kamışı, ot ve benzeri ürünleri tarlasında ekip satarsa bunlardan onda bir (1/10) veya yirmide bir (1/20) öşür vermesi gerekir.*"⁷⁵⁵, Ata el-Horâsânî, "*Ceviz, badem, baklalar ve tüm yeşilliklerde öşür yoktur, ancak bunlardan satılan olup da parası 200 dirhem veya daha fazla bir miktara ulaşırsa bunda zekât vardır.*"⁷⁵⁶, Mekhûl, "*Yeşilliklerde zekât yoktur, ancak bunlar mal olursa o zaman zekâtı vacip olur.*"⁷⁵⁷ demektedirler. Mekhûl'ün "ancak bunlar mal olursa o zaman zekâtı vacip olur" sözünden o dönemde en azından Mekhûl'ün yaşadığı çevrede yeşilliklerin maliyet açısından fazla bir önem taşımadığı ve bunların çokça üretilmediği anlaşılmaktadır.

Suudi Arabistan, Ürdün ve Mısır gibi ülkelerde de Ebû Hanife'nin görüşü esas alınarak bütün toprak ürünleri zekâta tabi sayılmaktadır.⁷⁵⁸

Sanayi Devrimi öncesinde yapılan ziraî üretim ile sonrasında yapılan ziraî üretim arasında farklılık söz konusu olup, günümüz şartlarında üretime parasal harcama yapılmaktadır. Bu nedenle tarımsal ürünlerin, gübre parası, ücretli olduğu takdirde su parası, işçilik, mazot ve üretim için yapılan diğer tüm parasal harcamalar çıkarılmadan 1/20 veya tüm harcamalar çıkarıldıktan sonra ele geçen sâfi gelirden 1/10 oranında zekâtı verilebilir. Ancak yapılan harcamalar, toprağın cinsine, arazi yapısına, iklim şartlarına, ürünlerin cinsine ve arazinin şehir merkezine yakın veya uzaklığına göre değişiklik arz ettiğinden yapılan tüm parasal harcamalar çıkarıldıktan sonra sâfi gelirden 1/10 nispetinde zekât verilmesinin daha âdil, daha isabetli olduğu söylenebilir. Hz. İbn Abbâs, İbn Ömer ve Mekhûl da ekin için yapılan parasal harcamaların çıkarılabileceğini

⁷⁵⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 268.

⁷⁵⁶ Kureşî, *Kitabu'l-Harac*, s. 164; San'ânî, *el-Musannef*, "Zekât", 31.

⁷⁵⁷ San'ânî, *el-Musannef*, "Zekât", 31.

⁷⁵⁸ Erkal, "Öşür", *DİA*, XXXIV, 98.

söylemektedirler. Hatta İbn Ömer kişinin ailesinin ihtiyaçları için borçlandığı borcunu da mahsulden düşebileceğini ifade eder.⁷⁵⁹

4.1.9. Zekât Hukuku Açısından Ticarî Çiftlikler

Hz. Peygamber, fıkhnın tedvin ve oluşum dönemiyle Sanayi inkılabının gerçekleştiği yakın zamanımıza kadar tavuk, hindi ve benzeri kanatlı hayvan besiciliği yaygın değildi. Bu nedenle bunların zekâtıyla ilgili hadis rivayetleri bulunmadığı gibi, klasik dönemde yaşayan müçtehitler de bunların zekâtı konusunda hususi görüşler beyan etmemiş,⁷⁶⁰ ancak deve, sığır ve küçükbaş hayvanlar dışında kalan katır, vahşi hayvanlar ve kuş türü hayvanların geliri olmadığı veya az olduğu gerekçesiyle zekâta tabi olmadığı yönünde genel anlamda görüşler beyan edilmiştir.⁷⁶¹

Günümüzde kendilerini, yavrularını ve ürünlerini piyasaya arz etmek üzere yetiştirilen kanatlı hayvanlar ticaret malı kapsamına girmektedir. Muasır İslâm bilginleri arasında bunların ticarî mallar gibi zekâta tabi olacağı konusunda önemli bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır.⁷⁶² Endüstriyel Hayvan Besiciliği konusunda da anlatılacağı gibi, kendilerini ve yavrularını satmak maksadıyla beslenen deve, sığır ve küçükbaş hayvanlar, Hanefî, Hanbelî ve Şâfî mezhebinin bir kavline göre ticaret malı sayılıp kıymeti üzerinden zekâta tabi olacaktır. Kendilerini ve ürünlerini satmak amacıyla yetiştirilen kanatlı hayvanlar da aynı hükme tabidir. Zeydiyye fukahâsından el-Hâdî ve el-Müeyyid bi'l-Lallah da ticarî amaçlı beslenen kanatlı hayvanların ticarî mal kapsamında olduğunu söylemektedirler.⁷⁶³ Kâsânî de nâmi olup gelir elde etmek amacıyla bulundurulan her türlü malın zekâta tabi olduğunu, ticaret amacıyla beslenen hayvanların da ticarî servet hükmünde değerlendirileceğini söylemektedir.⁷⁶⁴

Çiftliklerde ticarî amaçlı beslenen sadece tavuk ve hindi gibi kanatlı hayvanlar değildir. Günümüzde ticarî amaçlı sektörlerden biri de balıkçılıktır. Balıkçılık biri su havuzları veya baraj gibi sularda bir süre beslendikten sonra satılan, diğeri de beslenmeden avlanıp satılan olmak üzere iki kısımdır. Bu nedenle zekât hukuku açısından balıkçılığı iki kategoriye ayırmak mümkündür:

⁷⁵⁹ Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, II, 174.

⁷⁶⁰ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, I, 430.

⁷⁶¹ İbn Kudame, *el-Muğni*, II, 373; Cezerî, *el-Fıkhu alel-Mezâhibi'l-Erbaa*, I, 609.

⁷⁶² Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s. 592.

⁷⁶³ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, I, 431.

⁷⁶⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 436.

a) Balık çiftliklerinde yetiştirilen balıklar.

Balık çiftliklerinde beslenen balıklar ticaret malı kapsamına girmektedir. Çünkü burada yetiştirilen balıklar satılmak üzere satın alınır, su havuzlarında bir süre beslenir, yavruları alınmak suretiyle çoğaltılır ve belli bir büyüklüğe ulaştıktan sonra toptan veya perakende olarak satılır. Çiftliklerde beslenen tavuk, hindi, balık ve benzeri hayvanların, bir esnafın satmak üzere satın aldığı beyaz eşya, gıda maddesi veya diğer ticarî eşyadan farkı, bunların bir süre besleniyor olmasıdır. Bu da çiftliklerde beslenen tavuk, hindi ve balıkların zekâtтан muaf olmasını gerektirmez. Diğer ticarî eşya satın alınır, daha sonra müşteri oldukça kâr ile satılır. Çiftliklerde beslenen tavuk, hindi ve balıklar ise bir süre beslendikten sonra satılır. Buna karşılık bunların kâr oranı daha fazladır veya daha fazla olabilir. Çünkü kişi balık yavrularını veya tavuk civcivlerini bir sefer satın alır ve bunlar yumurtlamak suretiyle daima çoğalır.

Balıklar için yapılan masraflar çıkarıldıktan sonra havuzdaki balıklar kıymetlendirilir, bunlardan kazanılan para da kıymetine ilave edilerek toplamından 1/40 nispetinde zekât olarak verilir.

b) Deniz, baraj, göl veya akarsularda avlanıp satılan balıklar.

Deniz, baraj, göl veya akarsularda avlanıp satılan balıklar, çiftliklerde beslenen balıklardan farklıdır. Çiftliklerde beslenen balıklar, satın alınıp bir süre beslendikten sonra satılırken; deniz, baraj, göl veya akarsularda avlanan balıklar satın alınmıyor, beslenmek için bunlara emek harcanmıyor ve parasal masraf yapılmıyor. Dolayısıyla bunların zekât nispeti daha yüksek olmalıdır.

Nakliye ve ulaşım araçlarının bulunmadığı, teknolojik imkânların mevcut olmadığı Sanayi Devrimi öncesi dönemlerde ticarî amaçla yaygın olarak balıkçılığın yapılmadığını izah etmeye hacet olması gerek. O dönemde balıkçılık ekseriyetle ev ihtiyacı için yapılıyor veya deniz, göl ve akarsu kaynakları çevresinde ibtidâî yöntemlerle sınırlı ölçekte balık avlanıp etraftaki insanlara satılıyordu. Bu da günümüz şartlarına nazaran gayet sınırlıydı, sadece deniz veya göl çevrelerinde yaşayan insanların bir kısmı tarafından yapılıyordu. Balıkçılık nadir olduğundan fıkıh kaynaklarının ekseriyeti balıkların zekâtı konusuna değinmemiştir. Bu konuya temas eden kaynaklar da o dönemin şartlarına bağlı olarak balıkların zekâta tabi olmadığı yönünde görüşler belirtmiştir.

Denizden çıkan ziynet eşyası (hilye) ile amberde beşte bir (1/5) zekât vacip olduğunu söyleyen Ebû Yusuf de ziynet eşyası ile amber dışında denizden çıkan diğer ürünlerde zekâtın vacip olmadığını söylemektedir. Onun naklettiğine göre İbn Ebî Leylâ ile Ebû Hanife süs eşyası (hilye) ile amber de dâhil denizden çıkan ürünlerin zekâta tabi olmadığını söylemektedirler.⁷⁶⁵

İbn Kudâme de balıkların zekâta tabi olmadığı konusunda şunları söylemektedir: “Ulemanın tamamı balıkların zekâta tabi olmadığına inanmaktadır. Çünkü balıkların zekâta tabi olduğuna dair ne nass ne de icmâ bulunmaktadır. Balığın zekâta tabi olan mallara kıyas edilmesi ise doğru değildir. Zira karanın avı zekâta tabi olmadığı gibi, suyun avı olan balığın da zekâta tabi olmaması gerekir.”⁷⁶⁶

Fukahânın ekseriyeti balığın zekâta tabi olmadığı yönünde görüş belirtse de aksi yönde görüş beyan edenler de vardır. Kendisinden nakledilen bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel balığın zekâta tabi olduğunu söylemiştir.⁷⁶⁷ Ömer b. Abdülaziz’in de kendi hilafeti döneminde balıklardan zekât alınmasını emrettiği konusunda şunlar nakledilmektedir: Ömer b. Abdülaziz Umman’daki zekât görevlisine şöyle mektup yazmıştı: “200 dirheme ulaşmadığı sürece balıktan zekât alma, 200 dirheme ulaşınca balıktan zekât al.”⁷⁶⁸

Fıkhî kurallara göre deniz, göl veya akarsulardan ticarî amaçlı avlanıp satılan balığın kendisinden veya parasından 1/10 oranında zekât gerekir, denebilir. Çünkü balıkları bal’a ve tarım ürünlerine kıyas etmek mümkündür. Neticede asrımızda balıkçılık bir sektör ve meslek haline dönüşmüş, on binlerce hatta yüz binlerce insan geçimini balıktan temin eder hale gelmiştir, balıkçılıktan az masraf, az emekle gelir kazanılmaktadır.

Hasan-ı Basrî, Zuhri⁷⁶⁹, Ebû Yusuf⁷⁷⁰, Hz. İbn Abbâs ve Hz. Ömer’in denizden çıkan misk-i amber ve diğer kıymetli mücevheratın 1/5 nispetinde zekâta tabi olduğuna dair sözlerine/görüşlerine⁷⁷¹ göre bir mukayese yapılırsa balıkların 1/5 oranında zekâta

⁷⁶⁵ Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Harâc*, s. 70.

⁷⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 21.

⁷⁶⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 21.

⁷⁶⁸ Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, I. 471.

⁷⁶⁹ Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, I. 472.

⁷⁷⁰ Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Harâc*, s. 70.

⁷⁷¹ İbn Abbâs’tan gelen bir rivayete göre Hz. Ömer Ya’la’yı deniz sahiline görevlendirmişti. Bu sırada bir kişi sahilde bir parça amber buldu. Ya’la bu amberin zekâtı konusunda Hz. Ömer’e mektup yazdı. Hz.

tabi olması gerektiğini söylemek gerekir. Ancak kıymet bakımından mücevherat ile balıkların farklı oluşu, az da olsa balığın avlanmasında emek harcanmasından dolayı balıkların 1/10 oranında zekâta tabi olmasının daha doğru olacağı söylenebilir. Kuvvetli olmamakla birlikte buna delil olabilecek bir rivayet de mevcuttur. İbn Abbâs'tan gelen bu rivayete göre Hz. Ömer, deniz sahilinde görevli bulunan Ya'la b. Ümeyye'ye mektup yazarak denizden çıkan ziynet eşyası ile amberden 1/10 nispetinde zekât almasını emretmiştir.⁷⁷²

Mezkûr bilgilere göre kişi yıllık olarak balıktan kazandığı paradan evine ve mesleğine yaptığı harcamalar dışında elinde bir nisap miktarı veya daha fazla para kalırsa bunun onda birini (1/10) zekât olarak vermesi gerekir, denebilir.

4.1.10. Zekât Hukuku Açısından Endüstriyel Hayvan Besiciliği

Endüstriyel hayvan besiciliğinde davar, sığır ve deve cinsi hayvanlar yetiştirilmektedir. Endüstriyel besicilik, biri hayvanların kendilerini, diğeri de ürünlerini satmak üzere ikiye ayrılmaktadır:

A) Kendilerini satmak amacıyla yetiştirilen hayvanlar.

Satmak maksadıyla beslenen veya beslenip çoğaltılan ve daha sonra satılan hayvanlar, Hanefî, Hanbelî ve Şâfiî mezhebinin bir kavline göre ticarî eşya hukukuna tabidir, kıymeti üzerinden zekâtlandırılır. Bunlar için yapılan parasal harcamalar düşüldükten sonra kendilerinden elde edilen gelir kıymetlerine ilave edilerek toplamından ticarî eşya gibi 1/40 oranında zekâtı verilir. Bu tür hayvanlar ticarî eşya hükmüne tabi olduğundan zekâtının vacip olması için nisaba ulaşması ve üzerinden kamerî bir yılın geçmesi gerekir.⁷⁷³ Şâfiî ekolünün diğerkavline göre bunlar aynı olarak yani sâime hayvanlar gibi zekâtlandırılarak 40 koyunda bir koyun, 30 sığırdada bir tebi zekât olarak verilir. Şâfiî mezhebindeki bu ayrıntı ticarî hayvanların hem aynı yani sayı bakımından hem de kıymeti üzerinden nisaba ulaşması durumunda geçerlidir. Şayet

---

Ömer ona şöyle cevap gönderdi: “O Allah’ın atiyesidir, onda ve Allah’ın denizden çıkarttığında 1/5 zekât vardır.” İbn Abbâs ben de böyle düşünüyorum, dedi. (Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Harâc*, s. 70.)

⁷⁷² Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, I, 475; Zenceviye, *Kitâbu'l-Emvâl*, II, 757. Ebû Ubeyd bu rivayetin zayıf olduğunu söyler. (*el-Emvâl*, I, 475.)

⁷⁷³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 26; Nevevî, *el-Mecmu*, VI, 8; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 198; Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, s. 178.

sadece kıymeti üzerinden nisaba ulaşıyorsa kıymeti üzerinden, aynî olarak nisaba ulaşıyorsa sâime olarak zekâtı verilir.⁷⁷⁴

B) Ürünlerini satmak amacıyla yetiştirilen hayvanlar.

Ürünlerini satmak üzere yetiştirilen hayvanları iki kısma ayırmak mümkündür:

a) Deve, sığır ve küçükbaş hayvanlar gibi kendileri zekâta tabi olanlar.

Hadislerin rivayetleri ile klasik fıkıh mükteşebatına göre hayvanların zekâtı beslenme şekline ve iş hayvanı olup olmamasına bağlı olarak değişmektedir. Hayvanların zekâtından bahseden bazı hadis rivayetlerinde⁷⁷⁵ sâime kavramı zikredildiğinden klasik fıkıh mükteşebatında hayvanlar *sâime*, *ma'lûfe* ve *âmile*⁷⁷⁶ olmak üzere üç kısma ayrılmış ve bunların zekâtı konusunda ihtilaf söz konusu olmuştur. İmam Mâlik⁷⁷⁷, Leys, Yahya b. Said el-Ensârî ve Zâhirî mezhebine mensup fıkıhçıların bir kısmına göre *sâime* şartı aranmadan tüm hayvanlar zekâta tabidir. Ömer b. Abdülaziz, Katâde, Hammâd b. Ebî Süleyman, Evzâî ve Zahirî hukukçularından Ebû Hasan b. el-Muğalles'e göre develerin her türlü sığır ile küçükbaş hayvanların sadece *sâime* olanları zekâta tabidir.⁷⁷⁸ İsmi zikredilen İslâm bilginleri hariç diğer âlimlerin tamamına göre hayvanların zekâta tabi olması için *sâime* olması gerekir. Yılın yarısından fazla evde beslenen besi hayvanı (ma'lûfe), nakliye veya arazi işlerinde çalıştırılan ve fıkıh literatüründe *âmile* denen hayvanlar ise zekâta tabi değildir.⁷⁷⁹

Bu zaviyeden konuya bakıldığı takdirde yemlenmek suretiyle çiftliklerde beslenen hayvanların zekâta tabi olmaması gerekir. Ancak günümüzde modern yöntemlerle çiftliklerde beslenen ve yılda kendilerinden tonlarca hayvansal ürün/süt ve süt ürünü elde edilen sığır besiciliği ile Sanayi Devrimi öncesinde ibtidâî yöntemlerle yapılan sığır besiciliğini birbirinden ayırmak gerekir. Sığırların kıymeti açısından da elde edilen gelir açısından da bunlar birbirinden farklılık arz etmektedir. TÜİK verilerine göre 2014 Kasım ayı itibarıyla et üretiminde kullanılan sığır fiyatları; kültür sığırı 4000 TL., melez

⁷⁷⁴ Nevevî, *el-Mecmu*, VI, 8.

⁷⁷⁵ Ebû Dâvûd, "Zekât", 5.

⁷⁷⁶ Sâime, gelir amacıyla beslenip yılın çoğunda merada otlanan, ma'lûfe, evde beslenen besi hayvanı, âmile arazi işletmede veya nakliye işinde kullanılan hayvan anlamındadır.

⁷⁷⁷ Karâfî, *ez-Zahîre*, III, 97.

⁷⁷⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 45, 46.

⁷⁷⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 45- 46; İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 362; Nevevî, *el-Mecmu*, V, 230.

sığır 3200 TL., yerli sığır 2250 TL.'dir.⁷⁸⁰ Kars'ta internet üzerinde yapılan bir ilanda iki yaşındaki erkek sığırın fiyatı 2000, dişi sığırın fiyatı 1250-1500 TL'dir.⁷⁸¹ Buna karşılık süt besiciliğinde kullanılan damızlık Holstein ve Simental inek 7500, Montofun inek ise 7000 TL'dir.⁷⁸²

Süt üretimindeki farklılık ise iki tür arasındaki farkı daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. İbtidâî yöntemlerle yapılan süt besiciliğinde boz ırk, Dak⁷⁸³ ve yerli ırk inekler günlük ortalama 5 litrenin altında süt verirken, modern yöntemlerle yapılan besicilikte günlük 20 litreden 40 litreye kadar süt veren farklı inek cinsleri bulunmaktadır.⁷⁸⁴ Suudi Arabistan'da süt üretiminin gelişimine bakıldığında hadiste zekâtтан muaf tutulan ma'lufe'nin modern yöntemlerle yapılan besicilikteki sığırlar olmadığı anlaşılmaktadır.⁷⁸⁵ Suudi Arabistan'da yapılan bir istatistiğe göre inek başına yıllık süt verim ortalaması 1961 yılında 274,7, 1980 yılında 450,7, 1990 yılında 6427,3, 2000 yılında 8423,7, 2010 yılında 10437,5 litredir.⁷⁸⁶

Ülkemizdeki yerli sığırlardan Boz ırkı yılda (bir laktasyon döneminde) 1095-2965⁷⁸⁷, DAK, 939-2247⁷⁸⁸, GAK⁷⁸⁹, 1875-4675⁷⁹⁰, YGS⁷⁹¹, 444-794⁷⁹², Zavut sığırı 2300-3330 litre süt vermektedir.⁷⁹³

İslah çalışması sonucu elde edilen farklı sığır cinslerinden Kostroma Cattle Breed sığırları yılda 10.000, Norwegian Red sığır cinsleri yılda 10.000, Holstein sığır cinsi yılda 9.600, Swedish Red Cattle yılda 8.000, Ayrshire Cattle yılda 9.100 litre, İsrail

⁷⁸⁰ http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1101 (11.01.2015)

⁷⁸¹ <http://www.karscanlıhayvanpazari.com/fiyatlarımız.html>. (11.01.2015)

⁷⁸² <http://www.hayvanalissatis.com/yazi/hayvancilik/buyukbas-hayvanlar/inek-fiyatlari.html> (11.01.2015)

⁷⁸³ Doğu Anadolu Kırmızısı.

⁷⁸⁴ <http://www.muratgorgulu.com.tr/altekran.asp?id=103> (10.01.2019)

⁷⁸⁵ Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, s. 179; Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâti", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s. 593.

⁷⁸⁶ Akbulut, Ömer, "Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkelerde Sığır İslahında Sağlanan İlerlemeler", 8. *Ulusal Zootečni Bilim Kongresi*, Çanakkale 2013, s. 3.

⁷⁸⁷ <https://www.esk.gov.tr/tr/10891/BOZ-IRK-SIGIRI> (10.01.2019)

⁷⁸⁸ <https://www.esk.gov.tr/tr/10892/DOGU-ANADOLU-KIRMIZISI-DAK-SIGIRI> (10.01.2019)

⁷⁸⁹ Güneydoğu Anadolu Kırmızısı.

⁷⁹⁰ <https://www.esk.gov.tr/tr/10893/GUNEY-ANADOLU-KIRMIZISI-GAK-SIGIRI> (12.01. 2019)

⁷⁹¹ Yerli Güney Sarısı.

⁷⁹² <https://www.esk.gov.tr/tr/10894/YERLI-GUNEY-SARISI-YGS-SIGIRI> (12.01. 2019)

⁷⁹³ <https://www.esk.gov.tr/tr/10895/ZAVOT-SIGIRI> (12.01. 2019)

Kırması günde 90 litre süt vermektedir.⁷⁹⁴ Görüldüğü gibi yıllık 10 tonun üzerinde verime sahip inek cinsleri bulunmaktadır.

Bunların ortalamasına bakıldığında yerli ineklerin günlük ortalama 4-7 litre, ithal ineklerin günlük ortalama 20 ile 40 litre arasında bir verime sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar Hz. Peygamber döneminde mevcut olan ineklerden farklıdır. O döneme ait elimizde veriler mevcut olmamakla birlikte Suudi Arabistan'da yapılan istatistikten, Sanayi Devrimi öncesi dönemlerde verimin daha düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle verimi yüksek olan inekler ma'lufe olmakla birlikte zekâta tabi tutulmalıdır. Çünkü günde bir litreden az süt veren inek sâime olduğunda zekâta tabi iken, günde 25 litre süt veren bir ineğin ma'lufe olduğu gerekçesiyle zekâttan muaf tutulması zekâtın hikmet ve amacıyla uyumsuz. Hz. Peygamber de masraflı olup verimi az olduğundan o dönemdeki ma'lufe sığırları zekâttan muaf tutmuştur.⁷⁹⁵

Yavrularını, sütünü ve süt ürünlerini satmak maksadıyla çiftliklerde yetiştirilen hayvanların zekâtı konusunda farklı görüşler söz konusudur:

1. Çağdaş İslâm bilginlerinden Muhammed Ebû Zehre, Abdulvahhâb Hallaf, Abdurrahman Hasan, Ahmed el-Kurdî, Muhammed Refet Osman, Zeydiyye fukahâsından el-Hâdi ve el-Müeyyid Billah, bu tür hayvanları ticarî eşya hükmünde mütalaa etmektedir. Bunlara göre bu hayvanlardan elde edilen gelir kıymetine ilave edilerek toplamından ticarî eşya gibi 1/40 oranında zekâtı verilir.⁷⁹⁶

2. Fukahânın bir kısmı bu tür hayvanların kendilerinin zekâta tabi olmadığını, ancak sâfi gelirinden 1/10, gayri sâfi gelirinden 1/20 nispetinde zekât verileceğini söylemektedir. Böyle düşünen İslâm bilginleri bu tür varlıkları bal arısına kıyas etmektedir. Arının kendisinden zekât alınmadığından balından 1/10 nispetinde zekât alınır. Çünkü zekâtlandırma sisteminde bir malın kendisinden zekât verilmediği takdirde sâfi gelirinden 1/10, gayri sâfi gelirinden 1/20 nispetinde zekâtı verilir. Karadâvî bu görüşü benimsemekte olup bu tür varlıkların bal arısına kıyas edilmesinin daha doğru, daha isabetli bir yaklaşım olduğunu söyler ve konuyu şöyle delillendirir: “Burada dayandığımız mesned şudur: Aslından zekât verilmeyen malın gelirinden zekât

⁷⁹⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=VIR50G2CWBE> (13.01. 2019)

⁷⁹⁵ Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, s. 179.

⁷⁹⁶ Karadâvî, *Fıkhu 'z-Zekât*, I, 431; Ğufeylî, *Nevâzili 'z-Zekât*, s. 116; Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, s. 180; Günay, “Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s. 593.

verilir.”⁷⁹⁷ Emrullah Dumlu da ürünlerini satmak maksadıyla beslenen mal varlıklarının zekâttan istisna edilmesini, ürünlerinin nisap ve yıllanma şartı aranmadan 1/10 veya 1/20 oranında zekâta tabi olmasının zekât mantalitesine daha uygun olduğunu söyleyerek bu görüşü benimsemektedir.⁷⁹⁸ Paçacı da zekâtlandırma sistemine daha muvafık, mal sahibi açısından daha kolay olduğundan bu görüşü tercih etmektedir.⁷⁹⁹

3. Muasır bilginlerin bir kısmına göre bu tür hayvanların geliri 1/40 oranında zekâta tabidir. Bunların sâfi gelirlerinden ticaret malı gibi nisaba ulaşması şartıyla 1/40 oranında zekâtı verilir. Hıdır Ali İdris ve Abdullah b. Munî böyle düşünmektedirler. Hıdır Ali bunda yıllanma şartını aramazken, Abdullah b. Munî bu şartı aramaktadır.⁸⁰⁰ Günay da bu görüşü benimser, çağdaş İslâm hukukçularından önemli bir kesimin böyle düşündüğünü söyler, ancak bunların isimleri konusunda bilgi vermemektedir.⁸⁰¹

4. Muhammed b. Ğaffâr eş-Şerîf’e göre bu tür hayvanların kendileri sâime zekâta tabi, gelirleri ise ticarî eşya hükmündedir, 1/40 nispetinde zekâtı verilir.⁸⁰²

Netice itibariyle ürünlerini satmak amacıyla yetiştirilen hayvanların ticaret malı gibi geliri kıymetine ilave edilerek toplamından 1/40 oranında veya sadece sâfi gelirinden 1/10 nispetinde zekâtını vermek zekâtın hukuki kaideleriyle örtüşür, denebilir. Zira ticarî amaçlı olduğundan bunları ticarî eşya hukukuna tabi tutmak veya arıya kıyas etmek sahihtir. Ancak bunların sâfi gelirinden yıllanması beklenmeden 1/10 nispetinde zekâtı verilir diyenlerin görüşünün daha isabetli olduğu, söylenebilir. Çünkü sâime hayvanların sadece kendilerinden zekât alınır, gelirlerinden/sütü, yünü ve kıllarından zekât alınmıyor. Sâime hayvanların sütünden zekât verilmesi gerektiğine dair sahih veya zayıf herhangi bir hadis rivayeti de söz konusu değildir. Onun için klasik dönemde yaşayan herhangi bir fakihden sütün zekâta tabi olduğuna dair bir görüş nakledilmemiştir. Sanayi Devrimi öncesi dönemlerde sâime hayvanlar sütünü satmak amacıyla değil, daha çok ev ihtiyacı için besleniyor ve kendisinden zekât alınıyordu. Bu nedenle ürünlerini satmak amacıyla beslenen hayvanları geliri üzerinden zekâta tabi tutmak daha isabetli gözükmektedir.

⁷⁹⁷ Karadâvî, *Fıkhu’z-Zekât*, I, 430.

⁷⁹⁸ Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı*, s. 84.

⁷⁹⁹ Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, s. 181.

⁸⁰⁰ Ğufeylî, *Nevâzilü’z-Zekât*, s. 117.

⁸⁰¹ Günay, “Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s. 594.

⁸⁰² Ğufeylî, *Nevâzilü’z-Zekât*, s. 116.

Burada ilaveten şunlar da söylenebilir: Ürünlerini satmak maksadıyla beslenen hayvanlar iki veya üç yıl gibi sık aralıklarla satılıyorsa bunları ticaret malı olarak değerlendirmek daha isabetli olur.

b) Arı, ipek böceği ve geyik gibi kendileri zekâta tabi olmayan hayvanlar.

Bu tür hayvanların zekâtı konusunda da farklı yaklaşımlar bulunmaktadır:

1. Bunlar ticaret malı hükmündedir. Nisaba ulaşması ve yıllanması şartıyla geliriyle birlikte 1/40 nispetinde zekâta tabidir. Ahmed Kurdî ve Muhammed Refet Osman bu kanati taşımaktadırlar.⁸⁰³

2. Bunların geliri bal gibi 1/10 nispetinde zekâta tabidir. Karadâvî böyle düşünmektedir. Yavrularının satılması için yetiştirilen atlar da aynı hükme tabidir.⁸⁰⁴ Biz de bu görüşü benimsemekteyiz. Zira baldan 1/10 oranında zekât alındığına dair birçok hadis rivayeti bulunmaktadır ki bunların bir kısmı daha önce “zekâtın hadislerdeki çerçevesi” konusunda zikredilmiştir.

3. Bunların geliri nisaba ulaşması ve yıllanması şartıyla para gibi 1/40 oranında zekâta tabidir. Hıdır Ali İdris ve Abdullah b. Munî böyle düşünmektedirler. Ancak Hıdır İdris bunun yıllanmasını imamın tercihinine bırakır. Ğufeylî de bu görüşü savunmaktadır.⁸⁰⁵

Gerek kendileri zekâta tabi olan hayvanlarda olsun, gerekse diğerlerinde olsun toplamından 1/40 veya sâfi gelirinden 1/10 zekâtı verilmeyip yıllanması şartıyla/yılsonunda elde kalan gelirinden 1/40 nispetinde zekât verildiği takdirde bu hayvanlardan zekât verilmiş olmaz. Çünkü bu şekilde verilen zekât, gerçek manada bu hayvanların zekâtı değil, aksine tasarruf edilerek elde biriken paranın zekâtıdır.⁸⁰⁶

4.2. Sanayi İnkılabı Sonrası Ortaya Çıkan Mâlî Varlıklar

Burada sanayi tesisleri, nakliye, ulaşım ve iş vasıtaları, menkul kıymetler ve ticarî amaçlı kullanılan salonlar zekât hukuku açısından incelenecektir.

⁸⁰³ Karadâvî, *Fıkhü 'z-Zekât*, I, 431; Ğufeylî, *Nevâzilü 'z-Zekât*, s. 120.

⁸⁰⁴ Karadâvî, *Fıkhü 'z-Zekât*, I, 431.

⁸⁰⁵ Ğufeylî, *Nevâzilü 'z-Zekât*, s. 120, 122.

⁸⁰⁶ Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, s. 180.

4.2.1.Fabrika ve Sanayi Tesisleri

Fabrikalarla ilgili “sanayi” ve “fabrika” olmak üzere iki kavram kullanılmakta, bu kavramlar birbirine yakın bir manayı ifade etmektedir. Sanayi kavramı Arapça’dan, fabrika kavramı ise İtalyanca’dan gelmektedir.

Sanayi kavramı, “*Ham maddeleri işleyerek mamûl madde hâline sokmak için uygulanan fiil ve vasıtaların bütünü, endüstri*”⁸⁰⁷ ifadesiyle tarif edilmektedir.

Fabrika ise, “*Ham madde veya başka nitelikteki malların, makine yahut diğer teknik vasıtalarla işlenerek yeni veya değerli mahsuller vücuda getirilen kuruluş*”⁸⁰⁸ şeklinde tanımlanmaktadır.

Sanayi, ağır sanayi, hafif sanayi ve yan sanayi olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır:

- a) Üretim araçlarını imal eden fabrikalara ağır sanayi⁸⁰⁹,
- b) Çeşitli tüketim mallarını üreten tesislere hafif sanayi⁸¹⁰,
- c) Ana sanayiye yardımcı olan sanayi kollarına yan sanayi, denmektedir.⁸¹¹

Burada fabrikalardan maksadımız üretim yapan tesislerdir. Bu tesisler, gerek demir, bakır, bor ve benzeri ham maddeleri işletip parça halinde üreten ağır sanayi ve büyük fabrikalar olsun, gerek pamuk, yün ve benzeri maddeleri kumaş şeklinde imal eden tekstil fabrikaları olsun, gerekse un, şeker, makarna, salça ve benzeri gıda maddelerini üreten fabrikalar olsun fark etmez.

Keza aylık olarak önemli miktarlarda üretim yapan büyük fotokopi makineleri, büyük miktarlarda gelir sağlayan tomografi makineleri ve benzeri cihazlar ile günlük binlerce ekmek pişirip aylık olarak yüksek meblağlarda gelir sağlayabilen ekmek fabrikaları ve benzeri tesisler de bu kapsamda değerlendirilebilir.

⁸⁰⁷ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 678.

⁸⁰⁸ Bkz: TTK, md. 12.

⁸⁰⁹http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c602e082bfa32.43462619 (13.01.2019)

⁸¹⁰http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c602e9139f711.69307050 (13.01.2019)

⁸¹¹http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c603261caeea6.86485792 (13.01.2019)

4.2.1.1.Sanayi Tesislerinin Zekâtıyla İlgili Görüşler

Yüzlerce, hatta binlerce kişiyi istihdam eden büyük fabrikaların tarihi oldukça yenidir. Bu tür fabrikalar Hz. Peygamber döneminde mevcut olmadığı gibi, Sanayi inkılabı öncesi dönemlerde de bulunmamaktaydı. Bu nedenle fabrikaların zekâtıyla ilgili hadisler söz konusu olmadığı gibi, Sanayi Devrimi öncesi dönemlerde yazılan fıkıh kaynaklarında da bunların zekâtıyla ilgili bilgi bulunmamaktadır.

Sanayi tesislerinin zekâtıyla ilgili bilgi, çağdaş fıkıhçıların doktora, yüksek lisans tezi ile bu dönemde yazılan makalelerde mevcuttur. Ancak muasır bilginler konuya farklı açılardan yaklaştıklarından sanayi tesislerinin nasıl zekâta tabi tutulacağı hususu hâlâ tam netlik kazanmış değildir. Detayına bakıldığı takdirde konuyla ilgili farklı görüşlerin mevcut olduğu görülecektir. Bu görüşleri dört grupta toplamak mümkün gözükmemektedir.

4.2.1.2. Sanayi Tesislerinin Gelirini 1/40 Oranında Zekâta Tabi Tutanlar

Fabrikaların arsaları, binaları ve üretime katkısı bulunmayan aksamının zekâta tabi olmadığı konusunda herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Zekâta tabi oluşu tartışma konusu olan, fabrikaların doğrudan üretim yapan makineleri ve aksamıdır. Bir görüşe göre fabrikaların kendileri zekâta tabi değil, geliri nisaba ulaşması ve yıllanması şartıyla % 2.5 oranında zekâta tabidir. Böyle düşünenler, sanayi tesislerinin gelirini özel bir hükme tabi tutmayıp ücret karşılığı veya başka bir yoldan insanın eline geçen gelir ile eşit tutmaktadırlar.

Şevkânî, Sıddık Hasan Han, Mahmud Şeltut ve Yusuf Kasım bu görüşü benimsemektedirler. Mecmau'l-Buhusi'l-İslâmî'nin 1965'te Kahire'de düzenlediği 2. Konferans ile 1984 yılında Kuveyt'te tertiplenen 1. Konferansta da bu görüş öne çıkmıştır. Kuveyt Zekât Kurumunun görüşü de bu yöndedir.⁸¹² Ğufeylî de doktora tezi olarak hazırladığı “Nevâzilü'z-Zekât” adlı eserinde, teşri döneminde mevcut olmakla birlikte kiralık binalar ile onların benzeri olan fabrikaların zekâtıyla ilgili delil bulunmadığını, insanların mallarının dinin korumasında olup delil bulunmadan herhangi bir maldan zekât alınamayacağını gerekçe göstererek bu görüşü tercih etmektedir.⁸¹³

⁸¹² Erkal, “Zekâta İlgili Bazı Meseleler”, *1. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, s. 537; *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s. 123, 124; Ğufeylî, *Nevâzilü'z-Zekât*, s. 126; Günay, “Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s. 601, 602.

⁸¹³ Ğufeylî, *Nevâzilü'z-Zekât*, s. 135.

Açıkça belirtmemekle birlikte Din İşleri Yüksek Kurulu görüşünün de bu yönde olduğu anlaşılmaktadır. Kurul konuyla ilgili, “Üretim araçları zekâta tabi değildir. Bunlardan elde edilen ürün veya gelir nisap miktarına ulaşıp üzerinden bir yıl geçerse kırkta bir (% 2,5) oranında zekâtları verilir”⁸¹⁴ şeklinde görüş beyan etmektedir.

Çağdaş iktisatçılardan Mahmud Ahmed bu konuda farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Ona göre prensipte sınaî servet ve ürünleri zekâta tabi olmakla birlikte bunlardan zekât alındığı takdirde Müslüman sanayicilerin iç ve dış piyasada gayrimüslim sanayicilere karşı rekabet gücünü azaltacağından sınaî servetten zekât alınmaması gerekir. Ona göre sınaî ve ticarî servete konan vergi (zekât) servet gelişimini önler; işsizliğe, satın alma gücünün zayıflamasına, üretim ve sermayenin daha da azalmasına yol açar. Bu ise İslâm’ın menfaatine aykırıdır.⁸¹⁵

Bu görüşü savunanlar iki delile dayanmaktadırlar:

1. Kitap veya Sünnetten gelir getiren her türlü malın zekâta tabi olduğuna delalet eden herhangi bir delil yoktur. Asıl olan insanların zimmetinin tekliften beri olup mallarının koruma altında olmasıdır. Açık nass bulunmadığı sürece bu asla muhalefet etmek caiz değildir. Zekâtı konusunda nass bulunmadığından fabrikaların binaları, malzemeleri ve üretim yapan makineleri zekâta tabi değildir.⁸¹⁶

2. Fabrikaları arazi veya nakliye işlerinde kullanılan *amile* hayvanlara⁸¹⁷ ve zekâttan muaf olan “aslî ihtiyaçlara” kıyas yapmak. Sanayi tesislerinin makineleri satmak için değil, aksine kendilerinden gelir elde etmek için bulundurulur. Bu nedenle *amile* hayvanlar ile asli ihtiyaçlar için kullanılan eşyalar zekâta tabi olmadığı gibi sanayi tesislerinin makineleri de zekâta tabi değildir.⁸¹⁸

Bu delillere karşılık şunlar söylenebilir:

a. Fabrikaların zekâtıyla ilgili hususi nassın var olmayışı, fabrikaların zekâta tabi olmadığına delalet etmez, bunun için yeterli delil sayılmaz. Zira Hz. Peygamber kendi döneminde Arap toplumunda yaygın olarak bulunan tüm artıcı malların zekâta tabi

⁸¹⁴ [https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/410/uretim-araclari-icin-zekat-vermek-gerekir-mi- \(09.06.2019\)](https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/410/uretim-araclari-icin-zekat-vermek-gerekir-mi- (09.06.2019))

⁸¹⁵ Paçacı, *Zekâta Tâbi Mallar*, s. 154.

⁸¹⁶ Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s. 115, 116; Ğufeylî, *Nevâzilü'z-Zekât*, s. 128; Muhâcine, *Zekâtü'l-İkâr*, s. 108.

⁸¹⁷ Muhâcine, *Zekâtü'l-İkâr*, s. 112.

⁸¹⁸ Ğufeylî, *Nevâzilü'z-Zekât*, s. 130; Muhâcine, *Zekâtü'l-İkâr*, s. 112.

olduğunu ve zekât oranlarını beyan etmiştir. Daha sonra ortaya çıkan diğer nâmi mallar ise buna kıyas edilerek zekâtlandırılacaktır.⁸¹⁹

b. Sanayi tesislerini aslî ihtiyaçlar için kullanılan mallara kıyas etmek kıyas-ı maa'l-farıktır. Zira aslî ihtiyaçlar için kullanılan eşyalar ile sanayi tesisleri birbirinden farklıdır. Aslî ihtiyaçlar için kullanılan mallar, insanın ihtiyaçlarını karşılamak içindir, gelir amaçlı değildir, çoğunlukla bunların geliri de yoktur. Sanayi tesisleri ise gelir getirmeye yöneliktir, gelir getiren nâmi/artıcı mallardır ve birer zenginlik kaynağıdır.⁸²⁰

c. Sanayi tesislerini *âmile* hayvanlara kıyas yapmanın iki nedenden dolayı isabetli olmadığı söylenebilir:

1. Bu hayvanların zekâttan muaf olduğunu ifade eden hadis rivayetleri sahih olmadığından bu hüküm üzerine ittifak edilmemiştir. Katâde, Zuhri⁸²¹, İmam Mâlik⁸²² Leys, Yahya b. Said el-Ensârî, Âdil Halife Ömer b. Abdülaziz, Hammâd b. Ebî Süleyman, Evzâî ve Zahirî hukukçularından Ebû Hasan b. el-Muğalles bu hükme muhalefet ederek *âmile* hayvanların zekâta tabi olduğunu söylemişlerdir.⁸²³

2. Bu hadis rivayetleri sahih olsa dahi seri ve otomatik olarak üretim yapan sanayi tesisleriyle iş hayvanları birbirinden farklı hususiyetlere haizdir. Nakliye veya arazi işlerinde kullanılan *âmile* hayvanlar doğrudan gelir kazanmayıp servet elde etmek için birer vasıta iken, üretim yapan sanayi tesisleri doğrudan gelir getiren vasıtalarlardır. Bu nedenle *amile* hayvanlar birer geçim kaynağıdır, asli ihtiyaçlardan sayılabilir. Sanayi tesisleri ise birer zenginlik kaynağıdır, asli ihtiyaçlardan sayılmaz.

Bir misal ile açıklamak gerekirse sürdüğü dönüm başına belli bir miktar para kazanan traktör ile sahibinin tarlasını sürmede kullanılan traktör gelir kazanması açısından birbirinden farklıdır. Birincisi doğrudan para kazanırken, ikincisi tarladan mahsul almak için bir vasıta. Bu nedenle birincisi zekâta tabi iken ikincisi zekâta tabi değildir. Daha önce de zikredildiği gibi doğrudan gelir kazanan mallar zekâta tabi, gelir kazanmaya vasıta olan mallar zekâta tabi değildir.⁸²⁴

⁸¹⁹ Ğufeylî, *Nevâzilü'z-Zekât*, s. 128-129.

⁸²⁰ Âdil Abdullah, *Zekâtü'l-Müsteğellâti*, s. 77; Ğufeylî, *Nevâzilü'z-Zekât*, s. 130.

⁸²¹ San'ânî, *el-Musannef*, "Zekât", IV.

⁸²² Mâlik, *el-Muvatta*, "Zekât", 12.

⁸²³ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 45, 46.

⁸²⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 152.

4.2.1.3. Dönen Sermaye + Kârı 1/40 Oranında Zekâta Tabi Tutanlar

Çağdaş yazarlardan Ahmed Ali, Şevki İsmail Şehhate ve Mehmet Erkal (ö. 1436/2015) sanayi tesislerinin bina ve makineler gibi duran aksamının zekâttan muaf olduğunu, buna karşılık ham madde, mamul veya yarı mamul mallar ile para ve kıymetli evrak gibi dönen sermaye + kârın % 2.5 oranında zekâta tabi olduğu kanaati taşımaktadırlar.⁸²⁵ Erkal konuyla ilgili şunları söylemektedir: “Bizim kanaatimiz de sanayi sektöründeki üretim makinelerinin ve diğer sabit sermayenin dışında her türlü giderlerin maliyet hesapları yapılarak, borçlar çıkarıldıktan sonra alacaklar da dâhil dönen sermayenin⁸²⁶ ve kârın %2.5 oranında zekâtının verilmesidir. Bizi/Erkal’ı bu kanaate aşağıdaki deliller götürmektedir:

1. Sanayi sektöründeki üretim makinelerini ziraî araziye kıyas yapmak uygun bir kıyas değildir. Çünkü bu makinelerin toprağa benzemeyen pek çok yönleri vardır. Toprak eskimez, yok olmaz, verimsiz hale gelmesi çok zordur. Sanayi makineleri ise çalıştıkça eskir, yıpranır ve kısa aralıklarla parçalarını değiştirme zorunluluğu ortaya çıkar. Sonunda devre dışı kalır. Günümüzün hızla gelişen teknolojisi bu makinelerin tamamen yenilenmesini de zorunlu kılar.

2. Toprak mahsulleri de zekât hukuku yönünden kâr ve kazançlara benzemez. Toprak ürünlerinin hasat zamanı zekâtı verildi mi ticaret malı olmadıkça, yıllarca ambarda kalsa artık bir daha zekâtı verilmez.

3. İslâm tarihinde evlerini, hanlarını, hamamlarını ve hayvanlarını kiraya verip gelir elde eden Müslümanlar vardı. Kaynaklarımızda Ahmed b. Hanbel’in kendi evini kiraya verip sadece kirasından zekâtını verdiği rivayet edilir.

4. Günümüzdeki sanayi sektörünün yatırımlarını ziraî sektörden çok ticarî alanda yapılan yatırım ve faaliyetlere kıyas etmek daha uygun olarak görülmektedir. Bu görüşe İstanbul Ticaret Odası da katılmış olmalıdır ki, İstanbul Sanayi Odası’na kayıtlı sanayicilerin tamamı, ticaret odasına da kayıtlıdır. Ticaret Odası’na kayıtlı üyelerin

⁸²⁵ Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s. 124; Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, s. 155.

⁸²⁶ Dönen sermaye: Üretim sürecinde bir defa ya da kısa bir süre kullanılmakla yok olan üretim araçlarına dönen sermaye denir. Enerji üretiminde kullanılan kömür, fuel oil veya öteki kısa ömürlü malzemeler gibi. <http://nedirler.com/nedir-ne-demek/Donen-sermaye-Nedir-Donen-sermaye-Anlami-ve-Hakkinda-Bilgi.html> (12. 09. 2019)

tamamı, sanayi odasına kayıtlı değildir. Bundan şu sonuç çıkmaktadır: Her sanayici tüccar sayılmakta, her tüccar sanayici sayılmamaktadır.”⁸²⁷

5. Bugün süper marketler teknik cihazlarla donatılıp büyük masraflarla işletilmekte ve büyük kazançlar elde etmektedir. Hiçbirisi mahalle bakkallarına benzememektedir. Böyle olmasına rağmen oralar yine de ticarî merkezlerdir ve ticaret malı zekâtına tabidir.”⁸²⁸

Mezkûr delillere karşılık şunlar söylenebilir:

a. Makinelerin aşınmasını, yıpranmasını ve bir zaman sonra değiştirilmesinin gerekeceğini gerekçe göstererek sanayi tesislerinin zekâta tabi olmadığını söylemek yeterli bir delil olduğu söylenemez. Çünkü makinelerin bakımı ve parça değişimleri fabrikanın gelirinden yapılmakta ve sanayi tesisleri kendisini amorti edebilmektedir. Zekât hukuku açısından bir malın masraflı olması da o malın tamamıyla zekâttan muaf olmasını gerektirmez, aksine zekât oranının düşmesine sebep olur. Sulaması külfetli olup normalin üstünde emek gerektiren ekinlerin zekât oranının % 10’dan % 5’e düştüğü hususu da hadis rivayetiyle⁸²⁹ sabittir. Müçtehit imamların tamamı da bunu kabul etmektedir. Ayrıca uzun süre yaşama imkânı olmadığı, zaman zaman hastalık ve benzeri nedenlerden dolayı bir kısmı telef olduğu halde müçtehitlerden hiç kimse bu durumu gerekçe göstererek hayvanların zekâta tabi olmadığını söylememiştir.

Fabrikaların makine ve parça değişimleri de sanıldığı gibi mal sahibine fazla bir yük getirmemektedir. Manisa’nın Demirci ilçesinde halı dokuma fabrikası olan Gayret Halı sahibi Ahmet Bakım’dan şifahi olarak aldığımız bilgiye göre birinci el sıfır olarak alınan bir makine bakım yapılmadan beş yıl çalışabilir. Beş yıldan sonra iki veya üç yılda bir makinenin bakıma ihtiyacı olur. Düzenli bakımı yapıldığı takdirde de bir makinenin metalik ömrü 50 yıl civarındadır. Farklı sanayi sektöründeki makinelerin ömrü daha uzun veya kısa olabilir, ancak makinelerin bakım, onarım ve parça değişimleri fabrikanın gelirinden yapıldığından, yapılan bu harcamalar da düşüldükten sonra sanayi tesislerinin sâfi gelirinden, diğer bir ifadeyle elde kalan net kârdan zekât verileceği için mal sahibinin aleyhine bir durum söz konusu olmuyor. Dolayısıyla parça

⁸²⁷ Erkal, “Zekâta İlgili Bazı Meseleler”, *1. Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, s. 537-538.

⁸²⁸ Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s. 125; Günay, “Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s. 602.

⁸²⁹ Buhârî, “Zekât”, 56.

veya makine değişimini gerekçe göstererek sınaî servetin zekât oranını 1/10'dan 1/40'a düşürmek pek isabetli gözüküyor.

b. Sınaî serveti kira gelirine kıyas ederek sanayi tesislerinin % 2.5 oranında zekâta tabi olduğunu söylemek de güçlü bir delil olduğu söylenemez. Çünkü kira gelirinin 1/40 oranında zekâta tabi olduğuna dair hadis rivayetleri bulunmamakta, muasır İslâm bilginlerinden birçok kişi de kiralık binaların vasıf, kemiyet ve kullanım amacına bağlı olarak hükmünün değişeceğini söylemektedir. Konuyla ilgili “zekât hukuku açısından kiralık gayrimenkuller” başlığı altında bilgi verilmiştir.

c. Sanayicilerin Ticaret Odası'na kayıtlı olması, sanayi tesislerinin zekâta tabi olmasını etkileyen bir neden değildir. Bir malın zekâta tabi oluşu, haiz olduğu vasıflara bağlıdır, mal sahibinin vasıflarına bağlı olarak değişmez. Ayrıca sanayici ürettiği malı satması hasebiyle tüccarlık vasfına da haizdir. Bu bakımdan Ticaret Odası'na kayıtlı olması tabiidir. Neticede fabrika sahibi, eşya alıp satan bir esnafa nazaran artı bir ekonomik değere haizdir. Bu da piyasa değeri milyonları bulan ve bizzat üretim yapıp büyük miktarlarda servet kazanılmasına vasıta olan sanayi tesislerinin makineleridir.

4.2.1.4. Sanayi Tesislerini Ticarî Mal Kabul Edenler

Çağdaş İslâm hukukçularından Mısırlı bilgin İbrahim Fuad, Refik Mısırlı ve Munzir Kahf, fabrikaları ticarî servet olarak kabul etmektedirler. Bunlara göre fabrikanın makineleri her yıl kıymetlendirilir, fabrikadan kazanılan sâfi gelir de buna ilave edilerek toplamından 1/40 nispetinde zekâtı verilir.⁸³⁰

Bu görüşü savunanların delillerini şöyle sıralamak mümkündür:

1. Zekâtın vücubuna delalet eden nassların umumu.

Zekâtın farziyetine delalet eden âyetlerin tamamı umumi ifadelerle varit olduğu gibi, hadislerin önemli bir kısmı da genel anlamda zekâtın farziyetine delalet etmektedir. Nasslardaki bu umumdan her türlü malın zekâta tabi olacağı gibi bir mana

⁸³⁰ Karadâvî, *Fıkhuz-Zekât*, I, 468; Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, s. 155.

anlaşılmaktadır.⁸³¹ Konuyla ilgili birçok âyet ve hadis rivayeti bulunmakla birlikte birkaç âyet ve hadisi zikretmekle yetineceğiz:

“Onların mallarından, kendilerini onunla temizleyeceğin ve arındıracağın sadakayı (zekâtı) al...”⁸³², “Ey iman edenler! Kazandığının helalinden ve yerden sizin için çıkardığımızdan infak ediniz...”⁸³³, “Onların mallarında isteyene ve mahrum olana (belli) bir hak (zekât) vardır.”⁸³⁴,

“Malının zekâtını verdiğin zaman üzerindeki hakkı ifa etmişsin.”⁸³⁵, “...Adam şöyle dedi: ‘Senin elçin mallarımızda zekâtın farz olduğunu iddia ediyor.’ Resûlullah (s.a.v.), ‘Doğru söyler.’ diye buyurdu.”⁸³⁶, “...Şayet onlar bu konuda da sana itaat ederlerse, onlara, Allah'ın mallarında, zenginlerinden alınıp fakirlerine verilen bir sadaka (zekât) farz kıldığını kendilerine bildir...”⁸³⁷

Yukarıdaki âyet ve hadislerin Arapça metinlerinde **فِي أَمْوَالِهِمْ** (emvalihim) mallarında kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime çoğuldur. Usûlcülere göre çoğul kelimeler, *muzâf* olarak veya *el takısı*yla kullanıldığı zaman umum ifade eder ve tahsis olmadığı sürece tüm efradını camidir.⁸³⁸ Bu âyet ve hadislerde de *emval* (mallar) kelimesi *cem* (çoğul) ve *muzâf* olarak kullanıldığından⁸³⁹ tüm malları kapsamaktadır. Herhangi bir malı bu umumun kapsamından çıkarmak için başka bir delil yani *nass* da bulunmamaktadır. Örneğin zeytin, bal veya elmanın zekâta tabi olmadığına dair herhangi bir âyet veya hadis rivayeti söz konusu değildir. Bu nedenle fabrikalar da bu âyet ve hadislerin umumuna girmektedir.

2. Nâmi malları ticaret malına kıyas yapmak.

Bu görüşü savunanlar, aralarındaki ortak özellikten dolayı her türlü nâmi malı ticaret malına kıyas yapmaktadır. Bu ortak özellik malın artıcı vasma haiz olması veya

⁸³¹ Muhâcine, *Zekâtü'l-İkâr*, s. 113.

⁸³² Tövbe, 9/103.

⁸³³ Bakara, 2/267.

⁸³⁴ Zâriyât, 51/19.

⁸³⁵ Tirmizî, “Zekât”, 2.

⁸³⁶ Tirmizî, “Zekât”, 2.

⁸³⁷ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 4.

⁸³⁸ Zuhaylî, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, I, 245-247; Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh-i)*, (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), TDV Yayınları, Ankara 2011, s. 346.

⁸³⁹ Muzaf'tan maksat “emval” kelimesinin “hüm” zamirine izafe edilmesidir.

gelir elde etmeye vasıta olmasıdır. Sanayi tesisleri de bu özelliği taşıdığından ticarî servet gibi zekâta tabidir.⁸⁴⁰

4.2.1.5. Sanayi Tesislerini Ziraî Araziye Kıyas Edenler

Muasır İslâm bilginlerinden bazıları, aralarındaki benzerlikten dolayı fabrikaları tarlaya kıyas yapmaktadırlar. Sabit olması hasebiyle sanayi tesisleri ile ziraî arazi arasında benzerlik bulunmaktadır. Böyle düşünen İslâm bilginlerine göre fabrikaların ana sermayesi/binaları ve makineleri zekâta tabi değildir, sadece geliri zekâta tabidir. Bu gelirin zekâtı, toprak mahsulünün zekâtı gibi 1/10 veya 1/20'dir. Buna göre fabrikanın işçi, teknik personel, elektrik faturaları, devlete ödenen vergiler, makinelerin bakım, onarım, parça veya makine değişim harcamaları, servis araçlarının giderleri, ham madde satın alımı için yapılan ödemeler vs... masraflar çıkarılıp sâfi gelirden zekât verilirse 1/10, masrafları çıkarılmadan gayr-i sâfi gelirden verilirse 1/20 nispetinde verilir.⁸⁴¹

Bu görüşü Muhammed Ebû Zehre, Abdülvahhab Hallâf, Abdurrahman Hasan, Mustafa Zerkâ, Yusuf Karadâvî, Hayrettin Karaman, İbrahim Paçacı ve Emrullah Dumlu benimsemektedirler.⁸⁴²

Muasır İslâm bilginlerinden Muhammed Ebû Zehre, Abdülvahhâb Hallaf ve Abdurrahman Hasan, 1952 tarihinde Şam'da zekât konusunda verdikleri konferanslarında fukahâdan naklederek malları üç kısma ayırmışlardır:

1. Gelir amacı taşımayıp sahibinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olan giyim elbisesi, ikamet edilen evler ve benzeri mallar. Bunlar zekâta tabi değildir.

2. Kâr etmek ve gelir kazanmak maksadıyla edinilen veya bu özelliğe haiz olan hayvanlar ve ticaret eşyası gibi varlıklar. Bu tür malî varlıklar fıkıhçıların ittifakıyla zekâta tabidir. Resûlullah (s.a.v.)'ın kendisinden zekât aldığı, diğer malların kendisine kıyas edildiği malî varlıklar da bunlardır.

⁸⁴⁰ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, I, 470; Ğufeylî, *Nevâzilü'z-Zekât*, s. 131.

⁸⁴¹ Ğufeylî, *Nevâzilü'z-Zekât*, s. 128; Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s. 600.

⁸⁴² Ğufeylî, *Nevâzilü'z-Zekât*, s. 128; Yahya, Ahmed İsmail, *ez-Zekât İbâdetün Mâliyyetün ve Edâtün İktisadiyyetün*, Daru'l-Maarif, Kahire t.y., s. 114; Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, s. 144; Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, s. 159.

3. Âmile hayvanlar ile hem kiralık hem de takı olarak kullanılmak amacıyla bulundurulmuş varlıklar. Bunların hükmünde İslâm bilginleri farklı görüşler beyan etmektedir.⁸⁴³

Bu taksimi günümüzdeki malî sektörlerle tatbik ettiğimizde bizi şu sonuca götürecektir: Fıkıhın tedvini döneminde nâmi mallar olarak bilinmeyen, fakat asrımızda nâmi mallar olarak bilinen, bilfiil neması ve geliri olan varlıkları, zekâta tabi malların kapsamı dâhilinde kabul etmemiz gerekir. Bu malî varlıklar:

a. Ana sermayeden sayılan ve gelir getiren teknoloji ürünü zanaat aletleri ile sanayi tesislerinin makineleri. Bu makineler, şahsi ihtiyaçları karşılamak amacıyla edinmiyor, aksine gelir kazanmaya yönelik olan nâmi varlıklardır, birer zenginlik kaynağıdır, doğrudan gelir getirmeye vasıta değildir. Bunlar, bilek gücüyle çalıştırılan demircinin malzemeleri veya marangozun aletleri gibi değildir, doğrudan gelir kazanmanın vasıtaları olduğundan zekâta tabi olması gerekir.

Önceki fıkıhçılar kendi asrındaki zanaat aletlerini zekâta tabi tutmamışlar ise, bunun nedeni o dönemdeki aletlerin ilkel aletler olup kişinin zanaatı için asli ihtiyaçlardan sayılıyor olmasıydı. O dönemde üretim kişinin mahareti ve bilek gücüyle yapıldığından elindeki alet, nâmi mal sayılmıyor, üretim, zanaatkârın çalışması ve emeğinin bir neticesi olarak meydana geliyordu. Günümüzdeki fabrikaların makineleri ise bizzat gelir getiren mallardır, üretimi bunlar yaptığından zekâta tabidir. Bu görüşümüz klasik dönemde yaşayan fukahânın görüşüne muhalif değildir. Çünkü onlar bu alet ve makineleri görmediklerinden hakkında herhangi bir hüküm vermemişlerdir. Şayet bunları görseydiler onlar da dediklerimizin aynısını söyleyeceklerdi. Böyle söylemekle biz onların dediklerine muhalefet etmiş olmuyoruz, aksine onların görüşlerine göre tahric eder ve onların metodunu kullanırız.

b. Gelir getirmeye yönelik olan binalar. Bu binalar nâmi mal olup asli ihtiyaçlardan sayılmadığından zekâta tabi olması gerekir.⁸⁴⁴

Bu görüşü savunanlardan Karadâvî bir ayrıntıya yer vermektedir ki bu da amortisman bedelinin zekât matrahından düşmesidir. O konuyla ilgili şunları söylemektedir: “Arazi ile gayrimenkuller ve sanayi tesisleri arasında fark vardır. Arazi

⁸⁴³ Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, I, 476 vd...

⁸⁴⁴ Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, I, 477; Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s. 113, 114.

daimi bir gelir kaynağıdır, zamanın geçmesiyle üretimi durmaz, çürüyüp yok olmaz. Sanayi tesisleri ise aşınır, yıpranır ve zamanla yok olur. Bu nedenle gayrimenkullerle sanayi tesislerini araziye kıyas etmemizin doğru olması için iktisatçıların uyguladığı metodu uygulamamaz gerekir. Bu da yıllık amortisman bedelinin zekâttan düşmesidir. Buna göre şayet bir makinenin ömrü 30 yıl, değeri de 30 bin dolar ise her yıl bin dolar zekâttan muaf tutularak bununla atıl hale gelen makinenin yerine yenisi satın alınır.”⁸⁴⁵

Karaman da bu görüşü tercih etme sadedinde şunları söylemektedir: “Eski fukahâdan Hanbelî Ebû'l-Vefâ İbn Akil, Mâlikî İbn Arabî gibi zavât satılık olmayıp kiraya verilen ziynet eşyası vb. malların asıl ve gelirlerinin 1/40 nispetinde zekâta tabi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu malların alım satım yoluyla el değiştirerek gelir sağlamayıp, kiralama veya işletme yoluyla kazanç getirmeleri, ticarî eşya kabul edilmelerine manidir. Gelirleri de, hareketli sermaye gelirlerine kıyas edilemez. Bu sebeple muasır İslâm bilginlerinden M. Ebû Zehre, Hallaf, Abdurrahman Hasan ve Karadâvî gibi zevâtın bunları arı ve zirâî arazi gibi değerlendirip kira ve üretim gelirlerini 1/10 veya 1/20 oranında zekâta tabi tutmaları daha isabetlidir.”⁸⁴⁶

Muasır yazarlardan Eskicioğlu da bu görüşü benimsemektedir. O, fabrikaların makinelerini toprağa kıyas ederek üretim yapan makinelerin zekâta tabi olmadığını, zekâtın fabrikaların gelirinden alınması gerektiğini şöyle açıklamaktadır: “Zekât sisteminde sermaye vergisi var desek yanlış olur. Çünkü sermaye denildiği zaman bunun içine sabit sermaye ve döner sermaye girmektedir. Üretimdeki sabit sermaye makineler ve üretim tesisleridir. İslâm geleneğinde üretimde sabit sermaye ve üretim vasıtalarından vergi alınmaz. Mesela toprak üretim vasıtasıdır. Tarlanın bizzat kendisinden vergi alınmaz; üretim yoluyla meydana getirilen mahsulden, üründen alınır ve normal şartlar altında 1/10 nispetinde alınır. Âyette, *‘Her biri mahsul verdiği zaman mahsulünden yiyin, devşirildiği ve toplandığı gün de hakkını verin’*⁸⁴⁷ buyurulmuştur. Hz. Peygamber mücmel olan bu âyetin manasını şu hadisiyle açıklamaktadır: *‘Yağmur ve kaynak suları ile sulananlarda öşür (1/10 vergi), aletle sulama suretiyle yetiştirilen mahsulde yarı öşür (1/20 vergi) vardır.’*⁸⁴⁸ Buhârî’nin naklettiği bir hadiste de şöyle

⁸⁴⁵ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, I, 481; Günay, “Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s. 601.

⁸⁴⁶ Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, s. 144.

⁸⁴⁷ En'âm, 6/141.

⁸⁴⁸ İbn Mâce, “Zekât”, 17.

buyurulmaktadır: ‘Yağmur ve kaynak suları ile sulanan yahut kökleri suyu bulan mahsulde tam öşür (1/10 vergi), sulama ameliyesiyle (insan, hayvan ve teknik alet yardımından faydalanarak) yetiştirilen mahsullerde yarı öşür (1/20 vergi) vardır.’⁸⁴⁹

Bu âyet ve hadislerden anlaşıldığı üzere üretimde vergi, üretim vasıtalarından değil, meydana getirilen üründen, masrafsız normal üretimden yüzde on (%/10) nispetinde alınmaktadır. Üretim vasıtasının bizzat kendisinden vergi almak demek, üretimi baltalamak demektir. Çünkü üretimi sağlayan makineden vergi (zekât) almak onun bir parçasını almak demektir. Bir parçası koparıp alınan makine ise çalışmaz ve üretim yapmaz. Bu sebeple sanayi sektöründe üretim araçlarından değil, meydana getirilen üründen yüzde olarak zekât alınır.”⁸⁵⁰

Bangladeşli meşhur ekonomist Abdul-Mennan da bu görüşü benimser, ancak ona göre farklı sanayi dallarında üretim ve kâr farklı olacağı için zekât nispetleri esnek olmalıdır.⁸⁵¹

Dumlu ile Paçacı da bu görüşü benimsemektedirler. Dumlu’ya göre sanayi sektörünün gelirinde yıllanma şart olmadığı gibi nisap da gerekli değildir. Dumlu nisabın şart olmayışını Ebû Hanife’nin toprak mahsulleriyle ilgili görüşüne kıyas yapmaktadır.⁸⁵² Paçacı konuyla ilgili şunları söylemektedir. “Atölye ve fabrikalar günümüzde önemli bir servet ve gelir kaynağı haline gelmiştir. Bunları, zekâttan muaf olan temel ihtiyaçlar ve sanatkârın el aleti gibi kabul etmek mümkün değildir. Dolayısıyla bunlar zekâta tabidir. Ancak bunların değeri üzerinden zekâta tabi tutulması işletmelere ağır zekât yükü yükleyecektir. Bu nedenle sınaî yatırımlarının zekâta tabi olması ve zekâtının gelirinden verilmesi uygun olur. Prensip olarak İslam Hukukunda, sermayeden ödenen zekât % 2.5 oranında; gelirden ödenen zekât ise % 5 veya % 10 oranındadır. Buna göre sınaî servetin zekâtı sâfi gelirinden % 10 oranında verilmelidir.”⁸⁵³

⁸⁴⁹ Buhârî, “Zekât”, 56.

⁸⁵⁰ Eskicioğlu, “İslâm Toplumunda Vergi ve Bazı Problemlerin Çözümü”, *1. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, s. 462-463.

⁸⁵¹ Günay, “Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s. 601.

⁸⁵² Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı*, s. 215.

⁸⁵³ Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, s. 158, 159.

4.2.1.2. Değerlendirme

Fabrikaların zekâtıyla ilgili bir değerlendirme yapmak gerekirse şunlar söylenebilir:

1. İslâm nakle/vahye dayalı bir din olduğundan fikhî bir mesele konusunda hüküm verilirken bunun doğrudan veya dolaylı olarak bir nassa/âyet veya hadise dayandırılması gerekir. Bu mümkün olmadığı takdirde hakkında nass bulunan bir meseleye kıyas edilerek hükmünün tespit edilmesi, aklî ve mantıkî istidlal yapılarak hükmünün tespit edilmesinden daha isabetli olur, diye düşünmekteyiz. Sanayi tesislerine gelince bunlar zekâta tabi oluşu Sünnet ile sabit olan mallar arasında en fazla ziraî araziye benzemektedir. Ancak fabrikanın araziye benzeyen yönleri de farklı yönleri de söz konusudur. Fabrika gayrimenkul olması bakımından ziraî arazi ile aynı özelliği taşımaktadır. İşçi, teknik personel maaşları, makinelerin bakımı, belli sürelerde parça veya makine değişimi ve benzeri yönlerden ziraî araziden farklı ve daha masraflıdır. Buna karşılık araziye nazaran çoğunlukla sahibine daha fazla gelir kazandırmaktadır. Zira ziraî arazinin bir kısmı, üretilen ürün cinsine göre yıllık birkaç ay boyunca ürün verirken, diğer bir kısmı ancak bir defa ürün verir. Fabrikaların çalışma süresi ise çoğunlukla daha uzundur. Bu nedenle sanayi tesislerini, zekâta tabi oluşu sahih hadis rivayetleriyle sabit olan ziraî araziye kıyas edilerek zekâtlandırılmasının daha isabetli olduğu söylenebilir.

2. Sanayi tesislerini ticaret malı kabul edip değeri gelirin ilave edilerek toplamından $\frac{1}{40}$ nispetinde zekât verilir, diyenlerin görüşünün müdellel ve zekât hukukuna muvafık olduğu söylenebilir. Zira sanayi tesislerini ticaret malına kıyas etmek mümkündür. Zekâtlandırma sisteminde ise, ya malın kârı/geliri ana sermayesine ilave edilerek toplamından $\frac{1}{40}$ ya da sadece gelirden $\frac{1}{10}$ nispetinde zekâtı verilir. Fakat sanayi tesislerinin ana sermayesini zekâta tabi tutmak birtakım zorluklara sebebiyet verdiği için bu görüşü benimsemiyoruz.

3. Zikredeceğimiz nedenlerden dolayı fabrikaların sâfi gelirinden $\frac{1}{10}$ nispetinde zekât verilir diyenlerin görüşüne iştirak ediyoruz:

A. Sanayi tesislerinin zekâttan muaf tutulup yapılan parasal tüm masraflar çıkarıldıktan sonra fabrikaların sâfi gelirinden $\frac{1}{10}$ oranında zekât verilmesi zekât hukukuna daha muvafık, toplumun maslahatı bakımından daha uygun olduğu

söylenbilir. Çünkü sanayi tesislerini ziraâ arazi veya bal arısına kıyas yapmak sahihtir. Tarlanın mahsulü normal şartlarda 1/10 oranında zekâta tabidir. Fabrikanın da parasal tüm harcamaları çıkarıldıktan sonra sâfi gelirinden zekâtı verildiği takdirde ziraâ arazi ile eşit hale gelir.

B. Dâhili veya harici bir takım nedenlerden ötürü zaman zaman sanayi üretimi düşebilir veya fabrika bir süre kapalı kalabilir. Sanayi tesislerinin sâfi gelirinden zekât verildiği takdirde bu gibi durumlarda mal sahibinin aleyhine bir durum söz konusu olmaz.

C. Sanayi tesislerinin gelirinden zekât vermek mal sahibine ilave bir külfet getirmez. Makinelerinin kıymeti gelirine ilave edilerek toplamından ticarî servet gibi 1/40 nispetinde zekâtını vermek mal sahibine ilave bir külfet getirir. Çünkü bu durumda her yıl makinelerin kıymetlendirilmesi gerekir. Kişi kendisi bunu yapamıyorsa, bu işi yapan muhasebecisi de yoksa bunu ücretle yaptırması gerekir. Bu da doğal olarak mal sahibine malî bir külfet getirmektedir. Bu, aynı zamanda zekât olarak verilen nispete de yansıyacaktır.

Fabrikaların ham maddesine gelince bunu ticaret malı hükmünde kabul edenler vardır. Ğufeylî böyle düşünmektedir.⁸⁵⁴ Buna göre ham maddenin üzerinden bir yıl geçtikten sonra 1/40 oranında zekâtı verilir.

Fabrikaların sâfi gelirinden 1/10 oranında zekât verildiği takdirde ham maddenin ayrıca zekâtını vermeye gerek kalmaz. Kesat durumlarında ise, İmam Mâlik'in ticaret mallarıyla ilgili "satıldığı zaman bir yıllık zekâtı verilir"⁸⁵⁵ görüşüne göre amel edilebilir.

Burada şunu da ifade edelim ki; fabrika, kiralık gayrimenkuller ve benzeri mallardan kazanılan gelirden ilk zekât verilirken 1/10 oranında, daha sonraki yıllarda 1/40 oranında verilir. Çünkü bu tür paralar ilk ele geçince nâmi olan malın geliri olarak, daha sonraki yıllarda ise farklı yollardan insanın eline geçip tasarruf amacıyla biriktirdiği para olarak değerlendirilir. Bilindiği üzere mahsul tarladan kaldırılınca zekâtı verilirse yıllarca ambarda kalsa tekrar zekâtının verilmesi gerekmez. Ancak para hükmen nâmi sayıldığından her yıl zekâtı verilmesi gerekir. Keza kişi tarlasından

⁸⁵⁴ Ğufeylî, *Nevâzilü'z-Zekât*, s. 141.

⁸⁵⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 276.

mahsulünü kaldırıncı 1/10 veya 1/20 oranında zekâtını verirken; esnaf ticarî amaçla tarım ürünlerini satın alıp ticaretini yaptığında 1/40 oranında zekâtını verir. Dolayısıyla kazanacağı vasıf itibarıyla bir malın zekât oranı farklı olabilir. Hayvanlar için de böyle bir farklılık söz konusudur; hayvanlar sâime iken sayı olarak zekâta tâbi iken, ticaret malı olunca kıymeti üzerinden zekâta tâbi olur.

4.2.2. Nakliye Araçları, Ulaşım Vasıtaları ve İş makineleri

Nakliye, ulaşım ve iş vasıtalarından maksadımız deniz, hava ve karayolu ulaşım ve nakliyesinde kullanılan gemiler, uçaklar, kamyon, otobüs, minibüs ve benzeri vasıtalar ile tarım, inşaat ve diğer iş alanlarında kullanılan iş araçlarıdır. Bu araçlar Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkıp hızlı bir şekilde gelişmiş, çeşitlenmiş ve yaygınlaşarak ekonomik hayatın önemli birer parçası haline gelmiştir.

Dönemin imkânlarına göre inşa edilmekle birlikte gemilerin tarihi oldukça eskilere dayanmakta olup Hz. Nûh'un zamanına kadar uzanmaktadır.⁸⁵⁶

Uçak ve motorlu araçların tarihi ise oldukça yenidir. Yük taşıyabilen ilk kamyon, 1870 yılında Jon Yule tarafından yapıldı. Benzinle çalışan ilk kamyon ise 13 Ekim 1894'te çizimleri yapılarak Paris'te Panhard tesislerinde üretildi.⁸⁵⁷

İçten yanmalı, benzinle çalışan motorlu **ilk otomobil** 1885 tarihinde Alman bir mühendis olan **Karl Benz** tarafından üretilmiştir. İlk seri üretim ise 1908 yılında Amerikalı **Henry Ford** tarafından yapılan T modeli adındaki otomobil olmuştur.⁸⁵⁸

İlk motorlu uçak ise Aralık 1903 tarihinde Amerikalı Wilbur ve Orville Wright kardeşler tarafından **icat** edilmiştir.⁸⁵⁹

Bu araçların ilk icadı bir asır gibi bir zamana hatta 130 senelik bir geçmişe uzanmakla birlikte bunların yaygınlık kazanmasının, kırk, elli yıllık gibi oldukça kısa bir geçmişi vardır. Motorlu araçların bir kısmı nakliye, bir kısmı ulaşım, bir kısmı da inşaat, tarım ve diğer iş alanlarında çalıştırılmaktadır.

⁸⁵⁶ Konuyla ilgili bkz: Hûd, 11/37-44; Müminûn, 23/27-28.

⁸⁵⁷ <https://www.ilkkimbuldu.com/kamyonu-kim-buldu/> (30.04.2019)

⁸⁵⁸ <https://www.mailce.com/otomobil-ne-zaman-ve-kim-tarafindan-icat-edildi.html> (30.04.2019)

⁸⁵⁹ <https://www.mailce.com/ucak-ne-zaman-bulundu.html> (30.04.2019)

4.2.2.1. Kullanım Amacı Bakımından Kısımları

Araçların zekâta tabi oluşu kullanım amacına bağlı olarak farklılık arz etmektedir. Kullanım amacı bakımından genel anlamda vasıtaları üç kısma ayırmak mümkündür:

4.2.2.1.1. Para Kazanma Amacı Taşımayan Araçlar

Kişinin para kazanma amacı gütmeyen yolculuk için veya işine gidip gelmek amacıyla edindiği taksi ve benzeri otomobiller bu kapsama girmektedir. Bu tür araçlar doğrudan gelir kazanmadığı, gelir kazanmak için bir vasıta da olmadığı için zekâta tabi değildir. Bu tür araçlar, eski dönemlerde insanların cihat, yolculuk veya seyahat amacıyla kullandıkları at ve merkepler hükmündedir. Binek hayvanları ve köleler zekâta tabi olmadığı gibi⁸⁶⁰, bu tür araçlar da zekâta tabi değildir. Kıymet açısından otomobil ile at veya köle arasında fark olmakla birlikte bir malın zekâta tabi oluşu gelire bağlı olduğundan bu tür vasıtalar, hukukî ilkeler açısından zekâta tabi değildir. Ancak piyasa değeri çok yüksek olan araçların zekâta tabi olabileceği söylenebilir.

4.2.2.1.2. Gelir Kazanmaya Vasıta Olan Araçlar

Bir kısım araçlar doğrudan para kazanmak amacıyla değil, ancak gelir elde etmek için birer vasıta olarak kullanılır. Bunların kısımlarını beş maddede toplamak mümkündür:

- a. Kişinin ticarî faaliyetlerinde kullandığı kamyon ve benzeri arabalar.
- b. Şirketler, özel hastaneler, marketler ve benzeri işyerlerinin iş hizmetleri ve ticarî faaliyetleri için kullandıkları çeşitli araçlar.
- c. Seyyar satıcıların üzerinde ticaret yaptıkları arabalar.
- d. Şirketlere veya kişilere ait fabrika veya işyerlerine işçi taşıyan servisler.
- e. Kişinin arazi veya inşaat işlerinde kullandığı araçlar.

Doğrudan para kazanmayıp sahibinin gelir kazanmasına veya ait olduğu şirketin ticarî faaliyetine katkı sağlayan bu tür araçların zekâta tabi olup olmadığı konusunda istifa ettiğimiz çalışmalarda herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Bu tür araçlar,

---

⁸⁶⁰ Merğinanî, *el-Hidâye*, I, 118.

Resûlullah (s.a.v.) döneminde mevcut olan mallar arasında fıkıh terminolojisinde *âmile* denen ve arazi veya nakliye işlerinde kullanılan hayvanlara benzemektedir.

Motorlu araçlarla *âmile* hayvanlar arasında piyasa değeri ve iş hacmi bakımından fark olmakla birlikte bu tür araçları *âmile* hayvanlara kıyas etmek zekât hukuku açısından isabeti gözükmektedir. Çünkü iş hacmi açısından farklı olmakla birlikte ifa edilen işin niteliği bakımından aralarında benzerlik söz konusudur. Misal olarak kamyon ve merkebin taşıdığı yükler, miktar açısından farklı, ancak görülen iş bakımından benzerdir.

Bu tür araçlar, bizzat nâmi olmayıp doğrudan gelir kazanma amacı da taşımadığından cumhurun zekât için belirlediği kıstaslara göre zekâta tabi olmaması gerekir.⁸⁶¹ Cumhura göre nakliye, ulaşım veya arazi işlerinde çalıştırılan *âmile* hayvanlar zekâta tabi değildir.⁸⁶² Serahsî'nin zekâta tabi mallar hakkında yaptığı tasnife göre de bu tür araçların zekâta tabi olmaması gerekir. Serahsî'ye göre doğrudan kendilerinden gelir elde edilen mallar zekâta tabi, gelir kazanmaya vasıta olan mallar zekâta tabi değildir.⁸⁶³

Bu tür araçları zanaatkârların sanat aletlerine kıyas yapmak da mümkündür. Çünkü para kazanmaya vasıta olan araçlarla zanaatkârların sanat aletleri şekil bakımından birbirine benzememekle birlikte gelir kazanması açısından aralarında benzerlik söz konusudur; ikisi de doğrudan gelir kazanmayıp gelir kazanmanın vasıtalarıdır. Cumhura göre berber, terzi ve benzeri zanaatkârların sanat aletleri zekâta tabi değildir.⁸⁶⁴ Buna göre gelir kazanmaya vasıta olan araçların da zekâta tabi olmadığı söylenebilir.

Âmile hayvanların zekâta tabi olduğunu söyleyenlerin görüşlerine göre tahriç yapılırsa gelir elde etmek için birer vasıta olan nakliye ve iş vasıtalarının zekâta tabi olması gerekir.

4.2.2.1.3. Gelir Amacıyla Bulundurulanan Ticarî Araçlar

Vasıtaların bir kısmı ticarî amaçlıdır. Sahibi para kazanmak ve gelir elde etmek maksadıyla bu araçları edinerek bunları doğrudan gelir kazanmak için kullanır.

⁸⁶¹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, III, 88.

⁸⁶² Mâlik, *el-Muvatta*, "Zekât", 12; Cezerî, *el-Fıkhu ale'l-Mzâhibi'l-Erbaa*, I, 710.

⁸⁶³ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 152.

⁸⁶⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 398; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, II, 864.

Bunlardan gemi ve uçaklar, maliyeti yüksek olduğundan nadir istisnalar hariç, çoğunlukla ticarî amaçlı olarak bulundurulur. Uçak ve gemiler devlete ait olursa belli kişi veya kişilere ait olmadığından zekâta tabi değildir. Belli kişi veya kişilere ait olursa zekâta tabi olur. Kişinin para kazanmak ve gelir elde etmek maksadıyla çalıştırdığı veya kiraya vermek suretiyle kendisinden gelir kazandığı gemi, uçak, nakliye araçları, ulaşım vasıtaları ve iş araçları ticarî araçlar kısmına girmektedir. Çalıştırma bakımından bunların ekseriyetle iki türü vardır:

1. Kişinin para kazanmak maksadıyla bizzat kendisinin veya aile bireylerinden birinin çalıştırdığı yahut şoför tutmak suretiyle çalıştırdığı vasıtalar.

2. Kişinin uzun veya kısa süreli kiraya verdiği her türlü araba ve iş araçları.

4.2.2.1.3.1. Ticarî Vasıtaların Zekâtıyla İlgili Görüşler

Ticarî araçlar günümüzde oldukça yaygındır. Bunlardan büyük miktarlarda para kazanılmakta, gelir elde edilmektedir. Sahipleri bakımından ticarî araçlardan kazanılan gelir önemli olduğu gibi, ülkenin genel ekonomisi içinde de büyük bir yekûn tutmaktadır. Bu araçlar Hz. Peygamber döneminde mevcut olmadığından doğal olarak zekâtıyla ilgili hususi nass/hadis rivayetleri söz konusu değildir. Sanayi Devrimi öncesinde bulunmadığından klasik fıkıh kaynaklarında da bunların zekâtıyla ilgili herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Çağdaş İslâm hukukçuları bunların zekâtıyla ilgili farklı görüşler belirtmektedir:

4.2.2.1.3.1.1. Ticarî Vasıtaları Ticaret Malı Kabul Edenler

Çağdaş İslâm bilginlerinden Muhammed Ebû Zehre, Abdülvahhab Hallâf, Abdurrahman Hasan, Refik Yunus el-Mısrî, Münzir Kahf ve Yusuf Karadâvî ticarî araçları ticaret malı olarak görmektedirler.⁸⁶⁵ Buna göre ticarî aracın üzerinden sahibinin elinde kamerî bir yıl geçtikten sonra kıymeti hesaplanır, geliri de aracın kıymetine ilave edilerek toplamından 1/40 oranında zekâtı verilir.⁸⁶⁶

Bu görüş zekâtın vücubuna delalet eden genel nasslarla birlikte klasik dönemde yaşayan Hanbelî âlimlerinden İbn Akil ile İbn Kayyım el-Cevzî'nin görüşlerine de dayandırılmaktadır. Hanbelî mezhebine göre ziynet eşyası olarak kullanılan takılar

⁸⁶⁵ Âdil Abdullah, *Zekâtü'l-Müsteğallât*, s. 75.

⁸⁶⁶ Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, I, 467; Muhâcine, *Zekâtü'l-İkâr*, s. 148; Âdil Abdullah, *Zekâtü'l-Müsteğallât*, s. 73.

zekâta tabi değildir, ancak kiraya verilince gelir kazanmaya vasıta olup nâmi mal olacağından zekâta tabi olur.⁸⁶⁷ İbn Akil ile İbn Kayyım bundan yola çıkarak kiralık olan her türlü malın zekâta tabi olacağını söylemektedirler.⁸⁶⁸ İmam Mâlik de bir kavlinde kiralık takıların zekâta tabi olduğunu söylemektedir.⁸⁶⁹ Böyle düşünenler menkul ile gayrimenkul malları farklı değerlendirmektedir. Bunlara göre akarın gelirinden 1/10 oranında, menkul malların ise hem kendilerinden hem de gelirinden 1/40 nispetinde zekât verilir.⁸⁷⁰

Mezkûr bilginler Hz. Peygamber'in uygulamasını esas alarak bu taksimi yapmaktadırlar.⁸⁷¹ Resûlullah (s.a.v.) hayvanlar ve paralar gibi menkul malların hem kendisinden hem de gelirinden 1/40 oranında, gayrimenkul olan ziraî arazinin ise sadece gelirinden 1/10 veya 1/20 nispetinde zekât alıyordu.

4.2.2.1.3.1.2. Ticarî Vasıtaları Ziraî Araziye Kıyas Edenler

Bu görüşe göre ticarî vasıtaların zekâtı ziraî arazinin zekâtı gibidir. Ticarî araçlarının kıymetinde zekât yoktur, sadece gelirinde zekât vardır, bu gelirin zekât oranı onda bir (1/10)'dir. Bunların gelirinde toprak mahsulleri gibi yıllanma şartı gerekli değildir. Kendisinden nakledilen bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel de, "*Kişi, evinin kirasını aldığı gün üzerinden yılın geçmesini beklemeden zekâtını verir.*"⁸⁷² diyerek bu tür gelirden yıllanmanın gerekli olmadığına dikkat çekmiştir. Bu görüşe göre ticarî araçların gelirinden bir nisap miktarı ele geçince yıllanması beklenmeden zekâtı verilir.⁸⁷³

4.2.2.2. Değerlendirme

Zekât hukuku açısından ticarî vasıtaları, ticarî eşya hükmünde kabul edip geliri kıymetine ilave edilerek toplamından % 2.5 oranında veya ziraî arazi ile bal arısına kıyas edilerek sadece sâfi gelirinden % 10 nispetinde zekâtını vermek mümkündür. Mantıksal açıdan bunların bal arısına kıyas edilmesi daha tutarlı gözükmektedir.

⁸⁶⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 9.

⁸⁶⁸ İbn Kayyım, *Bedaiü'l-Fevaid*, Daru'l-Kütübi'l-Arabi, Beyrut 1987, III, 143; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, I, 467; Âdil Abdullah, *Zekâtü'l-Müsteğallât*, s. 73.

⁸⁶⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Muctehid*, I, 260.

⁸⁷⁰ Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, I, 480.

⁸⁷¹ Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, I, 478.

⁸⁷² İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 22.

⁸⁷³ Âdil Abdullah, *Zekâtü'l-Müsteğallât*, s. 83.

4.2.3. Menkul Kıymetler

Menkul kıymetlerin tarihi de oldukça yenidir. Bunlar internetin icadı ve sanal âlemde ticaret yapma imkânının ortaya çıkmasından sonra insanların hayatına girmiş varlıklardır.

Menkul kıymetler, *“ortaklık veya alacaklılık sağlayan, belli bir tutarı temsil eden, orta ve uzun vadeli yatırım aracı olarak kullanılan, dönemsel gelir getiren, misli nitelikte, çok sayıda ve seri halinde çıkarılan, ibareleri aynı olan kıymetli evraktır”*⁸⁷⁴, *“kişilerin yatırım amacı ile edindikleri, ortaklık veya alacaklılık hakkı sağlayan, belli bir meblağı temsil eden, yatırım aracı olarak kullanılan, dönemsel gelir getiren, Sermaye Piyasası Kurulundan izin alınarak çıkarılan kıymetli evraktır”* şeklinde tanımlanmıştır.⁸⁷⁵

Menkul kıymetlerin unsur ve özellikleri şöyle sıralanabilir:

- Kıymetli evraktır.
- Yatırım amacı ile alınır.
- Standat ve yuvarlak meblağı, misli niteliktedir.
- Belirli şekil şartlarını taşıması gerekir.
- Nâma veya hamiline düzenlenmiş olabilir.
- Çok sayıda ihraç edilen kitle senetleridir.
- Periyodik (dönemsel) gelir sağlar.
- Sahibine ortaklık veya alacak hakkı sağlar.
- Menkul kıymetlerin üzerinde nominal ve piyasa değerleri vardır.⁸⁷⁶

Menkul kıymetler özelliklerine bağlı olarak farklı isimler alabilmektedir. Bununla birlikte söz konusu bu evrakları “hisse senedi” ve “tahvil” adı altında ikiye ayırmak mümkündür:

⁸⁷⁴ <http://www.borsahocasi.net/2015/02/menkul-kiymetler-nedir.html> (10.01.2019)

⁸⁷⁵ <http://www.muhasabedersleri.com/ticari-belgeler/menkul-kiymetler.html> (10.01.2018)

⁸⁷⁶ Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği (TSPAKB), *Menkul Kıymetler ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları*, Haziran 2011, s. 7; Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) *Adalet Menkul Kıymetler*, Ankara 2013, s. 23.

4.2.3.1. Hisse Senedi

Hisse senedi, “*Sermaye şirketlerinin ortaklarına paylarını ve ortaklıklarını belgelemek için verdikleri kıymetli evraklara hisse senedi denilmektedir*” şeklinde tanımlanmaktadır.⁸⁷⁷

Hisse senedi kişinin bir şirketin mal varlığından bir pay satın alarak aldığı hisse nispetinde şirketin kâr veya zararına ortak olmasıdır. Hisse senetleri, bir ortaklığı ve mülkiyeti temsil etmektedir. Şirket işleyişini devam ettirdiği sürece hisse senetleri var olacaktır, şirket kâr ettiği sürece de değer kazanacaktır. Sabit bir getirileri yoktur, şirketin bilanço kârına, yatırım kararlarına göre değeri değişkenlik gösterir. Hisse senedinin sahibine getirisine ise “temettü” (kâr payı) denmektedir.⁸⁷⁸

Hisse senetleri farklı değerleri taşıma özelliğine haizdir:

1. Nominal (itibari) değer: Hisse senedinin çıkarılması sırasında belirlenen ve üzerinde yazılı olan değere nominal değer denir.

2. İhraç değeri: Hisse senetlerinin satışa sunulduğu değerdir. Hisse senedi nominal fiyat/değer ile çıkarılabileceği gibi farklı bir fiyat ile de çıkarılabilir.

3. Piyasa değeri: Hisse senedinin arz ve talep piyasasında işlem gördüğü fiyattır. Piyasa fiyatı işletmenin durumuna göre yüksek veya düşük olabilir.

4. Borsa fiyatı: Borsada işlem gören hisse senetlerinin bu piyasadaki arz ve talep durumuna göre oluşan fiyattır. Hisse senedine talep fazla ise değeri artar.

5. Gerçek değer: Yatırımcının tüm koşulları dikkate alarak hisse senedi için belirlediği değerdir.⁸⁷⁹

4.2.3.2. Tahvil

Tahvil, “*Şirketlerin fon ihtiyaçlarını karşılamak için çıkardıkları borçlanma senetlerine tahvil denir*” şeklinde tanımlanmıştır.⁸⁸⁰ Anonim şirketler genel kurul kararıyla tahvil çıkarabilir. Çıkarılan her tahvilin değeri aynı olmalıdır. Tahviller, Devlet Tahvilleri ve Özel Sektör Tahvilleri olmak üzere iki kısma ayrılır.

Devlet tarafından iç borçlanma (istikraz) yoluyla çıkarılan tahviller “devlet tahvili” veya “hazine bonusu” adını alır. Devlet, ihtiyacına göre vade belirler.

⁸⁷⁷ <https://borsanasiloyunanir.co/hisse-senedi-nedir>

⁸⁷⁸ <https://paratic.com/hisse-senedi-nedir>

⁸⁷⁹ Milli Eğitim Bakanlığı, *Adalet Menkul Kıymetler*, s. 23.

⁸⁸⁰ Milli Eğitim Bakanlığı, *Adalet Menkul Kıymetler*, s. 24.

Özel sektör tarafından belirli amaçlar ve değişik vadeler ile çıkarılan tahvillere ise “özel sektör tahvilleri” denir.⁸⁸¹

Yukarıda verilen bilgiden de anlaşılacağı gibi, tahvil, kişinin herhangi bir şirketin mal varlığından bir pay satın alıp onun kâr ve zararına ortak olması değildir. Tahvil bir borç senedi olup rebevî/faizli bir işlemdir. Kişinin belli bir faiz miktarı karşısında senetle borç vermesidir. Diğer bir ifadeyle şirketlerin nakit sıkışıklığı döneminde nakit bulmak amacıyla belli bir faiz karşılığında çek satmalarıdır. Tahvil alan kişinin zarar etme gibi herhangi bir riski bulunmamaktadır.

4.2.3.3. Menkul Kıymetlerin Zekâtı

Mahiyeti bakımından farklı olduğundan tahvil ile hisse senedinin hükmü farklıdır. Faizli bir borç senedi olduğundan tahvilin alım satımı haramdır.⁸⁸² Hisse senedini satın almanın hükmü ise, ait olduğu şirkete göre değişir. Eğer şirket helal çerçevede faaliyet gösterip faizle muamele etmiyorsa hissesini satın almak caizdir. Şayet şirket dinen kullanılması haram olan içki, domuz eti ve benzeri ürünleri üretiyor veya bunların ticaretini yapıyor yahut işlemlerinde faiz varsa hissesini satın almak caiz değildir.⁸⁸³ Bir şirketin faaliyet alanında hem helal hem de haram mal varsa bunun hissesini satın alma konusunda İslâm bilginleri farklı görüşler beyan ederek, bir kısmı bu tür şirketlerin hisselerini satın almanın caiz olduğunu söylerken; bir kısmı caiz olmadığını söylemektedir.⁸⁸⁴

Rebevî bir borç senedi olan tahvillerin zekâta tabi olup olmayacağı konusunda çağdaş İslâm bilginleri farklı yaklaşımlar sergilemektedir. Karaman erkeklerin altın takılarına kıyas ederek tahvillerin zekâta tabi olduğunu söylemektedir.⁸⁸⁵ İbrahim Paçacı ise bunların faizinin/kârının zekâta tabi olmadığına, sadece ana sermayesinin zekâta tabi olduğuna inanmaktadır.⁸⁸⁶ Zira Kur’ân’da temiz ve helâl olanların Allah yolunda harcanması emredilmiş,⁸⁸⁷ Hz. Peygamber de “....Allah ancak helal olanı kabul

⁸⁸¹ Milli Eğitim Bakanlığı, *Adalet Menkul Kıymetler*, s. 24.

⁸⁸² Bayındır, Abdülaziz, “Menkul Kıymetler Borsası Faizsiz Finansman Yolları”, *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, s. 311.

⁸⁸³ Karadâvî, *Fıkhu’z-Zekât*, I, 522; Berevârî, Şaban Muhammed İslâm, *Bursetü’l-Evrâki’l-Mâliyye Min Menzûrin İslâmî*, Dâru’l-Fikr, Dımaşk 2002, s. 114.

⁸⁸⁴ Berevârî, *Bursetü’l-Evrâki’l-Mâliyye*, s. 114.

⁸⁸⁵ Karaman, *İslâm’ın Işığında Günün Meseleleri*, s. 144.

⁸⁸⁶ Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, s. 163.

⁸⁸⁷ “Ey iman edenler, kazandığınızın helalinden infak ediniz...” (Bakara, 2/267.)

eder...”⁸⁸⁸ diye buyurmuştur. Dolayısıyla haram olan bir malın zekât olarak verilmesi bu âyet ve hadise terstir.

Muasır bilginlerden Sâlûs da zekâtın önemli amaçlarından biri malın temizlenmesi ve nemalanması olduğunu, hepsi haram olan malın zekât ile temizlenip nema bulmayacağını, haram malın kişinin mülkiyetine girmeyeceğini, zekâta tabi olmadığını, bunun ancak amme maslahatı veya zaruri durumlar için harcanabileceğini söylemektedir.⁸⁸⁹

Hisse senedinin nasıl zekâtlandırılacağı konusunda çağdaş bilginler farklı görüşler beyan etmektedir. Fıkıhçıların bir kısmı “hisse senedini” hissesine ortak olunan şirketin özelliğine göre değerlendirirken; bir kısmı hissesine ortak olunan şirketin özelliğine bakılmaksızın hisse senedinin özelliğine göre hükmünü belirtir. Hisse senedinin zekâtıyla ilgili genel anlamda üç farklı görüş mevcuttur:

a) Birinci görüş. Hisseler, şirketin faaliyet alanına göre zekâta tabidir. Eğer hisse senedi sinai şirkete ait ise kârından; ticarî şirkete ait ise nominal değeri kârına eklenerek toplamından 1/40 nispetinde zekâtı verilir.

Çağdaş bilginlerden Abdurrahman İsa, hisse senetlerinin zekâtını, onları çıkaran şirket türüne göre değerlendirmektedir. Ona göre eğer şirket boyama, otel, nakliyat şirketleri gibi sermayelerinin tamamı alet ve vasıtalara bağlı ise, bunların çıkardığı hisse senetleri zekâta tabi değildir. Sadece sağladıkları kâr, hissedarın diğer mallarına eklenerek nisap ve yıllanma gibi zekâtın diğer şartları da tahakkuk etmişse 1/40 nispetinde zekâta tabi olur.

Şirket, ithalat –ihracat gibi sadece ticarî yahut tekstil, demir-çelik, petrol gibi hem sinai hem ticarî şirket ise bunların hisse senetlerine tekabül eden duran sermaye bedeli şirketin bütçesinden öğrenilip düşülerek, piyasa değerleri üzerinden 1/40 oranında zekâta tabi olur.⁸⁹⁰

Buna göre Abdurrahman İsa sırf ticarî şirketlerle, sinai, sinai-ticarî şirketlerin çıkardığı hisse senetlerini birbirinden ayırmış, birincileri piyasa değerleri üzerinden 1/40 oranında zekâta tabi tutarken, diğerlerinin sadece gelirlerini 1/40 nispetinde zekâta

⁸⁸⁸ Buhârî “Zekât”, 7; Müslim, “Zekât”, 65.

⁸⁸⁹ Sâlûs, *el-İktisâdü'l-İslâmî*, II, 623.

⁸⁹⁰ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, I, 523; Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, s. 144.

tabi tutmuştur.⁸⁹¹ Muasır bilginlerden Abdullah el-Bessâm ve Vehbe Zuhaylî de bu görüştedirler.⁸⁹²

b) İkinci görüş. Bu görüşe göre şirketin faaliyet alanına bakılmaksızın her türlü hisse senedi ticaret malı hükmündedir. Kârı ana sermayesine ilave edilerek toplamından 1/40 nispetinde zekâtı verilir.

1952 yılında akdedilen Şam Konferansı'nda "hisse senedi", gerek menkul kıymetler borsasında alınıp satılmak ve böylece ticareti yapılarak kazanç elde etmek için satın alınmış olsun, gerek kâr elde etmek için değil, yatırım yapmak ve gelirini (temettü) elde etmek amacıyla satın alınmış olsun ticarî eşya olarak kabul edilerek geliriyle birlikte 1/40 oranında zekâta tabi tutulmuştur.

Muhammed Ebû Zehre, Abdurrahman Hasan ve Abdulvahhab Hallaf tarafından ortaya atılan bu görüş şöyle delillendirilmiştir: "Hisse senedi" ve "tahviller" ticareti yapıp kâr elde etmek için elde bulundurulur. Nominal değerleri ile sermaye piyasasındaki değerleri de daima farklıdır. Bu itibarla "hisse senetleri" ve "tahviller" birer ticaret malı olup zekât hukuku açısından ticaret malı hükmüne tabi olmalıdır.⁸⁹³

Karadâvî de şirketin özelliğine bakılmaksızın her türlü hisse senedinin ticaret malı olup, ticarî eşya gibi kârı ana sermayesine ilave edilerek toplamından 1/40 oranında zekât verilmesi gerektiğini söyler. Şirketin özelliğine göre zekâtlandırmanın doğru olmayacağını şöyle izah eder: "Hisse senetlerini şirketlere göre ayırıma tabi tutmak, Kitap, Sünnet, icmâ veya kıyastan sağlam delile dayanmamaktadır. Ticarî şirketin hisse senetlerinden zekât alıp, sınaî ve yarı sınaî şirketin hisse senetlerinden zekât almamanın tutarlı bir tarafı bulunmamaktadır. Çünkü hisse senetleri her iki durumda da nâmi birer mal özelliğine haizdir."⁸⁹⁴

c) Üçüncü görüş. Hisse senedinin geliri 1/10 nispetinde zekâta tabidir. Bu görüşe göre hisse senedi alınıp satılıyorsa ticaret malı sayılır. Eğer hisse senedi satılmak amacıyla değil de bir şirketin kârına ortak olunmak için satın alınmışsa bu tür hisse senetlerinin ana sermayesi zekâta tabi değil, kârı 1/10 oranında zekâta tabidir.

⁸⁹¹ Erkal, "Zekâtla İlgili Bazı Meseleler", *1. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, s. 544.

⁸⁹² Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, I, 523-524; Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, s. 167.

⁸⁹³ Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, I, 527; Erkal, "Zekâtla İlgili Bazı Meseleler", *1. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, s. 544.

⁸⁹⁴ Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, I, 525.

1965 yılında Kahire’de akdedilen konferansta hisse senetlerinin zekâtı gündeme gelmiş; hisse senetleri ve tahvillerin alınıp satılmak suretiyle ticareti yapılmak için elde bulundurulduğu takdirde ticaret malları gibi 1/40 nispetinde zekâta tabi olması gerektiği, sırf yatırımda bulunulup, bunun gelirinden yararlanmak amacı ile satın alınmışsa –ziraâ araziye kıyasla- sâfi gelirinden 1/10 oranında zekâta tabi olması gerektiği yönünde karara varılmış ve bu ikinci durumda hisse senetlerinin zekâtının şirket tarafından verilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁸⁹⁵

Karadâvî de bu görüşü benimseyerek konuyla ilgili şunları söylemektedir: Sermayelerinin tamamını veya büyük kısmını matbaa, otel, fabrika gibi sabit mallara yatıran şirketlerin hisse senetlerinden değil, bunların sâfi gelirinden 1/10 zekât alınmalı; sermayelerinin büyük kısmını menkul mallara yatıran ticarî şirketlerin hisse senetlerinden piyasa değerleri + kâr toplamından, sabit eşya kıymetlerinin hisse senetlerine düşen bölüm çıkarıldıktan sonra 1/40 oranında zekât uygulanmalıdır.⁸⁹⁶

4.2.4. Ticarî Amaçlı Mekânlar

Ticarî amaçlı kullanılan büyük salonlar da Sanayi Devrimi’nden sonra insanların sosyal, kültürel ve iktisadi hayatlarına giren, ekonomik değeri ve geliri yüksek mekânlardır. Bu salonların bir kısmı müstakil, bir kısmı da otel veya restoran gibi işyerlerinin bünyesinde bulunmaktadır. Bu tür salonlar sünnet, nişan, düğün merasimleri, konferans, seminer ve benzeri kültürel etkinlikler için kullanılmaktadır. Çalışma esası bakımından ticarî amaçlı kullanılan salonlarla kiralık gayrimenkuller/evler ve işyerleri birbirine benzerlik arz etmektedir. Ancak kısa süreli oluşu ve elde edilen gelir düzeyinin yüksek olması bakımından ticarî salonlar kiralık gayrimenkullerden farklıdır.

Evler ve işyerleri ekseriyetle uzun süreli kiralanırken düğün salonları ve benzeri mekânlar saat esasına göre veya birkaç günlük süreyle kiralanmaktadır. Bu mekânlardan kazanılan gelir de kiralık gayrimenkulden kazanılan gelire nazaran daha yüksektir. Çalıştırma esası bakımından kiralık gayrimenkullerle ticarî amaçlı salonlar birbirine benzemekle birlikte bu tür salonlar Sanayi Devrimi öncesinde mevcut olmadığından bunları ayrı bir başlık altında ele almayı uygun gördük.

⁸⁹⁵ Erkal, *Zekâtla İlgili Bazı Meseleler*, 1. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi, s. 544.

⁸⁹⁶ Karadâvî, *Fıkhü’z-Zekât*, I, 526.

Düğün salonları ve benzeri mekânlar zahmetsiz ve az masrafla sahiplerine büyük miktarlarda gelir kazanmaya vesile olmaktadır. Orta büyüklükte bir ilçe olan Elbistan'da bir düğün için alınan ücret 3 ile 4 bin lira arasında değişmektedir. 2016 yılının Nisan ayında Kutlu Doğum konferansı yapmak üzere orta dereceli bir düğün salonunun sahibiyle görüşüp üç saatliğine salonu istediğimizde, "Salonun normal ücreti 3500 lira olduğunu, ancak ücreti peşinen ödemek kaydıyla müftülüğe 3 bin liraya verebileceğini" ifade etti. Bu yıl (2019) itibariyle bir düğün için 6 ile 8 bin lira arasında ücret istenmektedir. Bir düğünün süresi ortalama 3 ile 5 saat arasında değiştiğinden bir düğün salonunda günde iki düğün yapma imkânı da vardır. Her düğün başına 6 bin lira ücret alan bir düğün salonunun aylık olarak kazanacağı para 180 bin lira eder. Bunun ortalama masrafı 30 bin lira olursa sahibine aylık olarak 150 bin lira net para kalır. Beş ay her gün çalışması durumunda bir düğün salonunun yıllık olarak sahibine kazandıracığı para 750 bin liradır ki bu da büyük bir gelirdir.

4.2.4.1. Ticarî Amaçlı Mekânların Zekâtı

Düğün salonları ve benzeri mekânlar Resûlullah (s.a.v.) döneminde mevcut olmadığından doğal olarak bunların zekâtıyla ilgili hususi hadis rivayetleri söz konusu değildir. İstifade ettiğimiz kaynaklarda bu tür salonların zekâtıyla ilgili özel bir bilgiye de rastlayamadık. Ancak düğün salonları ve benzeri mekânları kiralık gayrimenkuller gibi kabul etmek mümkündür. Daha önce kiralık gayrimenkullerin zekâtıyla ilgili üç farklı görüşün mevcut olduğunu, bunlar arasında kiralık binaları ziraî araziye benzetip gelirinin 1/10 oranında zekâta tabi olduğunu söyleyen görüşün daha isabetli olduğu anlatılmıştı. Buna göre ticarî salonların geliri 1/10 oranında zekâta tabidir. Zekâtının vacip olması için nisaba ulaşması şart, ancak gelirin üzerinden bir yılın geçmesi gerekli değildir. Bu gelirin 1/10 oranında zekâta tabi olmasının nedeni, bu tür salonlardan gayet külfetsiz ve çok cüz-i bir masrafla para kazanılması ve sabit sermaye olan salonların zekâta tabi olmaması. Daha önce bir malın kendisinden zekât alınmadığı takdirde gelirinden 1/10 veya 1/20 oranında zekât alınacağı anlatılmıştı.

SONUÇ

Zekât dinin bir rüknü olup malî bir mükellefiyettir. Konusu mal olduğundan iktisadî şartların değişmesi ve gelişmesine bağlı olarak zekâta tabi olan malların çerçevesi, iktisadi etkisi ve değeri de zamanla değişikliğe uğramaktadır. Günümüzde, vahiy dönemi ve ona yakın asırlarda adı dahi bilinmeyen pek çok alanda ekonomik getirisi olan yeni sektörler ortaya çıkmış, Hz. Peygamber döneminde mevcut olan bir kısım malî sektörler de teknolojik imkânların gelişmesine paralel olarak değişmiş, gelişmiş, farklı vasıf ve hüviyetler kazanmıştır. Yeni gelişme ve değişmelere paralel olarak ortaya çıkan iktisadi, ticarî teşekküllere ait gelirlerin zekâta tabi olup olmayacakları veya hangi esaslara göre bu teşekküllerden zekât tahsil edileceği konusu çağdaş fukahayı yeni değerlendirmeler yapmaya ve içtihatlar ortaya koymaya sürüklemiştir.

Bu çalışmada, “Kur’an ve sünnette zekâta tabi malların çerçevesi, zekâtın vücup sebebi, yıllanma sorunu, şartlara bağlı olarak nisabın değişip değişmeyeceği, verginin zekâta mahsup edilmesi, Hz. Peygamber döneminde mevcut olup iktisadî değeri değişen veya Hz. Peygamber döneminde mevcut olmayıp Sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan malların zekâtı” konuları ele alıp işlenmiştir. Yapılan bu çalışma neticesinde elde edilen sonuçlar şu maddeler altında özetlenebilir:

1. Zekâtın farziyetine delalet eden âyetlerin tamamı umumi lafızlarla gelmiştir. Umumi lafızlarla varit olan hadisler de oldukça fazladır. Âyet ve hadislerdeki bu umumdan tüm mütekavvim malların zekâta tabi olduğu anlaşılmaktadır.

2. Hadislerde zekâta tabi olmadığı beyan edilen mallar, fukahânın “havâic-i asliye/temel ihtiyaçlar” diye isimlendirdikleri malî varlıklardan ibarettir.

3. Zekâtın vücup sebeplerinden biri de nemadır. Bir malın zekâta tabi oluşu nâmi olmasına bağlıdır. Nâmi olan her türlü servet ilkesel olarak zekâta tabidir.

4. Farklı malî sektörlerden alınan zekât oranı, malı kazanmada harcanan emek ile ana sermayesinden zekât alınıp alınmamasına bağlı olarak değişmektedir.

5. Sanayi devrimi sonrasında toplumun sosyal ve iktisadi durumu değiştiğinden nisabın günün ekonomik şartları muvacehesinde yeniden belirlenmesi gerektiğini savunan bilginler olduğu gibi, buna gerek olmadığını söyleyenler de vardır.

6. Paranın zekâtında yıllanmanın şart oluşu klasik dönemde yaşayan fukahânın ekseriyeti tarafından kabul edilmiştir. Ancak günümüzde para hızlı deveran ettiğiinden yıllanmanın şart oluşu, aylık olarak büyük meblağlarda geliri olan insanların zekâtta muaf olmasına veya avantajlı duruma yükselmesine neden olmaktadır. Bu bakımdan aylık olarak nisap miktarından daha fazla gelir elde edip yılsonunu beklemeden parasını yatırıma dönüştürenlerin yıllanmasını beklemeden bu paralarının zekâtını vermeleri daha isabetli, daha doğru olur, denebilir.

7. Değer bakımından develerden daha kıymetli, süt verimi açısından daha yüksek olan Holstein, Montofon, Simental ve Jersey gibi sığır cinslerinin nisabını, develere kıyasla 5 adet olarak belirlemek veya 30 sığır yahut 40 koyunun piyasa değeri baz alınarak tespit etmenin daha doğru olacağı söylenebilir.

8. Cumhura göre menfaat ile hizmetler mal kapsamı dâhilinde kabul edildiğinden kişinin, fakir kiracısını evinde oturtmak veya doktorun zekât alacaklısı olan hastasına sağlık hizmetini sunmak suretiyle zekâtını ödemesi caizdir.

9. Tavuk, hindi ve benzeri kanatlı hayvanlar ile su havuzlarında beslenip üretilen balıklar, ticarî amaçlı olup satmak maksadıyla beslendiği takdirde ticarî eşya hükmüne tabidir. Bunlar için yapılan parasal harcamalar çıkarıldıktan sonra gelirleri ana sermayesine eklenerek toplamından 1/40 nispetinde zekâtı verilir. Deniz, göl veya akarsularda satmak amacıyla avlanan balıklara gelince, nisaba ulaşması durumunda bunlardan elde edilen gelirden aylık veya yıllık olarak 1/10 oranında zekât verilmesi zekât hukukuna daha uygundur.

10. Meyve, sebze ve yeşillikler, ticarî amaçlı üretilip satılıyorsa, yapılan parasal harcamalar çıkarılmadan 1/20 oranında, parasal harcamalar çıkarıldıktan sonra 1/10 nispetinde ürünün kendisinden veya parasından zekâtı verilir. Daha âdil olduğundan safi gelirinden 1/10 nispetinde zekâtının verilmesi daha isabetli olur, diye düşünmekteyiz.

11. Hz. Peygamber döneminde mevcut olup daha sonraki dönemlerde sanayi ve teknolojinin gelişmesine paralel olarak gelişen, değişen, farklı vasıf ve özellikler kazanan kiralık gayrimenkuller, zekâtın vücup sebebini taşıyıp, temel ihtiyaçlar kapsamına da girmediğinden zekâta tabidir. Bunların sâfi gelirinden yüzde on (%10) oranında zekât verilmesi gerektiğini söyleyenlerin görüşü, delil açısından daha isabetli gözükmektedir.

12. Resûlullah (s.a.v.) döneminde mevcut olmayıp Sanayi inkılabından sonra meydana gelen gemi, uçak, kamyon, otobüs gibi nakliye ve ulaşım vasıtaları ile iş araçları ve benzeri makineler, doğrudan gelir kazanmak amacıyla kullanıldığı takdirde zekâtın vücup sebebini taşıdığından zekâta tabi olur. Bu araçların zekâtı iki şekilde verilebilir:

a. Sadece safi gelirinden 1/10 nispetinde zekâtını vermek.

b. Geliri kıymetlerine ilave edilerek toplamından 1/40 nispetinde zekâtını vermek.

13. Günümüzde modern yöntemlerle yapılan hayvan besiciliği, biri hayvanların kendilerini satmak, diğeri sütünü ve yavrularını satmak üzere iki kısma ayrılmaktadır:

A. Kendilerini satmak üzere beslenen hayvanlar ticaret malı kapsamında olup ticarî eşya hükmüne tabidir. Kârı ana sermayesine ilave edilerek toplamından kıymeti üzerinden 1/40 nispetinde zekâtı verilir.

B. Sütünü ve yavrularını satmak üzere beslenen hayvanlar ise iki şekilde zekâtlandırılabilir:

a) Yapılan parasal harcamalar düşüldükten sonra hayvanlardan kazanılan gelir kıymetlerine ilave edilerek toplamından 1/40 oranında zekâtını vermek.

b) Hayvanların kendileri zekâttan muaf tutularak sâfi gelirinden 1/10 oranında zekâtını vermek. Zekât hukuku açısından ikinci şıkkın daha isabetli olduğu söylenebilir.

14. Sanayi tesislerinin zekâtıyla ilgili farklı görüşler söz konusudur. Bu görüşler arasında sanayi tesislerinin sâfi gelirinden 1/10 oranında zekât verilmesi gerekir, diyenlerin görüşü zekât hukuku bakımından daha isabetli gözükmektedir.

15. Hisse senedi eğer kâr amacıyla alınıp satılıyorsa ticarî eşya hükmünde olup 1/40 oranında zekâta tabi olur. Şayet satılmak amacıyla değil de bir şirketin kârına ortak olmak maksadıyla satın alınmışsa sadece gelirinden 1/10 oranında zekâtı verilir.

16. Zekât hukuku açısından süs amacıyla veya asli ihtiyaçlar için kullanılan eşya zekâta tabi değildir. Kişinin kendi işlerinde kullandığı, gelir kazanmaya vasıta olan malî varlıklar, *amile* hayvanların zekâta tabi olduğunu söyleyenlere göre zekâta tabi, İslâm

bilginlerinin çoğunluğuna göre tabi değildir. Doğrudan gelir getirmeye vasıta olan her türlü mâli varlık ilkesel olarak zekâta tabidir.

BİBLİYOGRAFYA

- Accac**, Muhammed Hatib, *Usûlü'l-Hadis, Ulûmuhü ve Mustalahâtuhü*, Dâru'l-Fikr, Dimaşk 1989.
- Âdil Abdullah**, Halil Hani, *Zekâtü'l-Müsteğellât fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, Nablus 2007.
- Afzalurrahman**, (Londra Sîret Vakfı Başkanı), *Sîret Ansiklopedisi*, İnkılab Basım Yayın Organizasyon ve Ticaret Limited Şirketi, İstanbul 1996.
- Akar**, Muhlis; Eser, Ercan, *Zekâtı Anlamak*, DİB Yayınları, Ankara 2012.
- Akbulut**, Ömer, “Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkelerde Sığır Islahında Sağlanan İlerlemeler”, 8. *Ulusal Zootekni Bilim Kongresi*, Çanakkale 2013.
- Aktan**, Hamza, Ticaret Hukukunun Yeni Bazı Problemleri Üzerine İslâm Hukuku Açısından Bir Değerlendirme (Borsa, Teminat Mektubu, Leasing), *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, Kombad Yayınları, Konya 1997.
- Akyıldız**, Ali, “Para”, *DİA*, İstanbul 2007.
- Ali Hayder Efendi** (1380/1960), *Durerü'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* (trc. Fehmi el-Hüseynî), Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003.
- Âlûsî**, Şihâbuddin Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî (1270/1850), *Rûhu'l-Meânî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- Aras**, Mehmet Özgü, “Hammâd b. Ebû Süleyman”, *DİA*, İstanbul 1997.
- Âmidî**, Seyfuddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed (631/1233), *el-İhkâm fi Usûli'l-Ehkâm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut t.y.
- Askalânî**, Ahmed b. Ali b. Hacer (852/1448), *Fethü'l-Bârî Şerh-u Sahihi'l-Buhârî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Aynî**, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed (855/1451), *Umdetü'l-Kâri Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- Bardakoğlu**, Ali, “Diyet”, *DİA*, İstanbul 1994.

- Bayındır**, Abdülaziz, Menkul Kıymetler Borsası Faizsiz Finansman Yolları, I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi, Kombad Yayınları, Konya 1997.
- Berevârî**, Şaban Muhammed İslâm, *Bursetü'l-Evrâki'l-Mâliyye Min Menzûrin İslâmî*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 2002.
- Buhûfî**, Mansûr b. Yunus b. İdris (1051/1641), *Keşşâfü'l-Kinâ an Metni'l-İknâ*, (thk. İbrahim b. Ahmed Abdülhamid), Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003.
- Burhanuddin**, Ebû'l-Malî Mahmud b. Ahmed b. Abdülaziz (616/1219), *el-Muhîtu'-Burhânî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- Bilmen**, Ömer Nasuhi (1391/1971), *Hukukî İslâmiyye ve Istilahatı Fikhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1969.
- Birişik**, Abdülhamit, “Katâde b. Diâme”, *DİA*, Ankara 2002.
- ..... “Sıddîk Hasan Han”, *DİA*, İstanbul 2009.
- Birsin**, Mehmet, *İslâm Eşya ve Borçlar Hukuku*, Malatya 2016.
- Bozkurt**, Nahide, “Hadî-ilelhak”, *DİA*, İstanbul 1997.
- Buhârî**, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğîre b. Berdezbe (256/870), *Sahîhü'l-Buhârî*, (thk. eş-Şeyh Kasım eş-Şimâî er-Rufâî), Şirketu Dâri'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, Beyrut 1997.
- Cessâs**, Ebû Bekir Ahmed er-Râzî (370/981), *Ahkâmü'l-Kur'an*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2001.
- Cevherî**, İsmail b. Hammâd (393/1002), *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhü'l-Arabiyye*, (thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr), Dâru'l-İlm, Beyrut 1979.
- Cezerî**, Abdurrahman b. Muhammed (1360/1941), *el-Fıkhu ale'l-Mezâhibi'l-Erbâa*, Şirketu Dâri'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut 1993.
- Cüveynî**, Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusuf (478/1086), *Nihâyetü'l-Matleb fi Derâyeti'l-Mezheb*, (thk. Abdülazîm Mahmud Dîb) Dâru'l-Minhâc, Cidde 2007.
- Çağrıci**, Mustafa, “Hak”, *DİA*, İstanbul 1997.
- ..... “İnfak”, *DİA*, İstanbul 2000.

- Çeker, Orhan**, “Havâic-i Asliye”, *DİA*, İstanbul 1997.
- Damad Efendi**, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman el-Kelyûbî (1078/1667), *Mec'maü'l-Enhür fi Şerhi Mültaka'l-Ebhür*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.
- Dâmiğânî**, Hüseyin b. Muhammed (478/1085), *Kâmûsu'l-Kur'an*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrut 1983.
- Dârekutnî**, Ali b. Ömer (385/868), *Sünenü Dârekutnî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.
- Dehlevî**, Şah Veliyullah b. Abdürrahim (1176/1762), *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- Doğan, Mehmet**, *Büyük Türkçe Sözlük*, Bahar Yayınları, Ankara t.y.
- Duman, Ali**, “Sadaka”, *DİA*, İstanbul 2008.
- Dumlu, Emrullah**, *Ticaret Mallarının Zekâtı*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2012.
- ..... *Zekâtta Tespit Edilen Nisap Ölçüleri*, Erzurum 2001. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Döndüren, Hamdi**, *Delilleriyle İslâm İlmihali*, İstanbul 1991.
- Dönmez, İbrahim Kâfi**, “Niyet”, *DİA*, İstanbul 2007.
- Ebû Dâvûd**, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (275/888), *Sünenü Ebî Dâvûd*, Dâru'l-Cinân, Beyrut 1988.
- Ebû Hayyân**, Muhammed b. Yusuf el-Endulûsî (745/1344), *el-Bahru'l-Muhît*, (thk. Âdıl Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavved), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Ebû Ubeyd**, Kasım b. Sellam (224/839), *Kitâbu'l-Emvâl*, (thk, tlk, Ebû Enes Seyyid b. Receb), Dâru'l-Fadîle, Riyad 2007.
- Ebû Yusuf**, Yakub b. İbrahim (182/798), *Kitâbü'l-Harâc*, Beyrut 1979.
- Ebû Zehre**, Muhammed (1394/1974), *İslâm'da Siyasî, İtikadî ve Fikhî Mezhepler Tarihi*, (trc. Sıbğatullah Kaya), Şura Yayınları, İstanbul 1993.

- Erdoğan, Mehmet**, “Zekât Nisabının Amacı Dikkate Alınarak Günümüz Hayat Standartlarına Göre Yeniden Belirlenmesi”, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri*, Kurav Yayınları, Bursa 2007.
- ..... *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2017.
- Eren, A. Cüneyt**, “Sıddîk Hasan Han”, *DİA*, İstanbul 2009.
- Erkal, Mehmet** (ö. 1436/2015), Zekâtla İlgili Bazı Meseleler, *1.Uluslar Arası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, Kombad Yayınları, Konya 1997.
- ..... “Öşür”, *DİA*, İstanbul 2007.
- ..... “Nisab”, *DİA*, İstanbul 2007.
- ..... *Zekât Bilgi ve Uygulama*, İstanbul 2008.
- ..... “Zekât” *İlmihal –İmam ve İbadetler-*” TDV Yayınları, Ankara 2012.
- Eroğlu, Muhammed**, “Ebû Cafer en-Nehhâs”, *DİA*, İstanbul 2006.
- Esed, Muhammed** (1413/1992), *Kur’ân Mesajı, Meal-Tefsir*, (trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul 1999.
- Eskicioğlu, Osman** (ö. 1439/2018), İslâm Toplumunda Vergi ve Bazı Problemlerin Çözümü, *1. Uluslar Arası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, Kombad Yayınları, Konya 1997.
- ..... “Faiz”, *DİA*, İstanbul 1989.
- ..... “Modern Vergi Anlayışı ve Zekât”, *D. E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 1989, Sayı 5.
- Fiyruzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakub** (817/1414), *el-Kâmûsu’l-Muhit*, Dâru’l-Ciil, Beyrut t.y.
- Gazalî, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed** (505/1111), *el-Vasît fi’l-Mezheb*, (thk. t.lk. Ahmed Mahmud İbrahim) Dâru’s-Selam, b.y. 1997.
- ..... *el-Mustasfâ fi İlmî’l-Usûl*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- ..... *İhyâ-u Ulûmi’d-Dîn*, (thk. Hâfız Irâkî) Dâru’l-Hayr, b.y. 1990.

- Gökalp**, Yusuf, “Zeydiyye”, *DİA*, İstanbul 2013.
- Gözübenli**, Beşir, Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım, *İslâm’a Giriş*, -Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar- DİB Yayınları, İstanbul 2007.
- Güman**, Osman, “Zekât Nisabına Dair Çağdaş Yaklaşımlar”, *Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, Kasım 2018, Cilt: 4, Sayı: 3.
- Günay**, Hacı Mehmet, “Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2017.
- Ğırnâtî**, Ebû Kasım Muhammed b. Ahmed (741/1341), *el-Kavâninü’l-Fıkhiyye fi Telhisi Mezhebi’l-Mâlikîyye*, (thk. Muhammed b. Sidâ), b.y. t.y.
- Ğufeylî**, Abdullah b. Mansur, *Nevâzilü’z-Zekât*, Dâru’l-Meyan, Riyad 2008.
- Hacak**, Hasan, “Mal”, *DİA*, Ankara 2003.
- Hafif**, Ali, *Ahkâmu’l-Muamelati’s-Şer’iyye*, Dâru’l-Fikri’l-Arabi, Kahire 2008.
- Hammâd**, Nezih, *Mu’cemü’l-Mustalahâti’l-Mâliyyeti ve’l-İktisâdiyyeti fi Luğati’l-Fukaha*, Dâru’l-Kalem, Dımaşk 2008.
- Hamidullah**, Muhammed (1424/2003), *İslâm’a Giriş*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (trc. Cemal Aydın), Ankara 2007.
- ..... *İslam Hukuku Etüdları*, Bir Yayıncılık, İstanbul 1984.
- ..... *İslâm Peygamberi* (trc. Mehmet Yazgan), Beyan Yayınları, İstanbul 2011.
- Haskefî**, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdirrahman (1088/1677), *ed-Durrü’l-Muhtâr Şerhu Tenvîri’l-Ebsâr ve Câmii’l-Bihâr*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2002.
- Heysemî**, Nuruddin Ali b. Ebî Bekir (807/1405), *Mecmaü’z-Zevâid ve Menbaü’l-Fevâid*, Dâru’l-Kitabi’l-Arabî, b.y., t.y.
- Hımsî**, Muhammed Hasan, *Kur’ân-ı Kerîm Maa Fehâris Kamile*, Dâru’r-Reşîd, Beyrut 1984.
- Hüseynî**, Ahmed, *Tatavvuru’n-Nukûd fi Dav-i’s-Şer’iati’l-İslâmi*, Dâru’l-Medenî, Cidde 1989.
- İtr**, Nuruddin, *Menhecü’n-Nakdi fi Ulûmi’l-Hadis*, Dâru’l-Fıkr, Dımaşk 1992.

- İbn Âbidîn**, Muhammed Emin (1307/1889), *Reddü'l-Muhtâr ala'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr*, (thk. tal. Âdil Ahmed Abdülmevcud, Muhammed Muavved), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- İbn Abdilberr**, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed en-Nemrî el-Kurtubî (463/1071), *el-Kâfi Fî Fıkhi Ehli'l-Medine el-Mâlikî*, Mektebetü Riyad el-Hadîse, Riyad 1978.
- İbn Arabî**, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah (543/1143), *Âridetü'l-Ehvezî bi Şerhi Sahihi Tirmizî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut t.y.
- ..... *Ahkâmü'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut t.y.
- İbn Âşûr**, Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tenusî (1393/1973), *Makâsidü's-Şeriatî'l-İslâmî*, (thk. Muhammed Habib İbn Havce), Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Katar 2004.
- İbn Atiyye**, Ebû Muhammed Abdülhak b. Ğâlib el-Endulûsî (546/1151), *el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitabi'l-Aziz* (thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- İbn Ebî Şeybe**, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed el-Absî el-Kûfî (235/850), *Musannefu İbn Ebî Şeybe*, (thk. Ebû Muhammed Üsâme b. İbrahim b. Muhammed) el-Faruk el-Hadise, Kahire 2008.
- İbn Hummâm**, Kemaluddin Muhammed b. Abdülvahid (861/1457), *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- İbn Hanbel**, Ebû Abdullah Ahmed eş-Şeybânî (241/885), *Müsnedü İmam Ahmed*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1993.
- İbn Hazm**, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm (456/1064), *el-Muhallâ, bi'l-Âsâr*, (thk. Ahmed Muhammed Şakir el-Kâdi) b.y., t.y.
- İbn Hibbân**, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân Ebû Hâtim et-Temimî, el-Büstî, es-Sicistânî (354/965), *Sahih-u İbn Hibbân, bi Tertibi İbn Belbân*, (thk. thc. Şuayb Arnâvût), Müessestü'r-Risâle, Beyrut 1993.
- İbn Hişâm**, Ebû Muhammed Abdülmelik (218/833), *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Dâru İbn Kesir, b.y., t.y.

- İbn Kayyım**, Şemsuddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir el-Cevzî (751/1350), *Zâdü'l-Maâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, Müessestü'r-Rayyân, Beyrut 1998.
- ..... *A'lâmü'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Âlemîn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- ..... *Bedâiü'l-Fevâid*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabi, Beyrut 1987.
- İbn Kesîr**, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureşî, ed-Dimaşkî (774/1373), *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1982.
- İbn Kudâme**, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdesî (630/1233), *el-Muğni ala Muhtasari'l-Hirakî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- İbn Mâce**, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid, el-Kazvinî (275/888), *Sünen-ü İbn Mâce*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1996.
- İbn Manzûr**, Ebû'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükrim (711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut t. y.
- İbn Nüceym**, Sirâcüddin Ömer b. İbrahim (1005/1597), *en-Nehrü'l-Faik*, *Şerh-u Kenzi'd-Dakâik*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002.
- ..... *el-Eşbâh ve'n-Nazâir*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999.
- İbn Nüceym**, Zeynuddin b. İbrahim b. Muhammed (970/1562), *el-Bahru'r-Râik*, *Şerhu Kenzi'd-Dakâik*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- İbn Rüşd**, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Rüşd el-Kurtubî (595/1199), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1996.
- İbn Sa'd**, Muhammed b. Sa'd b. Muni ez-Zuhrî (220/835), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut t.y.
- İbn Zenceveyh**, Hamid b. Muhalled b. Kuteybe b. Abdillâh el-Horâsânî, en-Nesâî, Ebû Ahmed el-Ezdî (251/865), *Kitâbü'l-Emvâl*, (thk. Şakir Zeyb Fayyad), Riyad 1986.

- İbnü'l-Esîr**, Mecduddin Ebû's-Saadât Muhammed el-Cezerî (606/1210), *en-Nihâye fi Ğaribi'l-Hadisi ve'l-Eser*, (thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhi), el-Mektebü'l-İslâmî, b.y., t.y.
- İsfehanî**, er-Râğıb (502/1108), *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1997.
- Kahraman**, Abdullah, *İslâm Hukukunda Değişim ve İbadetler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2017.
- ..... “Hz. Ömer’in Müellef-i Kulûb’a Zekât Konusundaki Uygulaması ve Hanefî Mezhebine Etkisi”, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, Sivas 2018.
- Karadâvî**, Yusuf, *Fıkhuz-Zekât*, Müessesetü'r –Risâle, Beyrut 1991.
- ..... *Keyfe Neteamelü maa's-Sünne*, el-Ma'hedü'l-Alemî, Virjinya 1992.
- Karâfî**, Şihâbuddin Ahmed b. İdris (684/1285), *ez-Zahîre*, (thk. Muhammed Buhubze), Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, b.y. 1994.
- Karaman**, Hayreddin, *İslâm Hukuk Tarihi*, İz Yayıncılık, İstanbul 1999.
- ..... *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Kâsânî**, Alâuddin Ebû Bekir b. Mes'ud (587/1191), *Bedâiu's-Sanâi fi Tertibi's-Şerâi*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Kallek**, Cengiz, “Eşheb el-Kaysî”, *DİA*, İstanbul 1995.
- ..... “Vesk”, *DİA*, İstanbul 2013.
- Kaya**, Eyyüb Said, “Mekhûl b. Ebû Müslim”, *DİA*, Ankara 2003.
- Kayravânî**, Abdullah b. Abdirrahman b. Ebî Zeyd (386/996), *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât alâ Mâ fi'l-Mudevveneti min Ğayrihâ mine'l-Ummehât*, (thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hülvü), Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1999.
- Kettânî**, Muhammed Abdülhayy (1382/1962), *Hz. Peygamber'in Yönetimi/et-Terâtibu'l-İdârî*, (trc. Ahmet Özel), İz Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Kişnâvî**, Ebû Bekir b. İsa, *Eshelü'l-Medârik, Şerhu İrşâdi's-Sâlik fi Fikhi İmami'l-Eimmeti Malik*, Dâru'l-Fikr, Beyrut t.y.

- Komisyön**, (Karaman, Hayrettin, Çağrııcı, Mustafa, Dönmez, Kâfi İbrahim, Gümüş Sadrettin), *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB Yayınları, Ankara 2007.
- Köksal**, İsmail, *Teğayyürü'l-Ahkâmi fi's-Şerâti'l-İslâmî*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2000.
- Kureşi**, Yahya b. Âdem (203/819), *Kitâbü'l-Harâc*, Dâru's-Şurûk b.y., t.y.
- Kurtubî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (671/1273), *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, b.y., t.y.
- Leknevî**, Muhammed b. Nizamuddin Muhammed Sehâlevî (1225/1810/), *Fevâtihu'rahâmût bi Şerh-i Müsellemi's-Subût*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002.
- Maâfirî**, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed İbnü'l-Arabî (543/1148), *Kitâbü'l-Kabes fi Şerhi Muvatta-i Mâlik b. Enes*, (thk Muhammed Abdullah), Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1992.
- Maçın**, Hasan, *İslâm Hukukunda Zekât Malları ve Vergi İlişkisi*, (Yayınlanmamış doktora tezi)
- Mâlik**, Mâlik b. Enes (179/795), *el-Muvatta*, Dâru İhyâi'l-Ulum, Beyrut 1994.
- Mâverdi**, Ebû Hasan Ali b. Muhammed b. Habib (450/1058), *el-Hâvi'l-Kebîr, fi Fikhi'l-Mezhebi'l-İmami's-Sâfi, Şerhu Muhteseri'l-Muzenî*, (thk. tlk. eş-Şeyh Muhammed Muavved, eş-Şeyh Adil Ahmed), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- Merğınânî**, Burhânuddin Ebû Hasan Ali b. Muhammed b. Ebî Bekir el-Ferğânî (592/1196), *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, Beyrut t.y.
- Mevsilî**, Abdullâh b. Mahmud b. Mevdud (683/1284), *el-İhtiyâr li Talili'l-Muhtâr*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1998.
- Meydanî**, Abdülgani ed-Demaşkî el-Meydanî (1298/1881), *el-Lubâb fi Şerhi'l-Kitab*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut t.y.
- Meyyâre**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Fâsî (1072/1662), *ed-Dureru's-Semîn ve'l-Mevridü'l-Maîn, Şerhü'l-Mürşidi'l-Muîn Ala'd-Darûriyyi Min Ulumi'd-Dîn*, (thk. Abdullâh Minşâvî,) Dâru'l-Hadîs, Kahire 2008.
- Milli Eğitim Bakanlığı** (MEB), *Adalet Menkul Kıymetler*, Ankara 2013.

- Muhâcine**, Hüseyin Velid, *Zekâtü'l-İkâr Mefhumuhâ ve Ahkamühâ el-Fıkhiyye*, b.y. 2006.
- Munzirî**, Zekiyuddin Abdülazim b. Abdülkavi (656/1235), *et-Terğib ve't-Terhib mine'l-Hadisi'ş-Şerif*, Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1968.
- Mutçalı**, Serdar, *Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 2012.
- Müslim**, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisabûrî, (261/875), *Sahih-u Müslim*, (thk. thr. Ahmed Zehve Ahmed İnâye), Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 2004.
- Mv. F.** *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, "Zekât", maddesi Kuveyt 1992.
- Nesâî**, el-Hafız Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinar, (303/915), *Sünenü Nesâî bi Şerh-i Celâlüddin es-Suyûtî ve Hâşiyeti el-İmam es-Senedî*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmî, Beyrut 1994.
- Nesefî**, Ebû'l-Berakât Abdullah b. Ahmed Hâfizuddin, (710/1310) *el-Bahru'r-Râik, Şerhu Kenzi'd-Dakâik*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- Nevevî**, Ebû Zekeriya Muhyuddin b. Şeref (676/1277), *el-Mecmu*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2001.
- ..... *Ravdetu't-Tâlibin*, (thk. eş-Şeyh Adil Ahmed Abdülmevcud, eş-Şeyh Ali Muhammed Muavvid), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut t.y.
- Nisabûrî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim (405/1015), *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, (thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut t.y.
- Nizamuddin**, Muhammed b. Seyyid Ahmed b. Ali Bedâûnî Buhârî Dihlî (725/1325), *el-Fetâva'l-Hindiyye*, (tashih Mustafa Rebâb), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2002.
- Osman**, Hüseyin Abdullah, *ez-Zekât ed-Damânü'l-İçtimai*, Dâru'l-Vefa, Kahire 1989.
- Özdemir**, Ahmet, "Zekât ve Vergi Mükellefiyetinde Fırsat Eşitliği ve Adaletin Sağlanması", *Ekev Akademi Dergisi*, Erzurum 2013, Sayı, 56.
- Râzî**, Fahrüddin b. Ömer (604/1208), *Mefâtihi'l-Ğayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994.

- Paçacı**, İbrahim, *Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar*, Ankara 2015.
- Rehûnî**, Muhammed b. Ahmed b. Yusuf (1230/1815), *Hâşiyetu'r-Rehûnî Alâ Şerhi'z-Zurkânî*, Bulâk 1888.
- Remlî**, Şemsuddin Muhammed b. Ebî Abbas Ahmed b. Hamza b. Şihâbuddin, (1004/1595), *Nihâyetü'l-Muhtâc ila Şerhi'l-Minhâc*, el-Mektebetü'l-İslâmî, b.y., t.y.
- Saçercî**, Es'ad Muhammed Said, *el-Fıkhü'l-Hanefî ve Edilletühü*, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 2005.
- Sahillioğlu**, Halil, "Dinar", *DİA*, İstanbul 1994.
- ..... "Dirhem", *DİA*, İstanbul 1994.
- Sâlûs**, Ahmed, *el-İktisâdü'l-İslâmî ve'l-Kdâya'l-Fıkhîyyetü'l-Muâsâra*, Dâru's-Sakâfe, Devha 1996.
- San'ânî**, Ebû Bekir Abdurrazzâk b. Hâmmâm (211/827), *el-Musannef*, Beyrut 1972.
- Semerkandî**, Alâuddin (204/819), *Tuhfetü'l-Fukâhâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1984.
- Semerkandî**, Alâuddin (539/1144), *Tuhfetü'l-Muhtâc*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1984.
- Serahsî**, Ebû Bekir Muhammed b. Ebî Sehl (483/1090), *Kitâbu'l-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut t.y.
- Sibâî**, Mustafa (1384/1964), *es-Sünnetü ve Mekânetüha fi't-Teşrii'l-İslâmî*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1985.
- Sultan**, Muhammed b. Ali, *ez-Zekât, Tatbikün Muhasebiyyün Muasır*, Dâru'l-Merih, Riyad 1985.
- Şaban**, Zekiyyüddîn, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*, (trc. İbrahim Kâfi Dönmez) Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1996.
- Şâfî**, Muhammed b. İdris (204/819), *el-Ümm*, (thk, tlk, Muhammed İbrahim el-Hifnâvî), Dâru'l-Hadis, Kahire 2008.

- ..... *er-Risale*, (thk. thr. Abdüllatif el-Hümeym, Mahir Yasin el-Fehal), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.
- Şâtübî**, Ebû İshak İbrahim b. Mûsâ (790/1388), *el-Muvâfakât fi Usûli's-Şeria*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1997.
- Şevkânî**, Muhammed b. Ali b. Muhammed (1255/1839), *es-Seylü'l-Cerrar el-Mütedeffiku Alâ Hadâiki'l-Ezhâr*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2004.
- Şirâzî**, Ebû İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf (476/1084), *el-Muhezzeb fi Fıkhi'l-İmami's-Şâfiî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- Şirbinî**, Şemsuddin Muhammed b. Muhammed el-Hatib (977/1570), *Muğni'l-Muhtâc ila Marifet-i Maâni Elfâzi'l-Minhâc*, (thk. Ali Muhammed Muavved, Adil Ahmed Abdülmevcud), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- Suveyh**, Âdil, *Ta'lilü'l-Ahkâm fi's-Şerîati'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Beşir, Tanta, t.y.
- Taberî**, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir (310/923), *Tefsîru't-Taberî Câmiü'l-Beyân an Tevîl-i Âyi'l-Kur'ân*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2001.
- Tanûhî**, Sahnûn b. Said (240/855), *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- Tan**, Zeki, *Kur'an'a Göre Toplumun Yapılandırmasında İlim ve Âlimin Rolü*, ARK, İstanbul 2010.
- Tirmizî**, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (279/892), *el-Câmiu's-Sahih, Sünen-ü Tirmizî*, (thk. thr. Muhammed Fuâd Abdalbaki), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut t.y.
- Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği** (TSPAKB), *Menkul Kıymetler ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları*, b.y. 2011.
- Tuveycî**, Muhammed b. İbrahim b. Abdullah, *Mevsûatü'l-Fıkhi'l-İslâmî*, b.y. 2009.
- Uludağ**, Süleyman, *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, Ankara 2006.
- Ünsal**, Erdal, *Mikro İktisat*, Bigbang Yayınları, Ankara 2014.
- Yahya**, Ahmed İsmail, *ez-Zekât İbâdetün Mâliyyetün ve Edâtün İktisâdiyyetün*, Dâru'l-Maârif, Kahire t.y.

Yaran, Rahmi, “İhtiyaç”, *DİA*, İstanbul 2000, XXI.

Yavuz, Yunus Vehbi, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1983.

..... “Hz. Peygamber Döneminde Hayat Standartlarında Belirlenen Klasik Ölçüler Dikkate Alınarak Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Değerinin Belirlenmesi”, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri*, Kurav yayınları, Bursa 2007.

Yazır, M. Hamdi (1361/1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, (sadeleştirenler, İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Boleli, Abdullah Yücel), Azim Dağıtım, İstanbul 1992.

Yemenî, Ebû Hüseyin Yahya b. Ebî'l-Hayr b. Salim el-İmrânî (558/1163), *el-Beyân fi Mezhebi'l-İmami's-Şâfi*, Dâru'l-Minhâc, b.y., t.y.

Yiğit, Yaşar, *Zekât İlmihali*, DİB Yayınları, Ankara 2013.

Zebidî, Ebû'l-Feyz Muhammed Murtedâ el-Hüseyinî (1205/1791), *Tâcü'l-Arûs, Min Cevâhiri'l-Kâmûs*, b.y. 2001.

Zemahşerî, Ebû Kasım Mahmud b. Ömer (538/1143.), *Esâsü'l-Belağa*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2001.

..... *el-Keşşâf, an Hakâik-i Ğavâmidi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Tevîl*, (thk. Adil Ahmed, Ali Muhammed Muavved), Mektebetü'l-İydân, Riyad 1998.

Zerkâ, Ahmed b. Muhammed (1357/1938), *Şerhü'l-Kavâidi'l-Fıkhiyye*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 1989.

Zerkâ, Mustafa Ahmed, (1420/1999), *el-Medhalü'l-Fıkhiyyü'l-Âmm*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 2003.

..... *Cevânibu mine'z-Zekât, Tehtâcu ilâ Nazarin Fıkhiyyin Cedid*, b.y. t.y.

..... *el-Medhalü'l-Fıkhiyyü'l-Âmm*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 1998.

Zehebî, Muhammed Hüseyin (1397/1977), *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Mektebetu Mus'ab b. Umeyr el-İslâmî, b.y. 2004.

Zeydan, Abdülkerim, (ö. 1435/2014), *el-Medhalü li Dirâseti's-Şeriatî'l-İslâmî*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1999.

Zeylaî, Cemâlüddin Ebû Muhammed Abdullah b. Yunus (762/1361), *Nasbu'r-Râye Tahrîcü Ehâdisi'l-Hidâye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddin, b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Faris (1396/1976), *el-A'lâm*, Dâru'l-İlmi lil Melâyîn, Beyrut 2002.

Zuhaylî, Vehbe (ö. 1436/2015), *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühü*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1989.

..... *Usûlü'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, Beyrut 1986.

